

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия международные отношения и международное право

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

International relations and international law series

№1 (73)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ХАБАРШЫ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СЕРИЯСЫ №1 (73)

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Күәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

Журнал саяси, философиялық ғылымдар және мәдениеттану бойынша диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитетімен ұсынылған // Докторлық диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитетімен ұсынылған ғылыми басылымдардың тізімі кіреді // ЖАК бюллетені, №3 1998; Нормативтік және методикалық материалдарын жариялайтын ғылыми басылымдар тізімі Қазақстан ЖАК төрағасының бұйрығы 26. 06. 2003, №433-3 // Нормативтік және методикалық материалдар жинағы №6 ЖАК

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Балаубаева Б.М.,

т.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Телефон: +77011839459

E-mail: binur77@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мұтанов Ғ.М., бас редактор (Қазақстан)

Рамазанов Т.С., бас редактордың орынбасары (Қазақстан)

Шакиров К.Н., з.ғ.д., профессор – ғылыми редактор (Қазақстан)

Губайдуллина М.Ш., т.ғ.д., профессор – ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Айдарбаев С.Ж., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Алессандро Грасси Буцци, профессор Ла Сапиенза университеті (Италия)

Ауған М.Ә., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Байзақова Қ.Е., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Барбара Януш-Павлетта, т.ғ.д., PhD, ассистент-профессор (Германия)

Беата Эшмент, саяс.ғ.д., ассистент-профессор, Бремен университеті, Берлиндегі «Орталық Азиялық зерттеулер» атты неміс журналының бас редакторы (Германия)

Варико К., профессор, Дж.Неру университеті (Үндістан)

Грегори Глиссен, саяс.ғ.д., профессор Нью-Мехико университеті (АҚШ)

Елемесов Р.Е., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Ибрашев Ж.У., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Кукеева Ф.Т., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Макашева К.Н., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Машимбаева Г.А., з.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Мусабекова У.Е., ф.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Николас де Педро Домингуэз, профессор ассистенті Барселона институты (Испания)

Сабикенов С.Н., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Сәлімгерей А.А., з.ғ.к., доцент, Мемлекет және құқық институты (Қазақстан)

Шабаль П., PhD, профессор (Франция)

КАЗАК
УНИВЕРСИТЕТІ
БАСПАҒЫ

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева, Қарлыға Ибраимова

Компьютерде беттеген:

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртақызы

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №9205

Басуға 25.03.2016 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 22,6 б.т. Офсетті қағаз.

Сандық басылыс. Тапсырыс №827. Таралымы 500 дана.

Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

1-бөлім
**ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАТЫНАСТАР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Раздел 1
**СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Section 1
**CONTEMPORARY PROBLEMS OF
INTERNATIONAL RELATIONS**

Макашева К.Н.

**Евразийство как путь
к внутренней стабильности
и межнациональному миру**

Казахстан с момента развала СССР, с 1991 года стал локомотивом евразийской интеграции. Реализация евразийской идеи способствует установлению надежных связей геополитических соседей по евразийскому пространству. Теперь евразийская проблематика включает не только страны СНГ, но и взаимодействие Европы и Азии в целом. Речь идет о необходимости добрососедских, доверительных отношений на всем евроазиатском континенте, в результате Казахстан не будет находиться на заднем плане мировых событий. Наоборот, являясь центром Евразии, будет играть роль экономического и культурного связующего звена между тремя быстро растущими регионами – Китаем, Россией и Мусульманским миром. Общая эволюция евразийства как интеллектуальной тенденции заключается в XX веке не в сужении, а в расширении пространственного и содержательного круга евразийской проблематики. «Идея евразийства не отождествляется с какой-либо одной страной, она нацелена на такое единство и целостность, которые бы не подавляли и не ассимилировали уникальность народов, а, напротив, питались их разнообразием», – считает казахстанский ученый Т.С. Садыков.

Ключевые слова: евразийская идея, евразийство, диалог Восток-Запад, толерантность, уникальность.

Makasheva K.N.

**Eurasianism as a path to internal
stability and international peace**

Since the collapse of the Soviet Union in 1991, Kazakhstan was the engine of the Eurasian integration. Implementation of the Eurasian idea contributes to the establishment of reliable communications of geopolitical neighbors in Eurasia. Now Eurasian perspective includes not only the CIS countries, but also the interaction of Europe and Asia as a whole. It is a question of the need for good-neighborly and confidence relations on the entire Eurasian continent, as a result, Kazakhstan will not be in the background of world events. On the contrary, being the center of Eurasia, Kazakhstan will play the role of economic and cultural link between the three rapidly growing regions – China, Russia and the Muslim world. The total evolution of Eurasianism as the intellectual trends of the twentieth century is not narrowing, but is expanding the range in space and content of Eurasian perspective. «The idea of Eurasianism is not identified with any single country, it focuses on the unity and integrity which would not suppress or assimilate unique people, but rather, feed them variety», – said Kazakh scientist T.S. Sadykov.

Key words: Eurasian idea, Eurasianism, East-West Dialogue, tolerance, uniqueness.

Макашева К.Н.

**Еуразиялық – ішкі тұрақтылық
және ұлтаралық бейбітшілік
жолы ретінде**

1991 жылы КСРО ыдырағалы бері Қазақстан еуразиялық интеграцияның локомотиві болып келді. Еуразиялық идеяны жүзеге асыру еуразиялық кеңістіктегі геосаяси көршілермен сенімді байланыстарды орнатуға септігін тигізеді. Енді еуразиялық мәселе тек қана ТМД елдерін қамтып қана қоймай, сонымен қатар, Еуропа және Азияның өзара әрекеттестігін қамтиды. Мәселе барлық еуроазиаттық континентте тату-көршілестік, сенімді қатынастардың қажеттілігі жөнінде болып отыр, нәтижесінде Қазақстан әлемдік оқиғалардан артта қалмайтын болады. Керісінше, Еуразияның орталығы бола отырып, Қытай, Ресей және Мұсылман әлемі сынды үш дамушы аймақ арасында экономикалық және мәдени байланыстырушы рөлін атқаратын болады. XX ғасырда интеллектуалды тенденция ретінде еуразиялықтың жалпы эволюциясы еуразиялық проблематиканың кеңістіктік және мазмұндық шеңберін тарырту емес, керісінше, кеңейтуде жатыр. Еуразиялық идея белгілі бір елмен сәйкестендірілмейді, ол халықтардың бірегейлігін жоймайтын және ассимиляцияламайтын, керісінше, олардың алуандылығымен сусындайтын бірлік пен тұтастыққа бағытталады, – деп есептейді қазақстандық ғалым Т.С. Садыков.

Түйін сөздер: еуразиялық идея, еуразиялық, Шығыс-Батыс сұқбаты, төзімділік, бірегейлік.

**ЕВРАЗИЙСТВО
КАК ПУТЬ
К ВНУТРЕННЕЙ
СТАБИЛЬНОСТИ
И МЕЖНАЦИОНАЛЬ-
НОМУ МИРУ**

В современный период региональная интеграция становится одним из основных трендов развития современного мира. При этом региональные формы объединения стран могут быть устойчивыми в том случае, если они опираются как на закономерности экономического и социального развития XXI века, так и на мощные цивилизационные факторы. Для постсоветских стран, евразийских по своей истории, таким фактором является принадлежность к евразийской цивилизации и евразийскому пространству. И это не только объединяет культурно-исторические традиции евразийских стран и народов, не только означает общность географического пространства, но и предопределяет возможность формирования нового влиятельного геополитического центра современного мира XXI века.

Речь идет не о географическом направлении, а о политической ориентации. Даже культурно-цивилизационной ориентации. По сути дела XXI век – это век, когда каждая локальная цивилизация ищет свою самоидентификацию и пытается продвинуть свою систему ценностей и защитить свои цивилизационные интересы. К примеру, проведенные социологические опросы показали, что в казахстанском обществе очень сильна евразийская идентичность: 34% опрошенных казахстанцев считают Казахстан частью евразийской общности.

Многоплановость и противоречивость евразийской идеи объясняются не в последнюю очередь тем, что за прошедший век она пока только шлифовалась, оттачивалась, выкристаллизовывалась – прошла долгий и сложный путь. К сегодняшнему дню она должна предстать и уже предстает не просто многоплановым феноменом, а в своей конкретности единством многообразных определений. И в этом внутреннем, сущностном плане евразийство необходимо понять как особый тип отношения человека к миру.

Таким образом, в современных условиях неизбежно возрастает роль евразийской идеи, реализация которой способствует установлению надежных связей геополитических соседей по евразийскому пространству. Что такое «евразийство»?

В советское время в университетах никогда не изучали евразийство как направление общественно-политической мысли и студенты заканчивали гуманитарные специальности, даже

не зная самого этого слова – евразийство. Это объяснялось тем, что советские власти видели в работах эмигрантов-евразийцев реальную интеллектуальную (немарксистскую) альтернативу идеологии, которая господствовала в СССР. Именно поэтому советская власть препятствовала изучению проблем евразийства. К тому же, до конца 1980-х годов прямого доступа исследователи не имели к произведениям евразийцев – все труды евразийцев находились в так называемых «спецхранах». Сегодня значительная часть евразийского наследия издана и открыта к изучению.

На протяжении XX – начала XXI вв. можно выделить два ключевых периода в развитии евразийства: 1920-1930 годы и 1990-2000 годы. На первом этапе оформилось российское эмигрантское евразийство, которое с точки зрения сегодняшнего дня воспринимается в целом как классическое, а на этапе 1990-х годов (и вплоть до настоящего времени) вступило в процесс становления и укрепления новое казахстанское евразийство. И если становление российско-го евразийства 1920-х годов связано с именами таких интеллектуалов, как Н.С. Трубецкой, П.Н. Савицкий, Г.В. Вернадский [1], то современное казахстанское евразийство в первую очередь связано с личностью и идеями Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева [2].

Таким образом, в начале 1990-х годов наступила новая эпоха, стали актуальными и востребованными альтернативные подходы к осмыслению истории и современности. В интеллектуальном сообществе таких стран, как Казахстан, Россия, Турция, произошло возвращение интереса к евразийским идеям. Евразийство конца XX века в определенном смысле протянуло руку евразийству начала XX века. Как отметил Н.А. Назарбаев, «если в моей идее ученые видят какую-то связь с теми [эмигрантами], кто за пределами России думал о ее судьбе, я не возражаю» [3].

Произошло расширение как в политическом, так и в интеллектуальном отношении дискурса и контекста евразийства. Если раньше евразийство ассоциировалось преимущественно с российской проблематикой, то теперь новое евразийство неразрывно связано и с Казахстаном. Европа становится неотъемлемой частью Евразии, контекст евразийства постепенно расширяется. Теперь евразийская проблематика включает не только страны СНГ, но взаимодействие Европы и Азии в целом. Речь идет о необходимости добрососедских, доверительных отношений на всем евроазиатском континенте, в результате Казахстан не будет находиться на заднем пла-

не мировых событий. Наоборот, являясь центром Евразии, будет играть роль экономического и культурного связующего звена между тремя быстро растущими регионами – Китаем, Россией и Мусульманским миром. Общая эволюция евразийства как интеллектуальной тенденции заключается в XX веке не в сужении, а в расширении пространственного и содержательного круга евразийской проблематики. В 1990-2000 годы в идеях Н.А. Назарбаева произошел не возврат к «старому» евразийству (так как международно-политическая ситуация к концу XX века в мире принципиально изменилась), а восхождение на совершенно новый уровень, соответствующий реалиям новейшего времени.

По мнению казахстанского ученого Т.С. Садыкова, «идея евразийства не отождествляется с какой-либо одной страной, она нацелена на такое единство и целостность, которые бы не подавляли и не ассимилировали уникальность народов, а, напротив, питались их разнообразием. Ведь фундаментальной особенностью современной Евразии является этнокультурное богатство и соединение в одной модели элементов тюркской, исламской, славянской и западноевропейской цивилизаций» [4].

Евразийская инициатива Казахстана предстает в качестве востребованной временем доктрины межгосударственного политического, экономического, культурного взаимодействия, основанного на принципах толерантности, поддержания мира и стабильности в регионе, партнерских взаимовыгодных отношениях. Современное евразийство – это не только интеграционный и экономический аспекты, но в большей степени цивилизационный подход к решению многих общечеловеческих проблем. Президент Казахстана указывает: «Говоря об интеграции, мы должны иметь в виду не только экономический аспект. Есть и человеческое измерение интеграции». Идея евразийского созидания и толерантности стала основополагающей в государственной политике, проводимой в стране. Она гармонично перекликается с духовной природой и национальной особенностью казахского народа: терпимостью, добрососедством, дружелюбием, открытостью. Тесно переплетаясь с национальным духом, идея евразийства синтезировала в себе толерантность, как единство в многообразии. В качестве идеологии идея евразийства пропагандирует уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, форм самовыражения и проявления человеческой индивидуальности.

Важнейший принципиальный шаг в продвижении евразийской инициативы Президента республики был связан с определением пути, по которому стране следует идти в XXI веке. Глава государства отметил, что есть разные пути: западноевропейский, восточноазиатский, российский, новотюркский. Сторонники этих путей «правы и одновременно не правы». И здесь Президент Казахстана сделал фундаментальный вывод: «Мы – евразийская страна, имеющая свою собственную историю и свое собственное будущее. Поэтому наша модель не будет похожа ни на чью другую. Она впитает в себя достижения разных цивилизаций». Историческое значение этого тезиса в том, что впервые на уровне такого программного документа сделан вывод о евразийском качестве, о евразийской «природе» Казахстана.

В своем ядре и глубинном смысле евразийство подразумевает разрешение противоречия между Западом и Востоком – наболевшей проблемы человечества. Иными словами, евразийскую идею надо понять как попытку синтеза не столько Европы и Азии (этногеополитических реалий), сколько Запада и Востока (в философском смысле этих терминов).

Нынешние реалии, географическое положение Казахстана, полиэтнический состав его насе-

ления диктуют необходимость многополюсной ориентации на Запад и Восток. Но и независимо от географического положения Казахстан обращается к евразийству, поскольку он в силу добрых и родственных отношений между разными народами, его населяющими, стал в последние годы прообразом и живой моделью Евразийского сообщества.

Не случайно в этом плане возникновение идеи евразийства в преломлении к Казахстану как попытки найти «третий путь» между отставанием этнического самоопределения и государственной общностью. Возможно, эта идея могла бы стать политической и культурной основой казахстанской общности, исходящей из реальности сосуществования народов в смешанном культурно-языковом пространстве Евразии.

Евразийство сегодня приобретает характер не только локального казахстанско-российского взаимодействия, но широкого межкультурного диалога и партнерства Востока и Запада. Ведь именно в диалоге, в «партнерстве цивилизаций» (а не в их «столкновении») и содержится смысл евразийского взгляда на мир и сегодня евразийская идея имеет миллионы последователей, потому что в ней видят огромную цивилизационную перспективу.

Литература

- 1 См. Laruelle M. L'Idéologie eurasiste russe on comment penser l'empire. Paris, 1999; Пашенко В.Я. Социальная философия евразийства. М., 2003; Савицкий П.Н. Евразийство. // Основы евразийства. – М., 2002; Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана // Европа и Человечество. – М., 2000.
- 2 Выступление Президента РК Н.А. Назарбаева в Московском государственном университете им. М. В. Ломоносова // Президент Н.А. Назарбаев и современный Казахстан. Том III. Н.А. Назарбаев и внешняя политика Казахстана: сборник документов и материалов в трех томах / отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – С. 214-215.
- 3 Выступление Президента РК Н.А. Назарбаева на IX-м Съезде Евразийской ассоциации университетов // Президент Н.А. Назарбаев и современный Казахстан. Том III. Н.А. Назарбаев и внешняя политика Казахстана: сборник документов и материалов в трех томах / отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – С. 243.
- 4 Садыков Т.С. Роль и место Казахстана в современной Евразийской интеграции // <http://e-history.kz/ru/contents/view/139>

References

- 1 Laruelle M. L'Idéologie eurasiste russe on comment penser l'empire. Paris, 1999; Pachenko V.Za. Sozialnaja filosofija evraziistva. M., 2003. Savizkii P.N. Evraziistvo // Osnovi evraziistva. – M., 2002. Trubezkoi N.S. Nasledie Chingishana // Evropa I Chelovechestvo. M., 2000.
- 2 Vistuplenie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva v Moskovskom gosudarstvennom universitete imeni M.V. Lomonosova // Prezident N.A. Nazarbaev I sovremennii Kazakhstan. Tom III. N.A. Nazarbaev i vnechnja politika Kazakhstana. Sbornik dokumentov i materialov a treh tomah / Otv.red. B.K. Sultanov. – Almati, 2010. – S.214-215.
- 3 Vistuplenie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva na IX Siezde Evraziiskoi assoziatii universitetov // Prezident N.A. Nazarbaev I sovremennii Kazakhstan. Tom III. N.A. Nazarbaev i vnechnja politika Kazakhstana. Sbornik dokumentov i materialov a treh tomah / Otv.red. B.K. Sultanov. – Almati, 2010. – S.243.
- 4 Sadikov T.S. Pol I mesto Kazakhstana v sovremennoi Evraziiskoi integratii // <http://e-history.kz/ru/contents/view/139>

Губайдуллина М.Ш.,
Юрченко А.Ю.

**Маршрутизация наркотрафика
«Северный» и «Каспийский»
в проблематике региональной
безопасности**

Проблема наркотрафика имеет сегодня повсеместное распространение. Для Центральной Азии это одновременно и вызов, и угроза региональной безопасности. Разрастание масштабов наркотрафика и сопровождающих его проблем привело к выделению в международной практике двух взаимозависимых регионов Центральноазиатского и Каспийского, где десятилетиями налажен трафик. Здесь достаточно прозрачные границы для расширения каналов наркотрафика, что позволяет адаптировать формы этого «бизнеса» к меняющимся условиям международной среды. Данная проблема рассматривается в статье как угроза для поступательного развития государств обоих регионов. Предлагается гипотеза, в соответствии с которой, чем более дезинтегрированы межрегиональные связи (имеются в виду торгово-экономические, политические, гуманитарные и др. отношения между странами), тем больше интегрирован незаконный наркобизнес, срастание его с государственными структурами ведет к потере суверенитета слабых государств.

Ключевые слова: региональная безопасность, «Северный маршрут», «Каспийский маршрут», Центральная Азия, Афганистан.

Gubajdullina M.Sh.,
Yurchenko A.Ju.

**Routing of a drug trafficking
«Northern» and «Caspian» routes
in a perspective of a regional
threat to security**

The spread of drugs has widely become an extend. For Central Asia this is both, an appeal and a warning to regional security. Two regions distinguish in global practises regarding growth of drug sales and accompanying problems, Central Asia and Caspian, where the drug trade has been developed for decades. The borders are wide open and allow expansion and adaptation to the environment for «business» like that. This problem is considered as a threat to progressive development of this two regions. One assumption indicate that, as more intensive the desintegration of inter-regional and legal relations (economic, political, humanitarian and other alliances) is, as more the illegal drug trade is integrated. Associations with government regulators leads to loss of sovereignty of slight areas.

Key words: regional security, drug trafficking, «Northern Route», «Caspian route», Central Asia, Afghanistan.

Губайдуллина М.Ш.,
Юрченко А.Ю.

**Аймақтық қауіпсіздік қатері
мәселесіндегі «Солтүстік» және
«Каспийлік» есірткі
саудасының
бағыт-бағдарлары**

Есірткі саудасы қазіргі таңда жаппай таралымға ие. Орта Азия үшін бұл – бір уақытты шақырту да, аймақтық қауіпсіздікке төнген қатер де. Есірткі саудасы көлемінің және оған ере жүретін түйткілді мәселелердің ұлғаюы халықаралық тәжірибеде онжылдықтар бойы қозғалысы реттелген өзара байланысты екі Ортаазиялық және Каспийлік аймақтың бөлінуіне алып келді. Мұнда бұл «бизнестің» формаларын өзгермелі халықаралық ортаның шарттарына сәйкес бейімдеуге мүмкіндік беретін есірткі саудасының арналарының кеңеюі үшін қажетті мөлдір шекаралар жеткілікті. Бұл мәселе мақалада қос аймақтағы мемлекеттердің ілгері дамуына төнетін қауіп ретінде қарастырылады. Аймақаралық легитимді қатынастар (яғни сауда-экономикалық, саяси, гуманитарлық және өзге де еларалық қатынастар) ыдыраған сайын, заңсыз есірткі бизнесі де интеграцияланады (бірігеді), оның мемлекеттік құрылымдармен тұтастанып (бірігіп) кетуі әлсіз мемлекеттердің егемендігінің жоғалуына алып келеді.

Түйін сөздер: аймақтық қауіпсіздік, «Солтүстік бағыт», «Каспийлік бағыт», Орта Азия, Ауғанстан.

**МАРШРУТИЗАЦИЯ
НАРКОТРАФИКА
«СЕВЕРНЫЙ» И
«КАСПИЙСКИЙ»
В ПРОБЛЕМАТИКЕ
РЕГИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Введение в проблематику наркотрафика, общие понятия

Международно-правовая деятельность по противодействию незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров регулируется соответствующими конвенциями, резолюциями, принятыми Генеральной Ассамблеей или Экономическим и Социальным Советом ООН, Советом Европы, ЕС, СНГ и иными региональными организациями. Разработана система регулирования международной торговли, предусматривающая возможность запрещения и ограничения импорта и экспорта психотропных веществ, которая должна осуществляться при тесном международном сотрудничестве, но «с должным учетом своих конституционных, правовых и административных систем» [1, ст.13, ст.2]. В международной практике выработаны определённые стандарты и нормы ООН, представляющие собой свод правил и принципов противодействия наркоугрозе. В совокупности эти нормы направлены на борьбу с отмыванием денег и хищением исходных химикатов, имплементируются в национальное законодательство большинства государств мира.

При ООН функционирует специальное Управление ООН по борьбе с наркотиками и преступностью – УНП ООН (United Nations Office on Drugs and Crime –UNODC/ЮНОДК). Цель миссии УНП ООН заключается в защите мира от преступности, наркотиков и терроризма. Управлением ООН по борьбе с наркотиками и преступностью проводится регулярный мониторинг и изучение мировых рынков наркотиков. Получая наиболее полное представление об их динамике, вырабатываются превентивные и другие меры по их искоренению. Ключевой частью мониторинга является незаконный оборот наркотиков. В ежегодных докладах указываются формы антинаркотической деятельности спецслужб государств-транзитеров, в частности, объёмы и количество задержания наркотиков и прекурсоров в рамках программ УНП, анализируются тематические программы ООН [2], других международных организаций и отдельных государств. Согласно официальным определениям ООН, незаконный оборот наркотиков – это осуществляемая в глобальных масштабах незаконная коммерческая деятельность,

включающая в себя культивирование, изготовление, распространение и сбыт веществ, подпадающих под действие запретительных законов о наркотиках. Под «наркоторговлей» понимается противозаконная торговля запрещёнными наркотическими средствами, которая представляет собой многомиллиардный криминальный наркобизнес.

Под наркотрафиком или каналом незаконной транспортировки наркотических средств понимается совокупность маршрута перемещения, используемых транспортных средств, способов сокрытия наркотиков, в том числе при пересечении государственных и таможенных границ, а также лиц, принимающих непосредственное участие в незаконной транспортировке и причастных к обеспечению ее безопасности, а также их распространению [3]. «Государство транзита» означает государство, через территорию которого перемещаются незаконные наркотические средства, психотропные вещества и вещества, которое не является ни местом происхождения, ни местом конечного назначения таких средств и веществ [1]. Непосредственно наркотическая угроза влечет за собой целый комплекс проблем безопасности: посредством наркопреступных группировок оказывается давление на политическую систему, правоохранительные органы, что, в свою очередь, расшатывает стабильность общества, подрывает его безопасность, противодействует социально-экономическому развитию регионов и мирового сообщества в целом (на глобальном уровне).

Важнейшую роль в мировом наркобизнесе играют пути оптовой поставки наркотиков от мест их производства к потребителю, так называемый *наркотрафик*. Глобальный наркотрафик оценивается в сумму 800 млрд долларов ежегодно, что приравнивает его к рынку оборота нефти [4]. Афганский наркотрафик приобрел транснациональный характер, что представляет серьезную угрозу стабильности и безопасности для соседних стран ЦА и распространяется дальше – в страны Европы и Америки. Ряд стран добивается признания афганской проблемы в ООН в качестве глобальной угрозы безопасности.

География регионов в проблеме наркотрафика

В общую структуру региональной безопасности двух близлежащих регионов – Центральноазиатского и Каспийского – проблема наркотрафика вошла прочно. С точки зрения

геополитики и современной географии, наркотрафик распространяется на сравнительно большом пространстве Центральной Азии (пять постсоветских республик – Казахстан, Узбекистан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан). Географические рамки охватывают прилегающие к Каспийскому морю территории – Прикаспий или Каспийский регион: восточный Прикаспий (Казахстан и запад Туркменистана), южный Прикаспий (северные регионы Ирана), северный Прикаспий (часть территории Казахстана и часть территории России), западный Прикаспий (Дагестан и Азербайджан) [3].

Далее этот географический коридор выходит на страны Южного Кавказа – Азербайджан, Армению, Грузию. Оба региона тесно связывает афганский наркотрафик, под которым понимается не только логистика, также их производство, торговля, распространение наркотических средств, региональные преступные группировки, имеющие нелегальные «транснациональные» связи и т.д. За последние десять лет производство наркотиков в Афганистане выросло в 40 раз [5]. Рост наркопроизводства в Афганистане способствует развитию сети перераспределения опиатов до конечных потребителей.

Облегчают движение наркотрафика прозрачные границы между транзитными государствами СНГ, неустойчивые, порой слабые социально-экономические и правовые системы. Внешние границы тоже являются фактором риска, прежде всего со стороны хорошо организованного наркотрафика, чему сопутствует угроза военно-политической дестабилизации и криминализации тех стран, которые оказываются на пути трафика. В начале 90-х годов, когда были открыты границы государств СНГ, бывшее советское пространство превратилось в удобный транзитный маршрут между азиатскими производителями и европейскими потребителями наркотических препаратов.

Итак, геополитическая составляющая афганского наркотрафика превращает Центральную Азию в регион нестабильности, где все настойчивее пересекаются интересы ряда крупных держав и других секторов международной жизни, включая международную преступность. Более того, в географическом окружении ЦА располагаются страны, признанные крупными нелегальными производителями и распространителями наркотических средств. К юго-востоку от ЦАР находится так называемый «Золотой треугольник» (Golden Triangle) – Таиланд, Лаос, Мьянма – регион, крупный производитель опия-

сырца и героина. Угрозу для ЦА представляет восточный трафик синтетических наркотиков и прекурсоров из Китая. К югу от ЦА располагается «Золотой полумесяц» (Golden Crescent) – Афганистан, Пакистан, Иран и страны Ближнего Востока, через их территорию пролегают в настоящее время крупнейшие пути наркотрафика (опий-сырец, героин, каннабис). На западе и северо-западе от Центральной Азии – страны Закавказья, Россия и далее, Турция и Европа [6].

В условиях современной логистики Центральноазиатский регион настолько взаимосвязан с окружающими его макро- и микро-регионами, что границы перед наркотическим трафиком практически размыты. Неустойчивые государства не в силах самостоятельно противостоять катастрофической и разрушающей общество угрозе. Налаженный трафик по отлаженным десятилетиями маршрутам оказывает негативное влияние на поступательное развитие стран рассматриваемых регионов, является серьезным вызовом и угрожает безопасности, целостности границ, государств, способствует росту коррупции, преступности, увеличению числа заболеваний, связанных с употреблением наркотиков и т.д. Афганистан, расположенный вблизи границ ЦА, значительно усиливает проблематику региональной безопасности, важнейшей из которых является монополизация мирового производства и экспорта практически всех опиатов – до 94 % опия, морфина и героина, занимая первое место в мире [7].

Афганский фактор и формирование маршрутов наркотрафика

Самым крупным за последние десятилетия мировым производителем опия-сырца и героина признан Афганистан. Афганский героиновый наркотрафик, порожденный комплексом внутренних и внешних причин, наряду с латиноамериканским кокаиновым трафиком фактически определяет общую наркоситуацию в мире. Утверждение о том, что транснациональные наркокартели превратили Афганистан в «наркогосударство», «наркоферму», относится к распространенной характеристике современного состояния этой страны и имеет на то веские основания. После свержения власти Талибов и последовавшего начала военной операции стран НАТО «Несокрушимая свобода», урожаи опиумного мака в Афганистане значительно выросли. В 2001 г. премьер-министр Тони Блэр привел один из аргументов в пользу ввода военного

контингента в Афганистан: борьба с незаконным производством и торговлей героином, что было частью политики режима талибов, который англичане «должны стремиться уничтожить». В 2006 г. Британия отправила в афганскую провинцию Гильменд специальную команду для поддержки местных усилий по уничтожению там самых больших плантаций мака [8].

В материалах зарубежных изданий анализируются результаты борьбы с афганскими наркотиками и об остроте проблемы наркоугрозы. В частности, британская «Independent», отслеживая Инициативу по достижению результатов (Good Performers Initiative/GPI), писала, что эта инициатива была начата в 2007 г. президентом Карзаем с целью своевременной, высокоэффективной помощи провинциям, ведущим борьбу против культивирования мака в Афганистане. Проекты в рамках Инициативы GPI, по признанию Госдепа США, помогли построить объекты инфраструктуры, повысили трудовую занятость среди местного населения и оказали ощутимую поддержку губернаторам, которые проводили мероприятия по сокращению и ликвидации культивирования опиумного мака в своих провинциях. Отмечая результаты в 2010 г., посол США в Афганистане Карл Айкенберри и министр Афганистана по борьбе с наркотиками Зарар Мокбел Османи присудили премии на общую сумму в 25,7 млн долларов двадцати семи провинциям Афганистана из 34, в том числе двадцать премий в 1 млн долларов за полное искоренение маковых угодий или за снижение нетто-объема культивирования опиумного мака более, чем на 10 процентов. По словам посла США, «этим вкладом в осуществление Инициативы по достижению результатов правительство Соединенных Штатов заявило о своей поддержке усилий по избавлению Афганистана от торговли опиумом» [9].

А в 2011 г. Бюро Государственного департамента США по международным вопросам борьбы с наркотиками и правопорядка (INL), которое финансирует Инициативу GPI, выделили порядка 19,2 млн. долларов (925 млн афгани) министерству по борьбе с наркотиками Афганистана. Их распределили между 17 провинциями с целью значительного сокращения там посевов мака. На «проекты развития» каждая провинция получила по 1 млн долларов (Бамиан, Балх, Газни, Гхора, Джавзьян, Хост, Кундуз, Логар, Нуристан, Пактия, Пактика, Панджер, Парван, Саманган, Сар-и-Пул, Тахар и Майдан Вардак).

Всего, с момента запуска программы в 2007 г., Соединенными Штатами было выделе-

но 138 млн долларов Афганистану. США заверили, что американское правительство продлит долгосрочную помощь, направленную на борьбу с наркотиками. Однако глава Независимого директората местного управления (IDLG) Абдул Халик Фарахи признал, что «применение силы для искоренения незаконного урожая не может решить проблему производства опиума» [10]. Уже в 2013 г. британская газета «Independent» забила тревогу относительно рекордного повышения «урожая афганского опиума». Причем в провинции Гильменд производство опиума выросло по сравнению с 2006 г. в три раза [8]. И вскоре Афганистан был признан крупнейшим в мире производителем опиума (героинового сырья) в связи с резким увеличением возделываемых площадей.

По официальным данным доклада Управления ООН по наркотикам и преступности, общая площадь посевов опийного мака в 2014 г. в стране увеличилась на семь процентов, что составило более 550.000 акров. Самая большая площадь культивируемого мака в афганской провинции Гильменд – более 300 тысяч акров. Как заявило министерство по борьбе с наркотиками Афганистана, в этой провинции в 2015 г. ожидался максимальный рекорд урожая мака, его увеличение на 16 процентов. Так, Афганистан через двенадцать лет после падения режима талибов продвинулся к рекордным показателям урожая опия. Выращивание опия резко возрастает в южных районах в глубинке, особенно в тех регионах, откуда США выводят свои войска или готовятся к выводу в 2014 г. союзные силы. Еще одна причина роста производства обусловлена необычно высокими ценами на опий. Выращивание опиума в основном сосредоточено в четырех южных и юго-западных провинциях: Гильменд, Кандагар, Фарах и Урузган. В докладе утверждалось, что выращивание мака распространено даже в районах, где раньше этим не занимались.

В 2015 г., когда начался вывод союзных сил из Афганистана, в статье с пронзительным названием «Смертельное цветение Гильменда: афганские фермеры снимают урожай опиума, несмотря на усилия полиции», характеризуется состояние этой страны. Подтвердились прогнозы об увеличении урожаев опия в Афганистане, где вновь отмечен небывалый рост доходов от опиума, он достигает 1.800 долл. (£ 1.200) за акр, что в отличие от обычных культур в двенадцать раз больше. Тысячи афганских фермеров, несмотря на все усилия, и прежде всего коалиции, возглавляемой США, и собственного афганско-

го департамента по борьбе с наркотиками, еще больше, чем прежде, занимаются выращиванием маков [11].

Почему не удались различные зарубежные программы по переориентации населения на другие виды трудовой деятельности? Из-за угроз талибов водители грузовиков не хотят везти продукцию на рынок, опасаются талибов. В результате, большая часть пшеницы остается гнить в поле. Крестьяне отказывались от выращивания пшеницы, кукурузы, овощных культур в пользу опиумного мака, это дает им легкий доступ к кредитам и защиту со стороны талибов, и приносит намного больший доход», – пишет «Independent». Несмотря на поддержку союзников на местах в мероприятиях по борьбе с наркопроизводством, ситуация в стране в области безопасности продолжает ухудшаться. Признается, что «в Афганистане нет признаков того, что правительство теперь намерено сохранить страну после официального завершения военной операции под руководством США. В результате, страна оказывается под контролем талибов» [11].

Сегодня Афганистан производит в два раза больше опиатов, чем десять лет назад производил весь мир. Данные UNODC свидетельствуют о динамике превращения Афганистана в мирового монополиста по производству героина: ежегодно на мировой рынок поступает ежегодно до 430–450 тонн, часть его – около 50 тонн поставляется из Мьянмы и Лаоса, в то время как большая часть героина и морфина (до 380–400 тонн) производится исключительно из афганского опиума. Около 5 тонн оседает в Афганистане, все остальное распространяется по разным маршрутам, в том числе через соседние с ним страны [6].

Афганистан наряду с Южной Америкой утвердился в качестве крупнейшего центра наркопроизводства. Здесь сформировались слаженные саморегулирующиеся системы, они гибко меняют свои маршруты под влиянием разного рода внешних факторов. Афганистан можно считать своего рода наркодонором для государств-транзитеров и близлежащих регионов – Центральноазиатского и Каспийского, что становится всё более серьёзным вызовом для стабильности и безопасности транзитных государств.

Существует несколько основных маршрутов транспортировки афганских наркотиков и их прекурсоров, причем как сухопутным, наземным, так воздушным и морскими путями. «Южный маршрут», идущий из Афганистана идет че-

рез Пакистан и далее разветвляется в Европу, в Южную Азию, АТР, в Африку, в США.

Самый короткий наркотрафик в страны Европы по суше считается «западный» или «балканский маршрут». Балканы, как известно, превратились в главный «героиновый путь» Европы. Балканский маршрут, начинаясь в Афганистане, проходит через Исламскую Республику Иран (часто через Пакистан), потом идет через Турцию на Балканы – Грецию и Болгарию, охватывая всю Юго-Восточную Европу. На этом направлении существенная роль в организации наркопоставок отводится Республике Косово, которая с 1999 г. превратилась в территорию организованного криминала и центр наркотрафик [12].

Конечной целью трафика является рынок Западной Европы, ежегодный доход здесь достигает порядка 20 млрд долларов [13]. Криминал и терроризм на Балканах тесно связаны, здесь пересекаются интересы крупных мафиозных структур и сети «Аль-Каида». Их объединяет общий интерес: доходы от нелегального бизнеса, каналы поставок наркотиков, торговля людьми, в частности выходцами из Центральной Азии, которых через Балканы перебрасывают в ЕС. Не случайно около 1/3 всего произведенного в Афганистане героина ежегодно направляется на европейский рынок по балканскому маршруту [14].

Существует также *воздушный* путь, и деятельность на этих маршрутах связана с военными авиабазами: аэродромы Афганистана (Мазари-Шариф) – Camp Bondsteed (Косово). Авиабаза Gansi (Манас, Кыргызстан) – Camp Bondsteed (Косово). Следует упомянуть *морской* (героиновый) путь, берущий начало в Пакистане (порт Карачи), откуда морем наркотики расходятся через основные водные магистрали Средиземного моря в Турцию и к острову Корсика. Водный транспорт используется также при поставках гашиша из Ирана по Каспийскому морю. Балканский (западный) маршрут трансформируется, отмечено повышение роли сравнительно новых ответвлений балканского маршрута – это северный и каспийский. Балканский и северный маршруты являются основными коридорами незаконного оборота героина, связывающие Афганистан с огромными рынками России и ЕС.

«Северный» маршрут (еще он получил название «шёлковый путь») является ответвлением «балканского маршрута», по нему осуществляется сегодня главный экспорт афганских опиатов [14]. Северный маршрут пролегает через территорию всех республик Центральной Азии (через Таджикистан и Кыргызстан, узбекскую или кыр-

гызскую часть Ферганской долины, Узбекистан или Туркменистан) в Казахстан, Россию и далее через Украину, Белоруссию, либо страны Прибалтики в Восточную Европу, Германию и нидерланды. Различные ответвления маршрута идут через афганско-узбекскую границу и Казахстан, а также через афганско-туркменскую границу – в Казахстан или Азербайджан. В большинстве случаев эти пути выходят к российской территории.

Северный маршрут сформировался в начале 1990-х годов, и этому способствовала ситуация, возникшая в период создания СНГ. Это чрезмерная открытость границ, реорганизация пограничных и таможенных служб, недостаток опыта противоборства незаконному обороту наркотиков у правоохранительных органов в ЦА. «Шёлковый путь» привлекает внимание наркобизнеса прозрачностью границ между государствами СНГ и регионами ЦА, также близостью к закавказским республикам. Транспарентность границ представляется одним из основных факторов «диверсификации наркотрафика» и условием для формирования новых путей или маршрутизации «шёлкового пути».

Ужесточение контроля над незаконным оборотом наркотиков Ирана ускорило формирование северного направления афганских наркопотоков через ЦА. Сегодня размер рынка по северному пути оценивается в общей сложности в 13 млрд долларов в год. А Иран остается одним из важнейших маршрутов афганского героина и других сильнодействующих наркотиков морским путем в порты Азербайджана и затем через Кавказский регион (Азербайджан, Грузия) с использованием акватории Каспийского и Черного морей и далее – в Украину, Россию и Европу [15].

Несмотря на то, что «в период с 2010 по 2013 гг. объем изъятого героина (в Центральной Азии) сократился на 37% – с 2,5 т до 1,6 т, а объем изъятых опиатов, в целом уменьшился с 4,8 т. до 3,9 т. или на 18%». По прогнозам, существующие главные маршруты транспортировки наркотиков из Афганистана, в том числе, северный и каспийский, сохраняют за собой статус основных путей контрабанды [16]. При этом сокращение изъятий опиатов в последние годы в странах ЦА, расположенных по пути следования «Северного» маршрута, породило новую тенденцию, указывающую на одновременный существенный рост объемов изъятого героина и наркотиков других групп в государствах Кавказа.

Следует указать на роль Туркменистана (порт Туркменбаши) в существующем трафике, которые имеет наиболее протяженную границу с Афганистаном – 744 км из всех государств ЦА, и который прилегает к Каспийскому морю. Ввиду закрытости страны Туркменистан не сотрудничает и не входит ни в одну региональную коалицию по обеспечению безопасности в ЦАР. По признанию УНП ООН, информации о состоянии наркоугрозы, масштабах её развития практически нет, что сильно затрудняет работу этой международной организации. Вместе с тем, данные отдельных стран региона свидетельствуют, что образовалась территория («треугольник») между Туркменистаном, Ираном и Афганистаном, которую не контролирует ни одно из приграничных государств. Сам Туркменистан стал удобным коридором для транспортировки наркотиков, в том числе через Каспийское море (порт «Туркменбаши») – в Астрахань (порт «Оля»). Туркменистан вполне уместно включить в число каспийских государств-транзитеров. Каспийский маршрут (Афганистан – Кыргызстан – Западный Казахстан – Северный Кавказ (Дагестан) – Россия – Украина – Румыния идут в Западную Европу, и таким образом, проходит частично через ЦА в обход Турции [16].

Действуют также «ферганский маршрут» (Афганистан – Кыргызстан – Казахстан – Россия – Украина) и «баткенский маршрут» (Афганистан – Кыргызстан – Таджикистан – Россия и Китай/СУАР).

По данным доклада «Наркомания, преступность и повстанческое движение: угроза транзита опиума из Афганистана» Управления ООН по наркотикам и предупреждению преступности, львиная доля наркотиков (50 тонн в год) попадает в Россию из соседнего Казахстана. Ключевым звеном транзита афганского героина в Россию выступают Таджикистан и Кыргызстан. Немалую роль в транзите афганских наркотиков играют этнические группировки, в том числе узбекская наркомафия [16]. Маршруты наркотического трафика, непосредственно пролегающие через территорию Центральной Азии, наносят огромный ущерб странам-транзитерам, поскольку часть товара оседает на их территории.

Меры противодействия наркотрафика и перспективы ЦА

Расширение масштабов в развитии наркотических трафиков вынуждает мировое сообщество консолидировать усилия международных и

региональных организаций, отдельных государств, принимать превентивные меры. Правовую основу международного сотрудничества в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков, в том числе со странами ЦА, образуют универсальные конвенции ООН. Среди них – *Единая конвенция о наркотических средствах от 1961 г.*, направлена на ограничение производства, распространения, владения, использования и торговли наркотическими средствами исключительно в медицинских и научных целях, а также обязывает участвующие стороны принимать специальные меры в отношении конкретных видов наркотиков, например героина. *Конвенция о психотропных средствах от 1971 г.* и *Протокол о поправках к Единой Конвенции о наркотических средствах 1961 г.*, подчеркивают необходимость реабилитации наркоманов. К Конвенции 1961 г. или же к ней с поправками 1972 г. присоединились 186 государств (96% всех стран мира). Конвенция установила систему международного контроля над психотропными веществами, учитывающая диверсификацию и расширение диапазона наркотических средств, а также устанавливающая контроль за рядом синтетических препаратов.

Конвенция ООН против незаконного распространения наркотиков и психотропных средств от 1988 г. и др. предусматривала всеобъемлющие меры против контрабанды наркотиков, провозглашала необходимость уголовного преследования производства и потребления наркотических веществ [17]. Международные документы для государств, присоединившихся к конвенциям, содержат систему обязательных или рекомендованных правил контроля наркотических средств и психотропных веществ и противодействие их незаконному обороту.

Наряду с вышеуказанными документами важна Резолюция 51/12 УНП от 2008 г., подтверждающая серьезность консолидации усилий в совместной борьбе с мировой проблемой наркотиков на многосторонней и в тесном сотрудничестве с учреждениями ООН в области прав человека [18]. В этом плане важны сравнительно недавно принятые специальные стратегии и программы – «Антинаркотическая стратегия государств-членов ШОС на 2011–2016 гг.», Проектный документ УНП ООН «Партнерство в борьбе с незаконным оборотом и злоупотреблением афганскими опиатами (2013–2016)», Программа УНП ООН для стран Центральной Азии (2015–2019) и другие. В рамках глобальной прог-

раммы УНП ООН осуществляются мероприятия по усилению потенциала государственных служб, осуществляющих контроль над транспортными, контейнерными перевозками, а также мероприятия по переподготовке пограничных кадров. В практике международной борьбы с наркоторговлей следует более тщательно изучить мировой опыт, и на основе международного права формировать и применять коллективные силы регионального уровня для более эффективного противодействия наркотрафику. В данном направлении в рамках специального проекта ЦАРИКЦ при содействии УНП ООН в 2012 г. создан постоянно действующий межгосударственный орган по координации усилий в борьбе с транснациональной наркопреступностью в Центральной Азии [17].

УНП ООН мобилизует государства, специально созданные платформы в борьбе по созданию эффективных сетей (Networking Networks), которые объединяют специальные агентства ЦАРИКЦ, ОБСЕ, Еропола, Интерпола и др. против транснациональной преступности (дек. 2015, BENATOC) [18]. В деятельности УНП ООН важно отметить специально разработанные программы помощи Таджикистану, как государству, имеющему наибольшую из всех ЦАР протяженность границ с Афганистаном, и, стране, пропускная способность наркотрафика которой наиболее благоприятна для афганских

поставщиков, учитывая гористую местность и в связи с этим слабоохраняемые границы [19].

Большую надежду на улучшение наркотической ситуации в Афганистане и близлежащих регионах подают специальные программы УНП ООН – «Альтернативное развитие». Под альтернативным развитием понимается предоставление крестьянам надежной в экономическом отношении, легальной альтернативы выращиванию кокаинового куста, опийного мака или каннабиса [20]. Альтернативное развитие направлено на содействие формированию благоприятной среды для долгосрочного развития сельских районов без культивирования запрещенных культур. УНП ООН осуществляет многосекторальные проекты развития сельских районов в южной части Центральной Азии. Кроме того, УНП ООН помогает странам увязать свою деятельность по контролю над наркотиками с политикой и стратегией в области развития

Таким образом, вопрос создания заслона на пути афганского наркотрафика после вывода международных сил содействия восстановления Афганистана стоит особенно остро. Вопрос заключается в том, чтобы Прикаспийский и Центральноазиатский регионы, учитывая их огромный ресурсный потенциал, пришли к практике эффективного интеграционного и экономического сотрудничества, опираясь на многосторонние соглашения и проявляя волю к их исполнению.

Литература

- 1 United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988 (Конвенция ООН от 1988 «Против незаконного распространения наркотиков и психотропных средств»): [www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf]
- 2 UNODC World Drug Report 2010. URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html]; UNODC Research, Analysis and Statistics. URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/research.html/]; Thematic Programme on Crime Prevention and Criminal Justice 2012-2015 // UNODC World Drug Documents. URL: [https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20120702_-_thematic_programme_crime_prev_and_criminal_justice-2012-2015_final.pdf]
- 3 Афганский наркотрафик: основные маршруты. Справка // РИА Новости. – 2010, 03 июня. URL: [http://ria.ru/spravka/20100603/242406939.html]
- 4 Ежегодный мировой наркотрафик оценивается в 800 миллиардов долларов // Pressria.ru. – 2012, 06 марта
- 5 UNODC World Drug Report 2011 (Маршруты трафика героина из Афганистана и его объёмы в 2009 г.). URL: [http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/WDR2011/World_Drug_Report_2011_ebook.pdf], – P. 71
- 6 Global heroin flows from Asian points of origin // UNODC World Drug Report 2010. URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html]; Мировые производители и поставщики наркотиков.- URL: [http://web.archive.org/web/201310211316112/http://vestnik-mgou.ru/web/library/files/incoming/2/2009/3/st27.pdf/], 27 марта 2009
- 7 Европа, Россия и Иран потребляют более 80 % афганских наркотиков // Islamnews. – 2010, 09 June: [http://www.islamnews.ru/news-24746.html]; Афганистан и проблема наркотиков // Golosameriki [http://www.golos-ameriki.ru/content/Afghanistan-drugs-2010-06-03-9555239/185441.html]
- 8 Afghanistan's opium crop hits record high // Independent. – 2013, 15 April. – URL: [http://www.independent.co.uk/news/world/asia/afghanistans-opium-crop-hits-record-high-as-farmers-return-to-planting-illicit-poppies-8573125.html]
- 9 U.S., Afghanistan Announcement of Counternarcotics Awards // U.S. Department of State. – 2010, 10 November.- URL:[http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2010/11/20101110153112su0.6520894.html]

- 10 US to Give \$19.2 m to Ministry of Counternarcotics // Afghanistan.net. – 2011, 04 December: [http://outlookafghanistan.net/national.php?pageNum_national=143&totalRows_national=2652,], [http://outlookafghanistan.net/national_detail.php?post_id=2723#sthash.bkwNjgGx.dpuf]
- 11 The deadly blooms of Helmand: Afghan farmers turn to the opium crop, despite the police's best efforts // Independent. – 2015, 03 May: [http://www.independent.co.uk/news/world/asia/the-deadly-blooms-of-helmand-the-opium-crop-provides-the-main-income-for-many-afghan-farmers-but-the-10222864.html]; также «Чего действительно удалось достичь в результате войны в Афганистане?» // Independent. – 2011, 29 May
- 12 Афганский наркотрафик: основные маршруты. Справка: [Пресс-конференция главы ФСКН России 11 февраля 2011 г.] // РИА Новости. – 2010, 03 июня; UNODC World Drug Report 2010: URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html]
- 13 Drug trafficking. UNODC World Drug Report 2010. URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html]
- 14 The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment // United Nations Office on Drugs and Crime: website 2010. – P.115. – URL: http://www.unodc.org/documents/data_and_analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf; См.: Drug Situation Analysis Report: Central Asia
- 15 Opiate Flows through Northern Afghanistan and Central Asia: A Threat Assessment // United Nations Office on Drugs and Crime: website. 2012. May. – P. 46. URL: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Afghanistan_nort-hern_route_2012_web.pdf
- 16 Комиссина И., Куртов А. Наркотическая «заря» над Центральной Азией – новая угроза цивилизации // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. – № 5; Наркотики из Афганистана в Россию поставляют почти 200 наркокартелей // Regnum.ru. – 2009, 06 May. – URL: [http://www.regnum.ru/news/1160010.html]
- 17 United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances: [http://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf]
- 18 Resolution 51/12 of the Commission on Narcotic Drugs [https://www.unodc.org/documents/commissions/cnd/drug_resolutions/2000-2009/2008/cnd_res-2008-12e.pdf]
- 19 Всемирный доклад о наркотиках 2015 г., UNODC// URL: http://www.unodc.org/documents/wdr2015/WDR15_ExSum_R.pdf
- 20 Альтернативное развитие. Официальный сайт УНП ООН // [http://www.unodc.org/unodc/ru/alternative-development/index.html]; Afghanistan Opium Survey 2015. Socio-economic analysis. March 2015. Research. Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Counter Narcotics/ United Nations Office on Drugs and Crime: [www.unodc.org], [www.mcn.gov.af]

References

- 1 United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988 (Konventsiya OON ot 1988 «Protiv nezakonnogo rasprostraneniya narkotikov i psikhotroynykh sredstv»): [www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf]
- 2 UNODC World Drug Report 2010. URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html]; UNODC Research, Analysis and Statistics. URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/research.html]; Thematic Programme on Crime Prevention and Criminal Justice 2012-2015 // UNODC World Drug Documents. URL: [https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20120702_-_thematic_programme_crime_prev_and_criminal_justice-2012-2015_final.pdf]
- 3 Afganskiy narkotrafik: osnovnyye marshruty. Spravka // RIA Novosti. – 2010, 03 iyunya. URL: [http://ria.ru/spravka/20100603/242406939.html]
- 4 Yezhegodnyy mirovoy narkotrafik otsenivayetsya v 800 milliardov dollarov // Pressria.ru. – 2012, 06 marta
- 5 UNODC World Drug Report 2011 (Marshruty trafika geroina iz Afganistana i yego ob»yomy v 2009 g.). URL: [http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/WDR2011/World_Drug_Report_2011_ebook.pdf], – P. 71
- 6 Global heroin flows from Asian points of origin // UNODC World Drug Report 2010. URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html]; Mirovyie proizvoditeli i postavshchiki narkotikov.- URL: [http://web.archive.org/web/201310211316112/http://vestnik-mgou.ru/web/library/files/incoming/2/2009/3/st27.pdf], 27 marta 2009
- 7 Yevropa, Rossiya i Iran potrebyayut boleye 80 % afganskikh narkotikov // Islamnews. – 2010, 09 June: [http://www.islamnews.ru/news-24746.html]; Afganistan i problema narkotikov // Golosameriki [http://www.golos-ameriki.ru/content/Afghanistan-drugs-2010-06-03-95555239/1851.html]
- 8 Afghanistan's opium crop hits record high // Independent. – 2013, 15 April. – URL: [http://www.independent.co.uk/news/world/asia/afghanistans-opium-crop-hits-record-high-as-farmers-return-to-planting-illicit-poppies-8573125.html]
- 9 U.S., Afghanistan Announcement of Counternarcotics Awards // U.S. Department of State. – 2010, 10 November: [http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2010/11/20101110153112su0.6520894.html]
- 10 US to Give \$19.2 m to Ministry of Counternarcotics // Afghanistan.net. – 2011, 04 December: [http://outlookafghanistan.net/national.php?pageNum_national=143&totalRows_national=2652,], [http://outlookafghanistan.net/national_detail.php?post_id=2723#sthash.bkwNjgGx.dpuf]
- 11 The deadly blooms of Helmand: Afghan farmers turn to the opium crop, despite the police's best efforts // Independent. – 2015, 03 May; takzhe «Chego deystvitel'no udalos' dostich' v rezul'tate voyny v Afganistane?» // Independent. – 2011, 29 May
- 12 Afganskiy narkotrafik: osnovnyye marshruty. Spravka: [Press-konferentsiya glavy FSKN Rossii 11 fevralya 2011] // RIA Novosti. – 2010, 03 iyunya; UNODC World Drug Report 2010: URL: [https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html]

- 13 Drug trafficking. UNODC World Drug Report 2010. URL: [<https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2010.html>]
- 14 The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment // United Nations Office on Drugs and Crime: website 2010. – R.115. – URL: http://www.unodc.org/documents/data_and_analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf; Sm.: Drug Situation Analysis Report: Central Asia
- 15 Opiate Flows through Northern Afghanistan and Central Asia: A Threat Assessment // United Nations Office on Drugs and Crime: website. 2012. May. – P. 46. URL: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Afghanistan_nort-hern_route_2012_web.pdf
- 16 Komissina I., Kurtov A. Narkoticheskaya «zarya» nad Tsentral'noy Aziyey – novaya ugroza tsivilizatsii // Tsentral'naya Aziya i Kavkaz. – 2000. – № 5; Narkotiki iz Afganistana v Rossiyu postavlyayut pochti 200 narkokarteley // Regnum.ru. – 2009, 06 May. – URL: [<http://www.regnum.ru/news/1160010.html>]
- 17 United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances: [http://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf]
- 18 Resolution 51/12 of the Commission on Narcotic Drugs [https://www.unodc.org/documents/commissions/cnd/drug_resolutions/2000-2009/2008/cnd_res-2008-12e.pdf]
- 19 Vsemirnyy doklad o narkotikakh 2015 g., UNODC// URL: http://www.unodc.org/documents/wdr2015/WDR15_ExSum_R.pdf
- 20 Al'ternativnoye razvitiye. Ofitsial'nyy sayt UNP OON // [<http://www.unodc.org/unodc/ru/alternative-development/index.html>]; Afghanistan Opium Survey 2015. Socio-economic analysis. March 2015. Research. Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Counter Narcotics/ United Nations Office on Drugs and Crime: [www.unodc.org], [www.mcn.gov.af]

Мовкебаева Г.А.,
Маланченко О.С.

**Современный миграционный
кризис в Европе
и его последствия**

Европейские страны принимают активные действия для преодоления наплыва беженцев. Правительства ЕС сталкиваются с целым рядом трудностей и рисков. В данной статье анализируется современная ситуация с беженцами в ЕС, рассматриваются последствия кризиса, а также меры и подходы к решению данной проблемы. В данной статье рассматривается значение миграции в социально-экономических, политических процессах на примере Европейского Союза. Предметом исследования является миграционная политика Европейского Союза в новых геополитических условиях, и прежде всего в условиях Сирийского кризиса. Для регулирования нелегальных миграционных потоков ЕС использует как меры миграционной политики, направленные на решение кратко- и среднесрочных задач, так и политику развития, направленную на устранение первопричин миграции из развивающихся стран.

Ключевые слова: беженцы, Европа, кризис, Европейский Союз, миграция.

Movkebayeva G.A.,
Malanchenko O.S.

**Contemporary migration crisis in
Europe and its consequences**

European countries take actions to overcome the influx of refugees. Governments of EU face with a range of difficulties and risks. In this research analyzes contemporary situation with refugees in EU, describe consequences of crisis, measures and approaches to solve this problem. The importance of migration in the socio-economic and political processes on the example of the European Union is considered on this article. The subject of the research is the immigration policy of the European Union in new geopolitical environment, especially in the circumstances of Syrian crisis. Nowadays EU is the centre of attraction for lots of refugees. To control illegal migration streams, EU uses different migration policy instruments targeted towards short and middle-range objectives and development policy oriented on addressing root causes of migration from developing countries.

Key words: refugees, Europe, crisis, European Union, migration.

Мовкебаева Г.А.,
Маланченко О.С.

**Еуропадағы заманауи көші-қон
дағдарысы және оның салдары**

Еуропа елдері босқындар ағынына төтеп беру үшін белсенді іс-шаралар жүргізуде. ЕО-тың басқармасы бірқатар қиыншылықтар мен тәуекелдерді басынан өткеруде. Бұл мақалада ЕО-тағы босқындардың жағдайын талдап, дағдарыс салдарын сипаттай отырып, осы мәселенің шешімдері мен тәсілдерін қарастырған. Мақалада миграцияның әлеуметтік-экономикалық, саяси үдерістердегі Еуропалық Одақтың мысалы негізіндегі маңызы қарастырылады. Зерттеу пәніне жаңа геосаяси жағдайдағы, соның ішінде Сирия дағдарысы жағдайындағы Еуропалық Одақтың миграциялық саясаты жатады. Еуропалық одақ қазіргі таңда қашқындардың басым бөлігін өзіне тарту орталығына айналып отыр. Заңсыз миграция легін реттеу үшін ЕО қысқа және ортамерзімді міндеттерді шешуге бағытталған шаралармен қоса, дамушы елдерден келетін миграцияның бастапқы себептерін жоюға бағытталған даму саясатын қолданып отыр.

Түйін сөздер: босқындар, Еуропа, дағдарыс, Еуропалық Одақ, көші-қон.

СОВРЕМЕННЫЙ МИГРАЦИОННЫЙ КРИЗИС В ЕВРОПЕ И ЕГО ПОСЛЕДСТВИЯ

Границы безопасности в настоящее время являются доминирующей проблемой в миграционной политике ЕС.

На протяжении многих лет Европа оставалась привлекательным местом для мигрантов, куда ещё со второй половины прошлого века хлынул поток людей со стран Северной Африки, Западных Балкан, Ближнего Востока, желающих обрести экономическое благополучие или попытаться убежать от политического конфликта. Мигранты могут переехать в другую страну по политическим, экономическим или иным причинам. Многие следуют этому, используя официальные юридические каналы и соблюдая правила проживания в стране назначения. В публичных дебатах Европы они называются легальными мигрантами. Другие, часто не соответствующие требованиям легальной миграции, относятся к так называемым нелегальным мигрантам. Те, кто приезжает в ЕС из числа нелегальных мигрантов – в первую очередь бегут от войны или от политических, этнических или религиозных преследований, как, например, в Сирии и в Ираке, и называются политическими беженцами. Они пользуются особым правовым статусом в рамках Женевской Конвенции о статусе беженцев 1951 года. Те же, кто приезжает в ЕС в качестве нелегальных мигрантов, в первую очередь для улучшения социально-экономического положения, называются экономическими мигрантами, или даже экономическими беженцами. Эти экономические мигранты не имеют защищенного статуса в международном праве по сравнению с политическими беженцами. Так, например, до 40% нелегальных мигрантов в Германии в июле 2015 года были выходцами из балканских стран, где не было серьезных конфликтов.

С момента начала гражданской войны в Сирии, в 2011 году, в Европе произошел масштабный рост числа беженцев, контролировать который европейским странам на данный момент не удастся. Европа уже исчерпала свои возможности по приему и размещению вынужденных мигрантов, но число их с каждым днем только возрастает. По данным Евростата, в период с апреля по июнь 2015 года получить убежище изъявило желание 213,2 тыс. человек, что явилось на 85% больше по сравнению с периодом апрель-июнь 2014 года. В сентябре 2014 г. до Европы через Средиземное море добрались свыше 173 тысяч

переселенцев, а в октябре этого же года число приезжих составило более 218 тысяч, но точные цифры неизвестны, так как некоторые, возможно, прошли через границы незамеченными. 53% всех беженцев – сирийцы, вторая многочисленная группа вынужденных мигрантов – афганцы, их приблизительно 18%, далее идут беженцы из таких стран, как Ирак, Ливия, Пакистан, Эритрея, и других [1].

Необходимо отметить основные причины миграционного кризиса.

Во-первых, это гражданская война в Сирии, где уже погибло не менее 250 тысяч человек, а завершения конфликта в ближайшем будущем не предвидится.

Во-вторых, это конфликты, которые затронули такие страны, как Афганистан, Ливия, Ирак, Эритрея и др.

В-третьих, маршрут в Европу стал более доступным. По словам самих беженцев, добираться в страны ЕС стало дешевле, если раньше для этого требовалось 5000\$ – 6000\$, то теперь эта сумма уменьшилась до 2000\$–3000\$.

В-четвертых, импульсом к поиску убежища в странах Европы стал и тот факт, что такие страны, как, например, Германия в лице Ангелы Меркель заявили о своей готовности принимать всех беженцев.

В-пятых Башар аль-Асад заявил о призыве в армию молодых людей призывного возраста, которые не видят других альтернатив, кроме как найти убежище в других странах, преимущественно в странах Европы. При этом следует отметить, что молодым сирийцам выезд из своей страны не запрещен.

Таким образом, ситуация, сложившаяся в некоторых странах Ближнего и Среднего Востока, вынуждает граждан этих стран покидать свою родину в поисках безопасности для себя и своей семьи, особенно на фоне беспрецедентной устрашающей деятельности террористической группировки «Исламское государство». Существенной проблемой является то, что многие из этих беженцев не являются вынужденными мигрантами, а представляют собой экономических мигрантов, стремящихся в Европу за стабильностью. Не соблюдаются в рамках современного миграционного кризиса и Дублинские соглашения, согласно которым лица, заинтересованные в поиске убежища, должны оставаться на территории той страны ЕС, в которой они разместились сначала, и именно эта страна несет всю полноту ответственности за предоставление убежища. Если мигрант поки-

нул страну ЕС, в которую въехал первоначально, другая страна имеет полное право депортировать его обратно. В связи с тем, что поток беженцев был слишком большим, Дублинские соглашения были приостановлены, так как мигрантов нужно было как-то распределять.

В сентябре 2015 года странами ЕС была создана специальная программа квот по распределению 120 тысяч беженцев, чтобы облегчить ситуацию с приёмом беженцев в таких странах, как Италия, Венгрия и Греция. Вопрос распределения беженцев осложнялся рядом противоречий между самими европейскими странами, которые разделились на два лагеря: тех, кто готов принимать беженцев, и тех, кто выступал против размещения на их территории мигрантов. Венгрия выступала против предоставления политического убежища беженцам, об этом свидетельствует возведенное на сербско-венгерской границе ограждение из колючей проволоки. Против предоставления политического убежища в основном выступали восточно-европейские страны, которые обвиняли в проблемах Ближнего Востока только государства Западной Европы, считая их ответственными и за миграционный кризис. «У меня есть только один вопрос: кто бомбил Ливию? – заявил в интервью австрийской газете премьер-министр Словакии Роберт Фицо. – Кто создал проблемы в Северной Африке? Словакия? Нет» [2].

Чехия и Польша придерживались такой же позиции, заявив о своем намерении оставаться однородным обществом. Данные страны выступили за добровольное распределение беженцев и не поддерживали решение о распределении квот. Сами беженцы тоже не желали оставаться в странах Восточной и Центральной Европы, а стремились в Западную Европу, в первую очередь в Германию. В итоге решение по квотам было принято по принципу большинства, что усугубило реакцию стран в вопросе урегулирования возникшего миграционного кризиса.

Ситуацию с принятием и распределением беженцев обострил теракт, произошедший во Франции вечером 13 ноября 2015 года, который стал самым крупным терактом в истории страны. Террористы использовали для коммуникации социальную сеть Телеграмм, а после того как теракты уже произошли, в интернете появились угрожающие лозунги «Я говорю европейским нациям: мы придем со взрывами, с поясами, со взрывчаткой, и вы не сможете нас остановить» [3].

Когда страны ЕС столкнулись с прямой угрозой, государства, которые выступали против

распределения квот, заняли ещё более негативную позицию по данному вопросу. Так, например, президент Латвии Раймондс Вейонис заявил, что его государство не может взять на себя дополнительные обязательства по размещению беженцев, а польские власти пригрозили, что обязательства по квотам расселения беженцев выполнять не собираются, об этом высказался министр по делам Евросоюза Конрад Шиманский. Канцлер ФРГ Ангела Меркель в свою очередь считает, что созданный механизм распределения беженцев – квоты – должен быть постоянным и обязательным для всех стран ЕС. Иначе Шенгенской зоне грозит разрушение.

Было проведено несколько саммитов по вопросам миграционного кризиса в ЕС, необходимо отметить основные из них. 24 сентября 2015 года в Брюсселе состоялся экстренный саммит ЕС по миграции. 28 государств приняли совместное решение – увеличить помощь Турции, Ливану и Иордании, открыть центры по приему беженцев на границах, подтвердили готовность расселения беженцев по квотам, подчеркнув факт того, что стабилизация ситуации в конфликтных регионах обеспечит снижение миграционного кризиса.

Следующий саммит прошёл 15-16 октября 2015 года, в рамках которого были приняты решения, обсуждаемые ранее: укрепление границ ЕС, создание центров приема, регистрации и сортировки беженцев, предоставление убежища только лицам, которым на родине грозит опасность, и отправка домой экономических мигрантов. Интересно отметить, что в рамках данного саммита был разработан список «опасных» и «безопасных» стран. Участники подтвердили необходимость усиления сотрудничества со странами, через которые проходит поток беженцев – Турцией, Ливией, Иорданией [4].

11-12 ноября 2015 года в столице Мальты состоялся саммит по миграции, на котором присутствовали представители европейских и африканских стран, но ключевых решений по вопросу миграционного кризиса в Европе принято не было. В рамках саммита был также принят план действий, который был скоординирован с африканскими государствами. Был создан целевой фонд для Африки в размере €1,8 млрд. Эфиопия, Судан, Кения и другие страны Африки взамен полученных денег должны предоставить места для беженцев на территории своих государств, ЕС в свою очередь обещал африканским государствам визовые послабления, а также трудоустройство для квалифицированных работников. В

рамках разработанного плана, страны-участницы саммита согласовали 15 инициатив, которые помогут в борьбе с кризисом, а также сосредоточили внимание на вопросах легальной и нелегальной миграции, возвращении мигрантов, которые не подвергаются опасности на территории своей страны и не нуждаются в убежище. Одной из инициатив являются информационные центры, которые расскажут людям об угрозах нелегальной перевозки мигрантов. До сегодняшнего дня ЕС принял уже несколько подобных Планов действий – с Турцией и балканскими странами.

С 20 ноября 2015 года Совет ЕС решил начать ужесточение контроля внешних границ, сохранив при этом все принципы Шенгена. Речь идет об усовершенствовании системы пограничного контроля стран-членов Шенгена, заключающееся в электронном подключении к соответствующим базам данных Интерпола на всех пунктах пересечения внешних границ и создании систем автоматической проверки документов, что должно быть завершено к марту 2016 года. «Мы должны эффективно усилить контроль внешних границ ЕС, предоставив дополнительные ресурсы пограничному агентству Frontex (агентство Европейского союза по безопасности внешних границ), но также мы должны обеспечить адекватный контроль внутренних границ, поскольку террористы их беспрепятственно пересекают», – заявил министр внутренних дел Франции Бернар Казнев. Были также подтверждены инициативы Франции по вопросу введения в действие системы обмена данными об авиапассажирах, принятия экстренных мер по борьбе с финансированием терроризма, обмена разведывательной информацией между полицейскими [5].

29 ноября 2015 года в Брюсселе прошёл саммит Турции с ЕС, в рамках которого были согласованы действия Турции и ЕС, одобрен общий план действий, со стороны Европейского Союза выделена финансовая помощь.

Несомненно, вместе с потоком беженцев, Европу охватили новые проблемы, которые напрямую связаны с миграционным кризисом. Первая из них – это террористическая угроза, которая исходит от радикально настроенных мигрантов. Вместе с беженцами, которые надеются найти на территории Европы безопасность, просочилось более 4000 боевиков ИГИЛ, после теракта во Франции становится понятно, что угрозы со стороны данной террористической группировки не беспочвенны. Вторая проблема – это распространение ислама. В связи с повышением риска террористических атак во Франции, как и по

всей Европе, появилось недоверие в отношении ислама в целом, а не к конкретной террористической группировке.

Третья проблема – это проблема различия менталитета, традиций и обычаев. Учитывая тот факт, что европейские страны перенасыщены мигрантами с иными взглядами и ценностями, зачастую несопоставимыми с ценностями Запада, европейцы опасаются агрессивного проявления обычаев и традиций со стороны беженцев, которые противоречат западной культуре. Европейцы начинают бояться ситуации, при которой они могут стать чужими на своей же территории. Об этом заявил премьер-министр Венгрии Виктор Орбан: «Реальность такова, что Европе грозит массовый приток людей, десятки миллионов людей могут приехать в Европу, мы можем вдруг понять, что мы находимся в меньшинстве на нашем собственном континенте» [6]. Наблюдается негативный настрой коренных жителей по отношению к беженцам, ситуацию серьёзно обострили теракты в Париже. Группы местного населения, которые не хотят принимать беженцев, выходят на демонстрации. 14 октября 2015 года в Талине тысячи мирных жителей вышли на митинг против принятия беженцев. 20 октября в Швеции произошел поджог лагеря мигрантов, этот поджог стал пятым по счету за октябрь 2015 года. Одна из демонстраций прошла в городе Кельне 25 октября, демонстранты выступали с заявлениями о том, что беженцы не хотят жить по правилам Западного общества, поэтому им не место в Европе. 28 октября произошли митинги против мигрантов в городах Чехии, участие в них приняли более 3 000 человек. Около посольства Венгрии 8 ноября 2015 года в Париже также произошла демонстрация в пользу поддержки правительства Венгрии в вопросе закрытия границы страны для беженцев [7].

Четвертая проблема носит экономический характер. Странам Европы необходимо выплачивать пособие беженцам, и хотя многие страны сократили его в два раза, средств на это уходит достаточно много. Кроме того, огромный денежный поток идет в сторону африканских стран, Турции и другим для создания различных совместных инициатив, с целью остановить потенциальных мигрантов в странах их происхождения. Пока не ясно, сколько поддержки государства-члены ЕС будут готовы дать странам, которые поглощают огромное количество военных беженцев.

Представители международных организаций, неправительственных организаций, а также

отдельные страны дают рекомендации ЕС о том, как справиться с современным миграционным кризисом.

Так, например, Уильям Лейси Свинг, являясь главой Международной организации по миграции, предлагает решать миграционный кризис в Европе только политическими методами, а основными причинами кризиса выделяет существующие конфликты на Ближнем Востоке, а также неравенство по линии Север-Юг. Пока не будут разрешены эти конфликты, людьми будет продолжать двигаться желание найти лучшую жизнь, которая, как им кажется, откроется для них в Европе [8].

Подводя итог, необходимо выделить основные шаги, которые должен предпринять ЕС для уменьшения миграционного кризиса в ближайшем будущем:

- несмотря на то, что африканские страны выступают против размещения на их территории регистрационных центров для беженцев, это могло бы стать одной из составляющих решения проблем миграционного кризиса, с которым столкнулась Европа;

- необходимо быстрое реагирование на большие потоки беженцев, странам Европы следует быстрее решать вопрос о том, кто должен уехать, а кто должен остаться. За период сентябрь-октябрь 2015 года за пределы Европейского союза было выслано всего 569 мигрантов, а 30 сентября поступило за один день 9 тысяч новых мигрантов [9];

- странам Европейского союза необходимо провести ряд реформ в области предоставления убежища мигрантам и беженцам;

- следует проводить больше информационных компаний, которые бы разъясняли мигрантам реальную ситуацию в Европе;

- необходимо оказывать невоенную поддержку в решении конфликтных вопросов на территории Африки и Ближнего Востока;

- необходимо содействовать мерам по борьбе с новыми угрозами безопасности, такими, как терроризм, религиозный экстремизм и сепаратизм;

- уменьшить пособия, которые выдаются мигрантам, чтобы, с одной стороны, стимулировать их желание побыстрее интегрироваться в европейское общество, а с другой стороны, остановить потоки потенциальных мигрантов в Европу.

Президент Швейцарии Симонетта Соммаруга считает, что успех разрешения миграционного кризиса лежит в координации действий меж-

ду странами Европы, частичного отказа от своих национальных интересов во имя мира и стабильности [10].

Таким образом, миграционный кризис, с которым столкнулись европейские страны на современном этапе, является самым масштабным со времен Второй Мировой войны. В ближайшей перспективе решить полностью вопрос с мигрантами странам Европы не удастся, но европей-

ские страны уже сейчас понимают, что должны действовать сообща и предпринимают верные шаги на пути к решению возникающих проблем. Единственным ключом устранения первопричин миграционного кризиса, а значит и самого кризиса, является урегулирование ситуации в Сирии, Ливии, Ираке, Афганистане, Эритрее и других государствах, которое однако в ближайшее десятилетие не представляется возможным.

Литература

- 1 Статистика обнажила мигрантов. – <http://www.gazeta.ru/social/2015/09/18/7765043.shtm>
- 2 Мигранты наводняют Европу. – <http://www.gazeta.ru/business/2015/08/19/7697201.shtml>
- 3 Почему спецслужбы Бельгии и Франции проспали теракт в Париже. – <http://ren.tv/novosti/2015-11-24/pochemu-specsluzhby-belgii-i-francii-prospali-terakt-v-parizhe>
- 4 Саммит ЕС по миграции завершился без практических результатов. – <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2352224>
- 5 Совет ЕС принял решение с сегодняшнего дня усилить контроль внешних границ союза. – <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2457702>
- 6 Премьер Венгрии боится, что европейцы станут меньшинством на континенте. – <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/09/4/7037819/>
- 7 В Париже и Берлине прошли акции протеста против миграционной политики европейских властей. – <http://www.1tv.ru/news/world/295737>
- 8 МОМ: кризис с мигрантами в Европе можно решить только политически. – <http://ria.ru/world/20151007/1298353555.html#ixzz3oAP3QSQ>
- 9 Страны ЕС организовали 13 рейсов для депортации непризнанных беженцев. – <http://www.dw.com/ru/страны-ес-организовали-13-рейсов-для-депортации-непризнанных-беженцев/a-18818606>
- 10 Президент Швейцарии: миграционный кризис можно решить лишь сообща. – <http://ria.ru/world/20150929/1289226831.html>

References

- 1 Statistika obnazhila migrantov. – <http://www.gazeta.ru/social/2015/09/18/7765043.shtm>
- 2 Migranti navodnyayut Evropu. – <http://www.gazeta.ru/business/2015/08/19/7697201.shtml>
- 3 Pochemu specsluzhbi Bel'gii i Francii prospali terakt v Parizhe. – <http://ren.tv/novosti/2015-11-24/pochemu-specsluzhby-belgii-i-francii-prospali-terakt-v-parizhe>
- 4 Sammit ES po migracii zavershilsya bez prakticheskikh rezul'tatov. – <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2352224>
- 5 Sovet ES prinyal reshenie s segodnyashnego dnya usilit' kontrol' vneshnih granic soyuza. – <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2457702>
- 6 Prem'er Vengrii boitsya, chto evropeici stanut men'shinstvom na kontinente. – <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/09/4/7037819/>
- 7 V Parizhe i Berline proshli akcii protesta protiv migracionnoi politiki evropeiskih vlastei. – <http://www.1tv.ru/news/world/295737>
- 8 MOM: krizis s migrantami v Evrope mozjno reshit' tol'ko politicheski. – <http://ria.ru/world/20151007/1298353555.html#ixzz3oAP3QSQ>
- 9 Strany ES organizovali 13 reisov dlya deportacii nepriznannih bezhencev. – <http://www.dw.com/ru/страны-ес-организовали-13-рейсов-для-депортации-непризнанных-беженцев/a-18818606> <http://cont.ws/post/118429>
- 10 Prezident Shveicarii: migracionny krizis mozjno reshit' lish' soobshha. – <http://ria.ru/world/20150929/1289226831.html>

Чукубаев Е., Алипқызы Р.
**Иммиграционная политика
Италии на современном этапе**

В данной статье автор провел обзор иммиграционной политики Итальянской Республики в контексте членства страны в ЕС. Рассмотрена специфика миграционных потоков в Италию. Проведен анализ политической ситуации в странах Северной Африки до, во время и после «арабской весны», а также то, как повлиял кризис в регионе на иммиграционную политику Италии и Европейского союза в целом.

Автором были рассмотрены мероприятия Итальянской Республики на законодательном уровне по регулированию трудовой миграции. А также ужесточение законодательных норм в отношении нелегальных иммигрантов.

На основании опыта иммиграционной политики Италии автор приводит ряд рекомендаций по совершенствованию миграционной политики Республики Казахстан.

Ключевые слова: миграционная политика, Итальянская Республика, нелегальная миграция, беженцы, легализация иммигрантов, трудовая миграция.

Chukubaev E., Alipkyzy R.
**Immigration policy of Italy:
current situation**

In this article the author has reviewed the immigration policy of the Italian Republic in the context of EU membership. The specificity of migratory flows to Italy. The analysis of the political situation in North Africa before, during and after the «Arab Spring», and then, as affected by the crisis in the region for immigration policies in Italy and the European Union as a whole.

Also in the article, the author considers the actions of the Italian Republic at the legislative level to regulate labor migration. And tougher legislation against illegal immigrants. Based on the experience of immigration policy Italy author cites a number of recommendations for improving the migration policy of the Republic of Kazakhstan.

Key words: migration policy, the Italian Republic, illegal migration, refugees, the legalization of immigrants, labor migration.

Чукубаев Е., Алипқызы Р.
**Қазіргі кездегі Италияның
көші-қон саясаты**

Мақалада автор Италия Республикасының Еуропалық Одақ мүшесі аясындағы иммиграциялық саясатына шолу жасалынады. Италиядағы көші-қон ағынының ерекшелігі қарастырылған. Солтүстік Африка елдеріндегі «араб көктеміне» дейінгі, кезіндегі, кейінгі саяси жағдайға сараптама жасалынып, аймақтағы дағдарыстың Италияның және жалпы Еуропалық Одақтың иммиграциялық саясатына әсері талданған.

Сонымен қатар, автор Италия Республикасының еңбек көші-қонды реттеу бойынша заңнамалық деңгейде жасалынған шараларды, заңсыз иммигранттарға қатысты заңнамалық нормаларды қатаңдату-ды қарастырады. Италияның иммиграциялық саясатының тәжірибесінің негізінде автор Қазақстан Республикасының көші-қон саясаты бойынша бірқатар ұсыныстар береді.

Түйін сөздер: көші-қон саясаты, Италия Республикасы, заңсыз көші-қон, босқындар, иммигранттар заңдастыру, еңбек көші-қоны.

ИММИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА ИТАЛИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В Европе с 1980-х гг. прослеживаются две тенденции: снижение роста населения и усиление влияния старения на рынок труда [1]. Миграция становится важным фактором роста населения, удержания конкурентоспособности на мировом рынке. Вопросы миграции затрагивают все сферы политической и общественной жизни, как охрана правопорядка, проблемы государства, благосостояние, здравоохранение, образование, культура. Миграционная проблема, наряду с энергетической зависимостью и терроризмом, привлекает внимание итальянской общественности, а также Европейского Союза. С конца 1980-х гг. арабских эмигрантов стала принимать Италия.

В 1981 г. Италия присоединилась к Конвенции № 143 Международной организации труда (МОТ) о нелегальной миграции, был, наконец, дан толчок законодательной инициативе по вопросам иммиграции [2].

В 1986 г. вступил в силу первый закон о миграции 943/86, который реформировал систему внутреннего контроля. Во-первых, срок действия вида на жительство был определен независимо от срока действия трудового соглашения. Во-вторых дав возможность иметь вид на жительство будущим безработным, закон предписывал центрам занятости составлять специальные списки безработных иностранных рабочих, которые искали работу. Этот закон стал первым шагом к созданию режима миграции и получил положительные отклики в итальянском обществе, но вскоре перестал фактически действовать, потому что в Италии существовала теневая экономика [2].

Мигранты, зарегистрированные в качестве безработных, могли продолжать пользоваться видом на жительство, нелегально работая в сфере теневой экономики, где они не пользовались социальными льготами. Права, предоставленные этим законом рабочим-мигрантам, создавали возможность для рабочих-иммигрантов, так и для работодателей уклоняться от уплаты налогов. Затем Министерство труда заморозило легальный въезд, а это привело к увеличению нелегального въезда. В итоге: в 1986-1988 гг. стала проводиться политика амнистий. Она была направлена на легализацию живущих в Италии нелегальных иммигрантов. И как итог – 400 тыс. иностранцев получили вид на жительство и разрешение на

работу [3]. Таким образом, закон 943/86 провалился.

После амнистий 1986-1988 гг. акцент в миграционной политике сместился с внутреннего контроля (вид на жительство и контроль над рынком труда) на внешний, а также на вопросы общественного порядка. Все это получило отражение в принятом в 1990 г. законе 39/90, больше известном как «Закон Мартелли» [4].

Этот закон повышал эффективность мер, относящихся к регулированию иммиграции: отменял в отношении лиц, претендующих на статус беженца, ограничения, установленные ранее в зависимости от страны их происхождения; упорядочивая правила въезда на территорию Италии, пребывания в стране и депортации за ее пределы, обеспечивая финансирование центров адаптации для вновь прибывших иммигрантов [5].

Впервые было введено понятие регулирования иммиграционного потока.

Комитет по миграции должен был определять, как много рабочих из стран, не принадлежащих к ЕС, должны быть допущены в страну ежегодно.

Но как оказалось на практике, «закон Мартелли» явно не носил разрешительного характера: потоки легальной иммиграции оставались по-прежнему очень узкими; расширилось число государств, гражданам которых необходима была виза для въезда в Италию; особенно тщательно рассматривались заявления иммигрантов о продлении визы на пребывание. В итоге многие иммигранты, вначале оформившие свое пребывание в стране, фактически лишились возможности на основе закона оставаться в Италии.

Жесткая иммиграционная политика становилась все более характерной для Италии. Проблема мигрантов из арабских стран Средиземноморья, из государств Западной Африки (Нигерия, Сенегал) и Азии уже в течение достаточно долгого времени серьезно воспринимается в стране. В 1990-х гг. к ним добавились потоки беженцев и мигрантов из бывшей Югославии и Албании. Показательно, что при наличии общеполитических расхождений с руководством ЕС правительство Берлускони в миграционных вопросах следовало идее «крепости Европы». Примером тому может стать новый итальянский закон об иммиграции, принятый в октябре 2002 г. (так называемый «Закон Босси-Фини», предложенный двумя ведущими партнерами Берлускони по правящей коалиции) [6].

В проекте этого закона были строки, открыто указывающие на «опасность настоящего нашествия на Европу» («pericolo di una vera invasione dell'Europa») со стороны иммигрантов. Среди наиболее значительных изменений в миграционном законодательстве 2002 г. можно отметить следующие:

- сокращение с четырех до двух лет продолжительности действия разрешений на работу;
- увеличение с пяти до шести лет периода проживания в Италии для получения разрешения на постоянное пребывание для граждан стран, не входящих в ЕС;
- введение процедуры немедленной депортации нелегальных иммигрантов; отмену возможности воссоединения с членами семьи третьей степени родства.

Волна революций в странах Северной Африки. Мощнейшая волна нелегальных мигрантов хлынула из Северной Африки через Средиземное море в Европу в начале 2011 г., после того как в ряде североафриканских стран начались народные волнения. В первую очередь это коснулось Италии.

Основными странами исхода беженцев стали Тунис, Ливия и Египет. В частности, беженцы стали прибывать на итальянский остров Лампедуза [7].

В результате массовой миграции из стран Северной Африки в Европе появились арабские диаспоры, исчисляемые миллионами людей, и эти диаспоры становятся базой формирования так называемого европейского ислама.

Рост миграции с Юга вызывает ксенофобские настроения в Европе и соответствующее этому увеличение политического влияния ультраправых партий. Незаконная миграция из стран Северной Африки вызывает все возрастающее беспокойство европейских правительств и Евросоюза [8]. Это беспокойство усиливается тем обстоятельством, что лидеры североафриканских стран практически признали свою неспособность прекратить незаконную миграцию.

На основании проведенного анализа иммиграционной политики ЕС и Итальянской Республики рассмотрим основные направления ее развития в ближайшей перспективе:

- во-первых, учитывая опыт последних лет и учитывая статистику иммиграции в Италию, правительству страны стоит задуматься об усилении охраны государственных границ, особенно на юге страны. Учитывая особое географическое положение страны – большая часть ее расположена в Средиземном море, – власти

уделяют недостаточно внимания охране государственных границ;

– во-вторых, с целью более эффективного управления миграционными потоками в стране необходимо усовершенствовать нормативную базу;

– в-третьих, Италия – один из лидеров Европейского союза по числу нелегальных мигрантов. Политика легализации нелегальных иммигрантов – постоянный фактор иммиграционной политики Италии. Большая часть видов на жительство выдана на основе программ регулирования;

– в-четвертых, большинство иммигрантов в Италии заняты на низкоквалифицированных работах и испытывают трудности в получении должностей, требующих квалификации, даже при наличии у них достаточной языковой и профессиональной компетенции. Средний уровень образования среди иммигрантского населения выше, чем у «коренных» итальянцев: 12,1% иммигрантов имеют диплом колледжа или университета, тогда как итальянцев с аналогичным образованием всего 7,5% [9].

В этой связи правительству страны важно разрабатывать программы по интеграции иммигрантов в принимающее сообщество, учитывая национальные особенности и особенности иммигрантов (страна происхождения, вероиспо-

ведение, уровень образования, уровень владения языком принимающего государства).

Несмотря на постоянный спрос на труд иммигрантов, общественное мнение в стране враждебно настроено к иммиграции, и иммиграционное законодательство по своему характеру становится все более ограничительным.

Миграция до сих пор рассматривается как новое явление, и юридические, институциональные и административные инфраструктуры Италии, имеющие дело с миграцией, недоразвиты. Поэтому правительству Италии следовало бы задуматься о целесообразности увеличения квот на привлечение и использование иностранной рабочей силы [10].

Республика Казахстан сталкивается с аналогичными проблемами, что и Итальянская Республика. Для Республики Казахстан, как и для Италии, очень остро стоит проблема нелегальной миграции. Нелегальный труд носит в основном низкоквалифицированный характер.

Он так же популярен в таких отраслях, как сфера услуг, сельское хозяйство, и особенно в строительном секторе. Учитывая опыт Италии в вопросе управления миграционными процессами, Правительству Республики Казахстан стоит уделять повышенное внимание миграционной проблеме.

Литература

- 1 Любин В. Миграция как один из вызовов европейской безопасности // Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы. 2005. Выпуск 1 (17). – С.122
- 2 Медведев А. Увеличение миграционного потока в Италию и страны ЕС (во второй половине 1940-Х - начале XXI вв.) и изменение миграционных законодательств. 2012. – С. 197-198
- 3 Костюченко А.С. Бенилюкс в путях миграции // Современная Европа. – М., 2006. – № 4. – С.10
- 4 Кирей Н.И. Этнография арабов. – М.: Ростов-на-Дону, 2005. – 364 с.
- 5 Цапенко И.П. На перекрестках иммиграционной политики // Мировая экономика и международные отношения. – М., 2000. – № 10. – С.5
- 6 European Council Meeting in Seville: Presidency Conclusions, June 21-22, 2002. – P. 7-13. URL: http://evropa.eu.int/comm/external_relations/news/ip02.htm.
- 7 Боровик М.А., Шемберко Л.В. Иммиграция в Европе – вызов европейской безопасности. URL: http://www.inion.ru/prod_uct/eurosec/st5vp8.htm
- 8 Legge 28 febbraio 1990, № 39 // Gazzeta Ufficiale, febbraio. № 49. URL: http://www.ipasvi.it/archivio_news/leggi/197/h280290n39.pdf
- 9 European Council Meeting in Seville: Presidency Conclusions, June 21-22, 2002. – P. 7-13. URL: http://evropa.eu.int/comm/external_relations/news/ip02.htm.
- 10 Pastore. La politica Migratoria Italiana a una svolta: Ostacoli immediati e dilemmi strategici, May 2007, CeSPI, Roma.

References

- 1 Ljubin V. Migracija kak odin iz vyzovov evropejskoj bezopasnosti // Evropejskaja bezopasnost': sobytija, ocenki, prognozy. 2005. Vypusk 1 (17). – S.122
- 2 Medvedev A. Uvelichenie migracionnogo potoka v Italiju i strany ES (vo vtoroj polovine 1940-H - nachale XXI vv.) i izmenenie migracionnyh zakonodatel'stv. 2012. – S. 197-198
- 3 Kostjuchenko A.S. Beniljuks v putah migracii // Sovremennaja Evropa. – M., 2006. – № 4. – S.10

- 4 Kirej N.I. Jetnografija arabov. – M.: Rostov-na-Donu, 2005. – 364 s.
- 5 Capenko I.P. Na perekrestkah immigracionnoj politiki // Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. – M., 2000. – № 10. – S.5
- 6 European Council Meeting in Seville: Presidency Conclusions, June 21-22, 2002. – P. 7-13. URL: http://evropa.eu.int/comm/external_relations/news/ipO2.htm.
- 7 Borovik M.A., Shemberko L.V. Immigracija v Evrope – vyzov evropejskoj bezopasnosti. URL: <http://www.inion.ru/product/eurosec/st5vp8.htm>
- 8 Legge 28 febbraio 1990, № 39 // Gazzeta Ufficiale, feb-brario. № 49. URL: http://www.ipasvi.it/archivio_news/leggi/197/h280290n39.pdf
- 9 European Council Meeting in Seville: Presidency Conclusions, June 21-22, 2002. – P. 7-13. URL: http://evropa.eu.int/comm/external_relations/news/ipO2.htm.
- 10 Pastore. La politica Migratoria Italiana a una svolta: Ostacoli immediati e dilemmi strategici, May 2007, CeSPI, Roma.

Никогда не было хорошей войны или плохого мира.

Бенджамин Франклин

Сарыбаев М.С., Абдрешев А.Ж.
**Позиция Республики Казахстан
в урегулировании конфликта
в Украине**

В статье рассмотрены проблемы конфликта на Украине, а также роль РК в данном кризисе. Особое значение отводится инициативам и предложениям Н.А. Назарбаева по урегулированию конфликта, комплексно описывается хроника событий. Украинский кризис является наиболее острым и актуальным в современных международных процессах. Разногласия Запада и РФ, введение санкций против России, разрастание новых противоречий – всё это является следствием конфликта в Украине, начавшегося в феврале 2014 года. В проведенном исследовании подробно описываются события на майдане, а также проводится параллель с оранжевой революцией 2004 года. В полном объеме изложена позиция Республики Казахстан в отношении данной проблематики. На основе проведенного исследования авторами была системно проанализирована текущая ситуация и сделан дальнейший прогноз по разворачиванию событий на Украине.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Украина, Российская Федерация, внешняя политика, украинский конфликт.

Sarybaev M.S., Abdreshev A.Zh.
**The position of the Republic
of Kazakhstan in resolving the
conflict in Ukraine**

The article deals with the problem of the conflict in Ukraine, and the role of the Republic of Kazakhstan in this crisis. Particular importance is attached to initiatives and proposals of Nursultan Nazarbayev to resolve the conflict, comprehensively describes the chronicle of events. Ukrainian crisis is the most serious and urgent conflict in modern international processes. Differences between Europe and Russia, imposing sanctions, the proliferation of new conflicts – all of this is a consequence of the conflict in Ukraine, which began in February 2014. The study describes in detail the events on the Maidan, and draws a parallel with the 2004 Orange Revolution. The fully set forth the position of the Republic of Kazakhstan in this problem. On the basis of the study authors have systematically analyzed the current situation and further prognosis made for the deployment of the events in Ukraine.

Key words: Republic of Kazakhstan, Ukraine, the Russian Federation, foreign policy, Ukrainian conflict.

Сарыбаев М.С., Абдрешев А.Ж.
**Украинадағы қақтығысты
реттеудегі Қазақстан
Республикасының ұстанымы**

Мақалада Украинадағы дағдарыс және Қазақстанның осы дағдарысты шешудегі рөлі қарастырылған. Сонымен қатар, Нұрсұлтан Назарбаевтың ерекше маңызы жан-жақты оқиғалар хроникасы сипаттап, шиеленісін шешуге деген бастамалары мен ұсыныстарын келтірген. Украина дағдарысы осы заманғы халықаралық үдерістердің ең өткір және өзектісі болып табылады. Батыс және Ресей арасындағы келіспеушілік және Ресейге қарсы бағытталған санкциялар, жаңа қарсылықтардың бой алуы – осының барлығы 2014 жылдың ақпан айында басталған Украинадағы қақтығыстардың салдары болып табылады. Мақалада Майданда орын алған оқиғалар сипатталды және 2004 жылғы қызғылт-сары (Оранжевая) революциямен салыстырған. Сонымен қатар осы проблемаға қатысты Қазақстан Республикасының ұстанымы баяндалған. Зерттеу негізінде мақала авторлары Украинадағы ағымдағы жағдайды және оқиғалардың одан әрі өрістеу жолдарын болжамдап талдау жасады.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, Украина, Ресей Федерациясы, Қазақстанның сыртқы саясаты, Украина дағдарысы.

**ПОЗИЦИЯ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
В УРЕГУЛИРОВАНИИ
КОНФЛИКТА
В УКРАИНЕ**

За 24 года независимости государственность Украины успела подвергнуться многим испытаниям и вызовам. Находясь под властью олигархов и под влиянием различных клановых структур, политическая система предельно деградировала: многолетняя экономическая нестабильность, социальный спад, политическая неразбериха. В большинстве своем именно эти внутренние дестабилизирующие факторы и стали причиной начала Украинского кризиса. В феврале 2014 года конфликт в Украине перешел в острую стадию, выйдя за рамки регионального, став тем самым настоящим геополитическим вызовом современности.

Исторические события из недалекого прошлого показали, что текущий украинский конфликт был ожидаем и предсказуем. Ожесточенное противостояние двух разнополярных политических блоков в Украине началось после «оранжевой революции» 2004 года, когда к власти пришел В. Ющенко, поддерживаемый западными областями страны и Евросоюзом. Именно с того момента Украина как государство перестала быть единым целым и окончательно поделилась на две части. Запад страны во главе с правящей коалицией активно выступал за вхождение в ЕС, были приняты многие законы демократичной направленности, в том числе были внесены изменения в конституцию, где Украина стала парламентарно-президентским государством (в 2010 году данные поправки были отменены). Но юго-восток страны все также продолжал оставаться меньшинством (отдельной автономией), который находился под усиленным влиянием РФ и не собирался консолидироваться с западной частью страны. Помощник президента РК Н. Онжанов описывает эти события таким образом: «Разнополярность до сих пор заключается не в том, что эти внешнеполитические векторы развития несовместимы (они-то как раз таки совместимы), а в том, что украинское руководство всегда пыталось лавировать между интересами двух крупных игроков: Европейского Союза и Российской Федерации – пытаясь не балансировать, а «урвать» у обеих сторон односторонние выгоды для себя. В результате Украина в целом как страна стратегически проиграла» [1]. Следует согласиться, Украина в период правления Януковича не имела четкой направленности в своей внешней политике, пытаясь заигрывать с

двумя крупными игроками, в итоге потерпела поражение.

Британский политолог Р. Саква в своей книге «Линия фронта – Украина: кризис в пограничных областях» рассуждает: «То, что было движением в поддержку «европейских ценностей», обернулось борьбой за утверждение монистического представления об украинской государственности. Аморфная либеральная риторика в повестке дня уступила место пропаганде единой нации, а эйфория способствовала спешным и непродуманным политическим решениям» [2].

Украина всегда была и оставалась зоной интересов РФ, и в данном конкретном случае резкий отход от РФ и замораживание всех политических, экономических, культурных связей явилось серьезным ударом по национальным интересам и амбициям России. Западное сообщество это прекрасно понимало и в связи с этим поставило Украину перед невозможной дилеммой, выбором между Европой и Россией. Президента Виктора Януковича охватили сомнения: в финансовом плане российское предложение выглядело заманчивее европейского, да и рисков было меньше, нежели чем отказываться от союзничества с братской страной и одновременно отвергать евразийскую интеграцию. Очевиден тот факт, что если бы Украина двинулась в сторону Евросоюза, то ответные действия России не заставили бы долго ждать, моментально были бы отменены все те преференции и уступки украинской стороне (отсрочка с выплатой за поставку газа, выдача кредитов на социальное обеспечение, и т.д.), которые имели место быть ранее. И В. Янукович был вынужден попросить перенести подписание соглашения об ассоциации, которое должно было состояться в Вильнюсе 29 ноября 2013 года. Свои действия экс Президент Украины объясняет так: «Решение было вызвано осознанием огромных экономических потерь, которые могла понести Украина. В случае подписания соглашения в Вильнюсе, я бы и дальше продолжал занимать президентский пост и руководить страной. Подписание документа вызвало бы у западных лидеров радость. Я даже имел бы большие шансы быть избранным на второй срок. Но это было бы достигнуто ценой банкротства половины украинской промышленности и неизбежного значительного падения уровня жизни населения. Мне не нужна была власть такой ценой» [3].

Дальнейшая ситуация в стране показала чем чревато отсутствие коммуникации народа и власти. Активное большинство граждан Укра-

ины (в особенности в западных регионах страны и в Киеве) уже успело почувствовать запах свободы и даже поверить что власть способна изменить свой внешнеполитический курс, отказавшись от союзничества с Россией, и, наконец, стать представителями западной цивилизации. Но дальнейшие действия властей оказались для многих неожиданными, и реакция общества не заставила себя долго ждать. Позиция так называемых либеральных кругов на самом деле понятна; усталость от постоянных ультиматумов со стороны РФ, вечной газовой войны, которая во многом политизирована именно действиями Москвы, и вся та атмосфера отсталости экономического развития побуждала граждан к всеобщему недовольству и соблазну поменять существующие реалии. Перенос подписания соглашения об ассоциации президентом Януковичем стал по-настоящему последней каплей, народ понял, что Янукович на самом деле просто испугался тех рисков, которые получил бы после ассоциации с ЕС, и насколько серьезной оказалась бы конфронтация с Россией. Позже люди вышли на Майдан и организовали демонстрации, приведшие к страшным последствиям, которые заставили действующего главу государства сбежать из страны 22 февраля 2014 года.

В этот же день верховная рада приняла постановление «О самоустранении Президента Украины от исполнения конституционных полномочий и назначении внеочередных выборов Президента Украины», которое гласило: «Полагая, что Президент Украины В. Янукович самоустранился от исполнения конституционных полномочий, что угрожает управляемости государством, территориальной целостности и суверенитету Украины, массовому нарушению прав и свобод граждан, исходя из обстоятельств крайней необходимости, выражая суверенную волю украинского народа, Верховная Рада Украины постановляет: 1. Установить, что Президент Украины В. Янукович неконституционным образом самоустранился от осуществления конституционных полномочий и является не исполняющим свои обязанности» [4].

Ситуация предельно обострилась весной, когда 21 марта 2014 года Россия присоединила Крым посредством всеобщего референдума. Киев отверг эти результаты. Реакция западного сообщества оказалась неожиданно жесткой для самой России. Ис этого момента начался процесс изоляции РФ к западному миру, моментально начали сыпаться обвинения в аннексии Крыма и нарушении принципов международного права о

территориальной целостности страны. Был введен первый пакет санкций со стороны США и Евросоюза. Они включали в себя: введение визовых ограничений, создание «черного списка», замораживание зарубежных счетов и т.д.

Вскоре были обозначены первые попытки найти пути выхода из разрастающегося кризиса. В начале марта появились официальные сообщения о проведенных телефонных разговорах между Президентом РК Н. Назарбаевым и В. Путиным. Далее последовали телефонные контакты Президента РК с лидерами Германии, США, Великобритании. По сути, это была первая попытка посреднических усилий главы государства РК в таком сложном геополитическом процессе. Было крайне важно выслушать и понять мнение всех партнеров, услышать их требования и видение ситуации.

Украино-Российские отношения достигли «точки невозврата» после трагической, потрясшей мир авиакатастрофы в Донецкой области Украины. 17 июля 2014 года был сбит пассажирский самолет «Boeing-777» компании «Malaysia Airlines», совершавший рейс «Амстердам – Куала-Лумпур». Погибли все находившиеся на борту пассажиры и члены экипажа: всего 295 человек. Слишком много было мнений, противоречий в этом происшествии. Не вдаваясь в подробности, уже ясно одно, что данный инцидент только возбудил дальнейшую эскалацию конфликта.

Летом 2014 года вооруженное противостояние на юго-востоке приобрело характер полномасштабных боевых действий. Силы АТО успешно проводили спецоперации с участием тяжелой бронетехники в Донецке и Луганске, ожесточенные бои проходили в Славянске, Краматорске, Горловке. Помимо мятежников гибли и мирные жители. Какие-либо попытки урегулировать украинский кризис мирным путем были безрезультатны. Группа наблюдателей ОБСЕ, начавшая свою деятельность в этот период, отмечала, что основное препятствие в решении кризиса вокруг Украины сформировалось в крайнем дефиците доверия между всеми его участниками, особенно между Россией и Западом. Ни одна сторона не хотела идти на уступки и компромиссы и ситуация все более усложнялась.

Россия обвиняла Запад в организации государственного переворота в Украине и нарушении основополагающего соглашения между В. Януковичем и оппозицией от 21 февраля. В свою очередь Запад считал, что Россия стремится подчинить себе Украину под предлогом

защиты русского населения. Западные лидеры полагали, что аннексия Крыма это только начало, В. Путин способен зайти дальше, тем самым нарушить систематизирующую модель мирового порядка в Европе, а затем и во всем мире.

Ни Запад, ни Россия не были готовы к конструктивному диалогу, однако жесткий сценарий также был невыгоден ни одной из вовлеченных в конфликт сторон, так как стал бы открытым возобновлением «холодной войны», поэтому то, что сейчас происходит, можно обозначить «гибридной войной», как новым понятием конфликта в геополитике.

В этих условиях многие считали, что достижение не только стратегического компромисса, но и эффективных локальных соглашений выглядит маловероятным. При таких сложных обстоятельствах было очевидно, что какая-нибудь страна должна была взять инициативу в свои руки, иначе конфликт ужесточался бы и дальше. Понимал это и Н. Назарбаев. Несомненно, данный конфликт серьезно волновал правящую элиту РК, так как здесь напрямую задевались интересы Казахстана.

Начало диалога.

7 августа 2014 года состоялись телефонные разговоры Президента РК с В. Путиным и А. Лукашенко, где была обсуждена повестка дня по Украине. Н. Назарбаев выступил с инициативой о проведении встречи с Президентом Украины в различных форматах, в том числе в рамках Таможенного союза и Украины или внеочередного заседания Совета глав государств СНГ». И такие шаги были предприняты. С другой стороны, помимо непосредственных участников, требовался также и представитель с европейской стороны, который мог бы быть своего рода регулятором разговора В. Путина с П. Порошенко.

19 августа 2014 года состоялся телефонный разговор Президента Казахстана с Председателем Европейской комиссии Ж. М. Баррозу. По итогам разговора стало известно, что глава Еврокомиссии поддержал предложение Казахстана о проведении 26 августа 2014 года в Минске встречи стран Таможенного союза, Украины и Европейского союза. В ходе разговора была достигнута устная договоренность о проведении в случае необходимости аналогичной встречи в Астане.

Помимо такого формата диалога, оставалось важным организовать разговор двух президентов конфликтующих сторон В. Путина и П. Порошенко. И казахстанской стороне это удалось. Первая Минская встреча 26 августа 2014 года

может по праву считаться великим событием. Впервые стороны сели за стол переговоров и в открытом формате начали обсуждать все те проблемы, которые требуют незамедлительного решения.

Временный провал.

5 сентября 2014 г. Трехсторонняя контактная группа в Минске подписала протокол о всеобщем прекращении огня, который вступил в силу 5 сентября в 18:00. Основные его принципы заключались в следующем:

1. Обеспечить незамедлительное двухстороннее прекращение применения оружия.
2. Обеспечить мониторинг и верификацию со стороны ОБСЕ режима неприменения оружия.
3. Провести децентрализацию власти, в том числе путём принятия Закона Украины «О временном порядке местного самоуправления в отдельных районах Донецкой и Луганской областей» (Закон об особом статусе).
4. Обеспечить постоянно действующий мониторинг на украинско-российской государственной границе и верификацию со стороны ОБСЕ с созданием зоны безопасности в приграничных районах Украины и РФ.
5. Безотлагательно освободить всех заложников и незаконно удерживаемых лиц.
6. Принять закон о недопущении преследования и наказания лиц в связи с событиями, которые имели место в отдельных районах Донецкой и Луганской областей Украины.
7. Продолжить инклюзивный общенациональный диалог.
8. Принять меры по улучшению гуманитарной ситуации на Донбассе.
9. Обеспечить проведение досрочных местных выборов в соответствии с Законом Украины «О временном порядке местного самоуправления в отдельных районах Донецкой и Луганской областей» (Закон об особом статусе).
10. Вывести незаконные вооружённые формирования, военную технику, а также боевиков и наёмников с территории Украины.
11. Принять программу экономического возрождения Донбасса и восстановления жизнедеятельности региона.
12. Предоставить гарантии личной безопасности для участников консультаций [5].

В начале октября 2014 г. на Донбассе определенный период времени действительно соблюдалась тишина, но в начале ноября начались периодические нарушения. Участники конфликта обвиняли друг друга в нарушении перемирия. Основным объектом противостояния был донец-

кий аэропорт, бои за него шли ежедневно. Фактически, Минский протокол нарушался обеими сторонами и процесс деэскалации стал замедляться. Украинский вопрос продолжал оставаться одной из актуальных тем на всех международных встречах.

Во время очередного выступления на сессии международного клуба «Валдай» В. Путин четко обозначил критерии, согласно которым Украина должна действовать, чтобы восстановить стабильность на Донбассе: «Первое, что надо сделать по направлению политического урегулирования, – нужно внести изменения в конституцию Украины по согласованию с непризнанными республиками. Киевские власти внесли изменения без согласования с республиками, утверждают, что согласовали с венецианской комиссией, но об этом в минских соглашениях не говорится. Закон о выборах должен был быть принят Радой по согласованию с непризнанными республиками, которые три раза безответно присылали свои предложения. И самое главное должен быть принят закон об амнистии, так как по стандартам ОБСЕ никто не должен подвергаться уголовному преследованию, а там все руководство ЛНР и ДНР под уголовным преследованием» [6].

Противостояние сил АТО против ополченцев не прекращалось и выхода из этого всего никто не видел. Все прекрасно понимали, что нужны переговоры и встречи, но на практике все упиралось в неспособность начать решительные действия. Проблема заключалась не в том, что никто не хотел начинать диалог, а в том, что не было человека, который взял бы ситуацию в свои руки. Именно тогда начали поступать предложения Казахстанскому лидеру от западных партнеров возглавить такую миссию модератора.

Существовали такие суждения, что Казахстан всего лишь является отражателем инициатив В. Путина, общаясь с западом, Казахстан лишь пытается убеждать их в том, чтобы Украина немедленно подчинилась России и пошла на уступки. Но это мнение ошибочно, миссия Республики Казахстан в данном конфликте – это роль независимого эксперта. Да, разумеется, с Россией Казахстан связывают исторические узы дружбы, но это не означает, что на внешнеполитическом поле РК Россия лишь реализует свою имперскую политику. Многолетний опыт показал, что Республика Казахстан – это самостоятельное государство со своим видением ситуации, и в эпоху нестабильности, турбулентности международных отношений крайне важно не допускать создание новых горячих точек,

именно об этом каждый раз напоминает Н. Назарбаев своим партнерам.

В разговоре с Ф. Олландом в Астане Н. Назарбаев рассказал о позиции российской стороны. На пресс-конференции Олланд сделал заявление: «Вначале необходимо достичь снижения словесной напряженности. Потом снижение напряженности должно перейти в конкретные действия на украинской территории... Мы договорились использовать поездки, механизмы, площадки диалога, чтобы добиться снижения напряженности, что позволило бы сохранить территориальную целостность Украины, гарантировать определенную автономию восточным регионам Украины, сделать так, чтобы украинская экономика начала выбираться из этого тяжелого положения, и при этом придерживаться соглашения о прекращении огня» [7].

22 декабря 2014 г. Президент Казахстана совершил визит в Украину, где он переговорил с Президентом Порошенко и Премьер-министром А. Яценюком. Там Н. Назарбаев сделал довольно эмоциональное, но по структуре четкое заявление: «Такого не должно было случиться. Мощная экономика, почти 50 млн. население, должны были, прежде всего, заняться экономикой, а потом политикой. Судите сами: что бы ни говорили эксперты по поводу текущего осложнения, например, ситуации в Украине, главные причины все же скрыты в социальной проблематике. Кто знает экономику Советского союза, помнит, что Украина была второй мощной республикой после России. Сегодня общий объем экономики Украины почти на 25% уступает экономике Казахстана» [8].

Основная стратегия Президента РК заключалась в отдельном разговоре с каждым лидером вовлеченным в конфликт, для того, чтобы услышать позицию каждого и затем уже предложить какие-либо компромиссные меры.

Итоги Посредничества РК в Украинском кризисе.

Самым главным достижением визитов главы государства в Киев и Москву стало то, что и П. Порошенко, и В. Путин выразили готовность встретиться в «нормандском формате» и обсудить все споры, там где позиции совпадают, зафиксировать в итоговом документе; по тем, где сохраняются принципиальные разногласия в их формулировках, продолжить диалог и, при необходимости, разработать «дорожные карты» их согласования.

11 февраля в Минске вечером Президент России В. Путин, Канцлер Германии А. Мер-

кель, Президент Франции Ф. Олланд и Президент Украины П. Порошенко начали встречу в «нормандском формате».

Как известно, переговоры продлились почти 16 часов. Лидеры проводили консультации по украинскому урегулированию всю ночь. Встреча завершилась лишь утром 12 февраля. На итоговой пресс-конференции Президент России сделал оптимистичное заявление «Это была не самая лучшая ночь в моей жизни, но утро, на мой взгляд, доброе. Потому что нам удалось договориться о главном. Почему так долго шли согласования? Это связано с тем, что, к сожалению, киевские власти до сих пор отказываются от прямых контактов с представителями Донецкой и Луганской народных республик. Надо исходить из реалий жизни, и если все хотят на долгосрочной основе выстроить отношения, то надо пойти на прямые контакты. Но мы работали в тех условиях, которые были, и договорились о многом». Далее Президент России приводит весь спектр вопросов и мер по которым стороны сумели выявить единую точку зрения: «Договорились о прекращении огня с 0:00 15 февраля. Чрезвычайно важная позиция: отвод тяжелых вооружений от линии соприкосновения для украинских войск и от линии, обозначенной 19 сентября прошлого года, для ополчения Донбасса. Конституционная реформа, в которой должны быть учтены законные права людей, проживающих на территории Донбасса. Далее идут пограничные вопросы по согласованию с ополчением и вопросы введения в действие ранее принятого закона об особом статусе Донецка и Луганска. Исходим из того, что стороны проявят сдержанность в ближайшее время до полного прекращения огня. Мы призываем сделать все, чтобы разведение войск прошло без ненужного кровопролития, и перейти к реальному процессу политического урегулирования» [9].

Президент Н. Назарбаев не ограничился встречей в «нормандском формате», и дальше продолжал прилагать усилия и побуждать своих коллег к реализации и соблюдению минских соглашений.

То, что произошло на юго-востоке Украины – это большая трагедия для всего украинского народа. Немногие ожидали, что обычная демонстрация в декабре 2013г. развернется до таких пределов и обернется столь значимыми потерями. Если верить цифрам, то около 7 тысяч человек погибли в ходе конфликта и свыше миллиона жителей стали беженцами. Описанные действия лидера РК показали насколько сильно

казахстанское общество сопереживает братскому народу.

В информационном пространстве было высказано много мнений различных экспертов и аналитиков, которые прогнозировали будущий сценарий для украинского народа. Так, политолог Досым Сатпаев полагает, что Украинский кризис может разрастись в более «сложную и серьезную катастрофу»: «Я боюсь, как бы Украина не превратилась в некий аналог Афганистана – зону перманентных конфликтов, где ключевую роль будут играть не политики, а полковые командиры. А политики, вероятно, будут подкидывать уголь, поддерживая там свои аф-

филированные силы. Но одно дело Афганистан, который находится далеко от Европы, и другое дело – Украина» [10].

Сейчас тема Украина ушла с информационного поля, заменив её сирийским конфликтом и борьбой с ИГИЛ (ДАИШ). Но все прекрасно понимают, что сейчас там все также продолжают кровопролитие и противоправные действия, как с одной, так и с другой стороны. Ясно одно, этот конфликт останется замороженным на долгие годы, российский и украинские народы поссорены на долгие времена, и время от времени будут происходить полыхания и затухания конфликта.

Литература

- 1 Онжанов Н.Б. Миротворец. – Астана, 2015. – 240 с. (стр. 2-3)
- 2 Sakwa R. Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands. I.B. Tauris & Co Ltd, December 2014. – 220 p. (стр. 94)
- 3 Зятков Н. Интервью газете «Аргументы и факты» http://www.aif.ru/euromaidan/viktor_yanukovich_eksklusivnoe_interview // (дата обращения: 15.12.15)
- 4 Верховная Рада Украины (22.2.2014) <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/757-VII> (укр.) (дата обращения: 30.01.16)
- 5 Протокол по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина // <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true> (дата обращения 07.02.16)
- 6 Смолина М. «Две беды Украины: красные флаги и дорогая «коммуналка» // Обозреватель Noteru.com <http://noteru.com/post/text/id/14149> (дата обращения: 15.12.15)
- 7 Глухов Д. «Олланд призвал обеспечить восток Украины определенной автономностью» <http://kp.ua/politics/481190-olland-pryzval-obespechyt-vostok-ukrainy-opredelennoi-avtonomnostui> // (дата обращения: 18.12.15)
- 8 «Назарбаев прокомментировал ситуацию в Украине» КазТАГ // <http://kapital.kz/gosudarstvo/26417/nazarbaev-prokommentiroval-situaciyu-v-ukraine.html> // (дата обращения: 06.01.16)
- 9 Смирнов Д. «Владимир Путин: Это не лучшая ночь в моей жизни, но утро доброе»// <http://m.kp.ru/daily/26341.4/3223937/> (дата обращения: 06.01.16)
- 10 Сатпаев Д., интервью «Kapital.kz Украина может превратиться в Афганистан»// <http://www.nur.kz/322981.html> (дата обращения: 06.01.16)

References

- 1 Onjanov N.B. Mirotvorec. Astana, 2015. – 240 s. (str. 2-3)
- 2 Sakwa R. Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands. I.B.Tauris & Co Ltd, December 2014. – 220 p. (str. 94)
- 3 Zyatkov N. Intervyu gazete «Argumenty i fakty»// http://www.aif.ru/euromaidan/viktor_yanukovich_eksklusivnoe_interview // (data obrasheniya: 15.12.15)
- 4 Verxovnaya Rada Ukraini (22.2.2014)// <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/757-VII> (wkr.) (data obrasheniya: 30.01.16)
- 5 Protokol po itogam konsultatsiy Tryoxstoronney kontaktnoy gruppy otnositelno sovместnikh shagov, napravlennykh na implementatsiyu Mirnogo plana Prezidenta Ukrainy P. Poroshenko i iniciativ Prezidenta Rossii V. Putina <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true> // (data obrasheniya 07.02.16)
- 6 Obozrevatel Noteru.com M.Smolina «Dve bedi Wkraїni: krasnie flagi i dorogaya «kommwnalka»// <http://noteru.com/post/text/id/14149> (data obrasheniya: 15.12.15)
- 7 D.Glukhov «Olland prizval obespechit vostok Ukrainy opredelennoy avtonomnostyu»// <http://kp.ua/politics/481190-olland-pryzval-obespechyt-vostok-ukrainy-opredelennoi-avtonomnostui> (data obrasheniya: 18.12.15)
- 8 «Nazarbaev prokommentiroval situaciyu v Ukraine» // KазTAG <http://kapital.kz/gosudarstvo/26417/nazarbaev-prokommentiroval-situaciyu-v-ukraine.html> (data obraşeniya: 06.01.16)
- 9 Smirnov D. «Vladimir Putin: Eto ne luchshaya noch v moey zhizni, no utro dobroe» <http://m.kp.ru/daily/26341.4/3223937/> (data obrasheniya: 06.01.16)
- 10 Satpaev D., intervyyu «Kapital.kz Ukraina mojet prevratitsya v Afganistan» <http://www.nur.kz/322981.html> // (data obrasheniya: 06.01.16)

Устранить этнические конфликты из нашего мира нельзя, но в ряде случаев возможно предотвратить их перерастание в насилие с помощью соответствующих институционных и иных реформ.

*Тату Ванхонен, финский политолог,
доктор философии,
профессор Университета Тампере*

Әліпбаев А.Р., Бөжеева Б.З.

**Этносаяси қақтығыстардың
кейбір қырлары:
Босния тағылымы**

Этникааралық қақтығыстар соңғы онжылдықтар барысындағы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Оның себебі, бұл реттегі қақтығыстар мемлекеттер арасында шыққан жағдайда өте қатерлі, сондай-ақ бір елдің ішкі аумағында болған жағдайда да аса қауіпті. Бұл саяси, әлеуметтік тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін, ең соңында мемлекеттілікке, елдің тұтастығына әсерін тигізуі ықтимал. Мақалада этникааралық және діниаралық қақтығыстардың кейбір астарлары, осындай қақтығыстардың шығу себептері, типтері мен түрлері қарастырылған. Қазіргі әлемдегі этникааралық қақтығыстарға мысал ретінде қысқаша түрде Босниялық қақтығысқа сараптама жасалынады. Сондай-ақ қақтығысқа қатысушы тараптардың мүдделері, талаптары мен қауіптену себептері және Босниялық қақтығысты өршіткен және тежеген факторлар қарастырылады.

Түйін сөздер: Босния мен Герцеговина, НАТО, ЕО, мемлекет, саясат, этникааралық қақтығыс, оппозиция, Дейтон келісімі.

Alipbayev F.R., Byuzheyeva B.Z.

**Some aspects of ethno-political
conflicts: lessons of Bosnia**

The problem of the interethnic conflicts within the last decades is one of the most actual. This results from the fact that conflicts of this sort are dangerous when arise between the states, and also are dangerous when occur within one country. It can result in political, social instability that eventually will affect statehood, integrity of the country. In article some aspects of the interethnic and interfaith conflicts, the emergence reasons, types and forms of such conflicts are considered. The Bosnian conflict as an example of the interethnic conflicts in the modern world is briefly analyzed. Also is considered interests, requirements and fears of the parties of the conflict and factors producing and constraining the Bosnian conflict.

Key words: Bosnia and Herzegovina, NATO, EU, state, policy, inter-ethnic conflicts, opposition, Dayton agreement.

Алипбаев А.Р., Бюжеева Б.З.

**Некоторые аспекты
этнополитических конфликтов:
уроки Боснии**

Межэтнические конфликты в последние десятилетия стали одной из актуальных проблем международных отношений, т.к. могут привести к обострению как межгосударственных отношений, так и ситуации внутри самого государства, очага конфликта. Политическая, социальная нестабильность, созданная в результате конфликта, в конечном счете может оказать влияние на государственность, на целостность страны. В статье рассмотрены некоторые аспекты межэтнических и межконфессиональных конфликтов, причины возникновения, типы и формы таких конфликтов; кратко анализируется Боснийский конфликт, как пример межэтнических конфликтов в современном мире; рассматриваются интересы, требования и опасения сторон конфликта и факторы, продуцировавшие и сдерживавшие Боснийский конфликт.

Ключевые слова: Босния и Герцеговина, НАТО, ЕС, государство, политика, межэтнические конфликты, оппозиция, Дейтонские соглашения.

ЭТНОСАЯСИ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ: БОСНИЯ ТАҒЫЛЫМЫ

Қазіргі халықаралық қатынастарда этникааралық және этносаяси қақтығыстар саяси-қоғамдық өмірдегі мемлекеттер арасындағы дәстүрлі қақтығыс түріне айналып келе жатқандығы белгілі. Сол ретте этникааралық қақтығыстар мәселесі халықаралық қатынастарда ғалымдардың, саяси тұлғалардың және басқа да әлем көшбасшыларының назарын өзіне аударып отыр. Этноаумақтық этникалық қақтығыстардың шығу астарында ең алдымен бір этникалық топтың қандай да бір аумақта тұруы және оны басқару құқына ие болу мақсатында туындайтын дау-дамайы жатары сөзсіз.

Бүгінгі ғылымдағы белгілі этникааралық қақтығыстардың ерекшеліктеріне тоқталатын болсақ, этникааралыққа – кез келген нысандағы қақтығыстар (ұйымдасқан саяси қимылдар, жаппай тәртіпсіздік, сепаратистік толқулар, азамат соғыстары және т.б.) жатқызылады. Олардың басты ерекшеліктерінің бірі – этникааралық қақтығыстар кешенді, күрделі құрылымды сипатта болуы, этностың түпкілікті мақсаты жеке мемлекеттілікке ұмтылуы, сондай-ақ этникалық дағдарыстың «пісіп жетілуі» үшін әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері бойынша төмен және рухани жағынан да (діни шектеулік, ана тілін пайдалануды шектеу, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сыйламау) этнос өзінің кемсітілгендігін сезінуі тиіс.

Жалпы этносаяси қатынастардың өзі қақтығысқа бейімді болып келеді деп есептелінеді. Оған саяси қателіктер қосылса, олардың жарылыс әлеуеті бірнеше есе артатыны сөзсіз. Ал аталған себептердің нәтижесінде орын алған этникалық қақтығыстарды реттеу үшін, бірнеше қағидаларды басшылыққа алған дұрыс:

1) Қақтығысты заңдастыру – үкіметтік құрылым тарапынан және қақтығысушы тараптар жағынан талқылау мен шешуді талап ететін қақтығысты, мәселенің болуын ресми мойындау;

2) Келіссөздер үдерісін ұйымдастыруда бітімгершілік институтын енгізу;

3) Қақтығысты реттеуде ақпаратпен қамтамасыз ету, келіссөздердің жариялылығы, ашықтығы және қақтығыс жөнінде қызығушылық танытқан барлық азаматтарға және тағы басқаларға қақтығыстың даму барысы жөніндегі ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндігін жасау.

Әрине, этносаяси қақтығыстардың өрбуіне жол бергенше, оның алдын алып, қақтығысты жағдайға жеткізбей, барлық мәселені бейбіт түрде шешу бүгінгі заман талабы болып табылады. Сол себепті ұлттық мемлекеттің саясаты да осыған бағытталғаны дұрыс. Осы орайда «Ынтымақтастықты» қолдау қақтығысты тоқтатудың тиімді тәсілдерінің бірі [1]. «Ынтымақтастықты» қолдау және нығайту қақтығыстың алдын алу, ескертудің барлық әдіс тәсілдерінің ортақ мәселесі болып табылады. Оны шешу кешенді сипатқа ие және өзіне бірнеше тәсілдерді: әлеуметтік-психологиялық, ұйымдастырушы-басқарушылық және адамгершілік сипаттағы тәсілдерді жатқызады.

Этносаралық қақтығыстардың дамуына негізгі себептермен бірге басқа да жағдайлар әсер етті: біріншіден, олар қаншалықты кең таралады, қандай көлемді алады (яғни, аумақ, қандай аумақ екендігі – жазық, таулы, орманды, балшықты және т.б.); екіншіден, қандай қоныс түрінің тұрғындары қақтығысқа қатысады (үлкен қала, кіші қала, ауыл және т.б.) [2].

Сонымен қатар, қақтығыстың даму қарқындылығы мен уақыты маңызды. Себебі, қақтығыс қаншалықты ұзаққа созылса, одан шығу соншалықты қиын екені хақ. Қақтығысты әлсірету тәсілі ең негізгі құрамдас бөліктерді немесе топтарды алып тастауға (мысалы, қоғам алдында беделін түсіру жолымен) мүмкіндік беретін шаралар көмегімен қақтығысқа қатысатын күштерді біріктіру немесе келісімге, келіссөзге бейім тараптың күшін қолдау болып табылады. Қақтығысты реттеу үдерісінде қақтығысушы тарапты біріктіре алатын факторлардың әсерін жою маңызды болып табылады.

Этникааралық қақтығыстардың шығуы мен өрши түсуінің, жанжалдың қарулы қарсыластыққа ұласуы мен шешу жолдарының барысын Босния мен Герцеговина қақтығысын талдау нәтижесінде айқын көруге болады. Балканда тұрақтаған және кейін кейбіреулерінің югославтық мемлекеттің құрамына кірген халықтардың бар тарихы – этникалық аумақтар мен мемлекеттік шекаралар арасындағы қатынастың бірден бір дұрыс шешімін табуға деген ұмтылысы еді. Оңтүстік-Шығыс және Орталық Еуропа халықтарының әрқайсысын мазаландырған ұлттың өзін-өзі билеу тағдыры, мәні мен түрі жөніндегі мәселе, оңтүстік славяндардың полиэтникалық қауымдастығының ішкі өзара қатынастары мен тағдыры жөніндегі мәселе және Балканның аймақ ретінде даму заңдылықтары мен тағдыры жөніндегі мәселелер – ғасыр бойы өзара тығыз

шырмалып жатыр. Әрбір мәселе өзіндік тарихқа, өзіндік мазмұнға, азды-көпті шиеленісудің өзіндік сәттеріне ие болғаны белгілі.

1992 жылдың 1 наурызындағы Босния мен Герцеговинаның тәуелсіздігінің жариялануы ұлтараздықтың басталуына әсер еткен соңғы қозғаушы күш болды. Сонымен бірге, бұған дейін 1990 жылғы парламенттік сайлаулардан кейін-ақ шиеленісті жағдай әлі ашық түрде байқалмаса да ушыға түскен болатын. Парламенттік сайлаулардан кейін билікке келген Демократиялық Іс-қимыл мұсылмандық партиясының көшбасшысы Алия Изетбегович мұсылмандарды жақтаған және сербтерге қарсы бағытталған өзінің саяси бағдарламасын жүзеге асыру ниетінде болды [3]. Изетбеговичтің мұсылмандық мемлекетті құруда шарият заңдарын енгізуді көздеуі, мұсылмен емес халықтың бірқатар құқықтарынан айырылуына әкелері сөзсіз еді. Босния мен Герцеговинада мұсылмандар басым көпшілікте болмауынан (республикада ешбір халық басым көпшілікке ие болған жоқ), католиктік хорваттар мен православтық сербтер де өздерін мемлекетті құрушы халықпыз деп есептеп, тең құқықты талап етті. Босния мен Герцеговинаның тәуелсіздігінің жариялануына және босниялық көшбасшы А. Изетбеговичтің іс-әрекеттеріне наразылық ретінде хорваттар өзінің Герцог-Босна, ал сербтер – Сербтік Республикасын құрды. Қарар көзге қақтығыс аумақтық сипатқа ие сияқты болғанымен, оның астарында діни-этникалық фактор да жатқан еді.

Яғни, босниялық қақтығысты өршіте түскен негізгі факторлар: біріншіден, экономикалық – бұл барлық үш тараптың тек саяси элиталарына қатысты болды, өйткені олар үшін аймақтағы өзіндік экономикалық мақсат-мүдделерін сақтап қалу мен дамытуды маңызды деп есептеген болатын. Екіншіден, жоғарыда атап өткендей, діни – бұл тұрғындардың басым бөлігіне қатысты еді, әсіресе ауылды жерлердегі, өйткені онда этникалық бірыңғайлық басым болды (қандай да бір ұлт өкілдерінің тығыз тұруынан), ал қала тұрғындары болса көбінесе әлдеқайда аралас келген. Басым көпшілік діни факторды қақтығыстың серпіні ретінде қабылдағанымен, саяси элита үшін діни фактор тек үстіртін рөл ғана атқарды. Сонымен бірге қақтығысқа қатысқан хорваттық жетекші Франжо Туджман, сербтік жетекшілер Слободан Милошевич, Радко Младич, Караджич сияқты көптеген саяси көшбасшылар – дінді толыққанды қабылдай қоймаған бұрынғы коммунистер еді [4]. Үшіншіден, биліктік – бұл фактор тағы да тек елдегі оппортунистік

пиғылдағы саяси элитаға қатысты болды, мысалы сербтік көшбасшы С. Милошевич сияқтылар елдегі коммунистік тәртіптің күйреуін сезіне отырып, сонда да билікте қалу үшін қақтығысқа әкелген ұлтшылдық тұжырымдасын алға тартты. Төртіншіден, БАҚ-тағы үгіт-насихат – қақтығысқа қатысушы әр тарап нақтылы бір БАҚ-қа бақылау орнату барысында қақтығыс туралы өздеріне ғана тиімді ақпарат бере отырып, қарсыластардың жауыздық келбетін қалыптастыруға талпынған еді. Бесіншіден, сербтердің мұсылмандық биліктің қол астында қалу қорқынышы – сербтерді 90-жылдардың басында Босния мен Герцеговина парламентінде көпшілік дауысқа ие болған босняктар көшбасшысы А. Изетбеговичтің исламға негізделген саяси тәртіп орнатады деген қорқыныш сезімі биледі.

Сондай-ақ, бұл қақтығысты тежеген бірнеше негізгі факторларды да атап өтуге болады: біріншіден, қатысушы үш этникалық топтың тең дейгейде болмауы, мысалы сербтер мен хорваттар Сербия мен Хорватия мемлекеттерінің қолдауына сүйеніп жақсы қаруланған болса, босняктарда ондай қолдаудың болмауы, өйткені қақтығыстың өзі Босния мен Герцеговинада жүріп жатты. Сондықтан да соғыстағы ең қауқарсыз тарап босняктар болды. Екіншіден, тараптардың жоғары деңгейде зайырлы болуы – яғни қақтығысты көпшілік діни негізде деп қабылдауына қарамастан, қақтығыс басталғаннан кейін ғана діни сипатқа ие болды, сондықтан қақтығыстың шығуына діни фактор себепші болған жоқ, қайта қақтығыстың діни сипатқа айналуын тежеген болатын. Үшіншіден, этникалық – босняктар, хорваттар, сербтер славян болғандықтан, олардың арасында көп айырмашылық жоқ еді, олардың тілдері ұқсас, сыртқы келбетінде көп өзгешелік білінбейді. Қала тұрғындары қақтығысқа дейін көршілерінің қай ұлттың өкілі екеніне де көңіл бөлмегендіктерін айтады, өйткені олар бір-бірін ұлтына қарай ешқашан бөлмеген. Тек қақтығыс басталғаннан кейін ғана этникалық бөлініс қақтығысты негізгі сипатына айналған болатын, кейін ғана халық әр ұлттың өзіндік ерекшеліктерін айқын көре бастады. Төртіншіден, батыстық қауымдастық пен әлемдік ұйымдардың пікірі – болашақта батыстың қолдауына ие болу үшін Босния мен Герцеговинадағы әрекеттерінде тараптардың әр қайсысы батыс алдында жағымды жағынан көрінуге талпынды.

Жалпы, қақтығысқа қатысушыларды үш топқа жіктеуге болады, олардың бірінші тобына – үш халықты, Босния мен Герцеговинаны мекендеген босниялықтар, сербтер, хорваттар-

ды жатқызуға болады. Бұл үш халық бір-бірімен ашық әскери қарама-қайшылықта болды. Католиктік хорваттар мен мұсылмандық сербтер православтық сербтерге қарсы күресті. Екінші топта: ЮСФР (Югославия Социалистік Федеративтік Республикасы) Үкіметі, Босния мен Герцеговинаны мекендеген сербтерге көмектескен – Сербия, босниялық хорваттарға қолдау көрсеткен – Хорватия. Ал, үшінші топта: Еуропалық Одақ, НАТО, БҰҰ, АҚШ, кейбір мұсылман мемлекеттерінің үкіметтері. Қақтығыстағы бұл үшінші топ негізінен мұсылмандар мен хорваттар жағын жақтап, оларды атышулы сербтік басқыншылықтан қорғауға атсалысты.

Осы қақтығыстағы негізгі үш этникалық топтың да түп-мақсаты әр қилы болды: сербтер – Босния мен Герцеговинаның унитарлы мемлекетке айналуы Сербтік Республиканың Сербияға қосылу мүмкіндігін жоятындығынан қауіптеніп, Босния мен Герцеговина аумағында этникалық тазартуды жүргізіп, соның негізінде басым көпшілігі сербтік тұрғындардан тұратын Сербия құрамындағы республиканы құру; ал, хорваттар – биліктің толығымен боснийлік-мұсылмандардың қолына шоғырлану мүмкіндігінен қауіптеніп, теңізге шығатын стратегиялық маңызды аумақты молынан қамту барысында, болашақта Хорватияға қосылу мүмкіндігіне ие болу; босняктар – сербтер тарапынан геноцидтің жалғастырылуынан және Сербтік Республиканың бөліну мүмкіндігінен қауіптенді. Жалпы, босняктар – қақтығыстағы ең әлсіз тарап болды, қақтығыстың ұзаққа созылғанын қаламады, босняктарды жан-жақты қолдайтын өзіндік этникалық тәуелсіз мемлекеті болмағандықтан, қақтығыс барысында ең көп зардап шеккендер еді. Дегенмен де, Босния мен Герцеговина астанасы Сараевоны бақылауда босняктар басымшылдыққа ие болуға ұмтылды.

Қақтығысты болдырмау мүмкіндігі қандай деңгейде болды деген сауал кез келген қақтығыс барысында көпшілікті мазаландыратыны белгілі. Олай болса осы аталмыш қақтығыстың алдын алуға болар ма еді? Ия, егер тараптар Босния мен Герцеговинаның тәуелсіздігі жарияланғаннан кейін келіссөздерге отырған жағдайда қақтығысты болдырмауға болатын еді, тек қақтығысты болдырмау, тараптардың саяси көшбасшыларының мүдделеріне қайшы келді, әсіресе сербтік коммунистік көшбасшыларын ең алдымен Еуропа мен Югославиядағы социализмнің ыдырауынан кейінгі өздерінің саяси мансабының болашағы толғандырды. Сол ретте, тараптар арасында ымырашылдықтың бол-

мауын қалады, өйткені қақтығыстың алғашқы сатысында ымырашылдыққа қол жеткізгенде, қарулы қарсыластыққа ұласқан жанжалды (Босния мен Герцеговинаның тәуелсіздігі жарияланғаннан кейінгі) өршітпеуге болатын еді. Бұл этносаяси қақтығысты тоқтатқан Дейтондық келісім, өзара ымырашылдық негізінде емес, ең алдымен тараптардың ықтымақтастығына негізделіп құрылған болатын [5]. Яғни, соғысты тоқтатуға және бүгінгі Босния мен Герцеговинаның мемлекеттік және саяси құрылымының қалануына негіз болған, АҚШ ұсы-

нысымен жүзеге асқан Дейтондық келісімдер тараптарды бір-біріне жеңілдіктер (аумақтық, саяси лауазымда) жасауға міндеттеген еді.

Бүгінгі күні өткен шақтағы қақтығыстарды сараптау, әрине әлдеқайда жеңілірек, ал қақтығыс басталған кезде қақтығысқа қатысушылардың көздеген мақсат-мүдделерін толықтай ашу мүмкіндігі әлдеқайда шектеулі екендігі белгілі. Дегенмен де, әр тараптың саяси ұстанымын қақтығыстың алғашқы сәтінде толыққанды айқындауға талпыну нәтижесінде жанжалдың алдын алу мүмкіндігі арта түсетіні хақ.

Әдебиеттер

- 1 Шемякин Я.Г. Этнические конфликты: цивилизационный ракурс //Общественные науки и современность. – №4. – 1998. – С. 49-50.
- 2 Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: учебник для вузов. – М., 2004. – С. 481.
- 3 Соколова Е. Регулирование региональных конфликтов:уроки Боснии //Космополис. – №2 (18). – 2007. – С. 59.
- 4 Сидоренко А. Босния и Герцеговина: в поисках выхода из «навязанного» федерализма // Власть. – №7. – 2009. – С. 139.
- 5 Боснийский конфликт 1992-1995 г. Дейтонские соглашения//[http:// www.natiwa.ru/ articles/bosnia/history/bos_dayton.html](http://www.natiwa.ru/articles/bosnia/history/bos_dayton.html). 29.11.2011.

References

- 1 Shemyakin Ya.g. Etnisheckie konflikty: tsivilizationnyi rakurs //Obshestvennye nauki i sovremennost. – №4. – 1998. – S. 49-50.
- 2 Antsupov A.Ya., Shipilov A.I. Konfliktologiya: ushebnik dlya vuzov. – M., 2004. – S. 481.
- 3 Sokolova E. Regulirovanie regionalnyh konfliktov: uroki C//Kosmopolis. – №2 (18). – 2007. – S. 59.
- 4 Sidorenko A. Bosniya i Gertsegovina: v poiskahvyhoda iz «navyazannogo» federalizma// Vlast. – №7. – 2009. – S. 139.
- 5 Bosniskii konflikt 1992-1995 g. Deytonskie soglasheniya//[http://www.natiwa.ru/ articles/bosnia/history/bos_dayton.html](http://www.natiwa.ru/articles/bosnia/history/bos_dayton.html). 29.11.2011.

XXI ғасыр Еуразияның қайта өрлеу кезеңі болмақ. Қазақстан мен Моңғолияның байтақ даласында да өркениет дами беретін болады.

*Қазақстан Республикасының Президенті
Н.Ә. Назарбаев*

Исова Л.Т., Насихат Ж.
**Қазіргі әлемдік саясаттағы
Моңғолия**

Мақалада Моңғолияның қазіргі саясатына талдау жасалып, сыртқы саясатының негізгі бағыттары ашылып, ұлттық қауіпсіздік тұжырымдамасы және сыртқы саяси құжаттары қарастырылады. Қазір Моңғолия әлемдегі және аймақтағы ықпалды мемлекеттермен қатынастарын дамытуды көздей отырып, қандай да бір елге тәуелді болмауға тырысады. Моңғолияға сырттан әскери қауіп төнбеген жағдайда қандай да бір әскери ұйымға қосылмау, жер аумағы және әуе кеңістігін қандай да бір елге қарсы пайдаландырмау, территорияға шетелдік әскери күш еңгізбеу, орналастырмау, транзит арқылы өткізбеу саясатын ұстанады. Мақалада ашық қоғам саясатын қабылдаған Моңғолияның саяси күштер арасында тепе-теңдік таба отырып, көпвекторлы сыртқы саясат жүргізетіндігі туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: нарықтық экономика, ұлттық қауіпсіздік тұжырымдамасы, одаққа қосылмау саясаты, көпвекторлы саясат, сыртқы саяси ұстаным, үшінші көрші, әскери күш.

Issova L.T., Nasikhat Zh.
**Mongolia in today's world
politics**

This paper analyzes the current policy of Mongolia, reveals the main directions of foreign policy, the essence of the concept of national security and considers foreign policy documents. Today, Mongolia is trying to pursue a policy of equilibrium, without giving preference to any one side. Singling the aim of the development of relations with influential countries in the region and in the world, the country is trying not to depend on any country. In case of nonoccurrence of external military threat to Mongolia, adheres not to align to any military organization, to prevent the use of airspace and territory against any country, seeks not to bring troops into the territory and crossing through transit the border. The article concludes that Mongolia, adopting a policy of «open» society, conducts a multi-vector foreign policy, finding a balance between the forces of the surrounding political environment for more efficient functioning of a sovereign state.

Key words: the market economy, the concept of national security, multilateral policy, non-alignment in unions, foreign policy stance, the third neighbor, military force.

Исова Л.Т., Насихат Ж.
**Монголия в современной
мировой политике**

В данной статье анализируется современная политика Монголии, раскрываются основные направления внешней политики, суть концепции национальной безопасности и рассматриваются внешнеполитические документы. На сегодняшний день Монголия старается проводить равновесную политику, не отдавая предпочтение какой-либо одной стороне. Намечая цель развития отношений с влиятельными странами в регионе и в мире, пытается не зависеть от какой-либо страны. В случае не возникновения внешней военной угрозы Монголия придерживается неприсоединения в какую-либо военную организацию, не допущения использования воздушного пространства и территории против какой-либо страны, стремится не вводить войска на территорию и пропуска через транзит в границу. В статье делается вывод, что Монголия, принявшая политику «открытого» общества, ведет многовекторную внешнюю политику, находя баланс между силами окружающей политической среды.

Ключевые слова: рыночная экономика, концепция национальной безопасности, многовекторная внешняя политика, политика неприсоединения в союзы, внешнеполитическая позиция, третий сосед, военная сила.

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДІК САЯСАТТАҒЫ МОҢҒОЛИЯ

XXI ғасырда әлемде жаһандану үрдісі одан ары ауқымданып, ғылым мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамып, саяси, экономикалық интеграциялар кеңейіп, мемлекеттердің өраза тәуелділігі артуда. Халықаралық қатынастар өткен ғасырдың екінші жартысымен салыстырғанда күрт өзгерді. Дамудың жаңа орталықтары пайда болып халықаралық қатынастардағы олардың ықпалы өсуде деп күтілуде. Кейбір мемлекеттердің даму жылдамдығы мен деңгейлерінің айырмашылығы күрт артып, кедей және экономикасы осал мемлекеттерде жұмыссыздық пен кедейшілік өсуде. Кейбір аймақтармен мемлекеттер ядролық қару игеруге талпынса, кейбір аймақтарда шиеленіс әрекеттері жалғасуда. Сондай-ақ климаттың өзгеруі, экологиялық тозу және халықаралық лаңкестік, заңсыз адам және есірткі саудасы, ұйымдасқан қылмыс, жұқпалы аурулар сияқты қауіп-қатерлер одан ары көбейді. Аталмыш әлемдік саясат факторлары ықпалындағы белгілі бір мемлекет ұстанымдарының бетбұрысын айқындау, оның аймақтағы орыны және саяси дамуындағы тарихи бел-белестеріне де ықшамды. Осы тұста халықаралық қатынастардың қазіргі үдерістеріндегі Моңғолияның орны мен ұстанымдарын айқындау аса өзекті мазмұнға ие.

Моңғолия табиғи ресурстарын экономикалық әлеуетін арттыру, жұмыс орынымен қамту және халықтың өмір сүру деңгейін жақсарту үшін пайдаланылуда. Жаһандық мәселелерді шешуде Моңғолияның қосқан үлесін одан ары нығайтып, ұлттық даму саясатын жүзеге асыруда халықаралық қатынастарын дамытуда. Моңғолия әлемдік қоғамдастықтың мүшесі ретінде аймақтық және жаһандық мәселелерді шешуге бағытталған демократиялық құндылықтарды нығайту, адам құқықтары мен бостандығын қамтамасыз етуге бағытталған іс-шараларды қолдау, ядролық және жаппай қырып-жою қаруын таратпау, қарусыздану, халықаралық лаңкестік, ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресу, БҰҰ-ның және басқа да халықаралық бейбітшілікті сақтау, қорғау және қалпына келтіруге бағытталған шараларына қатысу, климаттың өзгеруіне бейімдеу және қоршаған ортаның тозу әсерін азайту және инфекциялық аурулардың таралуының алдын алуға бағытталған халықаралық қоғамдастыққа қолдау көрсету сияқты шараларға үлесін қосуда.

Моңғолияның сыртқы саясаты Моңғолия Конституциясы, Ұлттық қауіпсіздік тұжырымдамасында анық көрсетілгендей ұлттық мүдделеріне негізделгендіктен аталмыш елдің сыртқы және ішкі жағдайлары, сыртқы саяси мақсаттары, принциптері мен бағытын анықтайды. Моңғолияның сыртқы саясатының мақсаты әлем елдерімен достық қарым-қатынас негізінде саяси, экономикалық және де басқа салаларда ынтымақтастығын дамыту, халықаралық қауымдастықтағы орынын нығайту арқылы мемлекетінің тәуелсіздігі, егемендігін сақтау болып табылады [1].

1994 жылы 30 маусымда «Моңғолияның сыртқы саяси ұстанымдарын» бекітті. Аталмыш құжатта «Моңғолия ашық, одаққа қосылмайтын, көпвекторлы сыртқы саясат жүзгізеді» деп көрсеткен. Бұл құжатта Моңғолияның сыртқы саясатының жаңаруындағы үш маңызды бағыт көрсетілген. Ашық саясат яғни саяси, сауда-экономикалық, ғылыми-технологиялық, мәдени-гуманитарлық, ақпараттық сияқты әлеуметтік барлық салаларда ашық болу туралы көрсеткен. Бірақ, қандай да бір мемлекетке тәуелді болудың алдын алу туралы анық көрсетілген. Одаққа қосылмау саясатын жүргізерде оны кең ауқымды қарастырады. Екі көрші елдің қай біреуімен бірге әскери, саяси одаққа кіріп келесісіне қарсы тұрмау, немесе басқа да державалармен бірлесіп одаққа кіріп, екі көрші елге қарсы бағытталған шараларға қатыспау маңызды екендігін көрсеткен. Бұл аса маңызды бақыт болмақ. Көпвекторлы саясат дегеніміз қырғи қабақ соғысы аяқталып, социалистік режимінің құлауымен Моңғолия жеке сыртқы саясат жүргізуге алатын болды. Көпвекторлы саясатты 6 бағытта яғни Ресей, Қытай бағыты, АҚШ, Жапония, Германия сияқты дамыған елдер бағыты, Азия бағыты, БҰҰ-ның түрлі салалары, Халықаралық валюта қоры, Дүниежүзілік банк, Азия даму банкі сияқты қаржы-экономикалық ұйымдар бағыты, жаңа тәуелсіздік алған мемлекеттер бағыты, дамушы елдер бағытында жүргізу көрсетілген. 2011 жылы 10 ақпанда жаңадан бекіткен Сыртқы саяси ұстанымда 1994 жылғы сыртқы саяси бағыттар толығымен қалған [2].

1994 жылы негізі қаланған сыртқы саяси ұстанымдары келесі бағыттардан тұрады.

– Ресей, Қытаймен достық қарым-қатынаста болу Моңғолия сыртқы саясатының басым бағыттарының бірі болғандықтан аталмыш мемлекеттермен бірдей дәрежеде қатынас орнату яғни көрші ретінде кең ауқымды ынтымақтастықты дамытуда.

– Америка Құрама Штаттары, Жапония, Еуроодақ, Үндістан, Оңтүстік Корея, Түркия сияқты батыс, шығыс елдерімен «көршінің көрші» саясаты шеңберінде серіктестік пен ынтымақтастықты дамыту;

– Азияның басқа мемлекеттерімен екі жақты достық қатынастарды дамыту, Азия, Тынық мұхиты аймағында көпжақты ынтымақтастыққа қатысу, Шығыс Азия, Оңтүстік-Шығыс Азия, Орталық Азияда стратегиялық тұрақтылық пен қауіпсіздікті нығайтуға бағытталған шараларға қатысу;

– Біріккен Ұлттар Ұйымы және оның мамандандырылған мекемелері мен халықаралық қаржы, сауда-экономикалық ұйымдармен ынтымақтастықты жалғастыру, Біріккен Ұлттар Ұйымының жаһандық басқару рөлін ынталандыруға белсенді қолдау көрсету;

– Дамушы елдермен екі жақты қарым-қатынастарды дамытумен бірге БҰҰ Жарғысының 77 бабы бойынша Одаққа қосылмау сияқты көпжақты бағытты ұстану.

Жоғарыда көрсеткен аса маңызды бағыттар бойынша қатынастар 90 жылдардан бастап дами бастады. Бірінші бағыты Моңғол, Ресей қатынастары. 1991 жылы Кеңес одағы ыдырағаннан кейін Моңғолия да Ресейде де өтпелі кезеңдегі жағдайды шешумен айналысуға байланысты екі жақтың сауда-экономикалық, мәдени-гуманитарлық қатынастары біраз уақыт тоқырауға ұшырады. Екі елдің қатынастарындағы маңызды мәселелердің бірі Моңғолиядағы Кеңес әскерін шығару болды. Бұл тек қана Моңғол-Кеңес қатынастарын ғана емес, Кеңес-Қытай қатынастары және Моңғол-Қытай қатынастарына да әсер ететін мәселе еді [3]. Кеңес әскерінің шығуы Моңғол, Қытай қатынастарының қалпына келуіне ықпал еткені сөзсіз. Кеңес әскері 1921, 1936 жылдары Моңғолияға орналасу арқылы Моңғолияның тәуелсіздігі, қауіпсіздігін нығайтуда аса маңызды рөл атқарғанын көпшілік мақұлдайды. Соңғы рет 1966 жылы еңгізген Кеңес әскерінің Моңғолияда 25 жыл орналасуының себебі Кеңес, Қытай қатынастарының нашарлауына байланысты болды. Өткен жағдайларға қортынды жасай келе Моңғолия Конституциясының 4 бабының 3 тармағында «Заңсыз шетелдің әскери күшін Моңғолия территориясына орналастыру және транзитпен өтуге тиым салынады» [4], 1994 жылғы сыртқы саяси ұстанымында «...Моңғолия екі көрші мемлекеттің даулы мәселеріне араласпайды. Моңғолияға сырттан әскери қауіп төнбеген жағдайда әскери қандай да бір ұйымға қосылмау, жер аумағы және әуе кеңістігін қандай

да бір елге қарсы пайдаландырмау, территорияға шетелдік әскері күш енгізбеу, орналастырмау, транзит арқылы өткізбеуді ұстанады» деп көрсеткен [5]. Екі ел арасындағы келесі бір мәселе қарыз. 1990 жыл бойынша Кеңеске төлейтін қарыз мөлшері жан басына 5000 рубль болды. Бұл мәселе Кеңес одағынан Моңғол, Ресей қатынастарына дейін жалғасу арқылы екі жақтың еренді еңбегінің арқасында 1996 жылы келісімге келеді. Қарыз мәселесі қозғала бастағанда Кеңес тарапы Моңғолияны 85 пайызынан босата алатындығын хабарлаған. Қалған 15 пайызын төлеуде Моңғолия экономикасы дәрменсіз болғандықтан көптеген келіссөздер нәтижесінде қарыздың 5 пайызын төлеу туралы шешкен. Осылайша екі елдің экономикалық ынтымақтастығын одан әрі дамуына жол ашылды деуге болады [6].

XX ғ. 80 жылдардың соңында жиырмадай жыл тоқырап қалған Моңғол, Қытай қатынастарын қалпына келтіріп дамыту аталмыш кезеңде маңызды болды. Моңғол, Қытай қатынастарын қалпына келтіру арқылы Моңғолияның дамуына ықпал ететін жаңа жолдарды ашты деуге болады. Сонымен қатар Моңғолияның қауіпсіздігі мен тәуелсіздігінің кепілі болды. 90 жылдардың соңында Моңғол, Қытай қатынастары мен ынтымақтастығы шеңбері кеңіді. Қытай Моңғолия үшін сауданың басты серіктесі болумен қатар басты инвесторы болды. Аталмыш мемлекеттердің Президенттері (1998, 1999 жылы), Парламент басшылары (1997, 2000 жылы) екі жақты сапарлары саяси қатынастарды жоғары дәрежеге жеткізген тарихи жағдай болды.

Екінші бағыт бойынша Моңғолия, АҚШ қатынастары. 1990, 1991 жылдары АҚШ-тың Мемлекеттік Хатшысы Ж.Бейкер Моңғолияға сапармен келді. 1989 жылмен салыстырғанда бір жылдың ішінде Моңғолияның реформасы жаңа сатыға көтеріліп, алғашқы көп партиялы сайлау өткізіліп демократияның нәтижесі көрінген еді. Мәңгілік екі көршісі бар Моңғолияға АҚШ үшінші көрші қатарында болу туралы Ж.Бейкер сапары барысында мәлімдеген. АҚШ Моңғолияның саяси демократиялық өзгерістері мен нарықтық экономикасын келешекте де қолдайтыны туралы Ж.Бейкер мәлімдеумен бірге Моңғолияның халықаралық қаржы ұйымдарына мүше болуда қолдау көрсетіп, демократиялық әлеуметтік институттар құруда қолдау көрсететіні туралы хабарлады. Осылайша Моңғолия-АҚШ қатынастары дами бастады.

Моңғол-Жапон қатынастарына келетін болса, Моңғолия Жапонияны Азиядағы демократиялық, экономикасы әлеуетті мемлекет ретінде санады. 1990 жылы Жапония Үкіметі Моңғолияның нарықтық экономикаға көшуіне көмек ретінде ОДА жобасын жүзеге асырды. Моңғолияның саяси, әлеуметтік, экономикалық салаларына терең өзгерістер енгізу, демократияны дамытудағы талпыныстарын дамыған елдер бағалай бастады. 1991 жылы 13-14 тамызда Жапонияның Премьер-министрі Кайфу Тошики Моңғолияға сапармен келіп, екі елдің қатынастарын ХХІ ғасырға бағыттап нығайту барысында экономикалық ынтымақтастықты келешекте үш бағыт бойынша дамытуды ұсынды. Жақын арада Моңғолиядағы экономикалық дағдарысты шешуге көмек көрсету, Моңғолияны қолдайтын мемлекеттердің бірлескен шараларын жүзеге асыруды Жапония өз мойнына алды. Нәтижесінде 1991-1999 ж. аралығында Моңғолиядағы өзгерістерді қолдауға 20 астам мемлекет, 10 халықаралық ұйым бірлесу арқылы Моңғолияны қолдаушы мемлекеттер 2 млрд. доллары көлемінде көмек көрсеткен.

Осылайша, Моңғолия – бейбітшілікті құрметтеген, ашық, тәуелсіз, жан-жақты сыртқы саясат жүргізумен бірге демократиялық құндылықтар, адам бостандығы мен құқықтарын құрметтейтін, нарықтық экономиканы дамыта, халықаралық қатынастары мен ынтымақтастығын одан әрі өркендетіп отырған мемлекет. Қазақстанмен дипломатиядағы сенімді серіктес Моңғолия, басқа мемлекеттермен бір-бірінің тәуелсіздігін құрметтеу, егемендігі, аумақтық тұтастығы, шекаралардың мызғымастығы, ішкі істеріне араласпау және даулы мәселелерді бейбітшілікпен реттеу, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу, тең құқылы өзара тиімді қатынастар орнату сияқты Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысында және жалпыға бірдей танылған халықаралық құқықтық принциптер мен нормаларға сай, сондай-ақ екіжақты қарым-қатынастардағы негізгі құжаттардағы қағидаттарды үйлестіруде. Қандай да бір елге тәуелді болмау мақсатында екі көршілес елдермен бірдей дәрежеде қарым-қатынастарын жалғастыруда. Ал одаққа қосылмау саясаты шеңберінде 2004 жылдан қазірге дейін ШЫҰ-на бақылаушы мемлекет статусын сақтап келеді. Келешекте де бақылаушы мемлекет статусын жалғастыруды көздейді.

Әдебиеттер

- 1 Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. 2011. http://www.mfa.gov.mn/index.php?option=com_content&view=article&id=79%3Ai-&catid=36%3A2009-12-20-21-52-14&Itemid=55&lang=mn
- 2 Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал. – Улаанбаатар, 1994. – С. 9.
- 3 Долгорсүрэн М, Гомбосүрэн Ц. Монгол Улсын XX зууны гадаад бодлогын түүхэн тойм. – Улаанбаатар, 2004. – С. 114.
- 4 Монгол Улсын Үндсэн хууль. Дөрөвдүгээр зүйлийн 3. <http://www.legalinfo.mn/law/details/367>
- 5 Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал. – Улаанбаатар, 2004. – С. 418.
- 6 Хайсандай Л. Монгол Улс төрийн гадаад харилцааны түүх (1911-1999 он). Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академи. Олон улс судлалын хүрээлэн. – Улаанбаатар, 2012.
- 7 Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. «Дорно, Өрнө» сэтгүүл. 1994. – №2.
- 8 Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, «Гадаад харилцаа: эрх зүйн баримт бичгийн эмэтгэл». – Улаанбаатар, 2004. – С. 418.

References

- 1 Mongol Ulsyn gadaad bodlogyn uzel barimtlal. 2011. http://www.mfa.gov.mn/index.php?option=com_content&view=article&id=79%3Ai-&catid=36%3A2009-12-20-21-52-14&Itemid=55&lang=mn
- 2 Mongol Ulsyn Gadaad bodlogyn uzel barimtlal. – Ulaanbaatar, 1994. – S. 9.
- 3 Dolgorsuren M, Gombosuren Ts. Mongol Ulsyn XX zuuny gadaad bodlogyn tuukhen toim. – Ulaanbaatar, 2004. – S. 114.
- 4 Mongol Ulsyn Undsen Khuul. Duruvdugeer zuylin 3. <http://www.legalinfo.mn/law/details/367>
- 5 Mongol Ulsyn Gadaad bodlogyn uzel barimtlal. – Ulaanbaatar, 2004. – S. 418.
- 6 Haysanday L. Mongol Uls turiin gadaad hariltsaany tuukh (1911-1999 on). Mongol Ulsyn Shinzhlekh Ukhaany akademi. Olon uls sudlалын khureelen. – Ulaanbaatar, 2012.
- 7 Mongol Ulsyn Undesnii Ayuulguy baydlyn uzel barimtlal. «Dorno Urnu» setguul. – 1994. №2.
- 8 Mongol Ulsyn Gadaad bodlogyn uzel barimtalal, «Gadaad hariltsaa: Erkh zuin barimt bichgiin emetgel». – Ulaanbaatar, 2004. – S. 418.

Вода является, пожалуй, единственным природным ресурсом, который затрагивает все аспекты человеческой цивилизации: от сельскохозяйственного и промышленного развития до культурных и религиозных ценностей общества.

*Коитиро Мацуура,
Генеральный директор ЮНЕСКО*

Елемесов Р.
**Водные ресурсы Земли
и глобализация
водных проблем**

В XXI веке одним из лимитирующих факторов развития мировой экономики, соответственно и решения острых глобальных социально-экономических проблем, становятся водные ресурсы. Вода – основа жизни, без которой не может функционировать ни один живой организм. Вода – залог здоровья, поддерживает санитарно-гигиеническую культуру человека. Вода – практически неотъемлемый элемент любого производственного процесса. Вода играет ключевую роль в поддержании экологического баланса планеты и биологического разнообразия. Проблема воды обостряется с каждым годом. В целом водных ресурсов Земли пока достаточно для удовлетворения бытовых и производственных потребностей человечества. Проблема возникает из-за крайней неравномерности распределения водных ресурсов по странам и регионам мира. К тому же почти 2/5 жителей Земли живут в международных речных бассейнах, что порождает острые конфликты по использованию водных ресурсов таких бассейнов. Казахстан относится к зоне засушливого климата и обеспеченность пресной водой на одного жителя меньше среднемирового почти в 5 раз. Поэтому для нашей страны очень актуальна проблема эффективного управления водными ресурсами и решение международных проблем использования трансграничных водных ресурсов.

Ключевые слова: водные ресурсы, водопользование, водопотребление, международные речные бассейны, национальные и международные аспекты водных проблем.

Elemesov R.
**Water resources of the Earth
and the globalization of water
problems**

One of the limiting factors of the global economy of the XXI century and solving the acute global economic and social problems is water resources. Water is the basis of life, without what a single living organism can not operate. The water is a guarantee of health that supports humanity's sanitation and hygiene culture. Water is an essential element of almost any industrial process. It plays a key role in maintaining the planet's ecological balance and biodiversity. The problem of water resources is exacerbated every year. In general, the water resources of the Earth are enough to meet domestic and industrial needs of humanity. The problem arises because of the very uneven distribution of water resources in the countries and regions of the world. In addition, almost 2/5 of the world's population lives in international river basins, which generate acute conflicts on water use of such basins. Kazakhstan applies to dry climate zone and freshwater availability per person is less than the world average by almost 5 times. Therefore, for our country the very urgent problems are efficient water management and the solution of international problems of transboundary water resources.

Key words: water resources, water use, water consumption, international river basins, national and international aspects of water problems.

Елемесов Р.
**Жердің су ресурстары және су
мәселелерінің жаһандануы**

XXI ғасырда әлемдік экономиканың дамуын шектеуші, соған сәйкес өте өткір жаһандық әлеуметтік – экономикалық мәселелерді шешуді тежеуші факторлардың біріне айналған су мәселесі болып табылады. Су – өмірдің негізі. Сусыз бір де бір жәндік тіршілік ете алмайды. Су адамның десаулығының кепілі, санитарлық гигиеналық мәдениеттің тірегі. Су барлық өндірістік технологиялардың ажырамас бөлігі. Планетаның экологиялық балансы мен биологиялық көптүрліліктің сақтаушы негізгі элементі. Су мәселелері жыл өткен сайын шиеленісіп келеді. Түгел алғанда Жердің су ресурстары адамзаттың өмірлік және өндірістік қажеттілігін өтеуге әлі жеткілікті. Бірақ планетаның су ресурстары елдер мен аймақтар арасында біркелкі орналаспаған. Оған қосымша адамзаттың 2/5 бөлігі халықаралық өзен бассейндерінде өмір сүреді де, олардың су ресурстарын пайдалануда халықаралық өткір мәселелер туындайды. Қазақстан қуаңшылық климатта орналасқан ел. Жан басына шаққанда елдің тұрғын су ресурстары әлемдік орта деңгейден 5 есе аз. Сондықтан біздің ел үшін су ресурстарын тиімді басқару мен көрші елдермен трансшекаралық су мәселелерін шешу өте өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: су ресурстары, суды пайдалану, суды тұтыну, халықаралық өзен бассейндері, су мәселелерінің ұлттық және халықаралық аспектілері.

ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ ЗЕМЛИ И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ВОДНЫХ ПРОБЛЕМ

Сколько, где и в каком состоянии находятся водные ресурсы Земли. При экономической оценке любого видов ресурсов обычно исходят из их количественной оценки. Качественные характеристики ресурсов принимаются в расчет при анализе использования данного ресурса в конкретной области его применения, так как каждая область применения предъявляет конкретные требования к качеству применяемого ресурса. Водные ресурсы не исключение. Под водными ресурсами понимается количество воды в природе (на Земле), пригодные для использования в человеческой жизнедеятельности. Вода – одно из самых распространенных веществ в природе и ее запасы практически неисчерпаемы, так как вода в общем и целом относится к возобновляемым ресурсам, находясь в постоянном кругообороте и переходя из одного состояния в другое. Практически вся вода планеты используется человечеством в тех или иных целях. Но большая часть воды используется без изъятия ее из природы (судоходство, гидроэнергетика, лесосплав, аквакультура и т.д.). Поэтому более конкретные представления о водных ресурсах складываются из их общего объема в природе и возобновляемых запасах в процессе кругооборота воды. Естественно возникает вопрос об общих запасах (или общих объемах) воды на земле.

При оценке общих запасов воды на Земле сошлемся на такое авторитетное издание, как Большая Советская Энциклопедия, учитывая, что за прошедшее время в справочной литературе по этим данным практически никаких изменений не произошло.

Если эти данные перевести на проценты, получится следующая картина:

- соленые воды океанов и морей, занимающих более 70% поверхности Земли, составляют 97,2% всех вод Земли;
- пресная вода, соответственно, всего 2,8%;
- из этих 2,8% примерно 2,2% приходится на ледники;
- жидкая вода составляет 0,6% от всего объема пресной воды на Земле;
- из них 98% сосредоточены под Землей.

Таблица 1 – Стационарные водные запасы Земли (по М.И. Львовичу) [1]

Часть гидросферы	Объем воды, в тыс. куб. км	Активность водообмена, лет
Мировой океан	1 370 000	3000
Подземные воды	(60 000)	(5000)
В т.ч. зоны активного обмена	(4 000)	(330)
Ледники	24 000	8 600
Озера	230	10
Почвенные влага	82	1
Речные (русловые) воды	1,2	0,032
Пары атмосферы	14	0,027

Таким образом, водные ресурсы, пригодные для удовлетворения физиологических и производственных потребностей человечества непосредственно, составляют мизерную долю от общего объема воды на Земле. Практически это поверхностные (речные) и подземные воды, возобновляемые в процессе кругооборота воды в природе, который формирует водный баланс Земли. На сегодня в справочной литературе водный баланс Земли представлен следующим образом:

- осадки – 525 100 куб. км., испарения – 525 100 куб. км;
- 75% осадков выпадают в океан, 25% – на суше;
- из этих 25% только 1/3 стекает в реки или просачиваются в землю, остальные испаряются.

В абсолютных показателях на сушу в год выпадают 113 500 куб. км осадков, из них речной сток составляет 44 230 куб. км, остальные испаряются. Вместе с подземными водами, объем которых измерить сложнее, из всего запаса воды на Земле, для потребления доступна, таким образом, всего около 0,03% воды. На сегодня мож-

но считать водными ресурсами только эту часть. Несмотря на мизерную долю в общем объеме воды, в абсолютном выражении на каждого жителя Земли приходится около 6 300 куб. м возобновляемых водных ресурсов. При нынешних потребностях этого объема воды предостаточно для удовлетворения всех бытовых и производственных нужд человечества.

Можно констатировать, что нынешние опасения человечества о водных ресурсах связаны, как и с многими природными ресурсами, не столько с их абсолютной нехваткой, сколько с неравномерным их распределением во времени и пространстве, а также со структурой и способами водопотребления. Наиболее увлажненной частью света является Южная Америка (445 мм. речного стока в год), а наименее увлажненной – Африка (139 мм. речного стока в год). Но для практических целей учет ведется по странам и регионам мира. Первая десятка с наибольшим годовым объемом возобновляемых водных ресурсов за 2001-2010 г.г. на сегодня (куб.км./год):

Таблица 2 – Наиболее крупные страны по объему водных ресурсов [2]

Страна	Годовой объем, куб. км./год	Население, млн. чел.	ВВП за 2010 г. ППС, млрд. долл.
1. Бразилия	8 233	195	2 185
2. Россия	4 498	142	2 820
3. Канада	3 300	34	1 333
4. США	3 069	309	14 587
5. Индонезия	2 838	240	1 037
6. Китай	2 739	1 338	10 170
7. Колумбия	2 132	46	438
8. Перу	1 913	29	277
9. Индия	1 908	1 225	4 195
10. ДР Конго	1 283	66	23

Есть страны, где практически отсутствует поверхностный сток, такие как Кувейт, ОАЭ, Катар, Оман и т.д. Если бы не свойство воды *перетекать* через границы, жизнь в таких странах была бы невозможна. Почти все крупные реки на Земле являются *трансграничными*, то есть протекает хотя бы через две страны. Бассейны таких рек называются *международными*. Абсолютное большинство современных международных водных проблем связано именно с использованием ресурсов международных речных бассейнов. Странам приходится подсчитывать «собственные» ресурсы, формируемые на своей территории, и ресурсы, «поставляемые» извне, то есть стока с чужой территории. Получается своеобразный естественный «экспорт и импорт» водных ресурсов.

В мире свыше 260 речных водосборов являются международными. 71 из них находится в Европе, 53 – в Азии, 39 – в Северной и Центральной Америке, 38 – в Южной Америке, 60 – в Африке. Примерно у 50 стран не менее 75% территории расположены в пределах международных речных бассейнов. На водосборах международных рек проживает более 40% населения мира. За последние 50 лет произошло более 500 международных конфликтов из-за дефицита пресной воды. Одним из потенциально наиболее конфликтных регионов мира, к сожалению, является наш центральноазиатский регион.

Чтобы приблизительно оценить масштабы реальных и потенциальных национальных и международных водных проблем, обычно используются данными удельной водообеспеченности стран и регионов мира за «свой» и «чужой» счет, то есть данными водосбора на своей территории и формирующегося на территории соседних стран. Надо отметить, что в мире абсолютно «независимых» от «чужих» водных ресурсов стран не так много. Речь может идти об относительной «независимости». Чтобы не перегружать текст, остановимся только на показателях внешней «водозависимости» стран постсоветского пространства.

Зависимые от «поставок» (стока с чужой территории) воды соседями страны постсоветского пространства:

1. Туркменистан – 97,1%
2. Молдова – 91,4%
3. Узбекистан – 77,4%
4. Азербайджан – 76,6%
5. Украина – 62%
6. Латвия – 52,8%

7. Белоруссия – 35,9%
8. Литва – 37,5%
9. Казахстан – 31,2%
10. Таджикистан – 16,7%
11. Армения – 11,7%
12. Грузия – 8,2%
13. Россия – 4,3%
14. Эстония – 0,8%
15. Киргизстан – 0%.

Разумеется, что масштабы и острота водных проблем зависят не столько от соотношения «своих» и «чужих» ресурсов, сколько от удельной водообеспеченности страны и ее регионов за «свой» счет, особенно для крупных по территории государств, как, например, Казахстан. В популярной литературе оценка водных ресурсов Казахстана может значительно различаться. Поэтому приведем официальные данные из государственной программы управления водными ресурсами Казахстана, утвержденной указом Президента РК №786 от 4 апреля 2014 года [3]. Во введении программы отмечается, что «в настоящее время Казахстан начинает испытывать нехватку водных ресурсов и по прогнозам к 2040 году может столкнуться с существенным дефицитом водных ресурсов в объеме 50% от потребности». Приведем общий объем водных ресурсов страны по речным бассейнам:

С учетом того, что вода нужна и для других целей, «объем гарантированных водных ресурсов в настоящее время составляет 23,3 куб/км в год» [3]. Много это или мало? Это зависит от водопотребления.

Где, для чего и сколько потребляется воды.

Чтобы еще раз подчеркнуть важность водной проблемы, приведем некоторые «общеизвестные» факты, которые «кочуют» по страницам средств массовой информации и научно-популярной литературы. Без воды невозможно существование живых организмов. Вода входит в состав всех живых организмов. В живых организмах количество воды, за исключением семян и спор, колеблется между 60 и 99,7% по массе, взрослый человек на две трети состоит из воды и т.д. Уже подсчитали количество воды в каждом органе человека. Вся эта информация необходима для многих отраслей знания, но экономистов интересует в первую очередь общее количество воды, ее распределение по странам и регионам мира, обеспеченность водой населения и отраслей экономики, особенности ценообразования на воду и т.п. вопросы.

Таблица 3 – Обеспеченность водных бассейнов Казахстана поверхностными водами и водными ресурсами, добываемыми из прочих источников

Наименование бассейна	Локальные водные ресурсы, куб/км	Трансграничные водные ресурсы, куб/км	Подземные воды, куб/км	Прочие источники, куб/км	Итого водных ресурсов, куб/км
Арало-Сырдарьинский	3,4	14,6	0,2	3,2	21,4
Балхаш-Алакольский	15,4	12,2	0,4	0,4	28,4
Ертисский	25,9	7,8	0,2	0	33,9
Есильский	2,6	-	0,1	0	2,6
Жайк-Каспийский	4,1	7,1	0,2	0,3	11,7
Нура-Сарысузский	1,4	-	0,1	0	1,5
Тобыл-Торгазский	1,3	0,3	0	0	1,6
Шу-Таласский	1,6	2,6	0,1	0	4,4
Всего по РК	55,7	44,7	1,2	3,9	105,6

В первую очередь вода нужна для удовлетворения непосредственных физиологических потребностей человека. Опять общеизвестный факт: без пищи человек может прожить около месяца, без воды несколько дней, без воздуха несколько минут. Физиологические потребности человека в воде, которая вводится в организм вместе с питьем и едой, в зависимости от климатических условий, возраста и т.д., составляет в среднем 3-6 литров в сутки на человека. Вместе с минимальными санитарными потребностями человеку в сутки нужно около 20 литров. Это тот минимум воды, без которого жизнь человека невозможна.

Гораздо больше воды нужно человеку для хозяйственно-бытовых нужд. Жителям современных городов, снабженных водопроводом и канализацией, потребуется воды уже на порядок больше. Потребность в воде для хозяйственно-бытовых нужд в статистике водопотребления подпадают в рубрику коммунальное или муниципальное водоснабжение (жилищно-хозяйственный сектор) и их доля в общем водопотреблении постоянно возрастает вместе с ростом численности населения, урбанизацией и уровня санитарной культуры.

Еще больше воды требуется для производства товаров и услуг, необходимых для жизни человека. В современном мире в статистике водопотребления в основном выделяются три сектора: коммунально-бытовое хозяйство, сельское хозяйство и промышленность, иногда добавляется еще энергетический сектор. По данным ООН, в 2008 году 70% потребляемой в мире пресной воды использовалось сельским хозяйством, 22%

– промышленностью и 8% шло на бытовые нужды. За последние 100 лет объемы водопотребления увеличились в 6 раз и обгоняли темпы роста населения в 2 раза. Разумеется, эти показатели среднемировые и сильно колеблются по странам и регионам мира. Там же отмечается, что уже 60 стран мира испытывают серьезные трудности в связи с нехваткой пресной воды.

Чтобы приблизительно представить себе объемы водопотребления в современном мире, приведем еще некоторые факты. Так, по статистическим данным, в современном Казахстане на одного жителя города приходится 167 литров в сутки, а на сельского 68 литров в сутки. Такое водопотребление близко к среднемировым значениям. Так, во время международной конференции высокого уровня по итогам реализации международного десятилетия действий «Вода для жизни» в Душанбе 9-11 июня 2015 г. все казахстанские СМИ обратили внимание на водные проблемы Казахстана. Например, газета «Время» со ссылкой на Комитет по статистике МНЭ РК опубликовала следующие данные: в мире на одного человека ежегодно расходуется в среднем 30 куб/м воды. В Казахстане с 2000 по 2013 гг. потребление воды на человека в год колеблется от 30 до 33 куб/м в год. Из них население, подключенное к коммунальному водоснабжению, – от 30 до 33 куб/м. в год, а население, не подключенное к коммунальному водоснабжению (самообеспечение), – от 22 до 28 куб/м (расчетное водопотребление). Численность самообеспеченных снизилась с 4 млн. человек в 2000 г. до 2 млн. в 2012 г. [4]. Подключение остальных самообеспеченных к коммунальному водоснабжению

картину водопотребления населением особо не изменит. Остается приблизительно подсчитать резервы пресной воды.

По базе данных ООН по водным ресурсам внутренние возобновляемые водные ресурсы Казахстана составляют около 4800-5000 куб/м. на человека в год и забор воды для всех нужд (населения и экономики) составляет 22% от этого объема. Для сравнения: в среднем в мире на одного человека приходится 24 646 куб/м. пресной воды в год [5]. На первый взгляд у нас неиспользуемых резервов еще предостаточно, 78% от всех внутренних ресурсов. Почему же тогда проблема водных ресурсов стала столько острой, что заговорили о «водных войнах»?

Для ответа на этот вопрос надо учесть тот факт, что вода, кроме удовлетворения бытовых и производственных нужд человечества, выполняет и другие важнейшие функции в природе (природоохранные, экологические и т.д.). Поэтому остановимся на некоторых понятиях, которые более полно характеризуют использование воды и не очень часто применяются экономистами при анализе водных проблем современности.

Использование воды делится на *водопользование и водопотребление*. Под водопользованием понимается использование воды как среды деятельности или механического источника без изъятия ее из водоема: водный транспорт, рыбное хозяйство, лесосплав, гидроэнергетика, релаксация и т.д. Под водопотреблением понимается забор воды для бытовых и производственных нужд. Вода, как уже отмечали, применяется практически во всех технологических процессах. Количество воды, необходимое для производства единицы продукта (или единицы ВВП), называется водоемкостью производства (ВВП). В свою очередь, «различают два показателя, отражающие водоемкость производства: водозабор и водопотребление. Расхождение между этими показателями может быть весьма значительным и представляет собой объем воды, который возвращается после производственного цикла в реку или другой возобновляемый источник воды. Однако, после производственного цикла большая часть использованной воды возвращается в наземные слои почвы. Следовательно, при высоком уровне водозабора и, особенно резком его приросте, остро встает вопрос очистки воды» [6].

Таким образом, к видам «естественной» воды, о которых говорилось раньше, добавляется такой ее вид, как *сточные воды*, которые по своим характеристикам могут быть совершенно

разными: от смертельно опасной до вполне пригодных для повторного использования. Казахстанцам хорошо известна проблема Сорбулака, накопителя сточных вод г. Алматы, которая находится в центре внимания общественности не одно десятилетие и до сих пор не нашедшего своего приемлемого решения. Водозабор сверх меры порождает не только проблему сточных вод, к тому же может привести к экологической катастрофе наподобие Аральского моря и возможное ее повторение на озере Балхаш, которые приобретают поистине глобальные масштабы.

В заключение отметим, что в конечном итоге источником пресной воды на планете являются атмосферные осадки. Международный институт управления водой оценивает атмосферные осадки на Земле в 110 тыс. куб/км в год. Атмосферные осадки и почвенную влагу институт относит к «зеленой воде», а реки, озера, ветланды (водноболотные угодья), подземные воды – к «голубой воде». К 2005 г. глобальное водопотребление по данным этого института было следующее:

- атмосферные осадки – 110 тыс. куб/км в год. 100% – зеленая вода;
- ландшафт (биоэнергетика, лесохозяйственная продукция, пастбищные земли, пастбищные земли, биоразнообразие – 56% – зеленая вода;
- богарное земледелие (растениеводство, животноводство) – 4,5% – зеленая вода;
- орошаемое земледелие (растениеводство, животноводство, аквакультура) – 0,6% – зеленая вода, 1,4% – голубая вода;
- испарение с открытой поверхности – 1,3% – голубая вода;
- города и промышленность – 0,1% – голубая вода;
- океан – 36%.

В физическом измерении получается, что «в глобальном масштабе около 39% атмосферных осадков (45 500 куб/км) относятся к источникам голубой воды, важным для поддержания биоразнообразия, рыбного хозяйства и водных экосистем. Отбор голубой воды составляет почти 9% от общего объема источников голубой воды (3 800 куб/км). Общая эвапотранспирация в орошаемом земледелии составляет около 2 200 куб/км (2% атмосферных осадков), из которых 650 куб/км поступает непосредственно от атмосферных осадков (зеленая вода), а остальная часть от оросительной воды (голубая вода).

Города и различные отрасли промышленности забирают 1 200 куб/км, но возвращают более 90% в голубую воду, часто с ухудшенным каче-

ством. Остальная часть уходит в море, где она поддерживает прибрежные экосистемы» [7].

Получается, что в настоящее время человечество забирает всего 9% возобновляемых водных ресурсов Земли и в запасе еще 91%. Почему же тогда мировая общественность тревожится за водные ресурсы и они становятся источниками множества глобальных проблем и междуна-

родных конфликтов? Возможно, в глобальном масштабе водных ресурсов пока достаточно, но проблема в том, что атмосферные осадки выпадают неравномерно как в пространстве (странам и регионам), так и во времени, из-за чего где-то страдают от избытка воды, а где-то из-за ее дефицита, и возникает множество проблем как национального, так и международного характера.

Литература

- 1 Большая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – 1971 г. – Т. 5.
- 2 Лихачева А.Б. Проблема пресной воды как структурный фактор мировой экономики // Экономический журнал. ВШЭ. 2013 г. – №3.
- 3 Указ Президента РК «Об утверждении государственной программы управления водными ресурсами Казахстана» от 4 апреля 2014 г. – №786.
- 4 Комитет по статистике МНЭ РК данные. – Время. 13 июня 2015 г.
- 5 Фридман А.А. Модели экономического управления водными ресурсами. – М.: Изд. дом Высшей Школы Экономики, 2012. – С. 284.
- 6 Григорьев Л.М. Мировая экономика в начале XXI века: учебное пособие. – М., 2013. – 928 с.
- 7 Comprehensive Assessment of Water Menedqment in Aqriculture. 2007. Woter fo food, woter for laif: A Comprehensive of Assessment of Woter Menedqment in Aqriculture. London: Earthscan, and Colombo: International Woter Manadqment Institute.

References

- 1 Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija. – 3-e izd. – 1971 g. – T. 5.
- 2 Lihacheva A.B. Problema presnoj vody kak strukturnyj faktor mirovoj jekonomi-ki // Jekonomicheskij zhurnal. VShJe. 2013 g. – №3.
- 3 Ukaz Prezidenta RK «Ob utverzhenii gosudarstvennoj programmy upravlenija vodnymi resursami Kazahstana» ot 4 apre-lja 2014 g. – №786.
- 4 Komitet po statistike MNE RK dannyye. – Vremja. 13 ijunja 2015 g.
- 5 Fridman A.A. Modeli jekonomicheskogo upravlenija vodnymi resursami. – M.: Izd. dom Vyshej Shkoly Jekonomiki, 2012. – S. 284.
- 6 Grigor'ev L.M. Mirovaja jekonomika v nachale NHI veka: uchebnoe posobie. – M., 2013. – 928 s.
- 7 Comprehensive Assessment of Woter Menedqment in Aqriculture. 2007. Woter fo food, woter for laif: A Comprehensive of Assessment of Woter Menedqment in Aqriculture. London: Earthscan, and Colombo: International Woter Manadqment Institute.

2-бөлім
СЫРТҚЫ САЯСАТ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Раздел 2
ВОПРОСЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ

Section 2
FOREIGN POLICY ISSUES

Смағұлова Г.М., Төлеуова Б.Т.

**БҰҰ Бас Ассамблеясы
жұмысына қатысқан Қазақстан
дипломаттарының тәжірибесі**

Бұл мақалада БҰҰ Бас Ассамблеясының сессия жұмыстарына әр жылдары қатысқан қазақ дипломаттарының тәжірибесі баяндалады. Қазақстанның өкілдері кеңестік делегацияның құрамында бола отырып, дипломатияға байланысты білімдері мен дағдыларын лайықты көрсете білді. Олардың қабілеті КСРО СІМ жетекшілерінің тарапынан бағаланды. Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ дипломаттары осы халықаралық ұйымдағы жұмыстарын БҰҰ жанындағы Қазақстанның тұрақты өкілдігі шеңберінде жүргізе бастады. Мақалада БҰҰ-ғы Қазақстанның алғашқы өкілдерінің еңбектері бөліп көрсетілді, алдын алу дипломатиясын іске асыру саласындағы мемлекеттің бастамалары сарапталды. Көпжақты дипломатиядағы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің рөліне ерекше көңіл бөлінді.

Түйін сөздер: Біріккен Ұлттар Ұйымы, Бас Ассамблея, қазақ дипломаттары, Қазақстан Республикасы, Қазақстан өкілі.

Smagulova G.M., Tuleuova B.T.

**Experience of Kazakhstan
diplomats participation in the
UN General Assembly activity**

This article discusses the experience of Kazakh diplomats attending the UN General Assembly working session in different years. Being a member of the Soviet delegation, representatives of Kazakhstan adequately demonstrated the knowledge and skills of diplomacy. Their abilities have been assessed by the management of the USSR Foreign Ministry. After independence participation of the Kazakh diplomats in the work of this international organization was carried out in the framework of the activity of the Permanent Representative of Kazakhstan to the United Nations. The article highlighted the contribution of the first representatives of Kazakhstan to the United Nations, reviewed the initiatives of the state in the implementation of preventive diplomacy. Particular attention is paid to the role of the First President of the Republic of Kazakhstan in the development of multilateral diplomacy.

Key words: United Nations, General Assembly, Kazakh diplomats, the Republic of Kazakhstan, the Permanent Representative of Kazakhstan.

Смағұлова Г.М., Тулеуова Б.Т.

**Опыт участия дипломатов
Казахстана в работе
Генеральной Ассамблеи ООН**

В данной статье рассматривается опыт участия казахских дипломатов, участвовавших в работе сессии Генеральной Ассамблеи ООН в разные годы. Находясь в составе советской делегации, представители Казахстана достойно продемонстрировали знания и навыки дипломатии. Их способности были оценены со стороны руководства МИД СССР. После обретения независимости участие казахских дипломатов в работе данной международной организации стало осуществляться в рамках работы постоянного представительства Казахстана при ООН. В статье выделяется вклад первых представителей Казахстана в ООН, анализируются инициативы государства в области реализации превентивной дипломатии. Особое внимание уделяется роли Первого Президента Республики Казахстан в развитии многосторонней дипломатии.

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций, Генеральная Ассамблея, казахские дипломаты, Республика Казахстан, представительство Казахстана.

**БҰҰ БАС АССАМБЛЕЯСЫ
ЖҰМЫСЫНА
ҚАТЫСҚАН
ҚАЗАҚСТАН
ДИПЛОМАТТАРЫНЫҢ
ТӘЖІРИБЕСІ**

Халықаралық бірден бір әмбебап ұйым – Біріккен Ұлттар Ұйымына 2015 жылдың 24 қазан күні құрылғанына 70 жыл толды. Бұл ұйымның негізін Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін бүкіл әлемде бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдауға, тәуелсіз мемлекеттер арасындағы достық қатынастарды дамыту мен бейбіт қатар өмір сүру, сонымен бірге адам құқығы саласындағы істің жағдайын жақсартуға арналған бағытты жақтаушы болып табылатын 51 елдің өкілдері қалаған болатын. Осы жылдар ішінде Біріккен Ұлттар Ұйымының қатары жаңа мүше-мемлекеттермен толығып отырды. Ұйымның қатарын толықтырған мемлекеттердің ішінде біздің еліміз де бар.

1992 жылы 2 наурызда Қазақстан Республикасы БҰҰ-ның 168-ші мүшесі болып қабылданды. Республикамыз үшін бұл дата тарихи күн саналады. Әлем мемлекеттері қазақ мемлекеті мен қазақ деген ұлтты ресми түрде таныды. Қазақстанның туы алғаш рет БҰҰ-ның алдында желбіреді.

Оған дейін Қазақстан КСРО құрамында бола отырып, оның бір одақтас мемлекеті ретінде ғана Біріккен Ұлттар Ұйымында танылып келді. Өйткені сыртқы саясат ведомствосы ретінде Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы шектеулі функцияларды ғана атқарды. Соған қарамастан қазақ дипломаттары БҰҰ-да өздерін көрсете білді.

Өткен ғасырдың 1950-1960-шы жылдарында БҰҰ Бас Ассамблеясының сессия жұмыстарына қатысқан алғашқы қазақ дипломаттары Төлеген Тәжібаев, Балжан Бөлтірікова және Михаил Исиналиевтер болатын.

Төлеген Тәжібаев – 1944-1953 және 1955-1957 жылдары Сыртқы істер министрі болған алғашқы қазақ. Ал 1957-1961 жылдардың арасында сол кездегі КСРО-ның маңызды серіктес мемлекеттерінің бірі Үндістандағы елшілігінде қызмет атқарған дипломат. Ол – осы қызметі барысында өзін дипломатия саласында нағыз майталман екенін танытқан тұлғалардың бірі. 1950, 1955, 1956 жылдары БҰҰ Бас Ассамблеясының сессияларына қатысып, оның жұмысына белсене араласқан. Кейбір мәліметтер бойынша Т. Тәжібаев Бас Ассамблеяның Қамқорлық жөніндегі комитетіне төраға болған [1, 93]. Мұндай жоғары сенімге КСРО кезінде басқа ұлт өкілдері тарапынан қол жеткізу сирек кездесетін жайт. Ендеше бұл жерде Т. Тәжібаевтың дип-

ломатия саласында тәжірибелі маман екенін бірден аңғаруға болады.

Балжан Бөлтірікова әлемдегі бірінші әйел Сыртқы істер министрі бола отырып, Біріккен Ұлттар Ұйымының жоғары мінбесіне көтерілген алғашқы қазақ қызы ретінде тарихқа енді. Дипломатия тарихында есімі ерекше аталатын КСРО-ның атақты Сыртқы істер министрі Андрей Громыко Балжан Бөлтірікованы ерекше сыйлап және үнемі Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы отырыстарына ертіп баруға тырысқан екен. Б. Бөлтірікова 1966 және 1970-ші жылдары КСРО-ның ресми делегациясы құрамымен БҰҰ Бас Ассамблеясының ХХІ және ХХV сессияларына қатысқан. Осында ол өзін нағыз майталман дипломат, келіссөздер жүргізу ісінің маманы ретінде таныта білген. Ол туралы тәуелсіз Қазақстанның сыртқы істер ведомствосының бірінші министрі болған Төлеутай Сүлейменов былай деп жазады: «Ол сол кездегі саясатқа сәйкес КСРО-ға жағымсыз БҰҰ-ның Адам құқықтары жөнінде Жоғарғы комиссары лауазымын енгізгісі келген батыс елдерінің іс-әрекетін қолдайтын бір топ азиялық мемлекет өкілдерімен жеке кездесулер ұйымдастырып, олардың ойын өзгерткен. Нәтижесінде, аталған бастама қолдау таппай, бірнеше рет күн тәртібінен түсіп қалып отырған» [2].

Михаил Исиналиев – 1981-1989 жылдардың аралығында Сыртқы істер министрі болған қазақ азаматы. Ол БҰҰ Бас Ассамблеясының екі сессияның жұмысына қатысқан. 1976 жылы XXXI сессияда сөз сөйлеген. Бұл жөнінде өзінің «Дипломат жазбалары» атты еңбегінде тоқталған. Сонымен қатар 1982 жылғы Бас Ассамблеяның XXXVII сессиясы туралы және осында сол кездегі БҰҰ Бас хатшысы Перес де Куэльярмен кездесу барысында ел экономикасы, қазақ халқының тұрмысы мен салты жайлы әңгіме болғандығы туралы баяндайды. Осы сессия жұмысының барысында көтерілген өзекті мәселелер туралы көптеген қызықты мәліметтер берумен қатар, «БҰҰ Бас Ассамблеясы сессияларының, оның комитеттерінің жұмыстарына қатысу – бұл көпжақты дипломатия жұмысының үлкен мектебі» екендігін айтады [3, 65].

Т. Тәжібаев, Б. Бөлтірікова, М. Исиналивтерден кейін Біріккен Ұлттар Ұйымында қызмет атқарған қазақ дипломаты Ақмарал Хайдарқызы Арыстанбекова.

А.Х. Арыстанбекова КСРО тарамай тұрғанда әмбебап халықаралық ұйым БҰҰ жанындағы КСРО Тұрақты Өкілдігінің аға кеңесшісі және Қазақ КСР-ның өкілі ретінде тағайындалды. Ол өзінің «Объединенные Нации и Казахстан» деп

аталатын еңбегінде осы ұйымға келген уақыты туралы былай деп еске алады: «С первых дней моей работы в ООН, постигая непростую науку многосторонней дипломатии, изучая в деталях сложнейший механизм этой уникальной Организации, я почувствовала уважение к ее роли и миссии незаменимого инструмента диалога и солидарности между народами. Со временем, по мере углубления моих знаний и опыта, это уважение еще более окрепло» [4, 6].

Ал 1991 жылы 16 желтоқсанда жас тәуелсіз мемлекет Қазақстан Республикасы пайда болған кезден бастап, А. Арыстанбекованың есімін тікелей БҰҰ-мен байланыстырады. Себебі, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев А.Х. Арыстанбекованы 1991 жылы 20 желтоқсанда Нью-Йоркке Қазақстанды Біріккен Ұлттар Ұйымына қабылдау мәселесімен айналысу үшін арнайы жібереді. «Біз үшін БҰҰ-мен байланыс орнату ауадай қажет. Сіз Бас Ассамблеяның сессияларында жақсы жұмыс істедіңіз және Сізді онда бәрі таниды», – деп тапсырады Президент [4, 13]. Таңдаудың А.Х. Арыстанбековаға түскен себебі, жоғарыда айтылып өткендей, ол екі жылдай Сыртқы істер министрлігін басқарған және 1990 жылы қыркүйек-қараша айларында БҰҰ Бас Ассамблеясының 45-ші сессиясында жұмыс істеп тәжірибе жинақтаған болатын. Сол кездері А.Х. Арыстанбекова БҰҰ-ның қызметкерлерімен жақсы таныс болатын. Президент Н. Назарбаев осыны меңзеді.

Әрине, бұрын КСРО құрамында болып келген одақтас республикалардың тәуелсіздік алуы, енді олардың халықаралық субъект болып танылуына жол ашты. Тәуелсіз елдер бұрынғы «орталыққа» тәуелсіз сыртқы саясатын жүргізе алатын болды. Өздерін егеменді ел ретінде әлемдік қауымдастыққа таныта бастады және осы миссияны атқаруда А.Х. Арыстанбекова тәрізді танымал дипломаттардың еңбегі зор еді.

А.Х. Арыстанбекова 1992 жылы 15 сәуірде, Қазақстан Республикасының БҰҰ-дағы тұрақты өкілі болып тағайындалды және ол тәуелсіз Қазақстанның шетелдегі тұңғыш әйел-елшісі болды. Осы қызметте ол 1999 жылға дейін мүлтіксіз атқарды. БҰҰ-ға мүше бола отырып Қазақстан барлық халықаралық істерге толыққанды араласу құқығына ие болады. Бұдан басқа А.Х. Арыстанбекова 1999-2001 жылдары ЮНЕСКО жанындағы Қазақстан Республикасының тұрақты өкілі қызметін қоса атқарды.

А.Х. Арыстанбекова БҰҰ-дағы дипломатиялық қызметі жылдарында тәуелсіз Қазақстанның тұңғыш елшісі бола отырып, ұйым шеңберін-

де қарастырылған халықаралық қатынастардың өзекті мәселелері бойынша біздің еліміздің беделін көтеруге, әлемдік саясаттағы орнын айқындауға тікелей ат салысқан дипломат ретінде танылды. Басқа да көптеген жаңа мемлекеттер сияқты Қазақстан үшін БҰҰ-ға мүше болу, оның сессияларының жұмыстарына белсене қатысу үлкен мәртебе, сонымен бірге тәжірибе жинақтайтын алаң.

А.Х. Арыстанбекованың дипломатия сала-сындағы қызметінің жемістерінің бірі Азиядағы өзара сенім мен іс-шаралары жөніндегі Кенесті (АӨСШК) шақыру туралы Қазақстан Республикасы Президентінің ұсынысы бойынша атқарылған іс-шаралар деп айтуға болады. БҰҰ-ның үлкен трибунасында Қазақстан Президенті ЕҚЫҰ сияқты Азия құрылығына да қауіпсіздік құрылымының қажеттілігін айтқан болатын: «Біздің континентте Еуропадағы ЕҚЫҰ тұрпат-тас, Азиядағы қауіпсіздік және ынтымақтастық құрылымын (АҚЫК) құру идеясы көптен бері ойдан шықпай жүр, бірақ әзірге кең қолдау таппай келеді. Америкадағы, Африкадағы, Еуропадағы континенттік ұйымдар қызметінің пайдалы тәжірибесі Азиядағы өзара ықпалдастық пен ынтымақтастықтың біртұтас органдарын құруға бір қарағанда, итермелеуге тиіс» [5, 472].

АӨСШК-ні шақыруға байланысты қажетті мәселелерді шешу жөніндегі жұмыс біраз уақытқа созылды. Оның бастапқы кезеңдерінің ұйымдастыру жұмысына да А.Х. Арыстанбекова қатысты.

БҰҰ-на кіргеннен кейін Қазақстанның алдында екі үлкен міндет тұрды. Біріншіден, біздің елдің Арал теңізі, Семей полигоны сияқты экологиялық мәселелерін, экономикалық, әлеуметтік мәселелерін шешуде БҰҰ тарабынан жәрдем алу мақсатында Біріккен Ұлттар Ұйымының бағдарламалары және түрлі қорларымен ынтымақтастық орнату керек болды.

Екіншіден, Қазақстан жаңа мемлекет ретінде Бас Ассамблея мен БҰҰ жүйесіндегі басқа да органдарының жұмыстарына қатысу арқылы халықаралық мәселелерді шешуде өзінің үлесін қосу қажет болды. Сондықтан Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше болғаннан кейін, 1992 жылдың наурыз-қыркүйек айларында өткен Бас Ассамблеяның 46-шы сессиясында А.Х. Арыстанбековаға дипломат ретінде БҰҰ Бас Ассамблеясының күн тәртібінің біраз сұрақтары мен мәселелері бойынша Қазақстанның позициясын анықтап дайындау міндеттелді.

БҰҰ сияқты әмбебап ұйымға мүше болу Қазақстанға қазіргі халықаралық қатынастардың өзекті мәселелерін бірлесіп шешуге, сондай-ақ

мемлекеттің егемендігі мен ұлттық қауіпсіздігін бекітуге мүмкіндік берді.

А.Х. Арыстанбекова Біріккен Ұлттар Ұйымына Қазақстан Республикасының елшісі ретінде барған уақытында төртінші әйел-елші болды және Азиядан шыққан жалғыз елші екендігі туралы да мәліметті оның еңбегінен кездестіреміз [2, 343]. Сондай-ақ кітапта мынадай қызық мәліметті де оқуға болады: «Посол Китая при ООН часто говорил мне: «Вы представляете всех женщин Азии, в том числе и Китая» [2, 343]. Осы мәліметтерден-ақ дипломатиялық қызметтегі әйел адамдардың санының аздығын байқаймыз. Соған қарамастан аз санның ішінде қазақстандық өкілдің болуы, ал оның А.Х. Арыстанбековаға бұйыруы Қазақстан Республикасы үшін, барша қазақстандықтар үшін үлкен мәртебе. Сондай-ақ Қытай елшісі айтқандай барлық Азия елдерінің әйелдері атынан құрметті де жауапты қызметті қазақ дипломаты А.Х. Арыстанбекованың атқаруы сол кездегі тәуелсіздігін енді ғана алған жас мемлекетіміз үшін үлкен абырой әрі мақтаныш.

Біріккен Ұлттар Ұйымы жанындағы Қазақстанның Тұрақты өкілі қызметін А.Х. Арыстанбековадан кейін 1999-2003 жж. аралығында Мәдина Бейнешқызы Жарбосынова, 2003-2007 жж. Ержан Хозеұлы Қазыханов, 2007-2013 жж. Әйтімова Бірғаным Сарықызы атқарса, ал 2013 жылдан бүгінгі күнге дейін бұл абыройлы қызметті Қайрат Құдайбергенұлы Әбдірахманов жалғастыруда. Бұлардың барлығы да кәсіби дипломат, сыртқы саясатта үлкен тәжірибе жинақтаған қызметкерлер. Олар Біріккен Ұлттар Ұйымында Қазақстанның бастамашылығымен іске асырылып жатқан шаралардың басы-қасында тұрды. Атқарылған шаралардың ішінде ең маңыздыларының бірі – АӨСШК-ны шақыру туралы жоғарыда айтып өттік. Одан басқа Орталық Азияны ядролық қарудан азат аймақ жасау, БҰҰ-ның Орталық Азия елдері үшін арнайы бағдарламасын (СПЕКА) тағайындау, Арал мен Семей өңірінде экологиялық апат аймағын сауықтыру, БҰҰ аясында Орталық Азия бітімгершілік батальонын құру сияқты ауқымды істер атқарылды және оң нәтижелерге қол жеткізілді. Мысалы, 29 тамызды Ядролық қаруға қарсы халықаралық іс-қимыл күні деп жариялау қазақстандық дипломатияның жемісі.

Біріккен Ұлттар Ұйымы мен Қазақстан Республикасы арасындағы байланыстар туралы айтқанда тағы бір қазақ дипломатының есімін ерекше айту керек. Ол Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев.

Қ.К. Тоқаев кәсіби әрі тәжірибелі дипломат, әр жылдары Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі, Премьер-министрі, Мемле-

кеттік хатшысы қызметтерін атқарған саяси және қоғам қайраткері, ал қазіргі күні Сенат төрағасы ретінде барша қазақстандықтарға танымал тұлға. Сонымен бірге Қ.К. Тоқаев Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас хатшысының орынбасары болып тағайындалған тарихта тұңғыш қазақ азаматы, біздің отандасымыз. Ол бұл қызметке 2011 жылы тағайындалды. Бұған қоса Қ.К. Тоқаев БҰҰ-ның Женевадағы бөлімшесінің директоры және Қарусыздану бойынша конференцияның бас директоры қызметін атқарды. Қ.К. Тоқаевтың мұндай қызметке тағайындалуы қазақстандық өкілдің биік кәсіби және саяси деңгейін айғақтаумен қатар, қазақ елінің беделін де көрсетеді.

Қ.К. Тоқаев Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының бірнеше сессиясында сөз сөйледі және онда әлемдік саясат пен халықаралық қатынастардың өзекті мәселелері бойынша Қазақстанның пікірлерін жеткізді. Мысалы, 1995 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының 50-ші сессиясында сөйлеген сөзінде Қ. Тоқаев «барлық азиялық елдерді БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-ші сессиясының жоғары мінберінен Президент Н.Ә. Назарбаев айтқан идеяны іске асыруға өз үлестерін қосуға шақырса» [6, 545], сондай-ақ Біріккен Ұлттар Ұйымын реформалау туралы көзқарасын білдірді: «...БҰҰ Жарғысы осы заманғы әлемде баламасы жоқ Ұйымның қызметінің негізі мен бағдары болып қалуы тиіс. БҰҰ құрылған кезден бері әлемде болған ірі өзгерістер Қауіпсіздік Кеңесінің құрамын өзгертуге ықпал етуі керек. Қазақстан Кеңес мүшелерінің санын, оның ішінде тұрақты негізде жұмыс істейтіндердің санын принципінде ұлғайту керек деп санайды. Біздің көзқарасымызша халықаралық сот сияқты маңызды органды да бүгінгі күн талаптарына бейімдеу маңызды...» [6, 545-546]. Қазақ дипломаты өзінің осы ойлары мен көзқарастарын және жаһандық өткір мәселелер жөнінде БҰҰ Бас Ассамблеясының кейінгі сессияларында да айтты.

Біріккен Ұлттар Ұйымымен Қазақстан тығыз қарым-қатынас орната отырып, ондағы Қазақстанға байланысты және оның мүдделерін айқындайтын іс-шаралардағы дипломаттардың атқарған қызметтері де бірқатар. Бұған Б. Әйтимова келтірген мына мысалдар дәлел: «...Қазақстан делегациясының 1 жыл ішінде жасаған мәлімдемелерін келтірейік. Бас Ассамблеяның әрбір сессиясының күн тәртібінде орташа есеппен 170 тармақ болады десек (өткен 66-шы сессияда 174 тармақ болды), біздің делегация түрлі тақырыптар бойынша 100 шақты мәлімдеме жасайды. Бас Ассамблеяның әрбір сессиясында Қазақстан БҰҰ күн тәртібіндегі маңызды мәселелерге, оның ішінде, біздің еліміздің сырт-

қы саясатындағы басым бағыттарға қатысты бірқатар қарарлардың екінші авторы болатыны қазір ешкімге жаңалық емес. Бас Ассамблеяның өткен 65-ші сессиясында Қазақстан 39 қарардың екінші авторы болса, 66-шы сессияның БҰҰ жұмысының барлық салалары бойынша 42 қарардың осындай авторлығын атқарды.

Қазақстанның БҰҰ жанындағы Тұрақты өкілдері Бас Ассамблеяның әртүрлі сессияларының Вице-президенттері болып 4 рет сайланды. Әсіресе, Тұрақты даму комиссиясының 20-шы сессиясына «Рио+20» конференциясына әзірлік қарсаңында төраға болып сайлануымыздың маңызы ерекше деп білеміз. 2012 жылдың басында Қазақстан ЮНИСЕФ-тің Атқарушы кеңесінің құрамына бір жыл мерзімге сайланғанын да айта кету ләзім. Сонымен қатар, 2012 жылдың 12 қаңтарында Адам құқықтары жөніндегі комитетке мүшелікке Қазақстан Орталық сайлау комиссиясының мүшесі, белгілі заңгер Марат Сәрсембаевтың сайлануы үлкен табыстың бірі болғаны рас. Ал алда Қауіпсіздік Кеңесіне 2017-2018 жылдардағы тұрақты емес мүше болып сайлану мүмкіндігі де біз үшін маңызды міндеттердің бірі» [7].

Кәсіби дипломат болмаса да БҰҰ Бас Ассамблеясының сессия жұмыстарына қатысып, онда өз пікірлерімен бөлісіп, ойлы ұсыныстарын айтқан еліміздің Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев. Ол бірінші рет 1992 жылы БҰҰ мінбесінде тұрып тәуелсіз Қазақстан мемлекетін әлемдік қауымдастыққа таныстырған болатын. Сол уақыттан бері Н. Назарбаев БҰҰ отырыстарында сан мәрте халықаралық қатынастардың өзекті мәселелерін көтеріп келеді. 2015 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының 70-ші сессиясының жалпы дебатында Н. Назарбаев бірқатар маңызды ұсыныстар жасады:

– әлемдік қауымдастық ұйымының жүз жылдығына Жаһандық Стратегиялық бастама – 2045 жоспарын әзірлеу;

– Біріккен Ұлттар Ұйымының Экономикалық және Әлеуметтік кеңесін Жаһандық даму Кеңесіне айналдыру;

– 2016 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық құқықтың арқаулық қағидаттарын бекітуге арналған жоғары деңгейдегі халықаралық конференциясын шақыру;

– Біріккен Ұлттар Ұйымының штаб-пәтерін Азияға көшіру мәселесін ойластыру [8].

Біріншіден, бұл ұсыныстар көптеген пікірлер туғызды. Екіншіден, Н. Назарбаевтың айтқан ұсыныстары қазіргі күнгі халықаралық қатынастар жүйесінде жүріп жатқан өзгерістермен де тығыз байланысты. Айталық, БҰҰ штаб-пәтерін Азияға көшіру мәселесі, бұл аймақтың экономикалық да-

му қарқынымен, осы өңірдегі мемлекеттердің экономикалық қуатының күшейе түсуі мен белсенділіктерінің әлемдік нарықта арта түсуімен, яғни Азияның әлемдегі рөлінің арта түсуімен байланысты. Ендеше болашақта ұйымның штаб-пәтерінің ірі қаржы орталығы болып табылатын Сингапурде немесе Куала-Лумпурде, әйтпесе Еуразияның жүрегі, жас қала – Астанаға көшірілуі әбден мүмкін. Әлемнің бірқатар мемлекеттеріндегі БҰҰ өкілдіктерінің орталықтары – Женева, Вена, Найроби тәрізді қалаларында орналасқан. Келешекте Астана қаласы да осы орталықтардың қатарында көріне алатындығына күмән жоқ.

Сонымен, аға ұрпақ өкілдері Кеңестер Одағы кезінде Одақтас республиканың бірі ретінде БҰҰ Бас Ассамблеясы сессияларының жұмысына делегат ретінде ғана қатысқандығын, соған қарамастан әмбебап ұйымның үлкен мінбесінде халықаралық ахуал мен сыртқы саясаттың өзекті мәселелері бойынша сөз сөйлегенін жоғарыда айтып өттік. Өкінішке қарай, Кеңестер Одағы кезінде БҰҰ тәрізді халықаралық ұйымда қазақ дипломаттары болмаса, бүгінде жағдайдың мүлде басқаша екеніне біздің еліміз куә.

Қазақ дипломаттарының әлемдік саясатта Қазақстанның беделін көрсетуде, орнын анықтауда әр кездері өз үлестерін лайықты түрде қоса білгендігін байқауға болады. Қазақ ұлтынан шыққан дипломаттардың сыртқы саясат пен дипломатиядағы алғашқы қадамдарының өзі ерекше жағдайда жұмыс істеуге қажетті қасиеттерге ие екендігін көрсетеді. Қазір жас мемлекетімізбен бірге дипломатиялық қызметтің қатар дамып келе жатқандығын кәсіби дипломаттардың қызметі айқындай түседі.

Тәуелсіздікке қол жеткізгелі Біріккен Ұлттар Ұйымы тәрізді әмбебап ұйымның өкілдері бола отырып, осы жылдардан бері қазақстандық дипломаттар көпжақты дипломатияда өздерін көрсете алып жүр. Жоғарыда аттары аталған қазақ дипломаттары білімді кәсіби маман ретінде өздерін ғана танытып қоймай, Қазақстан дипломатиясының танылуына да үлес қосып отыр. Аз ғана уақыт ішінде «жас дипломаттардың» арқасында әлемнің алпауыт мемлекеттері біздің елімізбен санасатын болды. Бұл – қазақстандық дипломатияның жемісі. Олай болса қазақ дипломаттарының шығатын биіктері мен асатын асулары әлі алда.

Әдебиеттер

- 1 Жақып М., Түрікпенұлы Ж. Төлеген Тәжібаев. – Алматы: «Қазақстан», 2008. – 248 б.
- 2 Сүлейменов Т. Қазақстандық дипломатия: кеше және бүгін <http://egemen.kz/2014/04/11/24618>
- 3 Исиналиев М. Таңдамалы. Избранное. Том II: Записки дипломата. Хаким. Михаил Иванович. Make. – Алматы: «Арыс баспасы», 2007. – 568 б.
- 4 Арыстанбекова А.Х. Объединенные Нации и Казахстан. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 432 с.
- 5 Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 47-ші сессиясында сөйлеген сөзі. АӨШК бастамасы (Нью-Йорк, 1992 жылғы 5 қазан)
- 6 Тоқаев Қ. Беласу. Дипломатиялық очерктер. – Алматы: «Дәуір», 2003. – 656 б.
- 7 Әйтимова Б. Бедел белестері // Егемен Қазақстан. – 2012. – №79 (80). – 1-2 бб.
- 8 Қазақстан Президенті Н.Ә.Назарбаевтың БҰҰ Бас ассамблеясының 70-ші сессиясының жалпы дебатында сөйлеген сөзі. – 28 қыркүйек 2015 жыл /http://www.akorda.kz/kz/speeches/external_political_affairs/ext_speeches_and_addresses/kazakhstan-prezidenti-nenazarbaevty-n-buu-bas-assambleyasynyn-70-sessiyasynyn-zhalpy-debatynda-soilegen-sozi

References

- 1 Zhakup M., Turikpenuly Zh. Tolegen Tazhibaev. – Almaty: «Kazakhstan», 2008. – 248 b.
- 2 Suleimenov T. Kazakstandyk diplomatiya: keshe zhane bugin // <http://egemen.kz/2014/04/11/24618>
- 3 Isinaliev M. Tandamaly. Izbrannoe. Tom II: Zapiski diplomata. Hakim. Mihail Ivanovich. Make. – Almaty: «Arys bas-pasy», 2007. – 658 b.
- 4 Arystanbekova A.H. Ob'edinennye Natsii i Kazakhstan. – Almaty: Daik-Press, 2002.-432 s.
- 5 Kazakhstan Respublikasy Prezidenti Nursultan Nazarbaevty-n Birikken Ulttar Uiymy Bas Assambleyasynyn 47-shi sessi-yasynda soylegen sozi. AOSSHK bastamasy (New York, 1992 zhyly 5 kazan).
- 6 Tokaev K. Belasu. Diplomatiyalik ocherkter. – Almaty: «Dauir», 2003. – 656 b.
- 7 Aitimova B. Bedel belesteri // Egemen Kazakhstan. – 2012. – №79 (80). – 1-2 bb.
- 8 Kazakhstan Respublikasy Prezidenti Nursultan Nazarbaevty-n BUU Bas Assambleyasynyn 70-sessiyasynyn zhalpy debatyn-da soylegen sozi // http://www.akorda.kz/kz/speeches/external_political_affairs/ext_speeches_and_addresses/kazakhstan-prezidenti-nenazarbaevty-n-buu-bas-assambleyasynyn-70-sessiyasynyn-zhalpy

Ормышева Т.А., Кукеева Ф.Т.

**Сотрудничество стран
Центральной Азии по решению
проблемы трансграничных рек:
анализ основных соглашений**

Водные ресурсы имеют стратегическую важность для стран Центральной Азии, так как оказывают большое влияние на экономическую деятельность и благосостояние населения. Любые изменения в водопользовании касаются интересов государств, связанных общей водной экосистемой, так как все крупные реки ЦА являются трансграничными. После распада СССР страны региона столкнулись с проблемой реформирования структуры по управлению международными водотоками, так как действовавший в ранее режим вододелия и бартерных поставок прекратил свою работу. На сегодняшний день договорно-правовая база по трансграничным рекам ЦА включает в себя не только общие региональные соглашения, а также документы на двусторонней и трехсторонней основе. Тем не менее, в водной политике стран региона в условиях независимости существуют противоречия, а соглашения, регламентирующие межгосударственные отношения в водохозяйственном комплексе, недостаточно систематизированы и согласованы. Авторы статьи рассматривают развитие отношений между странами региона, а также проводят анализ основных соглашений.

Ключевые слова: трансграничные реки, сотрудничество, Центральная Азия, соглашения, водные проблемы.

Ormysheva T.A., Kukeeva F.T.

**Central Asian states
cooperation to solve the issue of
transboundary rivers: analysis of
the main agreements**

Water resources in Central Asia are strategically important, because they have a great influence on economic activity and welfare of the population in the region. All large rivers of the CA are transboundary, therefore any changes in water use affect interests of the states in common water ecosystem. After collapse of the USSR, the countries of the region faced a problem of reforming the structure of international waterways management as previous mode of water division and barter deliveries was interrupted. Today the legal base on the regional transboundary rivers includes not only the regional agreements, and also documents on a bilateral and tripartite basis. Nevertheless there are contradictions in countries' water politics, and the agreements regulating the interstate relations in a water management complex are insufficiently systematized and coordinated. Author consider the development of water relations among states of the region, and also carries out the analysis of the main agreements.

Key words: transboundary rivers, cooperation, Central Asia, agreements, water problem.

Ормышева Т.А., Кукеева Ф.Т.

**Орталық Азия мемлекеттері
арасындағы трансшекаралық
өзендер мәселесін шешу
жөніндегі ынтымақтастық:
негізгі келісім-шарттарды
сараптау**

Орталық Азия су ресурстарының стратегиялық маңыздылығы жоғары болып табылады, себебі аймақ мемлекеттерінің экономикалары мен халықтың әл-ауқатына ықпал етеді. ОА ірі өзендері трансшекаралық болғандықтан, су қолданудағы кез келген өзгерістер ортақ су экожүйесімен байланысқан мемлекеттердің қызығушылықтарына әсер етеді. Кеңес одағы кезінде жұмыс атқарған су бөлісу режимі мен айырбас қамсыздандырушылық жұмысын тоқтатты, сол себепті аймақ мемлекеттері алдында халықаралық су ағын суларды басқару мәселесі туындады. Қазіргі уақытта ОА трансшекаралық өзендері бойынша құқықтық негізі ортақ аймақтық келісім-шарттармен қоса екіжақты және көпжақты құжаттарды қамтиды. Дегенмен, аймақ мемлекеттерінің су саясаттарында қарама-қайшылықтар бар, сонымен қатар халықаралық су қатынастарын реттейтін келісімдерінің реттелуі мен келістілігі жеткіліксіз. Мақалада автор аймақ мемлекеттері арасындағы су қатынастарының дамуын қарастырып, негізгі келісім-шарттарына сараптау жасаған.

Түйін сөздер: трансшекаралық өзендер, ынтымақтастық, Орталық Азия, келісім-шарттар, су мәселесі.

**СОТРУДНИЧЕСТВО
СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ ПО РЕШЕНИЮ
ПРОБЛЕМЫ
ТРАНСГРАНИЧНЫХ РЕК:
АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ
СОГЛАШЕНИЙ**

После распада СССР институциональная структура по управлению водными ресурсами требовала незамедлительных реформ. В «Диагностическом докладе для подготовки региональной стратегии национального и эффективного использования энергетических и водных ресурсов» 2002 года программы ООН СПЕКА отмечается, что реформирование национальных систем управления водными ресурсами проходило достаточно болезненно во всех странах региона.

Современное региональное сотрудничество включает в себя как обязательные инструменты, так и полуформальные соглашения и документы. Кроме общих региональных, существует ряд соглашений на двусторонней и трехсторонней основе, большинство из которых были пописаны в 1990-х годах [1]. Эрик Сиверс, проводивший оценку правовых рамок водной сферы в регионе, отмечает, что имеется свыше трех дюжин двусторонних, трехсторонних, четырехсторонних, региональных и соглашений в рамках СНГ лишь по одной только Сырдарье [2]. Первым документов в данной сфере можно считать заявление, принятое в 1991 году 12 октября министрами водного хозяйства пяти государств региона, согласно которому в сфере воды продолжит работу действующая на тот момент система до разработки и принятия новых международных соглашений. Ключевым региональным соглашением является «Соглашение о сотрудничестве в сфере совместного управления использования и охраны водных ресурсов межгосударственных источников», подписанное 18 февраля 1992 года. На основе соглашения была создана межгосударственная координационная комиссия, исполнительными органами которой стали БВО «Амударья» и БВО «Сырдарья». Заседания МКВК должны были проводиться ежеквартально. Между заявлением и фактическим подписанием соглашения прошло не так много времени, что свидетельствует о проявлении политической инициативы и ее реализации в сжатые сроки. В истории международного водного права в большинстве своем принятие такого рода соглашений занимает очень долгое время. Например, потребовалось около 10 лет для заключения договора по реке Инд между Индией и Пакистаном при сотрудничестве МБРР, 30 лет – по реке Ганг между Индией и Бангладеш, 40 лет – по реке Иордан между Израилем и Иор-

даний [3]. Несмотря на позитивный потенциал, заложенный данным соглашением, отмечается, что документ не предусматривал механизмов по его реализации с учетом интересов каждой из сторон, особенно, потребностей государств нижнего течения в воде и верхнего течения в топливно-энергетических ресурсах [4].

26 марта 1993 года в Кызылорде был принят следующий важный документ в сфере управления воды. Согласно соглашению «О совместных действиях по решению проблемы Аральского моря и Приаралья, экологическому оздоровлению и обеспечению социально-экономического развития Аральского региона» были созданы дополнительные структуры МКВК для осуществления всестороннего управления водными ресурсами в свете кризиса Аральского моря: Межгосударственный совет по проблемам Аральского моря, Исполнительный комитет МГСА, Международный фонд спасения Арала. Соглашение предписывает «гарантированное обеспечение подачи воды в Аральское море в объемах, позволяющих поддерживать его уменьшенную, но устойчивую акваторию на экологически приемлемом уровне и сохранении таким образом моря как природного объекта» как общую задачу для стран региона [5]. В 1988 году Декретом Совета Министров СССР были установлены требования о минимальной подаче воды из дельт Амударьи и Сырдарьи в Аральское море.

11 января 1994 года в Нукусе была принята «Программа конкретных действий по улучшению экологической обстановки в бассейне Аральского моря на ближайшие 3-5 с учетом социально-экономического развития региона», позже, 20 сентября 1995 года, была подписана «Нукуская декларация государств ЦА и международных организаций по проблеме устойчивого развития бассейна Аральского моря», согласно которой признаются ранее подписанные и действующие соглашения, договора и другие нормативные акты, регулирующие взаимоотношения между государствами по водным ресурсам в бассейне Арала и принимаются к неуклонному исполнению. В феврале 1997 года государства одобрили «Изменения в структуре и управлении МФСА и управлении ПБАМ», в котором были указаны реорганизация структур по Аральскому морю, сформированных в 1993 году: слияние исполнительных комитетов МФСА и ПБАМ в МФСА. Согласно положения, государства обязывались делать последующие вложения в американских долларах на формирование фонда

начиная с 1998 года: Казахстан, Туркменистан, Узбекистан – 0,3% от доходной части бюджета, Таджикистан и Кыргызстан – 0,1%. Позже, в мае этого же года, было подписано соглашение «О статусе МФСА и его организаций». Документ декларировал МКВК составной частью МФСА и наделил исполком МФСА обязанностью «содействовать в деятельности» МКВК. Тем не менее, МКВК частично сохранил свою автономность и продолжал получать распоряжения напрямую от водных министерств и политических лидеров отдельных стран.

Следующим ключевым документом, регулирующим водные отношения между государствами бассейна реки Сырдарьи после 1992 года, является подписанное 17 марта 1998 года «Соглашение об использовании водно-энергетических ресурсов бассейна р. Сырдарьи». Статья 4 документа прописывает принципы использования воды в вегетационный период из Токтогульского водохранилища должны быть компенсированы энергетическими ресурсами или в денежном эквиваленте. Прописывалось, что режим работы водохранилища, объемы перетоков, поставки энергоносителей будут утверждаться ежегодными Межправительственными соглашениями на основе решений представителей водохозяйственных и топливно-энергетических организаций, возглавляемых заместителями Премьер-министров государств-участников. БВО «Сырдарья» и ОДЦ «Энергия» назначены исполнительными органами, обеспечивающими режим пусков воды и перетоков электроэнергии. Соглашение предусматривало создание в будущем компенсационных механизмов регулирования режима Токтогульского водохранилища, а также межгосударственного водно-энергетического консорциума, который служил бы исполнительным органом соглашения. Данное соглашение было сдвигом в налаживании взаимодействия государств по воде, однако и оно не учитывало многих факторов водопользования в бассейне реки Сырдарьи. Например, не прописаны: ответственности и обязательства государств в годы различной водообеспеченности; ответственность государственных органов за выполнение обязательств; источники финансирования.

Одним из наиболее успешных взаимоотношений можно назвать сотрудничество между Казахстаном и Кыргызстаном по управлению реками Чу и Талас, несмотря на противоречия и проблемы относительно водопользования в бассейне Сырдарьи. В январе 2000 года было принято соглашение «По использованию водо-

хозяйственных сооружений межгосударственного пользования на реках Чу и Талас», которое является двусторонним договором между Казахстаном и Кыргызстаном. Сотрудничество в бассейнах рек Чу и Талас является первым межведомственным сотрудничеством на принципах долевого участия по эксплуатации водохозяйственных объектов. Как и в случае с Сырдарьей, имелись некоторые проблемы относительно стока воды ниже по течению рек. Более того, для Кыргызстана было непосильной задачей содержать его гидроузлы и водохранилища. Договор между двумя странами можно назвать успешным по нескольким причинам. Во-первых, введение принципа, когда потребитель воды (Казахстан) обязан содействовать в содержании и предоставлять компенсации владельцу водных сооружений (Кыргызстан). Согласно статье 3 настоящего договора, «Сторона-владелец, в собственности которой находятся водохозяйственные сооружения межгосударственного пользования, имеет право на компенсацию Стороной-пользователем этими сооружениями необходимых расходов, обеспечивающих их безопасную и надежную эксплуатацию» [6]. Кыргызская сторона упоминала, что за соглашением не последовало фактических денежных переводов от Казахстана Кыргызстану. «Компенсацией» было размещение оборудования и необходимого оснащения, работа водных инженеров на территории Кыргызстана. Тем не менее, Кыргызстан признает важность договора в способствовании такой деятельности, которая, по мнению кыргызских менеджеров по использованию водных ресурсов, является необходимой в свете финансового недостатка и нехватки персонала.

По сути основные соглашения 1992 года и 1998 года приспособили институты советского времени для урегулирования внутрирегиональных реалий ЦА. БВО «Сырдарья» и БВО «Амударья», республиканские минводхозы, Среднеазиатский научно-исследовательский институт ирригации продолжили свою работу, хотя окончательные решения принимаются государствами ЦА и МКВК. Соглашение 1992 года закрепляет основные принципы, но как упомянуто выше, не устанавливает точной процедуры. С каждым годом становилось сложнее договориться о распределении воды. Ключевой проблемой был вопрос компенсации, которую получал Кыргызстан в советское время за продолжение работы Токтогульского водохранилища в ирригационном режиме. Договор 1992 года не рассматривает вопрос компенсаций, но

государства ежегодно вели переговоры на двустороннем или трехстороннем уровнях для закрепления компенсаций для Кыргызстана и распределения воды, в заключении которых также возникали свои трудности в связи с установлением рыночных цен на уголь, газ и нефть и сохранением низких цен на электричество в результате государственного контроля в этой сфере [7].

Созданная в соответствии с Алматинским соглашением МКВК является региональным органом государств Центральной Азии по совместному решению вопросов управления, рационального использования и охраны водных ресурсов межгосударственных источников в бассейне Аральского моря и реализации совместно намеченных программ на основе принципов коллегиальности и взаимного уважения интересов сторон. Важным документом в региональном сотрудничестве является Положение о МКВК от 2008 года, которое декларирует новый статус водохозяйственной комиссии. Отличительной чертой договора является пункт 2.2, согласно которому необходимо «осуществление управления водными ресурсами межгосударственных источников бассейна Аральского моря с применением принципов ИУВР» [8]. Ни одно из выше перечисленных соглашений не включает в себя данный принцип.

Вопросы качества воды, хоть и имеют большое значение для центральноазиатского региона, всесторонне не рассматриваются в соглашениях [9]. МКВК, являясь региональным органом по водопользованию, распределение квот по воде для разных стран не было полностью осуществлено или согласовано МКВК [9]. В связи с этим возникает вопрос о возможности разрешения каких-либо вопросов, если государство не выполняет решение МКВК, несмотря на относительно сильную власть организации по принятию решений. Другая проблема состоит в том, что в то время как сотрудничество, уведомление, консультация и механизмы урегулирования спора, региональными соглашениями полагаются в большой степени на институциональную структуру, отсутствуют установленные сроки для уведомления и процесса консультаций.

Согласно декларированным статусам (Статус МКВК 2008, Статус БВО Амударья и БВО Сырдарья 1992), БВО должны контролировать все основные межгосударственные структуры по контролю трансграничных вод в бассейне рек Сырдарья и Амударья, однако, на данный момент они контролируют лишь основной межго-

сударственный канал в Узбекистане [9, 10]. Из чего следует вопрос о том, что БВО являются исполнительным и межведомственным органом МКВК, как это закреплено в договорах 1992 года о статусе БВО Сырдарья и БВО Амударья (статьи 1.1, 2.1 – 2.7, 3.1 – 3.9 в обоих документах), Алматинском соглашении 1992 года и Положением о статусе МКВК 2008 года, или же являются просто планирующими организациями [10]. Снова это ставит вопрос относительно того, если одно или более государств неповинутся Алматинскому соглашению или Уставу МКВК, нет никакого ясного механизма для того, чтобы решить проблему [11].

Опыт государств ЦА показал, что наличие межгосударственных структур и ряда соглашений не является показателем успешного сотрудничества. На региональном уровне существует

общая информационная система и принятые странами общие подходы по многим вопросам, однако, это не обеспечивает благоприятное сотрудничество при политических и экономических разногласиях. Невысокая степень успешности вовлеченности внешних акторов в разрешение водных проблем в регионе является конструктивным уроком. Например, предложенная ОБСЕ и Британским правительством медиация в 1990-х была отклонена большинством государств региона. В этой связи необходимо отметить растущую роль взаимодействий между специалистами на низшем и среднем уровнях, в рамках которых проводятся совместные мероприятия, как взаимобмен информацией и опытом, региональное обучение и региональные проекты по повышению эффективности водопользования.

Литература

- 1 Second Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Groundwaters, Annex II. – United Nations, Geneva: 2011 // [http://www.unece.org/index.php?id=26343&L=o%253ESecond Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Groundwaters, Annex II](http://www.unece.org/index.php?id=26343&L=o%253ESecond%20Assessment%20of%20Transboundary%20Rivers,%20Lakes%20and%20Groundwaters,%20Annex%20II). – United Nations, Geneva: 2011 // [<http://www.unece.org/index.php?id=26343&L=o%253E>] (13.10.2015)
- 2 Sievers E. W. Water, conflict, and regional security in Central Asia // N.Y.U. Environmental Law Journal. – 2002. – vol. 10, no. 3. – P. 338.
- 3 Рысбеков Ю.Х. Соглашение 1992: три принципиальных урока // Сб. докладов конференции «Водному сотрудничеству стран Центральной Азии – 20 лет: опыт прошлого и задачи будущего». – Ташкент-Алматы, 2012. – С. 16.
- 4 Анализ действующих соглашений между странами Центральной Азии в сфере водных взаимоотношений с точки зрения национальных интересов Казахстана. Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан. Комитет по водным ресурсам. – 2006. – С. 3 // [http://www.cawater-info.net/reta/documents/pdf/analysis_kaz.pdf] (5.09.2015)
- 5 Соглашение о совместных действиях по решению проблемы Аральского моря и Приаралья, экологическому оздоровлению и обеспечению социально-экономического развития Аральского региона. Кзыл-Орда, 26 марта 1993 г. // [http://www.icwc-aral.uz/statute13_ru.htm](18.08.2015)
- 6 Соглашение между Правительством Кыргызской Республики и Правительством Республики Казахстан об использовании водохозяйственных сооружений межгосударственного пользования на реках Чу и Талас. Астана, 21 января 2000 года // [http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=4965] (9.10.2015)
- 7 Donalek P., Mandrugina O., Rudberg R. Assessment for USAID/CAR on the transboundary water and energy nexus in Central Asia. – Washington, DC, 2004.
- 8 Положение о Межгосударственной координационной водохозяйственной комиссии Центральной Азии (МКВК). Ст. 2.2. // [http://www.icwc-aral.uz/statute4_ru.htm] (25.08.2015)
- 9 Libert B., Lipponen A. Challenges and opportunities for transboundary water cooperation in Central Asia: findings from UNECE's regional assessment and project work// International Journal of Water Resources Management. – 2012. – №28(3). – P. 565–576.
- 10 McKinney C. D. Cooperative management of transboundary water resources in Central Asia Burghart D., Sabonis-Helf T. (Eds) In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century. – Washington, DC, 2003. – P. 187–220 // [<http://www.ce.utexas.edu/prof/mckinney/papers/aral/CentralAsiaWater-McKinney.pdf>] (17.09.2015)
- 11 Kemelova D., Zhalkubaev G. Water, conflict and regional security in Central Asia revisited // New York University Environmental Law Journal. – 2003. – Vol. 11. – P. 479–502.

References

- 1 Second Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Ground waters, Annex II. – United Nations, Geneva: 2011 // [http://www.unece.org/index.php?id=26343&L=o%253ESecond Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Groundwaters, Annex II](http://www.unece.org/index.php?id=26343&L=o%253ESecond%20Assessment%20of%20Transboundary%20Rivers,%20Lakes%20and%20Groundwaters,%20Annex%20II). – United Nations, Geneva: 2011 // [<http://www.unece.org/index.php?id=26343&L=o%253E>] (13.10.2015)
- 2 Sievers E. W. Water, conflict, and regional security in Central Asia // N.Y.U. Environmental Law Journal. – 2002. – vol. 10, no. 3. – P. 338.

- 3 Rysbekov Ju.H. Soglashenie 1992: tri principal'nyh uroka // Sb. dokladov konferencii «Vodnomu sotrudnichestvu stran Central'noj Azii – 20 let: opyt proshlogo i zadachi budushhego». – Tashkent-Almaty, 2012. – С. 16.
- 4 Analiz dejstvujushhih soglashenij mezhdustranami Central'noj Azii v sfere vodnyh vzaimootnoshenij s točki zrenija nacional'nyh interesov Kazahstana. Ministerstvo sel'skogo hozjajstva Respubliki Kazahstan. Komitet po vodnym resursam. – 2006. – С. 3 // [http://www.cawater-info.net/reta/documents/pdf/analysis_kaz.pdf] (5.09.2015)
- 5 Soglashenie o sovместnyh dejstvijah po resheniju problem Aral'skogo morja i Priaral'ja, jekologicheskomu ozdorovleniju i obespečeniju social'no-jekonomicheskogo razvitija Aral'skogo regiona. Kzyl-Orda, 26 marta 1993 g. // [http://www.icwc-aral.uz/statute13_ru.htm] (18.08.2015)
- 6 Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Kyrgyzskoj Respubliki i Pravitel'stvom Respubliki Kazahstan ob ispol'zovanii vodo-hozjajstvennyh sooruzhenij mezhdgosudarstvennogo pol'zovanija na rekah Chu i Talas. Astana, 21 janvarja 2000 goda // [http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=4965] (9.10.2015)
- 7 Donalek P., Mandrugina O., Rudberg R. Assessmentfor USAID/CAR onthetransboundarywaterandenergynexusinCentral-Asia. – Washington, DC, 2004.
- 8 Polozhenie o Mezhdgosudarstvennoj koordinacionnoj vodohozjajstvennoj komissii Central'noj Azii (MKVK). St. 2.2. // [http://www.icwc-aral.uz/statute4_ru.htm] (25.08.2015)
- 9 Libert B., Lipponen A. Challenges and opportunities for transboundary water cooperation in Central Asia: findings from UNECE's regional assessment and project work// International Journal of Water Resources Management. – 2012. – №28(3). – P. 565–576.
- 10 McKinney C. D. Cooperative management of transboundary water resources in Central Asia Burghart D., Sabonis-Helf T. (Eds) In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century. – Washington, DC, 2003. – P. 187–220 // [<http://www.ce.utexas.edu/prof/mckinney/papers/aral/CentralAsiaWater-McKinney.pdf>] (17.09.2015)
- 11 Kemelova D., Zhalkubaev G. Water, conflict and regional security in Central Asia revisited // New York University Environmental Law Journal. – 2003. – Vol. 11, – P. 479–502.

Идрышева Ж.Қ.,
Көшербаев Ж.Д.

**Жаңа Жібек жолы
экономикалық белдеуі
аясындағы Қазақстан –
Қытай ынтымақтастығы**

Қытай – Қазақстанның ең ірі сыртқы сауда серіктесі. Қазақстан мен Қытай арасындағы қатынастардың жаңа кезеңі екіжақты әрекеттесудің барлық салаларындағы жаңа жобалармен толығымен түсуінде. Бұған ҚР Президенті Н.Назарбаевтың «Нұрлы жол» Жаңа экономикалық саясаты бастамасын және ҚХР төрағасы Си Цзиньпиннің – «Жібек жолының экономикалық белдеуі» және «XXI ғасырдағы Теңіз Жібек жолы» атты екі стратегиялық жобасын қамтитын «Бір белдеу, бір жол» бастамасын іске асыру да өз септігін тигізеді. Транспорт пен логистика Жібек жолы экономикалық белдеуінің негізгі құрамдас бөлігі болмақ. Бағдарламаны жүзеге асыру Қазақстанға өз табысының көздерін елеулі әртараптандыруға және мұнайдың әлемдік бағаларының толқуына тәуелділікті төмендетуге, ал Қытайға өз тауарларын Қазақстан, Ресей және Еуропаға тасымалдауды жолға қоюға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, Қытай, «Нұрлы жол», «Жібек жолының экономикалық белдеуі», «Бір белдеу, бір жол», ынтымақтастық.

Idrysheva Zh.K.,
Kosherbayev Zh.D.

**Kazakhstan-China cooperation in
frame of new Silk road economic
belt**

China is the largest external trade partner of Kazakhstan. A new stage of the relations between Kazakhstan and China are elaborated with new projects in all bilateral cooperating spheres. The President of Kazakhstan N.Nazarbayev's initiative of the new economic policy «NurlyZhol» (Bright Path) and the President of the PRC Xi Jinping's «One Belt, One Road» initiative within the framework of «the Silk Road Economic Belt» and «the 21st-century Maritime Silk Road» strategic projects are also ministerial to it. Transport and logistics intend to be the main component of the Silk Road Economic Belt. For Kazakhstan realization of the project is considerable diversification of its sources of profit and decrease exposure on world oil prices, as for China it gives an opportunity to land transportation of own production to Kazakhstan, Russia and Europe.

Key words: the Republic of Kazakhstan, China, «NurlyZhol», «Silk Road Economic Belt», «One Belt, One Road», cooperation.

Идрышева Ж.Қ.,
Кошербаев Ж.Д.

**Казахстанско-Китайское
сотрудничество в рамках
экономического пояса нового
Шелкового пути**

Китай – крупный внешнеторговый партнер Казахстана. Новый этап развития отношений между Китаем и Казахстаном пополняется новыми проектами во всех сферах двустороннего взаимодействия. Этому способствовали Новая экономическая политическая инициатива Президента РК Н. Назарбаева «Нурлы жол» и инициатива председателя КНР Си Цзиньпина «Один пояс, один путь», которая охватывает два стратегических проекта – «экономического пояса Шелкового пути» и «Морского Шелкового пути XXI века». Транспорт и логистика – неотъемлемая часть экономического пояса Шелкового пути. Реализация проекта «Экономический пояс Шелкового пути» в перспективе позволит улучшить транспортную инфраструктуру, обеспечить доступ Казахстана к морским портам стран-участников Шелкового пути, ускорит доставку казахстанских товаров на мировые рынки, увеличит объемы внешней и взаимной торговли, устранит торговые барьеры и ограничения, привлечет новые инвестиции и совместные проекты.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Китай, «Нурлы жол», «экономический пояс Шелкового пути», «Один пояс, один путь», сотрудничество.

ЖАҢА ЖІБЕК ЖОЛЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛДЕУІ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

Екі ел арасындағы дипломатиялық қатынас 1992 жылдың 3 қаңтарында орнатылған. 2002 жылдың 23 желтоқсанында Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы тату көршілік, достық және ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. Бұл бір-біріне шекаралас орналасқан екі елдің арасындағы мұнан кейінгі қатынастарды айқындап берген ең маңызды құжат болып табылады.

Қазақстан ҚХР-дың Орталық Азиядағы ең ірі және Шығыс Еуропа мен ТМД елдерінің арасында Ресейден кейінгі екінші ірі сауда серіктесі болып табылады. Қазақстан Еуразия құрлығының жүрегінде орналаса отырып, Қытай, Еуропа, Ресей және ТМД мемлекеттері нарықтарын және Еуропалық Одақ, Орталық Азия және Парсы шығанағын көлік дәліздерімен байланыстырады.

Екі мемлекет арасындағы қатынастардың тарихы терең. Бүгінгі күні бұл қатынастар барлық бағыттар бойынша қарқынды дамуда. Қытаймен жан-жақты стратегиялық әріптестікті дамыту – Қазақстанның сыртқы саясатының негізгі басымдықтарының бірі болып табылады [1].

Қазақстан мен Қытай арасындағы қатынастардың жаңа кезеңі екіжақты әрекеттесудің барлық салаларындағы жаңа жобалармен толыға түсуінде. Бұған ҚР Президенті Н.Назарбаевтың «Нұрлы жол» Жаңа экономикалық саясаты бастамасын және ҚХР төрағасы Си Цзиньпиннің – «Жібек жолының экономикалық белдеуі» және «XXI ғасырдағы Теңіз Жібек жолы» атты екі стратегиялық жобасын қамтитын «Бір белдеу, бір жол» бастамасын іске асыруда жетекшілік рөл атқарады.

Қазіргі таңда Еуразия елдері ғана емес, сондай-ақ барлық әлем Жібек жолын қайта жаңғырту жобасы өңірдің көптеген елдері үшін перспективалы транзиттік дәліз ретінде қарайды. Бірақ ұзақ уақыт бойы біздің дәуірімізге дейінгі екінші ғасырда болған керуен жолдарына аса мән берілген жоқ. Тарихи бағытты қайта жаңғырту туралы XX соңында ғана аса күрделі ауа райы жағдайында тиімділікті сақтай отырып, үлкен трансконтиненттік тасымалдарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін технологиялар мен көлік пайда болғанда ғана айтыла бастады.

Орталық Азия өңірінде транзиттік дәліздерді дамытумен қатар Қытай елдің шығысындағы ірі порттарды батыс шека-

расына өтумен байланыстыратын заманауи көлік желісін қалыптастыра бастайды. Сары теңіз жағалауындағы Ляньюньгань портынан бастап Қазақстан-Қытай шекарасындағы «Қорғас» бақылау-өткізу бекетіне дейінгі Бірінші Трансқытайлық автомагистралі 2004 жылдың 8 тамызында ашылды. Ұзындығы 4393 шақырым болатын жол 1990 жылдан бастап салынды. Жолдың техникалық сипаттамасы сағатына 120 км орташа жылдамдықпен жүруге мүмкіндік береді, автобан ҚХР-ның шығыс шекарасынан бастап батыс шекарасына дейінгі жолды 15 тәуліктен 50 сағатқа дейін немесе 7,5 есеге қысқартты.

Жекелеген көлік дәліздерін құру Ұлы Жібек жолы бағытын жаңғырту ретінде 2012 жылы қалыптасты. Онда Шетел инвесторлары кеңесінің 25-ші отырысында ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Жаңа Жібек жолы» ауқымды жобасының бастау алғанын жариялаған болатын. Қытай Халық Республикасының төрағасы Си Цзиньпин 2013 жылы қыркүйекте Қазақстанға жасаған ресми сапары барысында алғаш рет Назарбаев Университетінде Орталық Азия елдерімен бірге Еуропа мен Орталық Азияны жалғайтын «Жібек жолы экономикалық белдеуін» құру бастамасын, ал осы жылдың қазанында ҚХР Төрағасының Индонезияға барған сапарында Қытайдың Батыс, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия, сонымен қатар Шығыс Африка және Еуропа елдерімен ынтымақтастықты кеңейту үшін «XXI ғасырдың теңіз Жібек жолы» бастамасын ұсынды. Қазіргі таңда Қытай ең ірі екі экономикалық жобаны жүзеге асыруда: құрлықта «Жібек жолы экономикалық белдеуі», теңізде «XXI ғасырдың теңіз Жібек жолы» [2].

2014 жылы 11 қарашада ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы жарияланды [3]. «Нұрлы Жол» Жаңа экономикалық саясаты – бұл болашақтың инфрақұрылымын кең көлемде инвестициялау есебінен экономиканы жүйелі түрде қайта құру. Көлік, индустриялық, энергетикалық, тұрғын үй-коммуналдық және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту, сондай-ақ шағын және орта бизнеске барынша қолдау көрсету тұрақты экономиканың негізі – мықты орта тапты қалыптастыра отырып, болашақ Қазақстанның іргетасын мызғымастай етіп нығайтады.

Қытайдан Еуропа бағытына жүк транзиттерін Қазақстан арқылы жаңа контейнерлік пойыздармен жіберу, қытайлық компанияларға өз тауарларын Еуропа мен ТМД нарықтарына шығарудың жылдамдық және сенімділік сияқты артықшылықтарын берумен қатар, екі ел аймақта-

ры арасындағы сыртқы сауда байланыстарының дамуына қосымша ықпал етеді.

2015 жылы Ляньюньгань (Цзянсу өлкесі) теңіз портында орналасқан қазақстандық – қытайлық логистикалық терминал өз жұмысын бастады. Бұл терминал арқылы қазақстандық тауарларды Жапония, Оңтүстік Корея, Азия – Тынық мұхиты аймағы елдеріне экспортқа шығаруға мүмкіндік ашылады. Бұған қоса, біріккен кәсіпорын халықаралық мультимодальдық тасымалдауларды, жүк тиеу-түсіру жұмыстарын, консультациялық және көлік-экспедиторлық қызметтерін көрсететін болады.

Сонымен қатар «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық автокөлік дәлізінің құрылысы аяқталуда. Аталған көлік желісі жүктердің Қытайдан Еуропаға дейін жеткізілу мерзімдерін теңіз жолымен салыстырғанда 3,5 есе қысқартпақ. Бұл жоба жаңа жұмыс орындарын ашуға және жүктердің транзитінен табыс алып, логистиканы қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [4]. «Жаңа Жібек жолы» жобасының артықшылығы «5С принципі – жылдамдық, сервис, баға, сақталу және тұрақтылықты» жүзеге асыруға негізделеді.

Көптеген отандық сарапшылар «100 нақты қадам» Ұлт жоспары аясында Жаңа Жібек жолын құру бойынша ауқымды инфрақұрылымдық жобаларды жүзеге асыру Қазақстанға халықаралық нарықтарға қолжетімділіктің бірегей мүмкіндіктерін беріп, өңірге инвестиция тартудың қуатты құралына айналады деп бағалауда.

Қытайдың Жаңа Жібек жолы көліктік дәлізін құру туралы Стратегиялық бастамасы қазақстандық өнімдер үшін әлемдік нарықтарға жол ашады және де экономикалық зор табыс әкеледі. ҚХР төрағасының «Жібек жолының экономикалық белдеуін» құру туралы идеясы Қазақстан үшін аса табысты болмақ, себебі біз инфрақұрылымдық жобаларға көп инвестиция салдық. Біздің стратегиялық мақсатымыз Орталық Азия өңірінің ірі іскерлік және транзиттік хабына, Еуропа мен Азияны жалғайтын көпірге айналу. Көлік дәліздерінің Орталық Азия өңірі арқылы өтетін кез-келген нұсқасында Қазақстан транзиттік және логистикалық үдерістердің орталығы болмақ, бұл зор экономикалық нәтижелерге ие болуға мүмкіндік береді. Қазақстан үшін әлемдік нарықтарға қолжетімділікке ие болу маңызды [5].

Ішкі континенттік дәліздердің әлеуетті мүмкіндіктерін ескере отырып, Қазақстан 2020 жылға дейін Шығыс пен Батыс арасындағы транзит көлемін екі есеге арттыру мақсатын алға қойды.

Қытайдың орталық және батыс провинцияларынан экспортты жедел дамыту және арттыру бұл мақсатқа жетуге септігін тигізеді. БҰҰ сауда және даму жөніндегі Конференцияның (ЮНКТАД) мәліметтеріне сәйкес Еуразия континентіндегі негізгі нарықтар арасында 2020 жылға сауда көлемі 1,5 есеге – 800 млрд доллардан 2014 жылы 1,2 трлн долларға дейін артады. Қытай мен Еуропалық одақ елдері арасындағы тауар айналымы 615-тен 800 млрд АҚШ долларына дейін, Қытай мен Үндістан арасында 2020 жылға қарай 66-дан 92 млрд долларға дейін артады деп күтілуде. Сонымен бірге, Азия мен Еуропа арасындағы континентаралық жүк тасымалдарында теңіз көлігі басымдыққа ие, оның үлесіне 98% астам тиесілі. Демек, сарапшылардың пікірінше, ішкі континенттік дәліздерге көшу Қазақстанға зор мүмкіндіктер береді [6]. Қытай соңғы бірнеше жылдан бері Қазақстанның негізгі шетелдік инвесторларының қатарында. Тек қана соңғы екі жыл ішінде, тараптар жалпы сомасы 73,5 млрд доллар құрайтын инвестициялық жобаларды іске асыру жөнінде екіжақты құжаттарға қол қойды. Біздің статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2014 жылы 31 желтоқсанға дейін Қазақстанның экономикасына 18,65 млрд доллар қытайлық инвестициялар тартылып, оның ішінде тікелей инвестициялар – 4,08 млрд доллар құрды. Сонымен бірге ҚХР-ға жасалған қазақстандық инвестициялар көлемі 3,06 млрд доллар құрап, оның ішінде тікелей инвестициялар – 188,7 млн долларға жетті [7].

«Нұрлы жол» бағдарламасын іске қосу және Астанада халықаралық қаржы орталығын құру бойынша идея, сондай-ақ ҚХР-мен бірге «Жібек жолының экономикалық белдеуі» бағдарламасын жүзеге асыру Қазақстанға шетелдік инвестициялардың келуіне маңызды жаңа серпін береді.

Егер Қазақстан үшін Жібек жолы бағыттарын қайта жаңғырту республиканың тиімді геосаяси орналасуын ескере отырып, ең алдымен республиканың транзиттік әлеуетін ашу болса, көлік дәлізінің шығыс жартысын құруға бастамашы болған ҚХР үшін «Жібек жолының экономикалық белдеуі» жобасы бұл маңызды дипло-

матиялық қадам. Қазіргі және болашақ жобалар Қазақстан мен Қытай ынтымақтастығын бекіте түседі. «Нұрлы жол» – көліктік инфрақұрылым мен қайта индустриализациялау сияқты нақты міндеттердің жүзеге асырылуын қамтитын ұлттық бағдарлама. Ал бұл – жаңа өндірістер, жаңа жұмыс орындары. Сондықтан, тактикалық тұрғыда біздің бағдарламамыз да, Қытайдың бастамасы да көп жағдайда ұқсас. Жолдар құрылысы өңірлерді байланыстырып, ауыл мен қаланы жақындатуға, еліміздің транзиттік әлеуетін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді. Шағын және орта бизнеске, сондай-ақ, азаматтарға өндіруші нарықты қолжетімді етудің арқасында сауда-саттық жанданады.

Қазақстан – географиясы бойынша транзитті мемлекет. ЖЖЭБ (Жібек жолы экономикалық белдеуі) шеңберіндегі барлық көлік бағыттары біздің территориямызбен өтеді. Біріншіден, Қытайдың мүддесін қазақстандық көліктік-логистикалық инфрақұрылымды дамыту үшін пайдалануға мүмкіндік; екіншіден, транзиттік дәліз үшін ақша; үшіншіден, жаңа жұмыс орындары; төртіншіден, Қытаймен ынтымақтастық салаларын кеңейту. ЖЖЭБ арқылы тек жол құрылысы саласында емес, экономиканың нақты секторында да ынтымақтастықты арттырамыз. Ең бастысы, бұл жобада Қазақстан өз ұлттық мүддесін қатаң ұстана білуі тиіс.

Жібек жолының дамуы Қазақстан мен Қытай арасындағы бірлескен азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері, сондай-ақ Қазақстан мен Қытайдың шекаралық өңірлерінің өңірлік деңгейдегі өзара қарым-қатынас мәселелері секілді проблемаларын шешуге көмектесетін болады.

Жібек жолы – экономикалық белдеуінің негізгі құрамдас бөлігі. Жібек жолы экономикалық белдеуінің тұжырымдамасында және «Нұрлы жол» бағдарламасында қарастырылған идеялардың тамаша үйлесімі. Қытайдың басты мақсаты – жаһандық сауда державасына айналу болса, Қазақстан жариялаған басты мақсат – көлік-логистика инфрақұрылымын дамыту. Бұл екі жобада бұл мәселені шешеді.

Әдебиеттер

- 1 Мұқаметханұлы Н., Кәрібжанов Ж. Қытайдың сыртқы саясаты және Қазақстанмен қатынасы (2000-2010 жылдар). – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 254 б. Б.177.
- 2 Юй Чжочао. Проект 21 века – экономический пояс Шёлкового пути/ rusila.su/2015/.../proekt-21-veka-ekonomicheskij-poyas-shyolkovogo-p [22.10.2015]
- 3 ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы/ww.inform.kz/kaz/article/2715695 [11.11.2014]

- 4 Батыс Еуропа – Батыс Қытай: дәліздің мәңгілік елге тигізер пайдасы қандай?/el.kz/.../Батыс-Еуропа-Батыс-Қытай-дәліздің-... [30.07.2014]
- 5 Сыроежкин К.Л. Концепция формирования «экономического пояса на Шелковом пути»: проблемы и перспективы// Казахстан в глобальных процессах. – №1. – 2014. – С. 54-64.
- 6 «Қазақстан – Жаңа Жібек Жолы» жобасына артылған сенім мол. «Қазақстан – Жаңа Жібек Жолы». Келешекте бұл жоба халықаралық деңгейдегі көліктік-логистикалық жүйеге айналмақ /www.railways.kz/node/5821 [8.11.2013]
- 7 Біздің мемлекеттер арасындағы қатынастардың тарихы терең/ baq.kz ақпараттық портал [12.05.2015]

References

- 1 Mukamethanuly N., Karibzhanov Zh. Kytaydyn syrtky sayasaty zhane Kazakstanmen katynasy (2000-2010 zhyldar). – Almaty: Kazak universiteti, 2013. – 254 b. B.177.
- 2 Yu Chzhaochao. Proekt 21 veka – ekonomicheskij poyas Shelkogo puti/ rusila.su/2015/.../proekt-21-veka-ekonomicheskij-poyas-shyolkovogo-p [22.10.2015]
- 3 KR Prezidentti N.Nazarbayevtyñ Kazakstan halkyna «Nurly zhol – bolashakka bastar zhol» Zholdaıy/ww.inform.kz/kaz/article/2715695 [11.11.2014]
- 4 Batys Europa Batys Kytai: dalizdin mangilik elge tigizer paidasy kandai?/el.kz/.../ Batys Europa Batys Kytai:dalizdin... [30.07.2014]
- 5 Syroezhkin K.L.Kontzeptziya formirovaniya «ekonomicheskogo poyasa Shelkogo puti»: problemy i perspektivy//Kazahstan v globalnyh protsessah.-№1, – 2014. S.54-64.
- 6 «Kazakstan – Zhana Zhibek Zholy» zhobasyna artylgan senim mol. Keleshekte bul zhoba halykaralyk dengeidegi koliktik-logistikalyk zhuiege ainalmak /www.railways.kz/node/5821 [8.11.2013]
- 7 Bizdin memleketter arasyndagy katynastardyn tarihy teren/ baq.kz akparattyk portal [12.05.2015]

Saudi Arabia has stability. The social contract and the political contract between the king and the rulers and the royal family and the ruled people in Saudi Arabia is very strong and the bondage is so solid.

Al Waleed Bin Talal

Baikushikova G.S., Likerov K.

**Relations between Republic of
Kazakhstan and Kingdom of
Saudi Arabia in energy sector**

The article analyze the relations of Kazakhstan with Saudi Arabia which are based on coincidence of interests in the field of trade and economic cooperation, investment, culture, oil and gas sector. The main stages of cooperation and prospect of the relations between Kazakhstan and the Kingdom of Saudi Arabia are detail investigated in this article.

Kazakhstan attached priority significance to development of trade and economic relations and an attraction of the Arab investments. The Arab countries show interest, first to strengthening of spiritual and cultural ties on the basis of an Islamic community. Investment opportunities of KSA, their interest in implementation of large infrastructure projects in Kazakhstan are especially noted.

Key words: Republic of Kazakhstan, Kingdom of Saudi Arabia, cooperation, energy sector.

Байкушикова Г.С., Ликеров К.

**Қазақстан Республикасы және
Сауд Арабия Корольдігі
арасындағы энергетикалық
саладағы қатынастар**

Мақалада Қазақстан мен Сауд Арабиясы арасындағы қарым-қатынастар талданады, бұл қатынастар сауда-экономикалық ынтымақтастық, инвестициялар, мұнай-газ секторы, мәдени саладағы мүдделерге негізделгендігі көрсетілген. Аталмыш мақалада Қазақстан мен Сауд Арабия Корольдігінің арасындағы ынтымақтастықтың негізгі кезеңдері және қатынастардың болашағы егжей-тегжейлі зерттеліп, елдер арасындағы қатынастың негізгі аспектілерін анықтауға мүмкіндік жасалынған.

Қазақстан сауда-экономикалық қатынастардың дамуына және араб инвестицияларын тартуға басым көңіл бөледі, ал араб елдері исламдық ортақтықтың негізінде рухани және мәдени байланыстарды нығайтуға мүдделі. Сауд Арабия Корольдігінің инвестициялық мүмкіндіктері ерекше аталып өтеді, олардың Қазақстандағы ірі инфрақұрылымдық жобаларды жүзеге асыруға қызығушылығы қарастырылады.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, Сауд Арабия Корольдігі, ынтымақтастық, энергетикалық сектор.

Байкушикова Г.С., Ликеров К.

**Отношения между
Республикой Казахстан и
Королевством Саудовской
Аравии в энергетическом
секторе**

В статье анализируются отношения Казахстана с Саудовской Аравией, которые основываются на совпадении интересов в области торгово-экономического сотрудничества, инвестиции, нефтегазового сектора, культурных отношений. В данной статье подробно исследуются основные этапы сотрудничества и перспектива отношений между Казахстаном и Королевством Саудовской Аравией, и делается попытка определения основных аспектов между указанными странами.

Казахстан придавал приоритетное значение развитию торгово-экономических отношений и привлечению арабских инвестиций. Арабские страны проявляют интерес прежде всего к укреплению духовных и культурных связей на основе исламской общности. Особо отмечаются инвестиционные возможности КСА, их интерес к реализации крупных инфраструктурных проектов в Казахстане.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Королевство Саудовская Аравия, сотрудничество, энергетический сектор.

RELATIONS BETWEEN REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND KINGDOM OF SAUDI ARABIA IN ENERGY SECTOR

Introduction

The Kingdom of Saudi Arabia take an important place on the regional and world scene. The Kingdom of Saudi Arabia is one of the largest and richest states of the Middle East, one of the most influential states of the region. It is necessary to add that the Kingdom is the spiritual center of all Muslim world.

Formation and development of the Kazakhstan-Saudi relations for the first ten years after finding of the sovereignty by Kazakhstan can be divided into three main stages conditionally.

The first stage – the presentation period which began since 1992 and practically came to the end at the end of 1997, reflects processes of establishment of the first official and informal contacts, adjustments of direct connections between the managements and foreign policy departments of two countries, the first visits in various levels.

In 1996, embassies of two countries in Ar-Riyadh and Almaty opened, and the first ambassadors in the history of these states in Kazakhstan and Saudi Arabia were appointed.

The second stage – is the period of formation of cooperation between RK and KCA in political, trade and economic, cultural, and humanitarian areas. During this period relating to 1998 and 1999 the main priorities of two states in the bilateral relations were developed, the main spheres of cooperation in various areas are concretized, the foundation to interaction on the international scene is laid. The main events of this period became an exchange of visits at the level of heads of the ministries and departments, a business community of two countries, achievement of arrangements on implementation of specific projects in economic, financial, cultural, and humanitarian spheres, and holding the first meeting of the Kazakhstan-Saudi intergovernmental commission.

It is possible to call the third stage a stage of transition to the partnership relations between two countries. During this period the exit to higher level of political cooperation was noted, the necessary legal space bilateral the relation is created, practical implementation of joint economic and financial projects is begun, intensive character was found by mutual visits of heads of key departments [1].

Certainly, such scheme of a periodization of formation and evolution of the Kazakhstan-Saudi relations has conditional

character. It was made on the basis of combination of chronological and thematic succession of events, contains estimates of each stage of the bilateral relations from all points of importance for all complex of relationship between the Republic of Kazakhstan and the Kingdom of Saudi Arabia.

Formation of nodal aspects of relationship between the Republic of Kazakhstan and Saudi Arabia

The Kingdom of Saudi Arabia (KSA) was among the first Arab and Muslim countries, which recognized independence of Kazakhstan on December 30, 1991. The Protocol on establishment of official diplomatic relations between two states was signed on April 30, 1994 during visit of the Minister of Foreign Affairs of Kazakhstan to the Kingdom of Saudi Arabia. During this visit were discussed questions of bilateral relations strengthening in all areas of partnership. Work on preparation of the President Nursultan Nazarbayev official visit to the Kingdom of Saudi Arabia which took place in September, 1994 was also carried out.

Visit of the President of Kazakhstan to the Kingdom of Saudi Arabia marked itself the beginning of an important stage of bilateral relations development and their advance forward. New important turn in development of the relations between our countries was visit to Kazakhstan of His Royal Highness of the Crown Prince Sultan bin Abdel Aziz, the Deputy prime minister of Saudi Arabia, the Minister of Defense and aircraft (at that time the Second Deputy prime minister), the General Inspector of the Kingdom. This visit took place in 2000. During visit, the strong foundation for political dialogue between two countries and cooperation in the most various areas was laid [2].

The President Nursultan Nazarbayev made one more important visit to Saudi Arabia in March 2004. During this visit, the President Nursultan Nazarbayev held important meetings with the Saudi heads. The meeting with the King Abdalla bin Abdel Azizom (at that time the Crown Prince), and also with His Royal Highness the Prince Sultan bin Abdel Aziz (at that time the second deputy prime minister) was the most important of them.

During the negotiations, succession of events in the region was discussed. Position of both parties, concerning activity in Islam was reflected. Prospects of further cooperation between two countries, ways of strengthening of this mutually beneficial cooperation in all spheres were planned. Ministers of both countries received direct instructions to

take all necessary measures for implementation of the arrangements containing in the documents signed between two states. The most important of them is the document signed in the sphere of trade, providing increase of annual barter level that would correspond to the mutual importance of states and their economic weight.

Other important result of this visit were trips of the Saudi businessmen to Kazakhstan with the purpose to examine directly opportunities which are available in this country and search of opportunities for investment, and also discussion of those privileges which the Kazakhstan government gives to the Saudi investors. There was an idea of creation joint companies and joint stock companies in which work businesspersons from both countries would take part. First, it belongs to the major economic projects.

Both parties confirmed need of direct contacts establishment between the companies and the auxiliary organizations. Main purpose was providing exhaustive information on the companies and the organizations expressing desire to take part in trade and economic cooperation between two countries. Special emphasis was put on companies' activity strengthening in the sphere of oil production, power, petrochemical industry, as both countries have a wide experience of activity in these areas. Saudi Arabia is one of the most important producers of oil in the world. It the largest exporter of oil to the world markets. In the Kingdom, serious development was gained by the petrochemical industry, a front line not only on regional, but also at world level. KSA is the founder member of the Organization of exporters of oil (OPEC) In return; Kazakhstan also has considerable reserves of the oil developed by the petrochemical industry and educational institutions preparing shots of scientists and experts for this promising branch. All these factors together taken guarantee success to cooperation of two states in this sphere. That is why the President Nazarbayev met in the residence in the city of Riyadh its Excellency the engineer Ali An-Nuaymi, the Oil Minister and mineral resources, and also held a meeting with the engineer Muhammad of Al-Mada, the head of the Saudi company «Sabik».

Cooperation in oil sphere

The issue of cooperation in the oil sphere was always on the agenda the Kazakhstan-Saudi bilateral relations. Saudi Arabia is the chief producer of hydrocarbonic raw materials in the world, making 8 million barrels of oil, and Kazakhstan having a large

supply of oil, strongly intends to enter in the near future into club of the main petroproducers of the world. However, for many years it was not possible to adjust a little serious cooperation in this sphere, for there are a number of the objective reasons. First, it was explained by that oil strategy of the Kingdom is directed on the solution of the following main issues.

First, KSA oil policy general line is directed on ensuring uninterrupted delivery of hydrocarbonic raw materials to the world market and maintenance of steady cooperation in this sphere with the states – buyers of the Saudi oil. The investment of the capital practiced by Saudis – generally in construction of oil refinery, pipelines and other oil infrastructures – extends only on these countries and regions. Kazakhstan does not treat this group of the countries.

Secondly, the Kingdom being the main oil storeroom of the world containing an enormous stock of energy carriers and making the greatest number of oil in the world does not show naturally great interest to development of oil fields abroad, though Kazakhstan is interested in such type of cooperation.

Third, in principle the sphere of oil business, open for the Saudi private sector, in Kazakhstan. World oil giants that practically excludes any competition, except for rather small fields of the Saudi private companies as «Nimir Petroleum», «Delta», «Al-Dabbagh Group» tried to make, already occupy it.

In these conditions as the unique sphere of cooperation between two countries in the oil sphere at the initial stage of cooperation was concrete coordination of actions in the field of Oil policy – i.e. through OPEC.

Oil experts of OPEC and Gulf States long time frostily treated messages concerning prospects of oil production development in a zone of the Caspian Sea. Referring to that during the foreseeable period oil production in the specified region will not present them the competition in the world oil market, though they showed aspiration to establish with Kazakhstan business relations for the purpose of coordination of actions in the future. Such reaction, in a certain measure, is created by publications of regional mass media in which existence of the declared oil reserves in Kazakhstan was doubted. It is also, promoted by the facts indicating relative high cost of production on the Caspian Sea and lack of ready transport lines for export of the extracted oil. However in recent years, especially after official statements of rather oil stocks of Kashagan, plans of Kazakhstan to reach production level in 2010 to 2,0 million, and in 2015 – 3,0 million barrels per day became quite real for

the leading petroproducers, especially considering participation of the known world companies in development of oil branch in the republic. Except that fear that in the next decade Kazakhstan will make oil at the level of the leading exporters and will become, according to experts of OPEC aren't proved. Kazakhstan can't initiate overproduction of raw materials and its reduction in cost as shortage of capacities for production of satisfactory volume of oil in the world market is already now felt.

Commodity turnover in 2014 between Kazakhstan and Saudi Arabia made \$13,4 million [3]. From 2005 for 1 quarter 2015 gross inflow of direct investments from Saudi Arabia to Kazakhstan made 93,3 million dollars of the USA.

As of June 1, 2015 in Kazakhstan are registered 37 legal entities, branches and representations with the Saudi participation, from them 16 operating [4].

The Kingdom of Saudi Arabia was among the very first and most active states, which morally and financially supported realization of the numerous projects in the cities and the rural zones of Kazakhstan. First of all, projects on construction of buildings and construction of underground communications. Saudi Arabia financed construction of the new building for Parliament of Kazakhstan, having allocated for this purpose 15 million US dollars, and also the cardio center in Astana (12 mln. dollars), reconstruction of Osakarovka-Vishnevka highway (12 mln. dollars), a mosque to Petropavlovsk (2 mln. dollars) [5].

Financial aid represents the highest form of political support, and the leaders of the republic always considered this help of the friendly country as its strong moral support to the young state.

Dynamics of financial grants allocation, gives the full grounds to consider that it only the beginning of working process in this direction. The value of these grants is also that the decision of Saudi Arabia pushed also other Gulf States, which after visit of the President of Kazakhstan to these countries also allocated free financial aid for construction of the new Kazakhstan capital.

In general, the relations of Kazakhstan with the Arab world developed in several planes: trade and economic cooperation, investments, oil and gas sector, cultural relations. Kazakhstan attached priority significance to development of trade and economic relations and attraction of the Arab investments, the Arab countries show interest, first of all to strengthening of spiritual and cultural ties on the basis of an Islamic community.

It is important to note that in many respects the potential and the shown initiatives of two states in the economic sphere remain not completely

opened. About its further development, generally in branch of processing industry with attraction in production of qualitatively new high technologies, many Kazakhstan researchers speak, and only one this fact opens opportunities for cooperation in the

oil sphere. Development of bilateral cooperation can be slowed down by geopolitical factors, namely by interests of large powers in the region, and use in these processes religious factor, as the instrument of game. Oil in this case, becomes the political tool.

Литература

- 1 Амреев Б. Казахстан и Саудовская Аравия. – Астана: Елорда, 2003. – 280 с.
- 2 Kazakhstan Today: monograph / Edited by B.K.Sultanov – Almaty: The Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, 2010. – p.179.
- 3 Potential fields of cooperation of Kazakhstan and Saudi Arabia have been identified // <http://www.kazninvest.kz/en/press-center/releases/6077/> – 18 мая, 2015
- 4 Справка о сотрудничестве между Республикой Казахстан и Королевством Саудовская Аравия (2015 г. Август) // <http://dep-econom.mid.gov.kz/ru/pages/spravka-o-sotrudnichestve-mezhdu-respublikoy-kazahstan-i-korolevstvom-saudovskaya-araviya-2015>
- 5 Саудовская Аравия и Казахстан: специфика отношений <http://www.mfa.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo-kazahstana/sotrudnichestvo-so-stranami-azii-i-afriki/84-vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo-kazahstana/sotrudnichestvo-so-stranami-azii-i-afriki/374-sotrudnichestvo-respubliki-kazahstan-s-korolevstvom-saudovskaya-araviya>

References

- 1 Amreev B. Kazakhstan i Saudovskaya Araviya. – Astana: Elorda, 2003. – 280 s.
- 2 Kazakhstan Today: monograph / Edited by B.K.Sultanov – Almaty: The Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, 2010. – p.179.
- 3 Potential fields of cooperation of Kazakhstan and Saudi Arabia have been identified // <http://www.kazninvest.kz/en/press-center/releases/6077/> – 18 мая, 2015
- 4 Spravka o sotrudnichestve mezhd Respublikoi Kazakhstan i Korolevstvom Saudovskaya Araviya. (2015, Avgust) // <http://dep-econom.mid.gov.kz/ru/pages/spravka-o-sotrudnichestve-mezhdu-respublikoy-kazahstan-i-korolevstvom-saudovskaya-araviya-2015>
- 5 Saudovskaya Araviya i Kazakhstan: specifika otnoshenii // <http://www.mfa.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo-kazahstana/sotrudnichestvo-so-stranami-azii-i-afriki/84-vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo-kazahstana/sotrudnichestvo-so-stranami-azii-i-afriki/374-sotrudnichestvo-respubliki-kazahstan-s-korolevstvom-saudovskaya-araviya>

A man who has not been in Italy, is always conscious of an inferiority, from his not having seen what it is expected a man should see.

Samuel Johnson

Kuzembayeva A.B., Dayardi S.B.

**Culture as a factor promoting
the positive image of a country:
the case of Italy**

The paper addresses the issue of the country's image from a perspective, aiming to identify and analyze the ways in which cultural diplomacy can support the branding process. The article discusses the role of cultural diplomacy in promoting Italy's positive image abroad. The article explores Italian application of soft power through culture and language promotion, and cultural tourism. The analysis was conducted by assessing official documents. The author stresses that the instruments of cultural diplomacy are not fully supported in promoting the image of Italy in the world's communication channels, and it reduces the efficiency of image policy. Such problems as the absence of unified strategy, combining the various initiatives of ministries and departments at central and regional levels, and funding restrictions obstruct to effective application of soft power instruments

Key words: country image, cultural diplomacy, Italian Cultural Institutes, ENIT.

Күзембаева А.Б., Даярди С.Б.

**Мәдениет мемлекеттің
жағымды бедел-бейнесін
нығайтуға ықпал ететін фактор
ретінде (Италия мысалында)**

Мақалада мемлекет бедел-бейнесінің қалыптасу мәселелері мәдени дипломатияның бағыттары мен тетіктеріне талдау жасау арқылы қарастырылған. Аталған мақалада Италияның қазіргі бедел-бейнесі стратегиясындағы мәдени саясаттың рөлін айқындауға талпыныс жасалған. Мақалада мәдениет, итальян тілін ілгерілету, сондай-ақ мәдени туризм сияқты нақты бағыттар бойынша Италияның «жұмсақ күшті» жүзеге асырудағы тәжірибесі көрсетілген. Сараптама Италияның ресми мемлекеттік органдарының құжаттарына негізделі отырып, жасалды. Авторлар Италия бедел-бейнесін әлемдік коммуникациялар каналдарында ілгерілетуге мәдени дипломатия тетіктерінің жеткіліксіз түрде пайдаланатындығын және бұл бедел-бейне саясатының тиімділігін төмендететіндігін атап көрсетеді. Орталық және аймақтық деңгейдегі министрліктер мен ведомстволардың әртүрлі бастамаларын біріктіретін бірыңғай коммуникативті стратегияның жоқтығы, сонымен қатар қаржыландыру деңгейінің жеткіліксіздігі сияқты проблемалар итальяндық «жұмсақ күш» әлеуетінің дамуын тежейді.

Түйін сөздер: мемлекет бедел-бейнесі, мәдени дипломатия, Италияндық мәдени институттар, ЭНИТ.

Кузембаева А.Б., Даярди С.Б.

**Культура как фактор
продвижения позитивного
имиджа страны
(на примере Италии)**

В статье рассматриваются вопросы имиджа страны посредством анализа направлений и инструментов культурной дипломатии. В данной статье предпринимается попытка определить роль культурной политики в современной имиджевой стратегии Италии. В статье изучен опыт Италии по организации использования «мягкой силы» по конкретным направлениям: в сфере культуры и продвижения языка, а также культурного туризма. Анализ проводился с использованием доступных документов официальных органов Италии. Авторы подчеркивают, что инструменты культурной дипломатии пока недостаточно полно используются при продвижении имиджа Италии в мировых каналах коммуникаций, что снижает эффективность имиджевой политики. Такие проблемы, как отсутствие единой коммуникационной стратегии, объединяющей различные инициативы министерств и ведомств на центральном и региональном уровне, а также недостаточный уровень финансирования, препятствуют развитию потенциала итальянской «soft power».

Ключевые слова: имидж страны, культурная дипломатия, Итальянские институты культуры, ЭНИТ.

CULTURE AS A FACTOR PROMOTING THE POSITIVE IMAGE OF A COUNTRY: THE CASE OF ITALY

Introduction

The pressure of globalization in the last few years has forced states to focus on a strategic image building. States have been building their image for centuries. A lot of factors such as historical events, personalities or culture influence the image building. However, never before has there been so much attention paid to image formation. One of the important tools for soft power building is a nation branding. It is a quite new method used in foreign policy which extends into many fields such as marketing, PR, public diplomacy, culture diplomacy and international relations. States struggle for the strong, credible and reliable brand which helps to reach a positive perception at international level and to gain a lot of benefits (inflow of foreign investment, arrival of foreign students, acquisition of new business partners etc).

Simon Anholt defines nation brand as being «the sum of people's perceptions of a country across six areas of national competence.» These areas include – tourism, exports, people, governance, culture and heritage, investment and immigration [1].

Nation branding draws heavily on the culture and imagery of the nation and uses it to gain an advantage. Culture and heritage are important aspects of measuring a nation – brand. Culture plays a fundamental role in the process of enriching a country's reputation, since differently from some geographical ones it is a unique feature of the community.

Culture is an essential element of Italy's position in the world. It represents a tangible and intangible heritage to draw upon to meet the challenges of the contemporary world. Cultural promotion thus plays a key role in Italian foreign policy and constitutes one of the main instruments in Italy's national brand.

Italy succeeded in establishing a highly successful, dynamic export model, based on family-owned, regionally based enterprises such as Benetton. This success contributed to fostering Italy's cultural identity, basically by turning the country into a brand («Made in Italy»).

Cultural Diplomacy as a component of soft power

Italy is a country with a quite balanced international reputation: according to the Nation Brands Index it comes at the top for tourism

and culture. It is rich in heritage, monuments, and natural beauty; it is well known for its cuisine, the tastiness of its food and wines; it is the homeland of great personalities of the past and of stylish fashion, design and luxury companies; not to mention that it also owns some «sub-brands» with an extraordinary reputation like Venice, Florence and Rome.

Program Document of Italy's Ministry for Foreign Affairs «La nuova Farnesina per il Sistema Paese» (2011) developed the concept «Sistema Paese». This concept generally refers to the promotion of Italy as a country (its values, culture, history and economic interests) and is often used to indicate the promotion of economic, cultural and industrial interests of Italy abroad [2].

To this regard, particularly telling has been the creation of the General Directorate for the Country's Promotion (hereafter DGSP), which has replaced the former General Directorate for the Cultural Promotion and Cooperation.

Directorate General for the Country Promotion at the Ministry for Foreign Affairs was established to involve and to channel all the possible financial, cultural and scientific resources into projects, aimed at the international promotion of the whole country; the innovative element in this case is connected to the fact that, for the first time, Italian Economy, Culture and Research will not be represented and promoted abroad as separate sectors, but rather as components of a single organic system (namely, the so called Sistema Italia). The rejection of a fragmented approach to the promotion of our Country in favor of a more «systemic» one would enable Italy to face the international competition and to better recover after the recent financial crisis.

Hundreds of actors spread all over the world compose the network of the DGSP: 261 lecturers, 293 scholars, 21 scientific attaché and 89 Italian cultural Institutes.

The Italian cultural Institutes represent then not just pivotal elements of Italian cultural diplomacy, but also crucial tools to promote the national culture abroad. The general aims of the Italian Cultural Institutes are enumerated within Italian Act 401/90. The Institutes' main institutional objective is to promote the image of Italy and its culture, both classic and contemporary, through the following activities:

- Organizing events with a focus on art, music, cinema, literature, theatre, dance, fashion, design, photography and architecture;
- Offering courses in the Italian language and culture in accordance with the Common European Framework of Reference for Languages;

- Promoting Italian scientific culture;
- Managing an efficient network of libraries;
- Establishing contacts between Italian and foreign cultural spheres;
- Facilitating an intercultural dialogue founded on democratic principles.

As a consequence of the envisaged new course the Italian Cultural Institutes, which are part of the area of competence of the DGSP, have been asked to promote the whole Sistema Italia, rather than focusing merely on national language and culture.

Cultural promotion and cooperation, though, was not to be limited to DGSP and Italian Cultural Institutes, but would also be the responsibilities of other actors, such as the Ministry of Cultural Heritage and Activities and Tourism, Italian Government Tourist Board (ENIT), Ministry of Economic Development, Italian Institute for Foreign Trade, and locally created Dante Alighieri Societies.

Cultural tourism is one of the main generators of Italy's image. Culture is Italy's natural resource, almost like oil for the Middle East. It is home to 44 UNESCO World Heritage sites, about 5,000 museums and 60,000 archeological sites, more than any other country in the world. Cultural tourism is the most developed product of Italian tourism, with the amount of visitors of cultural sites increased over the past years despite the crisis.

In 2013, Ministry of Cultural Heritage and Activities and Tourism adopted a National Strategic Plan titled «Italian Tourism 2020: Leadership, Jobs, South». According to conservative estimates, the implementation of the Plan should generate 500,000 new jobs and an increase of € 30 billion in the GDP by 2020 [3].

Italian Government Tourist Board (ENIT) plays a significant role in promoting Italy's cultural tourism image as well. ENIT with headquarters in Rome is represented by its 25 worldwide offices and is responsible for «the overseas promotion of tourism in Italy.» It pursues this objective by «adopting initiatives to raise awareness abroad of national and regional tourism resources, and in particular our country's natural, environmental, historical, cultural, and artistic values,» and to «lend assistance and offer technical services to Italian tourism enterprises, to enable them to penetrate foreign markets.» Therefore, given its responsibility for a general public interest, ENIT's central core consists of promotion and direct communication with possible users/consumers residing in foreign countries, and providing service to Italian tourism enterprises.

The Società Dante Alighieri with its headquarters in Rome, with 3,300 branch offices worldwide plays

an important role in spreading the Italian language and disseminating Italian culture worldwide. Its chief purpose is to promote the knowledge of Italian culture among all foreigners or Italian immigrants and their descendants wishing to keep up their former links with Italy. Through its committees, the Società Dante Alighieri establishes schools and libraries, runs language courses, promotes the diffusion of Italian books and publications, and organizes lectures, cultural meetings and events and awards fellowships.

The problems with funding restrictions on culture

Italy has more UNESCO World Heritage sites than any other country in the world, yet its culture budget has been cut almost in half over the last years. France spends 1 per cent of its GDP on culture compared with just 0.2 per cent in Italy. Spending on culture in Italy totals 1.2% of GDP compared with a European average of 2.2%. [4] At the same time the creative and cultural industries (CCI) in Italy produced 78,6 billion euros and they have a multiplier effect in other economic sectors, such as tourism, of 1,7. This means that every euro spent in culture produce 1,7 euros in the market. This implies that the CCI contribute to the 15.6% of Italian GDP corresponding to 227 billion euros. [5]

Under former Prime Minister Silvio Berlusconi, the government's cultural budget shrank by a third within three years. His finance minister Giulio Tremonti defended the cuts by saying: «I don't know what all the fuss is about. After all, you can't eat culture». It is claimed he dumbed down Italy and diverted state funds to television rather than art and opera.

Italian cultural diplomacy was boosted in 2013, when former Foreign Minister Emma Bonino stated that it should help revitalise the Italian economy and

a heritage which is the world's richest but which has all too often been neglected and at times defaced.

The government of centre-left Prime Minister Matteo Renzi is certainly not relying on the cheque book to put things right. Instead, his Culture Minister Dario Franceschini is involved in a giant fund-raising campaign, in which he hopes to attract private donations from companies and wealthy individuals. [6]

The success of Milan World Expo influenced on reinvigorating of Italian cultural diplomacy. The World Expo is many things—forums, events, and pavilions, with a widening array of players—from cities and transnational organizations to businesses and non-government entities, but nations and their pavilions remain its central feature and the participation of the general public a core mission. It is therefore a platform for public diplomacy, here broadly defined as a nation's engagement with foreign publics for better communication and desired relationship. The event facilitates cultural transfer and transformation, as countries bring their cultures into direct contact with foreign publics. This aspect of the Expo is particularly poignant in light of the expanding, increasingly mobile global middle class.

Milan Expo was an innovative project organized by the City of Milan and the Italian Chamber of Commerce as an economic driver for the country's creativity, natural attractions, and the Italians' innovative spirit. It allowed building on and showcasing the rich cultural, educational, and entertainment industries in Italy.

Yet Italian cultural diplomacy needs many improvements in some points. A simple SWOT analysis (Table 1) was conducted to understand current Italian cultural diplomacy condition, so Italy can transform its weaknesses into strengths, and threats into opportunities.

Table 1 – SWOT-analysis of Italy's cultural diplomacy

Strengths	Weaknesses
– Country has a very rich cultural heritage – A global leader in the creative industries (fashion, design, architecture, engineering, hi-tech) – Attractive Tourist Destination. The growth of cultural and heritage tourism.	– Insufficient assessment of country's cultural potential – Low level of government funding for culture
Opportunities	Threats
Milan Expo has achieved great success and greatly improves Italy's soft power	Absence of strategic approach to cultural diplomacy and soft power on government level

Conclusion

To sum up, the main feature of Italian model of cultural diplomacy is the interconnection of culture, politics and economy. Cultural diplomacy alongside diplomacy for growth, to help revitalize the Italian economy and heritage. The analysis revealed the main forms and mechanisms of Italy's soft power policy as well as its priorities and organizational set-up. Italy prioritizes national language and cul-

ture promotion. Both state and non-state actors are involved in Italy's efforts in these areas. Italian Directorate General for the Country Promotion coordinate the activities of various actors.

There are two main problems impeding capacity of Italian «soft power»: absence of unified strategy, combining the various initiatives of ministries and departments at central and regional levels, and funding restrictions due to the financial crisis in the country.

References

- 1 Anholt, S., What is a Nation Brand?, Superbrands, http://www.superbrands.com/turkeysb/trcopy/files/Anholt_3939.pdf
- 2 La Nuova Farnesina per il Sistema Paese// http://www.esteri.it/mae/ministero/pubblicazioni/allegati/20110615_farnesina_sistema_paese.pdf
- 3 Turismo Italia 2020. Leadership, lavoro, sud. Piano Strategico per lo sviluppo del turismo in Italia // http://www.agenziademanio.it/export/download/demanio/agenzia/5_Piano_strategico_del_Turismo_2020.pdf
- 4 Why Italy turned to crowdfunding to preserve its culture // <http://www.dw.com/en/why-italy-turned-to-crowdfunding-to-preserve-its-culture/a-18816706>
- 5 In Italy culture is worth, and creativity even more // <http://www.labgov.it/italy-culture-creativity/>
- 6 Italy's cultural heritage at risk amid neglect and bad management – with private sponsors brought in to help protect iconic landmarks // <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/italys-cultural-heritage-at-risk-amid-neglect-and-bad-management-with-private-sponsors-brought-in-to-10256659.html>

Қазақстанның тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығын сақтаудың бірден-бір маңызды жолы «ол өзімізге жақын, әрі көршілес ірі держава Ресеймен өзара сенімділікке және тең құқықты принципке негізделген қарым- қатынастарымызды нығайтып дамыту керек».

Н. Назарбаев
Қазақстан - 2030 жолдауы

Тлеуова Н., Туркеева С.М.

**Ресей Федерациясының
мәдени дипломатиясы**

Елдің геосаяси және геοэкономикалық мүдделерін жүзеге асыру ісіндегі маңызды орынды ғылым және білім саласындағы байланыстар алады. Олар қазіргі таңда мемлекеттер сыртқы саясатының маңызды да тиімді құралына айналып отыр. Бұл байланыстар мәдени дипломатияның негізін құрайды. Мәдени дипломатия – елдің сыртқы саясатының негізгі мақсаттарының нысаны және құралы ретінде, дипломатиялық қызметтің ерекше саласы болып табылады. Қазақстан Республикасының стратегиялық әріптесі болып табылатын Ресей Федерациясы да әлемнің өзге мемлекеттері сияқты, қазіргі таңда ұлттық мүдделерін жүзеге асыру мақсатында негізгі назарын мәдени дипломатияға аударып отыр. Осыған байланысты мақалада, мәдени дипломатия ұғымының тұжырымдамалық негіздеріне талдау жасалынып, Ресей мәдени дипломатиясының мақсаты, негізгі бағыттары, қозғаушы күштері қарастырылады.

Түйін сөздер: мәдени дипломатия, Ресей Федерациясы, сыртқы саясат, дипломатиялық қызмет.

Tleuova N., Turkeeva S.M.

**Cultural diplomacy
of the Russian Federation**

Of particular importance in the realization of the geopolitical and geo-economic interests of the country have connections in the field of science and education. They have become an increasingly important and effective tool of foreign policy. These relationships form the basis of cultural diplomacy. Cultural diplomacy is a special sphere of diplomatic activity related to the introduction of culture as the object and means of the fundamental objectives of the foreign policy of the country. In connection with cardinal changes in the world the relevance of studying cultural diplomacy in recent times is increasing steadily. Strategic partner of the Republic of Kazakhstan, Russian Federation for the realization of national interests is the emphasis on the promotion of cultural diplomacy. The article analyzes the conceptual foundations of cultural diplomacy, the aims, key directions, the driving forces of cultural diplomacy.

Key words: cultural diplomacy, Russian Federation, foreign policy, diplomatic service.

Тлеуова Н., Туркеева С.М.

**Культурная дипломатия
Российской Федерации**

Особое значение в деле реализации геополитических и геοэкономических интересов страны имеют связи в области науки и образования, которые становятся все более важным и эффективным средством внешней политики государств. Эти связи составляют базу культурной дипломатии – особенной сферы дипломатической деятельности, связанной с внедрением культуры в качестве объекта и средства основополагающих целей внешней политики страны. В связи с кардинальными изменениями в мире актуальность изучения культурной дипломатии в последнее время неизменно возрастает. Стратегический партнер Республики Казахстан, Российская Федерация, как и другие страны мира, для реализации национальных интересов акцентирует основное внимание на продвижения культурной дипломатии. В статье проанализированы концептуальные основы культурной дипломатии, рассмотрены цели, основные направления, движущие силы культурной дипломатии России.

Ключевые слова: культурная дипломатия, Российская Федерация, внешняя политика, дипломатическая служба.

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫҢ МӘДЕНИ ДИПЛОМАТИЯСЫ

Халықаралық қатынастардың қазіргі кездегі мәселелерін зерттеу үрдісінде халықтар және мемлекеттер арасындағы мәдениетаралық байланыс мәселелеріне және оның қазіргі таңдағы әлемдік тәртіптің қалыптасуындағы рөліне ерекше назар аударылуда. Мәдениет және коммуникация адамзат тарихының барлық сатыларында елеулі орын алып келе жатқан құбылыс. Жетекші державалар мәдени байланысты өз мүдделерін жүзеге асыру мақсатында, Ұлы географиялық ашылулар уақытынан бастап, сауда, коммерциялық қызметтерді жандандыру, саяси ықпалын арттыру, жергілікті тұрғындар қатарынан еуропалық озық ойларды меңгерген саяси элитаны қалыптастырудың маңызды қаруы ретінде пайдаланып келеді.

Мәдени дипломатия – бұл мемлекеттердің саяси, дипломатиялық, үгіт-насихат мақсатында жетістіктерге жету бағытында жүргізілетін арнайы мәдени, қоғамдық және ғылыми байланыстарды дамытып, мемлекет мүддесінде осы шараларды пайдалануы. Мәдени дипломатия – мемлекеттің сыртқы саясатының маңызды мақсаттарына қол жеткізу құралы ретінде пайдаланылатын дипломатиялық қызметтің саласы, жария дипломатияның құрамдас бөлігі болып табылады. Мәдени дипломатияны сыртқы мәдени саясаттың, мемлекеттердің дипломатиялық қызметінің жалғасы ретінде де қарастыруға болады. Мәдени дипломатия сонымен қатар, мемлекеттің сыртқы саясатының өміршең мақсаттарын жүзеге асырудағы нысан және құралдары рөлін атқарады. Мәдени дипломатия, жария дипломатия, «жұмсақ күш», сыртқы саясаттың мәдени бағыты, мәдени экспансия түсініктері арасындағы айырмашылықтар әлі күнге дейін өткір пікірталастар тудырып отырған ұғымдар.

Англо-американдық зерттеушілер мемлекеттің сыртқы мәдени саясатын айқындауда мәдени дипломатия немесе жария дипломатия терминдеріне ерекше назар аударады. Жапония зерттеушілерінің ғылыми бағыттарында да аталған терминді қолдану басымырақ. Қытай сыртқы саяси бағытында мәдени дипломатияны халық дипломатиясы аясында қарастырады. Неміс ғалымдары, сыртқы саясаттың мәдени бағытында ғана саяси міндеттер мен үгіт-насихат шаралары жүзеге асырылады деп есептейді. Францияда: сыртқы мәдени саясат, халықаралық

мәдени саясат, мәдени дипломатия тұрғысындағы бірнеше терминдер қосарлана пайдаланылады.

Мәдени дипломатияны, идея, ақпарат, мәдени құндылықтармен, дәстүрлермен, діни-сенімдермен алмасу түрі ретінде қарастыра отыра, жария дипломатияның құрамдас бөлігі ретінде, мемлекеттер, халықаралық ұйымдар және басқа да халықаралық қатынастар жүйесіндегі институттар арасындағы мәдени байланыс саласындағы стратегиялық және тактикалық мақсаттарға негізделген іс-әрекеттердің кешені деп тұжырым жасауға болады.

Жария дипломатия саласындағы жетекші британ маманы Николас Калл пікірінше, мәдени дипломатия – мемлекеттер және шетелдің аудитория арасындағы мәдениет саласындағы қарым қатынастар орнатуға бағытталған жария дипломатияның бір бағыты [1,17].

Н. Калл жария дипломатияның бес негізгі және бір қосымша элементін айрықшалайды:

1. Қабылдау. Релевантты ақпаратты іздестіру және жинақтау жария дипломатияның стратегиясының негізі.

2. Енгізу. Өзіндік құндылықтарды дәріптеу, саяси қадамдарға түсініктер беру және басқа да ақпараттық жұмыстар арқылы қоғамдық пікірді қалыптастыру.

3. Мәдени дипломатия. Қандай да бір мемлекеттің тіліне, әдебиетіне, өнеріне деген ынталандыру өзара түсіністікті ары қарай дамыту.

4. Алмасу. Шетел студенттерін немесе мамандарын тарту арқылы ғылыми байланыстарды дамытып, елдің өмірімен кеңінен танысуға қолайлы жағдай тудыру.

5. Бұқаралық ақпарат құралдары. Теледидар және радио бағдарламалары арқылы елдің жаңалықтарын дұрыс қабылдауға жағдай тудыру.

6. Психологиялық соғыс – дағдарыс жағдайларында қолдануға болатын қосымша элемент.

Біздің пікірімізше, жария дипломатия – бұл қазіргі таңдағы мемлекеттердің сыртқы саясатын жүзеге асырушы құрал. Мұнда билік өкілдері мемлекеттік емес акторлардың мүмкіндіктерін пайдалана отыра, басқа да елдердің саяси элиталарына ықпал жасау арқылы, осы элита топтарын басқарушылық шешім қабылдауға жетелеуі. Оның ішіне: арнайы қалыптастырылған қоғамдық пікір, гуманитарлық ынтымақтастық, мәдени алмасу кіреді. Жария дипломатияның субъектісі болып табылатын аталған акторлар байланыстарды өз беттерінше орнатып, кейбір жағдайларда шетелдердің үкіметтік құрылымдарына ықпал ету күшіне де ие болады. Акторлар-

дың осы үрдістегі іс шараларын мемлекет түрлі бағыттар арқылы бақылау жасауға мүдделі. Сонымен қатар, экономикалық, идеологиялық рухани құндылықтар жүйесі арқылы үрдістерді ынталандыруға ұмтылады.

Халықаралық қатынастарды зерттеушілердің барлығы мәдени дипломатияны «жұмсақ күшті» жүзеге асырудың ең маңызды құралы ретінде қарастырады. Егер де, «жұмсақ күш» ұғымын әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің профессоры К.Н. Макашеваның: «жұмсақ күш» – қалағанына мәжбүрлеу арқылы емес, тартымдылықпен, қызықтыра отырып қол жеткізу қабілеті, яғни материалдық, күштік ресурстарға емес, идеялардың тартымдылығына, мәдениет, идеология, үкіметтік емес институттарға халықаралық қатынастарда барынша назар аударылуы», – деп пайымдауын [2,5] ескере отыра қарастырсақ, екі түсініктің әр мағынада қолдану ерекшеліктеріне карамастан мәдени дипломатияны да «жұмсақ күш» ұғымы аясында қарастыруға болатындығын пайымдаймыз.

«Жұмсақ күшті» жүзеге асырудың ресми механизмі ретінде, сыртқы саясат және жария дипломатиялар саласын мемлекеттік реттеуді, ал бейресми механизміне гуманитарлық саладағы сыртқы саяси міндеттерді шешудің мемлекеттік емес желілерін қарастыруға болады. Осылайша, XX ғасырда батыс зерттеушілерінің зерттеу объектісіне айналған жария дипломатия, «жұмсақ күш» ұғымдарына жанама ретіндегі және жария дипломатияның құрамдас бөлігі ретіндегі мәдени дипломатия термині алғаш рет XX ғасырдың 30 жылдарынан қолданыла бастаған. Аталмыш терминін ғылыми айналымға алғаш рет американдық зерттеуші Ф. Баргхорн енгізген болатын. Ол XX ғасырдың 30 жылдарындағы Кеңес Одағының сыртқы мәдени қызметіндегі жетістіктеріне талдау жасай отыра, мәдени дипломатия – бұл мәдени материалдарды және адамдарды үгіт-насихат мақсатында пайдалана отыра, айла-шарғы жасау деп тұжырымдаған болатын. Социалистік даму жолына өткен Кеңес үкіметі үшін, сол кезеңде халықаралық аренада елдің озық үлгісін көрсетіп, қол жеткен табыстарын дәріптеу сыртқы саясаттың басым бағытына айналған кезең еді.

Мәдени дипломатияның көрінісі, «Қырғиқабақ соғысы» жылдарында Кеңес үкіметі мен Америка Құрама Штаттары арасындағы теке-тірес түрінде орын алды. Екі идеологиялық жүйе де өзінің мәдениеті арқылы, саяси режимінің бағыттарын ең озық үлгі ретінде дәріптеді. Жетекші державалар, әскери-саяси теке тірес барысында,

қару-жарақты қолданбай ақ, мәдени бағыт арқылы, жеке тұлғаның сана-сезіміне ықпал ете отыра, өз идеологиялық қондырғыларын дәріптеуге болатындығын түсінді. Осы «қырғи-қабақ соғысы жылдарында» дипломатиялық қызмет қатарында «мәдени дипломатия» түсінігі етене еніп, елшіліктерде арнайы атташелер және мәдениет мәселелері бойынша консулдар пайда болды. «Қырғи-қабақ соғысы» аяқталғаннан кейін әлемнің саяси картасында түбегейлі бетбұрыстар жүріп өтіп, нәтижесінде халықаралық қатынастардың парадигмалары да өзгеріске түсті. Ғаламдану жағдайындағы мемлекеттер арасындағы бәсекелестікте мәдени-рухани құндылықтар және осы бағыттағы даму үлгілері алдыңғы шепке шықты.

Мәдени дипломатияны кейіннен батыс елдері, мәдени байланыстарды жақсарту және мемлекеттер арасындағы өзара түсіністікті арттыру мақсатында халықаралық қатынастарда кеңінен қолдана бастады. Мемлекеттер саяси бағытындағы мәдени аспектілерге ерекше көңіл аударып, сыртқы мәдени саясаттарын, мемлекеттің әлемдік аренада ұлттық мүдделерінің стратегияларын жүзеге асыру бағытындағы идеологиялық қару ретінде қолданып келеді.

Мемлекеттердің мәдени дипломатиясына ықпал етуші бірқатар факторларды ерекшелуге болады. Атап айтқанда:

1. Сыртқы саясатының басым бағыттары.
2. Елдің халықаралық аренада жағымды имидж қалыптастыруға деген ұмтылысы.
3. Елдің тарихы.
4. Мәдени саясаттың қорлары және олардың қаржыландырылуы.
5. Елдің мемлекеттік тілінің әлемде таралуына жағдай жасау.
6. Мемлекеттің коммерциялық мүдделері.

Мәдени дипломатия бастамалары шеңберінде төмендегідей шаралар пайдаланылады:

1. Өнер туындылары, оның ішінде кинематография, музыка, би, бейнелеу, мүсіндеу.
2. Көрмелер, халықаралық көрмелер, ЭКСПО.
3. Білім беру бағдарламалары, академиялық ғылыми алмасу бағдарламалары, шетелдердегі тілдік тәжірибеден өту бағдарламалары.
4. Әдебиет туындылары, шетелдерге ұлттық әдеби туындыларын аударып тарату.
5. Басқа елдерге жаңалықтарды және мәдени бағдарламаларды тарату.
6. Діни дипломатия, оның ішінде дін аралық үнқату шаралары.

Соңғы жылдардағы мәдени дипломатия шеңберінде жүргізіліп отырған мемлекеттердің сыртқы саяси бағытының талдауы арқылы, мемле-

кеттің өзегін құрайтын жетекші идеяны, мәдени дипломатия арқылы таратудың кеңінен тарағанын байқаймыз. Атап айтқанда, Америка Құрама Штаттары еркіндік, демократия, азаматтық қоғам идеяларын дәріптесе, Батыс Еуропа мәдени дипломатияның бағыттарын адам құқығы идеясы шеңберінде жүргізіп келеді. Ал Қытай елі конфуциандық идеология арқылы өз мәдени құндылықтарын дәріптеуді дәстүрге айналдырған.

Осы орайда ерекшелетін мәселе, Ресей саясаттанушылары, тарихшылары, мәдениеттанушылары, саясаткерлер тарапынан әлі күнге дейін Ресейлік «мәдени дипломатияның» немесе халықаралық қауымдастыққа ұсынатын өзіндік бір идеяның өзегі әлі күнге дейін ашылмай келеді. Ресей Федерациясының сыртқы саяси бағытында «мәдени дипломатия» мәселелеріне ХХІ ғасырдың басынан бастап ерекше назар аударылып, халықаралық қауымдастықта жағымды имиджін қалыптастыру маңызды мәселеге айналды. 2012 жылы елшілердің Кеңесінде Ресей Федерациясының Президенті В.В. Путин: «Ресейдің шетелдегі бейнесін қалыптастырумен біз айналыспағандықтан, көп жағдайларда әлемдік өркениетке, мәдениетке Ресейдің қосқан үлесі шынайы түрде көрсетілмей, теріс арнада беріліп жүр. Ресейдің халықаралық қатынастардағы ұстанымы да бір жақты түрде қабылданады. Бұл мәселеде өз ұстанымдарымызды дұрыс түсіндіре алмаған біз ғана кінәліміз», деп тоғытқан [3].

2013 жылы жарияланған Ресей Федерациясы сыртқы саясатының тұжырымдамасында «жұмсақ күш» түсінігі енгізіліп, «дәстүрлі дипломатияға балама түріндегі, азаматтардың бірлестігі, ақпараттық-коммуникациялық, гуманитарлық және т.б. мүмкіндіктерге сүйене отыра, сыртқы саяси міндеттерді шешудің кешенді құралы» ретінде анықталған [4]. «Жұмсақ күш» түсінігінің Ресейлік сыртқы саясаттағы ерекшелігін 2012 жылы В.В. Путиннің «жұмсақ күш – бұл қару қолданудан бас тарта отыра, ақпараттық және басқа да ықпал ету тетіктері арқылы сыртқы саяси шешімдерге қол жеткізу құралдарының кешені» деп, берген анықтама шеңберінде қарастыруға болады [5].

Ресей мәдени дипломатиясын жүзеге асыруға қатысатын төмендегідей институттарды айқындауға болады:

1. Мемлекеттік билік органдары, РФ СІМ және оның құрылымдары – Ақпарат және баспасөз Департаменті, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы істері бойынша Федералды агенттік, Халықаралық гуманитарлық ынтымақтастық бойынша агенттік.

2. Үкіметтік емес ұйымдар, азаматтық қоғам институттары – бұл бағыт бойынша 2007 жылдың жиырма бірінші маусымында «Орыс әлемі» қоры құрылған. «Орыс әлемі» қорының шетелдерде 100 ден астам ресми өкілдіктері құрылып, олар шетелдерде орыс тілін және орыс мәдениетін дәріптеумен айналысады. Қазіргі таңда Орталық Азия елдерінде Ресейлік үкіметтік емес ұйымдар өз қызметін жүргізуде. Олардың қызметінің бағыттары да Ресейдің мәдени дипломатия бойынша жүргізіп отырған саясатымен жанасадy. Атап айтқанда: «Орыс әлемі» қоры, Горчаков атындағы қор, студенттік «Жас Еуразия» үкіметтік емес ұйымы, Қырғызстандағы Л. Гумилев атындағы Орталық, Қазақстандағы Шығыс және Батыс орталығын ерекше атауға болады.

Орыс орталықтары Еуразиялық Одақ жобасын жүзеге асырудағы, Ресейдің сыртқы саяси құралдарының маңызды бөлігі ретінде саналады. 2010 жылы Ресей Президенті Д.А. Медведевтің Жарлығымен құрылған А.М. Горчаков атындағы қордың шеңберінде жас мамандар үшін, «Орталық Азия бойынша жас сарапшылардың мектебі», «Болашақ үшін диалог», «ҰҚШҰ Академиясы» сияқты ғылыми-білім беру бағдарламалары қызмет атқарады.

3. Ғаламдық БАҚ: «РТ», «Россия-РТР», «РТР-Планета», «НТВ -Мир», Еуропа елдеріне бағытталған «1 TBRUS- Europe», Балтық жағалауы елдеріне арналған «Первый Балтийский канал», 2004 жылдан бастап АҚШ және Канада елдерінде таратылатын «1TBRUS – USA & Canada» телеарналары. Бұл телеарналар кеңінен және жедел түрде, негізгі әлемдік саяси оқиғаларға қатысты Ресей мемлекетінің көзқарасын, ұстанымдарын таратумен айналысады.

3. Ресей Федерациясының, М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу Мемлекеттік университеті, Ресей Халықтар Достығы университеті, Мәскеу Мемлекеттік халықаралық қатынастар институты сияқты жетекші жоғарғы оқу орындары. Қазіргі таңда аталған ЖОО қабырғаларында Қазақстандық студенттер білім алууда. Мәселен, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университетінің студенттері академиялық ұтқырлық шеңберінде аталған университеттерден тағылымдамадан өтуде. М. Әуезов атындағы ОҚМУ және Ресей Халықтар Достығы университеті, Мәскеу Мемлекеттік халықаралық қатынастар институты арасында «Халықаралық қатынастар» және «Халықаралық құқық» мамандығының студенттеріне білім алу үшін қос дипломды бірлескен білім беру бағдарламалары ашылған. Техникалық мамандықтар үшін

Н.Э. Бауман атындағы Мәскеу мемлекеттік техникалық университетімен қос дипломды білім беру бағдарламалары бойынша түлектер білім алууда. Аталған білім саласындағы саясат та Ресейдің мәдени дипломатиясын Орталық Азия аймағында кеңінен таратуға қомақты үлесін қосатын іс-шаралар кешеніне кіреді. Өйткені, шетелдер үшін мамандарды дайындау саласындағы Ресейдің мемлекеттік саясатының негізгі мақсаты, шетелдердің болашақ саяси элитасын дайындау арқылы геосаяси және әлеуметтік-экономикалық мүдделерін жүзеге асыру болып табылады.

Ресей Жоғарғы оқу орындарының филиалдары шетелдерде кеңінен тараған. М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу Мемлекеттік университеті, Губкин атындағы Ресей мемлекеттік мұнай және газ университеті, Плеханов атындағы Ресей экономикалық академиясы сияқты оқу орындарының 42 филиалы білім беру жұмыстарын атқаруда [6].

Ресей Жоғарғы Оқу орындарының қызметі шетелдік филиалдары төмендегідей міндеттерді шешуге бағытталған:

- шетелдерде орыс тілін және Ресей мәдениетін үйрену ісін кеңінен тарату;
- таяу шетелдерде орыс мәдениетінің, орыс тілінің сақталуына жағдай жасау;
- отандастарының құқықтарын, оның ішінде орыс тілінде білім алуға деген құқықтарын жүзеге асыруға қолқабыс жасау;
- барлық посткеңестік кеңістікте бірыңғай мәдени-ақпараттық кеңістікті қалыптастыру.

Ресей Ұлттық (Славян) университеті жүйелерінің шеңберінде, Арменияда, Белорусияда, Қырғызстанда, Тәжікстанда университеттер ашылған [6].

4. Орыс Православиелік Шіркеуі және басқа да діни институттар. Ресей мәдени дипломатиясының басым бағыты православие дінін ұстанушы славян халықтарын біріктіруге деген ұмтылыс. Орыс православиелік шіркеуіне мемлекет саясатында ерекше орын беріледі. Шетелдерде Орыс шіркеулерінің 600 ден астам өкілдіктері құрылған. Шіркеулер, діни әдебиеттерді, діни бағыттағы материалдарды шығару, халықаралық діни байланыстарды дамыту, халықаралық діни жиналыстарды, конференцияларды өткізу арқылы орыс мәдениетін, дінін дәріптеумен айналысады.

5. Ресей Федерациясының «мәдени дипломатия» бағытындағы ең маңызды қадамы – бұл алыс және шетелдердегі орыс тілді бауырластарына сүйене отыра, олармен өзара байланыс-

ты арттыру. Ресей Федерациясының «Сыртқы саясатының тұжырымдамасында» шетелдерде өмір сүретін Ресей азаматтары мен отандастардың құқықтарын және заңды мүдделерін қорғау мәселесі Ресей сыртқы саясатының негізгі мақсаттарының аясында қарастырылады [4].

«Мәдени дипломатия» шеңберінде мемлекеттің имидждік стратегиясын да қарастыруға болады. Имидждік стратегия – барлық бұқаралық коммуникация арналары және жария дипломатия арқылы әлемдік қауымдастықтағы қоғамдық пікірде елдің жағымды бейнесін қалыптастыру бойынша ұзақ мерзімге бағытталған мемлекеттің стратегиясы. Осы тұрғыдан алғанда, М. Ломоносов атындағы Мәскеу Мемлекеттік университетінің профессоры И.А. Василенко, Пушкин, Лермонтов, Достоевский, Толстой ұрпақтары болып табылатын орыстардың жоғарғы мәдениет иелері екендігін айқындай отыра, Имидждік стратегия үшін «Ұлы мәдениет – ұлы халық – ұлы мемлекет» тізбегін жасауда, өз ұлтына деген құрмет арқылы, басқа да ұлттардың құрметіне ие болуға болады деп санайды [7,26].

Қазіргі таңда Ресей Федерациясы тарапынан жүргізіліп отырған, Ресейдің жағымды имиджін қалыптастыру бойынша мемлекеттік жобаларды жеті негізгі бағыттарға бөліп қарастыруға болады:

– *экономикалық жобалар*: экономикалық форумдар (Петербург экономикалық форумы). Мақсаты: қолайлы инвестициялық жағдай қалыптастыру, экономикалық ынтымақтастықтың интенсификациясы, Ресейді тұрақты және сенімді экономикалық әріптес ретінде дәріптеу;

– *мәдени, ғылыми және білім беру жобалары*: ЮНЕСКО, халықаралық мәдени ынтымақтастық, конференциялар, дөңгелек үстелдер шеңберінде Ресейдің жетістіктерін дәріптеу;

– *әлеуметтік жобалар*: түрлі әлеуметтік халықаралық жобаларға Ресейдің қатысуы (індет ауруларға, есірткіге қарсы, табиғи апаттардан зардап шеккен елдерге гуманитарлық көмек көрсету);

– *спорттық жобалар*: Сочи-2014 Олимпиадасы, Казань-2013 жастардың универсиадасы;

– *«Шіркеулік дипломатия» жобасы*: – патриарх Кириллдың қоғамдық дипломат ретінде халықаралық сапарлары, 2006 жылдан бастап Мәскеуден бастау алған діни саммиттер;

– *мерекелік жобалар*: тарихи оқиғаларға ерекше мән беру арқылы, Ресейдің үлесін дәріптеу (Ұлы жеңістің 70 жылдығы, Санкт-Петербург қаласының 300 жылдығы);

– *медиялық жобалар*: аса маңызды медиялық жобалардың бастамасы ретінде «Валдай

клубы», «Russia Profile», «Russia Today», РФ СІМ және РИА «Новости» бірлескен жобасы «Ашық Ресей».

Имидждік стратегияның маңызды бөлігі ретіндегі халықтың сана сезімін білдіретін қоғамның құндылықтар жүйесіндегі – ұлттық идея мәселесіне де қазіргі таңда ерекше ден қойылуда. Ресей зерттеушілерінің мәдени дипломатияны алға тартуда, ең алдымен еуразияшылдық тұжырымдамасына жүгінуі ерекше байқалады. Еуразияшылдық идеясының басты мәні – Ресей-Еуразия – ерекше әлеуметтік-мәдени әлем. Өзінің географиялық орналасуына қарай Ресей шығыс-және батыс әлемін жалғастырушы ретінде тарихи және геосаяси көзқарастар тұрғысынан мәдени синтез рөлін атқарып, екі бастауды біріктіруші күш. Осы тұжырымдаманы алға тарта отыра Ресей зерттеушілері ерекше еуразиялық-ресей мәдениетін дәріптеуі де осы мәдени дипломатияның көрінісі болып табылады. Ресей геосаясатшылары елді, Ұлы Лимитроф буындары арқылы (Шығыс Еуропа, Кавказ, Қазақстан, Монғолия) маңызды дүниежүзілік өркениеттермен (Еуропалық, Кіші азиялық, Ирандық, Орталық Азия, Қытай, Жапон, Солтүстік Америка, Таяу Шығыс және Балқан халықтары) шекаралас өзіндік ерекшелігі бар өркениет ретінде қарастыруда. Еуразияшылдық идеясы арқылы Ресей мәдениетінің өркениеттік миссиясын мемлекеттің сыртқы саяси имиджін қалыптастырудағы маңызды қадам ретінде есептейді.

Еуразиялық интеграцияның дамуында Ресей Федерациясының Президенті В.В. Путиннің «Еуразия үшін жаңа интеграциялық жоба – бүгінгі күннен туындайтын болашақ» атты бағдарламалық сөзінде, Еуразия Одағының тұжырымдамасын дамыта отыра, Ресейдің қатысуы айқындалған [8]. В.Путин қазіргі кездегі халықаралық қатынастар жүйесінің бірден бір өзегіне айналуға қабілетті, Еуропа және қарқынды дамып отырған Азия-тынық мұхит аймағы арасын тиімді байланыстыратын қуатты ұлттық бірлестіктің қажеттілігін дәлелдеді. Нәтижесінде, 2014 жылдың 29 мамырында Қазақстан Республикасының Президенті идеясынан туындаған, Ресейдің мемлекеттік имидждік саясатының негізгі бағытына айналған, Қазақстан, Ресей, Белорусь мемлекет басшылары арасында қол қойылған келісім негізінде Еуразиялық экономикалық одақ құрылды.

Жоғарыда баяндалған мәселелерді қорытындылай келе, 2000 жылдардан бастап ерекше сипатқа ие болған Ресей Федерациясының «мәдени дипломатия», «жұмсақ күш» саясаттары шеңбе-

рінде жүргізіліп отырған саяси бағыттары бір-қатар жемістерін көрсетіп отырғанымен, әлсіз тұстары да орын алатындығын байқауға болады.

1. «Мәдени дипломатияның» посткеңестік кеңістіктегі мемлекеттерінің жастарына бағытталған білім беру және ғылыми жобаларын алға тартуда қаржыландыру жүйесінің әлсіз тұстары. Мысалы, еуропалық «Erasmus Mundus» бағдарламасы, Лэйн Киркланд атындағы стипендиялық бағдарлама, Фулбрайт бағдарламасы сияқты Батыс әлемінің білім беру бағдарламалары, Қытайдың білім беру бағдарламаларының жанында Ресейлік бағдарламалар белсенді түрде дамып отырған жоқ.

2. Украинадағы жағдайға, Қырым мәселесіне, қазіргі таңда қолданылып отырған экономикалық санкция, мұнайдың бағасының әлемдік нарықта құнының төмендеуіне байланысты туындаған мәселелерде, халықаралық қауымдастықта Ресейге қатысты агрессиялық бағыттағы, экономикасы дағдарысқа ұшырап отырған ел ретінде стереотиптер қалыптасуда. Ал бұл Ресейдің халықаралық қауымдастықтағы жағымды бейнесіне нұқсан келтіріп, имидждік стратегиясына кедергі келтіруде.

3. 2014 жылғы Украинадағы мемлекеттік төңкеріс, Ресейдің «жұмсақ күшті» қолдану үрдісінде ЕО және АҚШ мемлекеттерінен әлсіз екендігін көрсетті. Украина мәселесінде Ресей

дипломатиясының бағыттары негізінен халыққа емес, украиналық элиталық топқа ғана бағытталды. Егер де Ресей Еуромайданның «жұмсақ күшіне» сол бағыттағы бара-бар жауап іздестіргенінде жағдай басқаша қалыптасуы да мүмкін еді. Бұл мәселе қазіргі таңда «түрлі-түсті революцияларға», «араб көктемі» сияқты толқуларға қарсы келу барысында Ресейде «жұмсақ күш» қолдану қаруы әлі күнге дейін толыққанды шешілмеген мәселе екендігін көрсетеді.

4. Керісінше, Сириядағы Ресейдің әскери қатысуы, Оңтүстік Осетия дағдарысындағы Ресейдің әскери қатысуы, қазіргі таңда да Ресей Федерациясы «қатаң күш» саясатына жүгінуі көбірек екендігін байқатады.

3. Ресей зерттеушісі И.В. Лябухов атап өткеніндей, Ресей Федерациясының қазіргі таңдағы имидждік саясаты, қысқа мерзімдік ірі акциялармен ғана шектелуде, олардың тиімділігі ұзақ мерзімге бағытталмаған және жекелеген акторлардың үйлеспеген іс шаралары оң нәтижелердің тиімділігін төмендетеді [9, 19]. Сондықтан да, қазіргі жағдайдағы Ресей үшін рухани құндылықтар, діни төзімділіктің орталығы, көп ұлтты мемлекет, рухы күшті халық ретінде жағымды бейнесін сомдау барысында ғалымдар, сарапшылар, саясаткерлер алдында орасан зор жұмыстарды және халықтың осы идея бойынша жұмылуын қажет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Nicholas J. Public Diplomacy: Lessons from the Past. – Los Angeles: Figueroa Press, 2009. – 62 p.
- 2 Макашева К.Н., Хайрулдаева А.М. Дүниежүзі казактарының қауымдастығы Қазақстан Республикасының жария дипломатиясын жүзеге асыру механизмі ретінде // ҚазҰУ Хабаршысы. – 2013. – №1(61). – 3–8 бб.
- 3 Путин В.В. Выступление на совещании послов и постоянных представителей России «Россия в меняющемся мире: преемственность приоритетов и новые возможности» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/news/15902>
- 4 Концепция внешней политики Российской Федерации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.mid.ru/bpr_4.nsf/0/6D84DDEDED7DA644257B160051BF7F
- 5 Путин В.В. «Россия и меняющийся мир». // «Московские новости». 27 февраля 2012 г.
- 6 О подготовке иностранных специалистов для зарубежных стран в российских образовательных учреждениях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://img.russia.edu.ru/novosti/o_podgotovke_inostr_spec-v.pdf
- 7 Василенко И.А. Имиджевая стратегия России в контексте мирового опыта // Власть. – 2013. – №7. – С. 24–28.
- 8 Путин В.В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://izvestia.ru/news/502761>
- 9 Лябухов И.В. Формирование позитивного имиджа Российской Федерации на международной арене: возможности и потенциал МИД России // Вестник Томского Государственного университета. – 2012. – №3 (19). – С.18-19.

References

- 1 Nicholas J. Public Diplomacy: Lessons from the Past. – Los Angeles: Figueroa Press, 2009. – 62 p.
- 2 Makasheva K.N., Hajruldaeva A.M. Duniezhuzi kazaktarynyn kauymdastygy Kazakstan Respublikasynyn zharija diplomatiyasyn zhuzhege asyru mehnizmi retinde // KazUU Habarshysy. – 2013. – №1(61). – B. 3–8
- 3 Putin V.V. Vystuplenie na soveshhanii poslov i postojannyh predstavitelej Rossii «Rossija v menajushhemsja mire: preemstvennost' prioriteto i novye vozmozhnosti» [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.kremlin.ru/news/15902>

- 4 Koncepcija vneshnej politiki Rossijskoj Federacii. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F
- 5 Putin V.V. «Rossija i menjajushhij mir». // «Moskovskie novosti». 27 fevralja 2012 g
- 6 O podgotovke inostrannyh specialistov dlja zarubezhnyh stran v rossijskih obrazovatel'nyh uchrezhdenijah [Elektronnyj resurs] –Rezhim dostupa:http://img.russia.edu.ru/novosti/o_podgotovke_inostr_spec-v.pdf
- 7 Vasilenko I.A. Imidzhevaja strategija Rossii v kontekste mirovogo opyta// Vlast'. – 2013. –№7. –S.24–28
- 8 Putin V.V. Novyj integracionnyj proekt dlja Evrazii – budushhee, kotoroe rozhdaetsja segodnja. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://izvestia.ru/news/502761>
- 9 Ljabuhov I.V. Formirovanie pozitivnogo imidzha Rossijskoj Federacii na mezhdunarodnoj arene: vozmozhnosti i potencial MID Rossii // Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – №3 (19). – S.18-19.

Сарыева Б.С., Исова А.Т.

**Еуропалық Одақ және
Орталық Азия: «Оңтүстік
дәліз» мысалындағы тиімді
энергетикалық ынтымақтастық**

«Оңтүстік дәліз» жобасының стратегиялық маңызы және жаһандық энергетикалық қауіпсіздік жүйесіндегі маңызы мен рөлі аталып көрсетіледі. Еуропалық Одақтың энергожеткізілімдерді әртараптан-дыруға байланысты саясаты және осыған байланысты жобаны қолдауы белгіленеді. Келешекте бұл дәліз арқылы Таяу Шығыстан да табиғи байлықтарды тасымалдау мүмкіндігі қарастырылады. Табиғи газдың көміртексіз электрэнергетикасына өтудегі резервтік отын ретінде қарастырылуы қозғалады. Еуропалық Комиссияның «Оңтүстік дәліз» жобасына қатысты берген бағасы мақалада көрсетілген. Еуропалық Одаққа мүше елдердің энергетикалық саясаты да аталады. Дәліз жобасына енетін газ құбырларының маршруттарына да мән беріліп, қатысушы елдердің компанияларының пайыздық үлесі де аталып көрсетіледі. Орталық Азияның мұнайы Еуропалық Одаққа энерготасымалдаушыларды жеткізуде әртараптандырудың шынайы нұсқасына айналып отырғаны да мақалада белгіленіп көрсетілді.

Түйін сөздер: «Оңтүстік дәліз», көміртегі, энергияның қайта қалпына келетін көздері, табиғи газ, Еуропалық Комиссия, ТАР, TANAP, энергетикалық саясат, энерготасымалдаушыларды жеткізу, энерго-ресурстарды экспорттау, Энергетикалық хартия келісімшарты.

Saryyeva B.S., Issova L.T.

**European Union and Central
Asia: the effective energy
cooperation on the example of
the «Southern corridor»**

The strategic importance of the «Southern Corridor», as well as its importance and role in the system of global energy security is considered in the article. Policy of the European Union in connection with the diversification of energy supply and support the project is also noted. The possibility of the supply of natural resources from the Middle East through the corridor in the future is considered. The issue about consideration of natural gas as a backup fuel during the transition to carbon-free electricity is reviewed too. Assessment of the European Commission in respect of the «Southern Corridor» is highlighted in the article. Energy policy of members of the European Union is also discussed. The article also noted that Central Asian oil is the true option of diversification of energy supplies to the European Union.

Key words: «Southern Corridor», carbon, renewable energy, natural gas, the European Commission, TAP, TANAP, energy policy, deliveries of energy carriers, export of energy resources, the Energy Charter Treaty.

Сарыева Б.С., Исова А.Т.

**Европейский Союз и
Центральная Азия:
эффективное энергетическое
сотрудничество на примере
«Южного коридора»**

В статье рассматривается стратегическая важность проекта «Южный коридор», а также его роль в системе глобальной энергетической безопасности. Отмечается политика Европейского Союза в связи с диверсификацией энергопоставок и поддержка данного проекта. Рассматривается возможность поставок природных ресурсов из Ближнего Востока через данный коридор в будущем. Затрагивается вопрос рассмотрения природного газа в качестве резервного топлива в процессе перехода на безуглеродную электроэнергетику. В статье также отмечена оценка Европейской Комиссии в отношении проекта «Южный коридор». Также рассмотрена энергетическая политика стран, входящих в состав Европейского Союза. В статье также отмечено то, что нефть Центральной Азии является истинным вариантом диверсификации поставок энергоносителей в Европейский Союз.

Ключевые слова: «Южный коридор», углерод, возобновляемые источники энергии, природный газ, Европейская Комиссия, ТАР, TANAP, энергетическая политика, поставки энергоносителей, экспорт энергоресурсов, Договор к Энергетической хартии.

**ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ
ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ:
«ОҢТҮСТІК ДӘЛІЗ»
МЫСАЛЫНДАҒЫ
ТИІМДІ
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ**

Энергетикалық мәселелер Еуропалық Одақтың құрылуында маңызды рөл атқарды. Германия, Франция, Италия және Бенилюкс елдері бастапқыда Еуропалық көмір және болат балқыту бірлестігін (ЕКББ) және 1957 жылы Еуроатом, Еуропалық экономикалық қауымдастық құру туралы келіскені белгілі.

Энергетикалық саясат анықтаушы сипатқа ие, себебі оның көмегімен кез-келген өнеркәсіп өндірісінің іске асуы үшін алғышарттар жасап шығарылады. Соңғы жылдар ішінде, Еуропалық Одақ шеңберіндегі интеграцияның өсуімен Одақ ішінде де, осы ассоциацияға кірмейтін мемлекеттерде де, сонымен қатар халықаралық ұйымдар шеңберінде ортақ энергетикалық саясатты құрастыру мен жүзеге асыру бойынша атқарылатын жұмыстың айтарлықтай күшеюі байқалады.

Мұнай және газ кен орындарын ұлғайту әлемдік нарықтарға тасымалдаудың жақсаруына ықпал етіп, диверсификацияға ұласады. Орталық Азия аймағынан газдың жеткізілуі ЕО үшін үлкен маңызға ие. Сондықтан кейінгі жылдарда ортақ қызығушылықтар мен әрекет етуге негізделген ұзақ мерзімді серіктестіктің негізгі элементтері бекітілуі мүмкін: Орталық Азия энергетикалық ресурстарын пайдалану ірі көлемді және тұрақты инвестицияларды, сонымен қатар, энергетикалық сектордың барлық компоненттеріне бағытталған және көптеген дамыған нарықтарға шығуды жеңілдететін кешенді саясатты талап етеді [1].

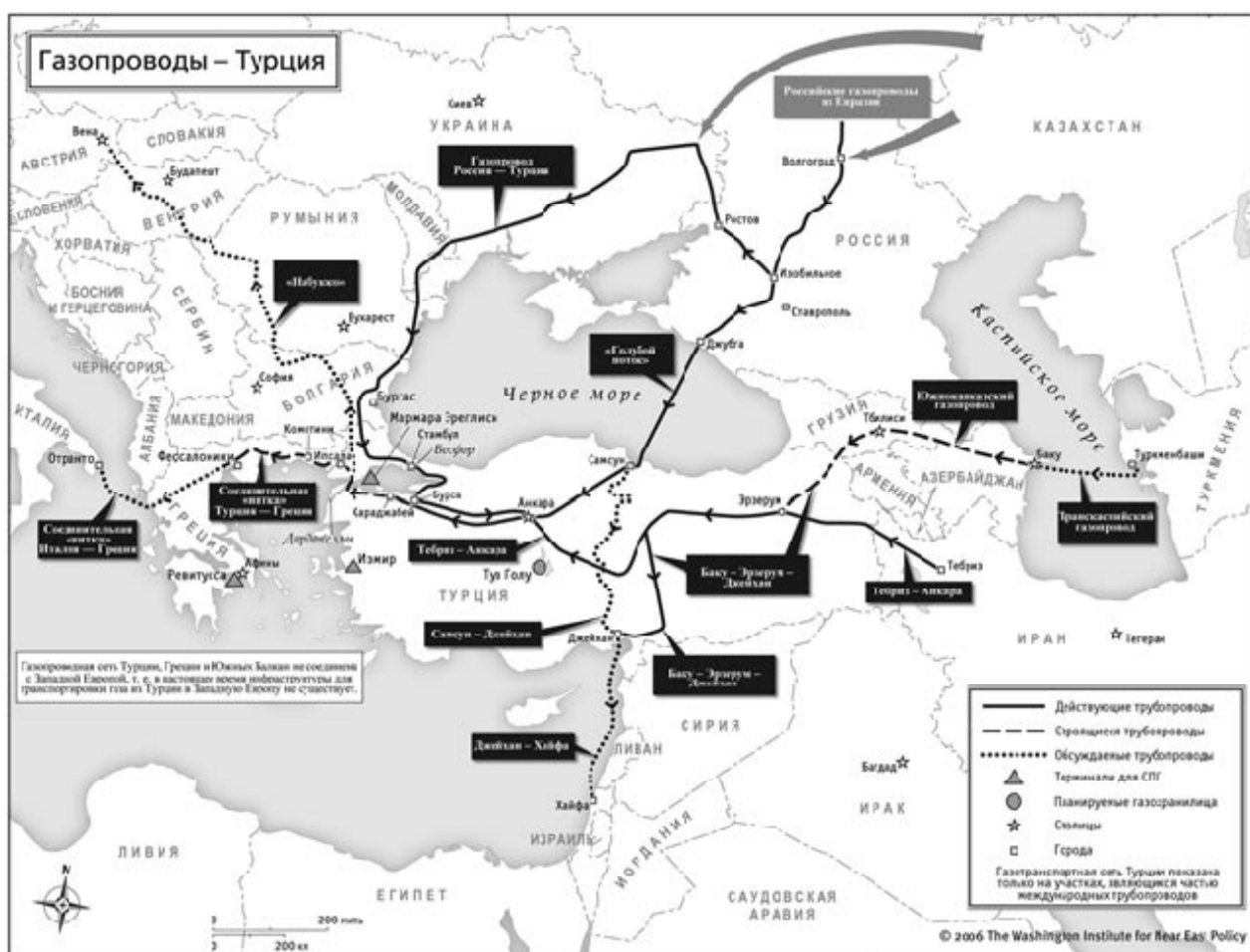
Еуропалық Комиссия «Еуропа-2020» атты саяси құжат қабылдаған болатын, ол «қуатты әрі шамданушылық» энергетикалық саясаттың негізін қалауға арналған. Осы саясаттың халықаралық аспектісі алдыңғы орындағы мәнге ие және айтарлықтай көмірсу көлемі бар ірі өндіруші және транзитті мемлекеттермен серіктестік сипатындағы қатынастардың қатарын құрудың маңыздылығын атап көрсетеді. 2011 жылы қыркүйекте Еуропалық Комиссияның жаңа бағдарламалық құжаты шығады – энергетика бойынша ЕО саясаты: біздің шекарамыздан тыс жерлердегі серіктестермен ықпалдасу. Бұл энергетика саласындағы ЕО сыртқы қатынастары үшін барлық жағынан мәселелерді жалпылай қамтитын стратегияны қамтамасыз етеді [2].

«Оңтүстік газ дәлізінің» іргетасын салу салтанатты рәсімі Бакуда 2014 жылы 20 қыркүйекте өтті. Әзербайжан астанасына сол кезде келген жоғары шенді қонақтары «Оңтүстік дәліз»

жобасының стратегиялық маңызын ерекше атап көрсетіп, аймақтық және халықаралық ынтымақтастыққа бұл жобаның жағымды әсеріне мән берді. Сонымен бірге, бұл жоба ең алдымен, жандық энергетикалық қауіпсіздік жүйесінің қалыптасу үдерісіне де өзіндік үлесін қосады.

Қазіргі күні Каспий аймағының барлық мемлекеттері энергетика саласындағы өз тұтынушыларының шеңберін әрқелкі деңгейде әртараптандырды. Жоспар бойынша «Оңтүстік дәліз» келесі құбыр желілерін қамтиды: біріктіруші «Түркия – Греция – Италия», Трансдари-

атикалық және «Набукко» [3]. Еуропалық Одақ энергожеткізілімдерді әртараптандыруға байланысты шараларды қолға ала отырып, «Оңтүстік дәліз» (1-сурет) сияқты құбыр желісінің салынуын қолдайды. Сонымен қатар, Еуропалық Одақ аймақта энерготасымалдаушылардың жеткізілімдеріне арналған тораптарды орналастыруда негізгі өлшемдер ретінде коммерциялық және экологиялық бағыттарды таңдап, содан кейін ғана саяси өлшемді алға қояды, ал Қазақстанның тарабы бұл амалды толықтай қолдайды [4].

1-сурет – ақпарат көзі: http://carnegieendowment.org/files/Petersen_CER_Eng.pdf

Түркияның энергетика мәселелеріндегі белгілі сарапшысы Мерт Бильгиннің ойынша, «Оңтүстік дәліз» деп аталатын (Каспийден Батысқа Түркия арқылы мұнай мен газ тасымалдау) жобасының толыққанды жұмыс істеуі үшін келешекте Таяу Шығыстың да табиғи байлығын аталмыш энергетикалық дәліз арқылы тасымал-

дау қажет. Себебі, Каспий теңізі Батысты толығымен мұнай мен газ экспортымен қамтамасыз ете алмайды. Құбырлар толық толтырылмаған жағдайда, қосымша түрде, Таяу Шығыстан да мұнай мен газ жеткізу қажет болады [5].

2050 жылға қарай Еуропалық Одақ көміртегінің таралуын 80%-ға төмендетуді жоспарлап

отыр. Энергетикалық тиімділікті арттыруға және қайта қалпына келетін энергия көздерін кеңінен пайдалануға назар аударылып отыр. Сонымен бірге табиғи газ көміртексіз электрэнергетикасына өтудегі резервтік отын ретінде қарастырылады. Еуропалық Комиссия Еуропалық Одақтың жалпы тұтынуында Каспий аймағының және Таяу Шығыстың газ жағынан үлесін 10 %-ға дейін жеткізуді көздеп отыр. Оңтүстік газ дәлізінің (Southern Gas Corridor (SGC)) жобасын жүзеге асыру үшін Еурокомиссияның тізімінде 21 жоба белгіленген.

2018 жылы Трансадриатикалық (TAP (Trans Adriatic Pipeline)) және Трансанатолиялық (TANAP (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project)) газ құбырларының желілеріне бастама беру маңызды рөлге ие. Жоғарыда аталған TAP газ құбырының маршруты бойынша Әзербайжаннан (Шах-Дениз 2 кен орны) 870 км қашықтықты құрайтын газ құбыры арқылы газды Түркия, Греция, Албания, Адриатикалық теңіз арқылы Италияның оңтүстігіне, содан соң Солтүстік Еуропаға жеткізеді. TANAP атты маршрут желісі болса, Әзербайжан (SOCAR компаниясы 80%) және Түркияның (BOTAS 15% және ТРАО 5% компаниялары) ортақ жобасы, жоспары бойынша Әзербайжаннан Еуропаға Түркия арқылы табиғи газдың экспорты ескерілген [6]. Оңтүстік газ дәлізі бұл – Каспий аймағынан Грузия және Түркия арқылы Еуропаға жылына 10 млрд м³ жуық жеткізілімдер үшін арналған газ-транспорттық инфрақұрылымының кешені [7].

Еурокомиссияның төрағасы Жозе Мануэл Баррозу өзінің Бакуға жасаған сапарының аясында: «Оңтүстік газ дәлізі тек қана саяси көзқарас тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар, энергетикалық қауіпсіздік тұрғысынан да маңызды» екендігін атап көрсетті [8]. Сонымен қатар, Жозе Мануэл Баррозу бұл дәліз кейіннен Кавказ және Түркиядан, содан соң Греция және Албанияның территориясынан өтіп, 2000 километрден тұратын қашықтықты игеріп, Каспий теңізін Еуроодақтың орталығымен қосатынын атап көрсеткен болатын. Сонымен қатар, бұл жоба тек қана құбыр желісі ғана емес, ол ХХІ ғасырдың маңызды стратегиялық, энергетикалық дәлізі, толыққанды мағынадағы геостратегиялық жобасы болады. Ал ЕО кеңесінің энергетика мәселелері жөніндегі комиссары Марош Шевчович «Оңтүстік дәліз» бойымен Еуропа мемлекеттеріне табиғи газдың алғаш рет жөнелтілуі 2019 жылға қарай күтілуде екендігін атап көрсеткен [9].

ЕО-ның «Оңтүстік газ дәлізі» бойынша серіктестерінің ішінде Әзербайжан, Түрікмен-

стан, Грузия, Қазақстан, Түркия, Ирак, Египет, сонымен қатар келешекте Иран және Өзбекстан аталады. Орталық Азия мемлекеттері және ЕО арасындағы энергетика саласындағы ынтымақтастық мәселелері бойынша өзара түсіністік жөніндегі Меморандумдарға келетін болсақ, Түрікменстанмен – 2008 ж. 26 мамырда; Өзбекстанмен – 2011 ж. 24 қаңтарда; Қазақстанмен – 2006 ж. жасалды [10].

Соңғы жиырма жылдың ішінде Қара теңіз аймағының геосаяси және транзиттік маңызы айтарлықтай артты. Өйткені, аталмыш аймақ Каспий, Орталық Азия және Таяу Шығыстың көмірсутек шикізатын Еуропалық Одақ елдеріне жеткізудің негізгі дәлізіне айналып отыр. Оның үстіне, бұл географиялық аймақ Ресей мен Түркияны, Еуропа мен Ресейді, Каспий теңізі мен Еуропаны, Кавказ бен Еуропаны жалғап жатыр. Қара теңіз аймағы елдерінің әрқайсысы өз ұлттық мүдделеріне сай әртүрлі энергетикалық саясат жүргізуде. Десек те, Еуропалық Одаққа мүше елдердің энергетикалық саясаты «Еуропа көршілік саясаты» мен «Шығыс серіктестігі бастамасы» бағдарламаларына сай жүзеге асырылады [5].

Оңтүстік дәліз жобасы аясында әртүрлі маңызды құрауыштар бөлініп шығады. Орталық Азия және Еуропалық Одақ арасындағы газ жеткізілімдерінің мәселесі әрқашанда өзекті болды. Энергетикалық ресурстардың, энерготасымалдаушылардың үздіксіз жеткізілімдерін қамтамасыз ету Еуропалық Одақ нарықтарында жиі күн тәртібіндегі мәселе болды. Орталық Азия мемлекеттерінің ішінде, атап айтқанда, Түрікменстан газын экспортқа шығарылады және маңызды энергетикалық жобалар аясында ескеріледі. Сонымен қатар, 2008 жылы сәуір айында Еуропалық Комиссия және Түрікменстан үкіметі арасында Стратегиялық энергетикалық серіктестік жөніндегі Меморандумға қол қойылды [11].

Түркиядағы Эрзурум мен Австриядағы Баумгартен-ан-дер-Мах дейінгі қашықтықты алатын Nabucco құбыр желісі «Оңтүстік дәліз» концепциясына енген екі жоба ретіндегі құбырдың бірі. Орталық Еуропа нарығына 2014 жылдан 2016 жылға дейін оның қуаты жылына 31 млрд. м³ көлемінде өлшенеді. Еуропада газға қатысты сұранысты келешекте бұл көрсеткіш 5%-ға жуық қамтамасыз етеді деп болжамдануда. Ал екінші элемент – Грецияға жылына 0,5 млрд. м³ ресурсты қамтамасыз ететін түрік-грек-итальян құбыры (TGI), бірақ оның қуаты 2014 жылға қарай Италияға 8 млрд. м³ дейін ұлғаяды деп кезінде жоспарда болды [12].

Географиялық орналасуды ескерсек, Орталық Азияның мұнайы ЕО энерготасымалдаушыларды жеткізуде әртараптандырудың шынайы нұсқасына айналып отыр. Аймақтағы табиғи газы бар үш мемлекет – Қазақстан, Өзбекстан және Түрікменстан. Олардың әрқайсысы өндіру мен тұтынудың әртүрлі деңгейіне және Еуропаға газды экспорттаудың әртүрлі әлеуетіне ие. Көмір саласының дамуына да көп көңіл бөлінуде. Көмір өндірісінің тиімділігін арттыру және әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу үшін саланы қайта ұйымдастыру бойынша шаралардың кешені жүзеге асырылуда.

Қазақстанның энергетикалық саясатының негізгі халықаралық аспектілерін ескере отырып, Қазақстанның Энергетикалық хартия келісімшартына қол қойып, ратификациялауын атап көрсету қажет. Қазақстан Еуропалық Одақтың «ИНОГЕЙТ» бағдарламасына қатысады, сонымен қатар, Каспий аймағынан мұнай мен газды тасымалдау жобаларының

құбыр инфрақұрылымын дамытуға байланысты қызығушылық танытады. Сонымен қатар, 2011 ж. 4 қазанда ЕО тарапынан Қазақстанға Транскаспий газ құбырының жобасына қатысу туралы шақырту түсті. Еуропалық Одақтың энергетика мәселелері жөніндегі Комиссары Г.Оттингер атап көрсеткендей: «ЕО үшін мұндай құбыр Оңтүстік дәліздің дамуына маңызды үлес ретінде болады. Бұл ЕО-ның инфрақұрылымдық жобаға қолдау ретінде халықаралық келісімшарт жасауға қатысты ұсынысы. Келешекте біз Оңтүстік дәлізде Қазақстанның сәйкес қатысуын қолдаймыз» [13]. Қазақстаннан экспортқа шығарылатын мұнайдың 70%-ы ЕО мемлекеттеріне бағытталады (Италия, Нидерланды, Франция, Австрия). Энергоресурстарды экспорттаушы ретінде Орталық Азияның қатысуы ең алдымен, Транскаспий құбырының шеңберіндегі газ (Түрікменстанның қатысуы көзделді) және мұнай (Қазақстанның қатысуымен) тасымалымен байланысты.

Әдебиеттер

- 1 The EU and Central Asia: Strategy for a new partnership// www.eurodialogue.eu
- 2 Richard Rousseau The EU looks to Central Asia for energy security // Diplomatic courier a global affairs magazine – january 2012.
- 3 Alexandros Petersen with Katinka Barysch Russia, China and the geopolitics of energy in Central Asia// Published by the Centre for European Reform (CER), 14 Great College Street, London © CER NOVEMBER 2011/ http://carnegieendowment.org/files/Petersen_CER_Eng.pdf
- 4 Султанов Булат, Музапарова Лейла Политика и интересы великих держав в Казахстане/ Стратегические перспективы: ведущие державы, Казахстан и центральноазиатский узел Под ред. Роберта Легволда/ Кембридж, штат Массачусетс © Американская академия гуманитарных и точных наук, 2003 © «Интердиалект+». Перевод с английского и издание, 2004 – 292 с.
- 5 Момынқұлов Ж. Түркияның энергетикалық саясаты //Еуразия ғылыми-зерттеу институтының баяндамалары. Алматы 2014 – 52 б.
- 6 Акматалиева А.М. Центральная Азия в энергетической политике ЕС// Вестник КРСУ. – 2014. – Том 14. – № 11.
- 7 Евросоюз ставит на Южный коридор//<http://gb2012.ru/?p=5941> [04.11.2013]
- 8 ЕС и Азербайджан ускоряют и расширяют проект Южного газового коридора//<http://www.ntv.ru/novosti/1040176/> [14.06.2014]
- 9 «Южный коридор» из Каспия заменит Европе «Южный поток» из России//<http://www.profi-forex.org/novosti-mira/entry1008237793.html> [10.12.2014]
- 10 Тексты Меморандумов о взаимопонимании ЕС и отдельными государствами в области энергетики// http://ec.europa.eu/energy/international/caucasus_central_asia_en.htm [04.12.2006; 26.05.2008; 24.01.2011]
- 11 Jos Boonstra The EU's interests in Central Asia: Integrating energy, security and values into coherent policy // EDC 2020 seventh framework programme – №9, january 2011 – 22 p.
- 12 Денисон М. ЕС и Центральная Азия: Выгодное энергетическое сотрудничество // Рабочий доклад EUCAM. – №2. – август 2009. – 16 с.
- 13 Серик Р.С. Новые тенденции в Центральноазиатской политике Европейского Союза// <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/novye-tendencii-v-central-noaziatskoy-politike-evropeys> [21.10.2011]

References

- 1 The EU and Central Asia: Strategy for a new partnership// www.eurodialogue.eu
- 2 Richard Rousseau The EU looks to Central Asia for energy security // Diplomatic courier a global affairs magazine – january 2012.

- 3 Alexandros Petersen with Katinka Barysch Russia, China and the geopolitics of energy in Central Asia// Published by the Centre for European Reform (CER), 14 Great College Street, London © CER NOVEMBER 2011/ http://carnegieendowment.org/files/Petersen_CER_Eng.pdf
- 4 Sultanov Bulat, Muzaparova Leila Politika i interesy velikikh derzhav v Kazakhstane/Strategicheskie perspektivy: vedushchie derzhavy, Kazakhstan i central'noaziatskiy uzel Pod red. Roberta Legvolda/Kembridzh, shtat Massachusetts © Amerikanskaya akademiya gumanitarnykh i tochnykh nauk, 2003 © «Interdialekt+». Perevod s angliyskogo i izdanie, 2004 – 292 s.
- 5 Momynkulov Zh. Turkiyany energetikalyk sayasaty/Euraziya gylymi-zertteu institutynyn bayandamalary Almaty 2014 – 52 b.
- 6 Akmatalieva A.M. Tsentralnaya Aziya v energeticheskoi politike ES//Vestnik KRSU. 2014. Tom 14. № 11
- 7 Evrosoyuz stavit na Yuzhnyy koridor//<http://gb2012.ru/?p=5941>[04.11.2013]
- 8 ES i Azerbaidzhan uskoryayut i rasshiryayut proekt Yuzhnogo gazovogo koridora // <http://www.ntv.ru/novosti/1040176/> [14.06.2014]
- 9 «Yuzhnyy koridor» iz Kaspiya zamenit Evrope «Yuzhnyy potok» iz Rossii//<http://www.profi-forex.org/novosti-mira/entry1008237793.html> [10.12.2014]
- 10 Teksty Memorandumov o vzaimoponimanii ES i ot del'nymi gosudarstvami v oblasti energetiki// http://ec.europa.eu/energy/international/caucasus_central_asia_en.htm [04.12.2006; 26.05.2008; 24.01.2011]
- 11 Jos Boonstra The EU's interests in Central Asia: Integrating energy, security and values into coherent policy // EDC 2020 seventh framework programme – №9, january 2011 – 22 p.
- 12 Denison M. ES i Tsentralnaya Aziya: Vygodnoe energeticheskoe sotrudnichestvo// Rabochiy doklad EUCAM №2 – avgust 2009 – 16 s.
- 13 Serik R.S. Novye tendencii v Tsentral'noaziatskoi politike Evropeiskogo Soyuza//<http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/novye-tendencii-v-central-noaziatskoy-politike-evropeys> [21.10.2011]

...Қазақстанның негізгі стратегиялық басымдықтары – бұл шикізат ресурстары. Қазір біз еліміздің жаңа экономикалық өсімін қалыптастыру үшін энергетикалық және өндіруші салаларды тиімді пайдалану, аталған салалардың өнімділігі, өнім көлемі мен табысты барынша арттыру мәселелерін қарастырудамыз...

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев

3-бөлім
**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ
МЕМЛЕКЕТІШІЛІК ҚҰҚЫҚ**

Раздел 3
**МЕЖДУНАРОДНОЕ
И ВНУТРИГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО**

Section 3
**THE INTERNATIONAL AND
DOMESTIC LAW ISSUES**

Шакиров К.Н.

**Республика Казахстан и
правовые механизмы защиты
прав и законных интересов
этнических меньшинств**

В статье представлен материал, освещающий правовые механизмы защиты прав и законных интересов этнических меньшинств и роль Казахстана в данном процессе. В этой связи автор останавливается на комплексе нормативно-правовых актов, принятых мировым сообществом и регулирующих межэтнические отношения. В статье особое внимание акцентируется на Конвенции об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, подписанной в Москве 21 октября 1994 некоторыми субъектами Содружества Независимых государств. Дается анализ документа его положительные стороны и недостатки. Делается вывод, что до настоящего времени он служил надежным механизмом решения проблем в национальной сфере и важно, чтобы данный опыт нашел свое развитие с учетом действующих международно-правовых механизмов.

Ключевые слова: Республика Казахстан, межэтнические отношения, национальные меньшинства, конвенция, декларация, договор, конституция, Ассамблеи народа Казахстана (АНК), президент, защита прав и интересов.

Shakirov K.N.

**The Republic of Kazakhstan and
legal mechanisms of protection
the rights and legitimate interests
of ethnic minorities**

The article presents the material covering the legal mechanisms of protection the rights and legitimate interests of ethnic minorities and the role of Kazakhstan in this process. In this regard, the author dwells on a set of legal acts adopted by the international community and regulating inter-ethnic relations. In the article special attention paid to the Convention on the Rights of Persons belonging to national minorities, signed in Moscow on 21 October 1994 by some subjects of the Commonwealth of Independent States. Given analysis of document, its positive aspects and disadvantages. It is noted that in the Republic of Kazakhstan developed its own special mechanism of regulation of inter-ethnic relations and the interests of national minorities. This thesis is substantiated analysis of the Assembly of People of Kazakhstan, established by the Decree of President of Kazakhstan dated March 1, 1995 as a consultative body under the President of RK. It is concluded that, to date, that it served as a reliable mechanism for solving the problems in the national sphere, and it is important that this experience will find its development, taking into account existing international legal mechanisms.

Key words: Republic of Kazakhstan, ethnic relations, minorities, conventions, declarations, contract, constitution, Kazakhstan People's Assembly, the President, protection of rights and interests.

Шакиров К.Н.

**Қазақстан Республикасы және
этникалық азшылықтардың
құқықтары мен заңды
мүдделерін қорғаудың
құқықтық тетіктері**

Мақалада этникалық азшылықтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың құқықтық тетіктері және осы үрдістегі Қазақстанның рөлін көрсететін материал берілген. Осыған байланысты автор әлемдік қауымдастықпен қабылданған және ұлтаралық қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық актілер кешеніне тоқталады. Мақалада 21 қазан 1994 жылы Мәскеуде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының кейбір субъектілері қол қойған ұлттық азшылықтарға жататын тұлғалардың құқықтарын қамтамасыз ету туралы Конвенцияға айрықша назар аударылады. Құжатқа, оның жағымды жақтары мен кемшін тұстарына талдау жасалынады. Қазақстан Республикасында ұлтаралық қатынастар мен ұлттық азшылықтардың мүддесін ескерудің айрықша тетігі қалыптастырылғаны атап өтіледі.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, ұлтаралық қатынастар, ұлттық азшылықтар, конвенция, декларация, келісім-шарт, конституция, Қазақстан халқы Ассамблеясы, президент, құқықтар мен мүдделерді қорғау.

**РЕСПУБЛИКА
КАЗАХСТАН И
ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ
ЗАЩИТЫ ПРАВ И
ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ
ЭТНИЧЕСКИХ
МЕНЬШИНСТВ**

Введение

Существование этнических (национальных) меньшинств – это исторически сложившийся факт, не везде и не всегда однозначно воспринимаемый как данность. Вот почему это понятие на том или ином историческом отрезке времени в большей или меньшей степени привлекает внимание мировой общественности и, к сожалению, чаще всего в контексте обсуждения проблем, связанных с нарушением в отдельных государствах прав и законных интересов его представителей.

В плане максимальной защиты прав и законных интересов национальных меньшинств огромная роль принадлежит международным организациям и институтам, благодаря которым мировая практика выработала свои подходы к поиску путей решения проблем этнических меньшинств, возникающих в том или ином регионе земного шара, и надо признать, что именно международным структурам принадлежит важная роль в выработке стратегии и механизмов их урегулирования.

Международно-правовые документы защиты прав и законных интересов этнических меньшинств

Международные контрольные механизмы в области прав человека, возможности которых могут быть использованы для защиты прав лиц, принадлежащих к меньшинствам, созданы на основе документов, принятых мировым сообществом. В перечень таких документов [1] относятся:

- Всеобщая декларация прав человека 1948 года;
- Конвенция о предупреждении преступлений геноцида и ответственности за него 1948 года;
- Международная Конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 21 декабря 1965;
- Международный пакт о гражданских и политических правах, принятый Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 года;
- Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам, провозглашенная Генеральной Ассамблеей ООН 18 декабря 1992.

- Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод, принятая Советом Европы 4 ноября 1950 года;
- Заключительный акт совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинский заключительный акт), 1975 год;
- Итоговый документ Венской встречи государств-участников СБСЕ от 15 января 1989 года;
- Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ, 1990 год;
- Документ совещания экспертов СБСЕ по вопросам национальных меньшинств, Женева, 1991 год;
- Документ Московского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ, 1991 год;
- Парижская хартия для новой Европы – встреча на высшем уровне государств-участников СБСЕ, 1991 год;
- Европейская хартия о региональных языках и языках меньшинств, принятая в 1992 году;
- Декларация Хельсинской встречи на высшем уровне, 1992 год;
- Рамочная Конвенция о защите национальных меньшинств Совета Европы, принятая в 1995 году.
- Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам. Москва, 21 октября 1994 года.

Как видно, в мире создана мощная правовая база по регламентации и защите прав и законных интересов национальных меньшинств. Однако, встречающееся их нарушение в отдельных странах ставит вопрос о выработке эффективных механизмов реализации мер, принимаемых международным сообществом.

В связи с тем, что проблема национальных меньшинств носит комплексный характер, ее законодательное решение нередко связано с решением ряда гуманитарных проблем. Например, обеспечение прав национальных меньшинств означает уменьшение количества беженцев; с другой стороны, упрощение процедуры свободного передвижения автоматически снимает многие требования национальных меньшинств. Отсюда следует сделать вывод, что сотрудничество государств в гуманитарной области не может осуществляться без учета интересов этнических меньшинств.

О Конвенции об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам от 21 октября 1994 г.

Демократические изменения на постсоветском пространстве после распада СССР породили надежду на постановку давно назревших вопросов улучшения межнациональных отношений, в том числе разрешение проблем национальных меньшинств. Однако с созданием в декабре 1991 г. Содружества Независимых Государств проблемы национальных меньшинств на территории бывшего Союза приобрели весьма сложный, порой противоречивый характер и стали в отдельных странах более актуальными, чем в период существования СССР. Это обуславливалось тем, что если прежние общесоюзные законы позволяли хотя бы частично разрешать проблемы национальных меньшинств (например, в вопросе о гражданстве), то с образованием СНГ в большинстве стран содружества эти законы прекратили свое действие, а новые не были приняты. При этом каждое суверенное государство – член СНГ, несмотря на богатый и проверенный временем арсенал международных правовых средств разрешения проблем межнациональных отношений, пыталось либо не замечать наличие таковых, либо предложило собственное видение решения, не всегда учитывающие интересы интонациональных для данной страны народов.

Думается, отчасти поэтому в рамках СНГ заключен ранее отмеченный многосторонний документ по вопросам национальных меньшинств – *Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам*, подписанная 21 октября 1994 г. в Москве президентами и главами Азербайджана, Армении, Беларуси, Грузии, Казахстана, Кыргызстана, Молдовы, России, Таджикистана и Украины [2].

При подписании Конвенции Президент Азербайджана Г. Алиев высказал «особое мнение», а Президент Украины Л. Кравчук подписал ее с примечанием «с учетом законодательства Украины». Эксперты Украины высказывали особое мнение, и на стадии разработки проекта конвенции заявив, что проект Конвенции не учитывает мнения Украины по ряду принципиальных положений концептуального характера, не дает четкого юридического определения понятия «языковые меньшинства», в силу чего сам предмет Конвенции, нацеленной на обеспечение их прав, носит неопределенный, размытый характер.

Особое мнение экспертов Азербайджанской Республики заключалось в том, что ст. 2 проекта Конвенции следовало бы изменить, так как национальная принадлежность того или иного человека определяется, как правило, не индиви-

дуальным выбором, а этническим происхождением. Только в случае смешанных браков можно говорить об индивидуальном выборе, и то лишь в ограниченной форме и в соответствии с существующим в той или иной стране законодательством.

Конвенция не была подписана Туркменистаном и Узбекистаном. Согласно ст. 14 Конвенция вступает в силу со дня сдачи депозитарию (правительству Республики Беларусь) третьего уведомления, подтверждающего выполнение договаривающимися сторонами необходимых внутригосударственных процедур для вступления ее в силу. Для других договаривающихся сторон Конвенция вступает в силу со дня получения депозитарием уведомления.

Таким образом, в рамках СНГ, можно сказать, был принят исторический документ, составивший правовую основу для многостороннего сотрудничества государств в области защиты прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам. Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, носит открытый характер, что вытекает из ст. 15, согласно которой к Конвенции, после вступления ее в силу, могут присоединиться другие государства, разделяющие ее цели и принципы. Открытый характер Конвенции подтверждается также тем, что любая из договаривающихся сторон на основании ст. 16 Конвенции может заявить о своем выходе из нее путем письменного уведомления депозитария не менее чем за шесть месяцев до даты выхода.

В преамбуле Конвенции подтверждается приверженность государств-участников Конвенции соблюдению международных стандартов в области прав человека и защиты прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, закрепленных в соответствующих документах ООН и ОБСЕ. Государства-участники Конвенции подтверждают также, что права лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, являются неотъемлемой частью общепризнанных прав человека.

Сам факт участия стран-членов СНГ в Конвенции означает, что они наконец-то признали факт существования на их территории национальных меньшинств и вытекающих из этого их интересов и нужд. Такой вывод подтверждается и преамбулой Конвенции, которая гласит, что ее участники принимают во внимание, что «на территории каждой Договаривающейся Стороны проживают лица, которые принадлежат к национальным меньшинствам».

В преамбуле Конвенции «договаривающиеся стороны» заявили, что поощрение и защита прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, способствуют политической стабильности государств, в которых они проживают. В связи с этим государства-участники Конвенции признают необходимость принять надлежащие меры для обеспечения прав национальных меньшинств и создать в этих целях соответствующие механизмы сотрудничества, в том числе в рамках двусторонних соглашений.

Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, не лишена существенных недостатков. В ней, в частности, не нашли отражение все права меньшинств, которые содержатся, например, в документах ОБСЕ, – не предусмотрено создание контрольного механизма, а механизмы по Уставу СНГ, включая Комиссию по правам человека, не способны обеспечивать эффективный контроль в данной области.

Вместе с тем необходимо отметить, что Конвенция создает правовую базу для сотрудничества стран-членов СНГ на основе двусторонних соглашений или принятия национального законодательства по проблемам национальных меньшинств.

Вопросы равноправия граждан, независимо от их национального происхождения и статуса, в странах СНГ регулируются конституциями и законодательными актами этих стран. В этой связи наметились и некоторые признаки унификации национальных законодательств в области прав человека и защиты прав национальных меньшинств. Например, в Декларации о соблюдении принципов сотрудничества в рамках СНГ от 14 февраля 1992 г. закреплён принцип соблюдения международно-правовых норм в области защиты прав человека, включая права национальных меньшинств.

К вопросу о правовой защите прав национальных (этнических) меньшинств в Казахстане

Исследование межэтнических отношений в Казахстане, где за последние годы произошли существенные количественные изменения населения, которые актуализировали эту проблему, естественным образом приводит к выводу о важности и необходимости решения вопроса о правовой защите прав национальных (этнических) меньшинств.

В Казахстане проживают представители более 100 национальностей, поэтому для республики очень важны общественное согласие и политическая стабильность, и это нашло отра-

жение в статье 1 новой Конституции, принятой 30 августа 1995 года. Однако, запас прочности общественного согласия и политической стабильности в многонациональном государстве, учит история, во многом зависит от правильной национальной политики. В этом плане в нашей стране накоплен уникальный опыт регулирования межэтнических отношений и защиты интересов национальных меньшинств.

Следует отметить, что до принятия новой Конституции 1995 [3], Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 1995 года была создана Ассамблея народов Казахстана (АНК) как консультативно-совещательный орган при Президенте РК, одной из задач в деятельности которой является выработка предложений по проведению государственной политики, способствующей развитию дружественных отношений между представителями национальностей, проживающими на территории Казахстана, содействие их духовно-культурному возрождению и развитию на основе соблюдения принципа равноправия.

Главными же задачами АНК являются реализация государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в Республике Казахстан и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений.

В мае 2007 года в Конституцию Республики Казахстан был внесен ряд поправок. Ассамблее народа Казахстана придан конституционный статус, она получила право избирать в Мажилис Парламента девять депутатов, что значительно повысило ее общественно-политическую роль.

20 октября 2008 г. Президентом был подписан Закон РК «Об Ассамблее народа Казахстана» [5], согласно которому она стала полноправным субъектом политической системы страны и были определены нормативные правовые основы ее деятельности.

Сегодня Ассамблея способствует созданию благоприятных условий для дальнейшего межэтнического согласия, толерантности в обществе и единства народа. Кроме того, АНК оказывает содействие государственным органам в противодействии проявлениям экстремизма и радикализма в обществе, формировании политико-правовой культуры граждан, опирающейся на демократические нормы. Ассамблея обеспечивает интеграцию усилий этнокультурных объединений, помогает возрождению, сохранению и развитию национальных культур, языков и традиций народа Казахстана.

В регионах структуру Ассамблеи возглавляют акимы областей. Состав Ассамблеи и ассамблей областей, города республиканского значения и столицы формируется из числа представителей этнокультурных и иных общественных объединений, представителей госорганов и иных лиц с учетом их авторитета в обществе.

Девять депутатов Мажилиса Парламента от Ассамблеи народа Казахстана представляют интересы всех этносов страны. Кроме того, представительство казахстанских этнических сообществ в Парламенте осуществляется на основе их прямого участия в представительных органах через политические партии.

За 20 лет активной работы АНК прошла длительный путь развития, накопив большой консолидирующий и интеллектуальный потенциал и трансформировавшись в институт народной дипломатии.

Во многом благодаря работе Ассамблеи в нашей стране сформировалась уникальная модель межэтнического и межконфессионального согласия, особая атмосфера доверия, солидарности и взаимопонимания, когда каждый гражданин, независимо от этнической или религиозной принадлежности, обладает и пользуется всей полнотой гражданских прав и свобод, гарантируемых Конституцией. В республике созданы все необходимые условия для развития культуры, языка, традиций всех этносов нашей республики. Деятельность Ассамблеи способствует росту международного авторитета Казахстана как страны, эффективно решающей вопросы межэтнических отношений.

В юбилейный для АНК 2015 год Указом Главы государства он был объявлен годом Ассамблеи народа Казахстана. 23 апреля 2015 года во Дворце мира и согласия под председательством Президента Республики Казахстан состоялась XXII сессия АНК. Нурсултан Назарбаев поставил 7 новых задач, в реализации которых Ассамблея должна принимать непосредственное участие. Это развитие всеказахстанской культуры, укрепление единства народа на основе общих духовно-нравственных ценностей, патриотической воспитание молодежи, дальнейшее развитие государственного языка и трехязычного образования, обеспечение общественного контроля в транспарентном государстве, недопущение политизации межэтнических отношений, а также укрепление культурно-гуманитарных связей с партнерами по Евразийскому экономическому союзу.

Заключение

Таким образом, в Казахстане предложен свой вариант регулирования межэтнических отношений, учета интересов национальных меньшинств.

До настоящего времени он служил надежным механизмом решения проблем в национальной сфере. Хотелось бы надеяться, что данный опыт найдет свое продолжение и развитие с учетом действующих международно-правовых механизмов.

Литература

- 1 Айдарбаев С. Статус национальных меньшинств в Казахстане по международному и внутригосударственному праву. – Алматы, 2006. – 215 с.; Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 784 с.; Права и свободы человека: Сборник нормативных правовых актов. – Алматы: ЮРИСТ, 2007. – 36 с.; Основные международные документы по правам человека. Материалы и комментарии. – Алматы, 1998. – 148 с.; Международные договоры, ратифицированные Республикой Казахстан, в сфере обеспечения прав, основных свобод человека, охраны труда, миграционной политики. / Сост. И.В.Межибовская, Э.Б. Мухаметжанов. В 2-х кн. Кн. 1. – Алматы: Жеті жарғы, 2000. – 254 б.
- 2 Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам. Москва, 21 октября 1994. adilet.zan.kz/rus/docs/H940000213
- 3 Сапаргалиев Г. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. – 3-е изд., с доп. – Алматы: Жетіжарғы, 2007. – 544 с.
- 4 «Об образовании Ассамблеи народов Казахстана». Указ Президента Республики Казахстан от 1 марта 1995 г. N2066.
- 5 «Об Ассамблее народа Казахстана». Закон Республики Казахстан от 20 октября 2008 года N 70-IV http://tengrinews.kz/zakon/parlament_respubliki_kazahstan/konstitutsionniy_stroy_i_osnovyi_gosudarstvennogo_upravleniya/id-Z080000070/

References

- 1 Aydarbayev S. Status natsionalnykh menshinstv v Kazakhstane po mezhdunarodnomu i vnutrigosudarstvennomu pravu. – Almaty, 2006. – 215 s.; Mezhdunarodnyye akty o pravakh cheloveka: Sbornik dokumentov. – M.: NORMA – INFRA-M, 1998. – 784 s.; Prava i svobody cheloveka: Sbornik normativnykh pravovykh aktov. – Almaty: YURIST, 2007. – 36 s.; Osnovnyye Mezhdunarodnyye dokumenty po pravam cheloveka. Materialy i kommentarii. – Almaty, 1998. – 148 s.; Mezhdunarodnyye dogovory, ratifitsirovannyye Respublikoy Kazakhstan, v sfere obespecheniya prav, osnovnykh svobod cheloveka, okhrany truda, migratsionnoy politiki. / Sost. I.V. Mezhibovskaya, E.B. Mukhametzhannov. V 2 – kh kn. Kn. 1. – Almaty: Zheti zhargy, 2000. – 254 s.
- 2 Konventsiya ob obespechenii prav lits, prinaldezhashchikh k natsional'nyim men'shinstvam. – Moskva, 21 oktyabrya 1994. adilet.zan.kz/rus/docs/H940000213
- 3 Sapargaliyev G. Konstitutsionnoye pravo Respubliki Kazakhstan: Akademicheskii kurs. – 3 – ye izd, s dop. – Almaty: Zheti zhargy, 2007. – 544 s.
- 4 «Ob obrazovanii Assamblei narodov Kazakhstana». Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 1 marta 1995 g. N 2066
- 5 «Ob Assambleye naroda Kazakhstana». Zakon Respubliki Kazakhstan ot 20 oktyabrya 2008 goda N 70-IV.

Zhaylau Zh.

The General concept of human rights: international theoretical and legal aspects of development

The purpose of this article is to examine the definitions in concept of human rights. The article deals with the international theoretical and legal aspects of human right`s development. The author conducted a comparative analysis of general human right`s development, their status and classifications. If you look at history of human right`s development, it is revealed that the human rights gone through several phases, which have their own characteristics. the modern catalogue of human rights stated in international law documents and the constitutions of the states of law, is the result of a long historical development of benchmarks and standards that have become the norm in the modern society.

Key words: human rights, the development of human rights, the international theoretical and legal aspects, international law.

Жайлау Ж.

Адам құқықтары жөніндегі жалпылама концепция дамуының кейбір теоретикалық-құқықтық қырлары

Берілген жұмыстың мақсаты адам құқықтары концепциясын зерттеу мен анықтау болып табылады. Мақалада адам құқықтары туралы жалпылама концепция дамуының теоретикалық-құқықтық қырлары қарастырылады. Автор адам құқықтары дамуының жалпылама концепциясын, оның мәртебесі мен сыныпталуына салыстырмалы сараптама жүргізген. Тарихқа жүгініп көз салсақ, адам құқықтарының дамуы бірнеше кезеңдерден өтіп, әрбір кезеңнің өзіндік ерекшелігі бар екендігі айдан анық ашылып көрсетіледі. Бұл өз кезегіндегі бірқатар объективті және субъективті факторларға әсер ететіндігі баршамызға да мәлім. Халықаралық құқықтық құжаттар мен құқықтық мемлекет конституцияларында бекітілген адам құқықтарының қазіргі таңдағы каталогы – бұл бүгінгі күнде әдеттегі демократиялық қоғамның нормасы болып есептелінетін ұзақ уақыт бойындағы стандарттар мен эталондар дамуының тарихи кезеңінің нәтижесі.

Түйін сөздер: адам құқықтары, адам құқықтарының дамуы, халықаралық құқық, халықаралық теориялық-құқықтық аспекті.

Жайлау Ж.

Некоторые теоретико-правовые аспекты развития общей концепции о правах человека

Цель данной работы заключается в изучении и определении концепции прав человека. В статье рассмотрены теоретико-правовые аспекты развития концепции прав человека. Автором проведен сравнительный анализ общего развития прав человека, его статус и классификация. Если присмотреться к истории развития прав человека, то она прошла через несколько этапов, которые имеют свои особенности и влияют на ряд объективных и субъективных факторов. Современный каталог прав человека, зафиксированный в международно-правовых документах и конституциях правовых государств, – результат длительного исторического становления эталонов и стандартов, которые стали нормой современного демократического общества.

Ключевые слова: права человека, развитие прав человека, международное право, международные теоретико-правовые аспекты.

**THE GENERAL CONCEPT
OF HUMAN RIGHTS:
INTERNATIONAL
THEORETICAL AND
LEGAL ASPECTS OF
DEVELOPMENT**

As it is known, the individual, his rights and freedoms are Supreme values.

In turn, human rights are «certain structured regulatory properties and characteristics of being a person that expresses its freedom and is an integral and necessary means and conditions of its life, its relations with society, the state and other individuals. The modern world is impossible without human rights, which are based on the principles of freedom, equality, justice and are universal.

Human rights are inalienable. No one can deprive man of his natural birthright – to life, to physical integrity, to free choice of ways their livelihoods, freedom of conscience, opinion, belief, autonomy in the area of privacy and other rights. The modern world can not be imagined without human rights, which are based on the principles of freedom, equality, justice and universal nature.

Fairly observed that the modern catalogue of human rights stated in international law documents and the constitutions of the states of law, is the result of a long historical development of benchmarks and standards that have become the norm in the modern society. The critical step in the development of human rights was a bourgeois-democratic revolution in the XVII – XVIII centuries, which were put forward not only a wide range of human rights, but also principles of freedom and formal equality, which became the basis of universality of human rights, giving them a truly democratic sound. Formation of a legal state would be impossible without approval in the public consciousness and practice of freedom and human rights[1].

Noting the huge humanitarian and moral essence of human rights, however, it is impossible not to touch the question of why human rights in the modern world is not the universal fact, and most countries in the world are not legal (they can be authoritarian, totalitarian or devoid of any distinct characteristics). It seems that the answer to this question is not purely legal; it overlooks the broader sphere of social relations covered by the notion of civilization. If, therefore, historically trace the path of formation of ideas of human rights and the rule of law, it cannot be linked directly with any particular formation. The apotheosis of human rights was a bourgeois revolution with the principles of equality, freedom, justice. However, not all bourgeois states were able to hold a high standard of democracy and human rights.

In the same formation there may have been different attitudes to human rights and the state of law. Therefore, such global humanity problems should be considered in the context of the civilizational approach. Formation determines only the socio-economic development and the position of classes and social groups in society. Formation approach does not reveal the man's place in society, its value, the catalogue of his natural and inalienable rights. The individual in all his complex relations and dependencies appears only in the framework of the civilizational approach. From this we can conclude that the idea of human value, his right to liberty and formal equality, reliance of the society on a right securing the claim of the individual to humane treatment from the authorities, first of all are typical for the European civilization.

The dominance of the Hindu religion has identified a special type of Hindu civilization. Hindu religion was a system of rules meticulously designed, thoroughly regulated all social life and it ordered a certain way of life and behavior, precluded the reasonable assessment of customs and traditions. Along with other social reasons (economic and national fragmentation, isolation of communities) that significantly influenced the formlessness, the lack of character of the person experiencing the unconditional power of community, caste [2].

Christianity supports the idea of equality of all people before God, equality of all as sinners. Paradoxically, this equality hadn't unite people, but even more separated them, led to the formation of the ideology and psychology of individualism, to the idea of personal salvation. While in early Judaism – a largely community-based and tribal pastoral society's religion – the problem of relationship with God became «God – people», reflecting the dominant principles of collective thinking, the differentiation of social forms of life and the release of an individual in this system, this idea is transformed into the idea of the personal reward of the righteous, in the idea of personal redemption and salvation [3].

Islam contains a special concept of human. This wider vision of human nature is based on the worldview that is diametrically opposed to what has been the source of Western understanding of the problem. So, some of the essential ideas associated with human rights and democracy, perfectly suit with the philosophy of Islam. The rule of law, a bedrock principle of democratic governance, is also essential for Islamic law.

Limitation of power of state must be collared with another democratic principle – the principle of accountability to the people. Because of the im-

portance that was attached to this principle in the early years of Islam, it became a vital element in Muslim philosophy. The rulers had to respond to the people not only on matters relating to the management of the state overall, but also keep them closely informed about the expenditure of people's money. Even the caliphs had to seek permission from people when they wanted to expend people's money on their own costs.

In addition to certain principles identical with the basic ideas of democracy, Islam also proclaims economic, social, cultural, civil and political rights similar to the rights contained in the International Declaration of human rights, the International Charter of economic, social and cultural rights, the International Charter of civil and political rights and other declarations and conventions of UN. The Koran, for example, grants poor the right to the possession of part of the wealth of the whole community through zakat (wealth tax that must be paid by each secured Muslim). While zakat, one of the five pillars of Islam, is equal to the confession of faith and daily prays to the Lord, it can be affirmed that the right of the poor to receive a part of the wealth of the entire community is inalienable and undeniable right in Islam. As stated in the Koran: «And in their wealth there is a right of the hungry and the needy» (51:12) [4].

As in the universal Declaration of human rights, Islam also recognizes the right to family and private life, the right to freedom of movement and residence, the right to their own culture and language, as well as the right to freedom of conscience. For example, the Universal Islamic Declaration of human rights is a document prepared by a group of Ulema in 1981 and based on the values enshrined in the Quran and the Sunnah, – unambiguously declares that «everyone has the right to freedom of conscience and worship in accordance with his religious beliefs». This article in the Declaration was undoubtedly written under the influence of the Quranic injunction that the choice of religion must not be coercive.

Continuing the analysis of the main provisions regarding the concept of human rights, it is appropriate to give the opinion of the West German scientist and lawyer K. Shtern, who believes that: «Fundamental rights enshrined in the constitutions of States are based on human rights: they absorb contained in them personal and natural-law start. As an essentially new element there is the positive-legal institutionalization. Public-legal recognition and warranty mean a big breakthrough in the idea of human rights... Based on the postulates and declarations as a natural rights, they are rights in the legal sense» [5].

In legal doctrine on the basic sphere of existence in public relations, human rights are usually divided into personal, political, socio-economic and cultural; however, in a large extent this division is symbolic[6]. For some of them the only essential difference is between human rights and the rights of the citizen.

Human rights can also be divided into 1) personal + political; 2) socioeconomic; 3) cultural + collective. Some modern scholars distinguish the fourth generation: environmental law [7].

A certain kind of «sanctity» of human rights today is enshrined in the basic laws in almost all States of the world. For example, the relevant sections on rights and freedoms are in almost all constitutions of the CIS countries. Thus, the Constitution of the Azerbaijan Republic, adopted by referendum of the Azerbaijan Republic on November 12th 1995, asserts the main principle of rights and freedoms: «Everyone from the birth possess inviolable and inseparable rights and freedoms. Rights and freedoms include duties and responsibilities towards society and other persons» (article 26) [8].

Article 15 of the Constitution of the Republic of Armenia of 5th July 1995 also established the constitutional provision that «citizens, regardless of nationality, race, sex, language, religion, political or other views, social origin, property or other status have all the rights, freedoms and duties established by the Constitution and laws». Ensuring the rights and freedoms of citizens of the Republic of Kazakhstan as the Supreme goal of the state proclaimed in the Constitution of the Republic of Belarus, adopted by referendum of the Republic of Belarus on 24th November 1996. «The state guarantees the rights and freedoms of citizens of Belarus that are enshrined in the Constitution, laws and international commitments of the state» (article 21) [8].

In accordance with articles 13, 14 of the Constitution of the Kyrgyz Republic «The basic freedoms and rights of man belong to everybody from birth. Freedom and human rights are applicable. They are recognized as absolute and inalienable, define the meaning and content of the legislative and executive authorities, bodies of local self-government are protected by the law and the courts».

The Constitution of the Russian Federation adopted by popular vote on December 12th 1993, also found that the Russian Federation recognizes and guarantees the rights and freedoms of man

and citizen according to the universally recognized principles and norms of international law and in accordance with this Constitution. In addition to it also defined the position that the rights and freedoms of man and citizen are directly applicable. They determine the meaning, content and application of laws, activity of legislative and Executive authorities, local governments, and are provided with justice (article 18) [9].

In our opinion it should highlight some international and legal aspects of the protection of the rights and freedoms of the individual. As rightly observes, in this regard, the Kazakh scientist-lawyer, M. A. Sarsembayev exactly «the protection of human rights is now relevant» and that «the UN since its inception is a centre of cooperation of States to protect human rights» [10]. Thus, in accordance with article 1 (paragraph 3) of the UN Charter, one of the goals of this universal international organization is to achieve international cooperation «in solving international problems of an economic, social, cultural or humanitarian character and in promoting and encouraging respect for human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language or religion...»[11]. In accordance with article 55 of the UN Charter with the aim of creating stability and well being necessary for peaceful and friendly relations among Nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, the UN promotes: «a. higher standards of living, full employment, and conditions of economic and social progress and development; b. solutions of international economic, social, health, and related problems; and international cultural and educational cooperation; and c. universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion». Under the leadership of the UN, the international community of States has reached the present day is making a considerable and significant achievements and results in the formulation of universally applicable minimum standards in the field of human rights, and numerous international mechanisms for their implementation and application. However, continued violations of human rights around the world speak about serious difficulties on the way to the ideal. But the highest efficiency of the international mechanisms the main responsibility for ensuring human rights in the territories subject to them rests with national governments.

References

- 1 Права человека: учебник для вузов / отв. ред. чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А. Лукашева. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2002. – С. 12-13.
- 2 Крашенинникова Н. Индусское право: история и современность. – М., 1983. – С. 43.
- 3 Яковлев Е.Г. Искусство и мировые религии. – М., 1985. – С. 217.
- 4 Чандра Музаффар. Ислам и права человека. // www.islam.ru/pressclub/analitika/ispar4/
- 5 Государственное право Германии. – Т.2. – М., 1994. – С. 168.
- 6 Глущенко П. П. Конституционные права и свободы граждан в Российской Федерации: теоретические и организационно-практические вопросы социально-правовой защиты. Дис... докт. юрид. наук. – СПб., 1998. – С. 145.
- 7 Экштайн К. Основные права и свободы по российской Конституции и Европейской Конвенции: учебное пособие для вузов. – М.: Nota Bene, 2004. – С. 166.
- 8 Конституции стран СНГ / Сост. Ю. Булуктаев. – Алматы: Жеті Жарғы, 1999. – С. 9-10.
- 9 Конституция Российской Федерации от 12 декабря 1993 г. // <http://www.gov.ru/main/konst/konst12.html>
- 10 Сарсембаев М.А. Международное право. Особенная часть: учебное пособие. – Алматы: Ғылым, 1999. – С. 15.
- 11 Сборник документов по международному праву. Том 1. / под общ. ред. К.К. Токаева. – Алматы: САК, 1998. – С. 15.

References

- 1 Prava cheloveka: Uchebnik dlja vuzov /Otv. red. chl-korr. RAN, d.ju.n. E.A. Luka-sheva. – М.: Izdatel'stvo NORMA (Izdatel'skaja gruppa NORMA-INFRA-M), 2002. S. 12-13.
- 2 Krashenninnikova N. Indusskoe pravo: istorija i sovremennost'. М., 1983. S. 43.
- 3 Jakovlev E.G. Iskustvo i mirovyje religii. – М., 1985. – S. 217.
- 4 Chandra Muzaffar. Islam i prava cheloveka. // www.islam.ru/pressclub/analitika/ispar4/
- 5 Gosudarstvennoe pravo Germanii. – Т.2. – М., 1994. – S. 168.
- 6 Glushhenko P. P. Konstitucionnye prava i svobody grazhdan v Rossijskoj Fe-deracii: teoreticheskie i organizacionno-prakticheskie voprosy social'no-pra-vovoj zashhity. Dis... dokt. jurid. nauk. – SPb., 1998. – S. 145.
- 7 Jekshtajn K. Osnovnye prava i svobody po rossijskoj Konstitucii i Evro-pejskoj Konvencii. Uchebnoe posobie dlja vuzov. – М.: Nota Bene, 2004. – S. 166.
- 8 Konstitucii stran SNG / Sost. Ju. Buluktaev. – Almaty: Zheti Zharry, 1999. – S. 9-10.
- 9 Konstitucija Rossijskoj Federacii ot 12 dekabnja 1993 g. // <http://www.gov.ru/main/konst/konst12.html>
- 10 Sarsembaev M.A. Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaja chast'. Uchebnoe posobie. –Almaty: Gylym, 1999. – S. 15.
- 11 Sbornik dokumentov po mezhdunarodnomu pravu. Tom 1. / Pod obshh. red. K.K. Tokaeva. – Almaty: SAK, 1998. – S. 15.

Права человека должны считаться священными, каких бы жертв это не стоило господствующей власти.

Досымбекова М.С.,
Токтыбеков Т.А.

**Реализация принципа
уважения прав и свобод
человека и гражданина**

В статье рассматриваются проблемы обеспечения защиты неотъемлемых и естественных прав человека, закрепленных во Всеобщей декларации прав человека ООН и других международно-правовых документах, которые во многих странах находили разные по форме и эффективности организационно-правовые решения. Показаны также факты развития противоречий между государством и обществом, государственными институтами и гражданскими объединениями из-за злоупотребления властью и коррупцией в государственных структурах и ущемления политических, экономических и гражданских прав человека.

Сделан акцент на том, что в силу огромной социальной и международной значимости проблема обеспечения прав человека имеет свою вековую историю, философию, а также научную базу. Обращается внимание, что в последние годы в связи с разворачиванием глобализации эксперты многих стран исследуют и рекомендуют разные эффективные системы обеспечения естественных и неотъемлемых прав человека и гражданина в связи с положениями соответствующих международно-правовых актов.

Ключевые слова: защита прав человека, теория общественного договора, альенация, омбудсмен, уполномоченный по правам человека.

Dosymbekova M.S.,
Toktybekov T.A.

**Realization of the principle
of respect of the rights and
freedoms of the person and
citizen**

The article deals with the problem of the protection of the natural and integral human rights as enshrined in the Universal Declaration of Human Rights and other international legal instruments, which effectiveness of the organizational and legal solutions are different widely spread in many countries. Also shown are the facts of the contradictions between state and society, state institutions and civil associations because of the abuse of power and corruption in government and the infringement of political, economic and civil rights.

Emphasis is placed on the fact that due to the huge social and international significance of the problem of human rights has a century of history, philosophy, and scientific basis. In recent years in connection with the deployment of experts from many countries globalization investigate and recommend different effective system for the natural and integral rights of human and citizen in connection with the provisions of relevant international instruments.

Key words: human rights, the theory of social contract, alienate, Ombudsman, Human Rights Commissioner.

Досымбекова М.С.,
Токтыбеков Т.А.

**Адам мен азаматтың
құқықтары мен
бостандықтарын құрметтеу
қағидасын жүзеге асыру**

Мақалада БҰҰ Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы мен басқа да халықаралық-құқықтық құжаттарда бекітілген, сонымен қатар көптеген елдерде әртүрлі нысанда және тиімді ұйымдық-құқықтық шешімдерін тапқан адамның ажырамас және табиғи құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады. Сондай-ақ, адамның саяси, экономикалық, азаматтық құқықтарын кемсіту, мемлекеттер мен қоғам, мемлекеттік институттар мен азаматтық бірлестіктер арасында мемлекеттік құрылымдардағы билікті асыра пайдалану мен сыбайлас жемқорлық нәтижесінде туындаған қайшылықтар фактілері де көрініс тапқан.

Адам құқықтарын қамтамасыз ету мәселелерінің ауқымды әлеуметтік және халықаралық маңыздылығы ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи, философиялық, сондай-ақ ғылыми базасының барына да көңіл бөлінген. Соңғы жылдары жаһанданудың кең өріс алуына байланысты, көптеген елдердің сарапшылары адам мен азаматтың ажырамас және табиғи құқықтарын қорғауды қамтамасыз етудің халықаралық-құқықтық актілердегі тиісті ережелерге сәйкес тиімді жүйелерін зерттеуде және ұсынуда.

Түйін сөздер: адам құқығын қорғау, қоғамдық шарт теориясы, альенация, омбудсмен, адам құқықтары бойынша уәкіл.

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА УВАЖЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

Сегодня уровень уважения и защиты прав человека и гражданина в каждой стране являет собой своеобразный показатель готовности этой страны к цивилизованной глобализации в мировом пространстве.

Как известно, Всеобщая декларация прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей ООН от 10 декабря 1948 года, ныне является высоким международно-правовым документом, признающим и закрепляющим ряд основополагающих требований в области прав человека для мирового сообщества.

Следует отметить, что в этом международно-правовом документе подчеркивается необходимость обеспечения охраны прав человека властью закона в целях обеспечения того, чтобы человек не был вынужден прибегать в качестве последнего средства к восстанию против тирании и угнетения.

Другим важным международно-правовым документом, развивающим положения Всеобщей декларации прав человека, является Международный пакт о гражданских и политических правах и его неотъемлемая часть – Факультативный протокол, принятые и открытые для подписания, ратификации и присоединения 16 декабря 1966 года специальной резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН.

Демократические европейские государства, развивая и конкретизируя положения вышеперечисленных международно-правовых актов, приняли 7 декабря 2000 года в Ницце Хартию Европейского Союза об основных правах, а ранее 4 ноября 1950 года в Риме – Конвенцию о защите прав человека и основных свобод [1].

После вступления Республики Казахстан 2 марта 1992 года в ООН Всеобщая декларация прав человека и другие международно-правовые акты стали приобретать в нашей стране практическую значимость.

Отметим, что Законом Республики Казахстан от 28 ноября 2005 года ратифицирован Международный пакт о гражданских и политических правах и Законом РК от 21 ноября 2005 года ратифицирован Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, вступившие в силу для РК 24 апреля 2006 г.

Вместе с тем мировая история показывает, что проблема обеспечения защиты неотъемлемых и естественных прав человека, закрепленных во Всеобщей декларации прав человека ООН и других международно-правовых документах, во многих странах находила разные по форме и эффективности организационно-правовые решения.

Известны факты развития противоречий между государством и обществом, государственными институтами и гражданскими объединениями из-за злоупотребления властью и коррупцией в государственных структурах и ущемлением политических, экономических и гражданских прав человека.

В качестве основной теоретической базы для формирования институтов защиты прав человека выступает теория общественного договора.

В результате анализа положений теории общественного договора (Т. Гоббс, Б. Спиноза, П. Гассенди, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо и др.) большинство экспертов по правам человека считают, что современное государство и основные его институты должны формироваться на основе открытого и справедливого договора между гражданами страны.

Из данной теории вытекает, что образованное на основе честного волеизъявления граждан страны все государственные институты обязаны создавать условия для реализации естественных прав человека и гражданина, а при необходимости – и эффективно их защищать.

Такое положение вытекает из естественного факта и основного конституционного положения о том, что только народ является единственным источником всей государственной власти на территории страны.

В некоторых современных теоретических доктринах отмечается, что внутри демократически организованного общества полноправно должен проявлять себя народный суверенитет, а государственный суверенитет в основном должен распространяться за пределами страны. Подчеркивается, что суверенитет народа в стране естественно должен быть первичен, а суверенитет государства – вторичным.

В качестве теории, обосновывающей новый подход к проблеме защиты прав человека и гражданина, ныне выступает теория вынужденного отчуждения граждан.

В этой связи, в настоящее время во многих странах мира вошел в оборот новый термин «альенация», пришедший из латинского языка и в переводе на русский язык означающий «отчуждение».

Авторы этой теории отмечают, что отчуждение граждан от участия в делах государства и общества наступает из-за постоянного нарушения прав человека и необеспечения государственными институтами необходимых условий для их реализации.

Следует отметить, что процесс отчуждения граждан от дел государства и общества развивается поэтапно – вначале наступает психологическое самоотчуждение, а затем – и политическое отчуждение.

В качестве основных мотивов для формирования разных видов отчуждений граждан выступают такие, как:

- бессилие граждан перед чиновниками в отстаивании своих законных прав, – потеря гражданами веры в справедливость государственных чиновников,
- потеря веры в смысл честно трудиться из-за коррупции в государственном аппарате,
- постоянное игнорирование мнений граждан в государственных структурах,
- отстранение граждан от принятия решений по важным вопросам формирования государственной политики и структур,
- отстранение граждан от принятия важных решений, затрагивающих непосредственные условия их жизни и здоровья,
- невозможность гражданам изменить ситуацию в стране, в своем городе или регионе и другие факты [2].

В качестве одного из эффективных институтов защиты прав человека и гражданина во многих странах стал институт омбудсмана.

Международная Ассоциация юристов определила понятие «омбудсмана» как «службу, предусмотренную Конституцией или иным актом законодательной власти и возглавляемую независимым публичным должностным лицом высокого ранга, которая ответственна перед законодательной властью, получает от пострадавших лиц обращения на действия государственных органов и служащих, нанимателей и действует по своему усмотрению, и уполномочена проводить расследования, рекомендовать корректирующие действия и представлять доклады» [3].

Омбудсмен призван выражать точку зрения прежде всего гражданского общества, при нарушении прав и свобод человека и гражданина.

Следует отметить, что институт народного защитника в разных странах получал разные наименования, хотя его миссия в сущности была единой. Например, в некоторых странах он именуется как уполномоченный по правам гражда-

нина и человека, а в других – орган парламентского уполномоченного по правам человека и так далее.

В настоящее время институт народного защитника создан во многих государствах-членах ООН.

Создание первого в мире омбудсмена в Швеции в 1810 году как специального органа – народного защитника было своеобразной реакцией гражданского общества на факты нарушения чиновниками прав человека и гражданина, требований публичной и служебной этики.

В настоящее время институт омбудсмена создан и эффективно работает практически во всех странах мира, в конституциях которых ставится программная задача построения развитого гражданского общества и эффективной защиты прав человека.

В последнее время во многих странах мира наряду с так называемым «общим омбудсменом» стали создаваться новые специализированные виды омбудсменов для защиты специфичных прав граждан.

Эти специализированные омбудсмены способствуют квалифицированной защите «отраслевых» прав граждан и являются дальнейшим развитием института защиты прав человека и гражданина.

В частности, ныне во многих странах мира созданы такие виды омбудсменов, как:

- омбудсмены по делам потребителей (Финляндия),
- военные омбудсмены (Швеция, Израиль),
- омбудсмен по делам несовершеннолетних (Норвегия),
- омбудсмен по социальным вопросам (ФРГ),
- омбудсмен по делам заключенных (Канада), уполномоченный по официальным языкам (Канада), тюремные омбудсмены (США),
- уполномоченный государственного собрания по правам национальных и этнических меньшинств (Венгрия),
- парламентский омбудсмен (Литва), омбудсмены городов, областей и провинций (во многих странах мира),
- университетские омбудсмены (США), уполномоченный по делам здравоохранения (Великобритания) и другие [4].

В Республике Казахстан Институт народного защитника был создан Указом Президента Республики Казахстан «Об учреждении должности Уполномоченного по правам человека» от 19 сентября 2002 года № 947 [5].

6 декабря 2004 года Указом Президента РК были расширены правозащитные возможности уполномоченного по правам человека – казахстанского омбудсмена.

В частности, данным Указом Президента РК омбудсмену были предоставлены следующие права:

1. Принимать участие в судебном рассмотрении дела.
2. Обращаться в суд и прокуратуру с ходатайством о проверке вступившего в законную силу решения, приговора суда, определения или постановления суда.
3. По результатам рассмотрения жалоб граждан РК, иностранных граждан и лиц без гражданства, а также при получении иным путем информации о нарушениях их прав и свобод обращаться к палатам парламента с предложениями провести по этим вопросам парламентские слушания.
4. Обращаться к уполномоченным госорганам или должностным лицам с ходатайством о возбуждении дисциплинарного или административного производства либо уголовного дела в отношении должностного лица, нарушившего права и свободы человека и гражданина, а также о принятии мер к возмещению материального или морального ущерба.

Актами реагирования Уполномоченного являются рекомендации. По результатам проверки обращений Уполномоченный вправе направить должностному лицу, действиями которого нарушены права и свободы заявителя, рекомендации, обязательные для восстановления нарушенных прав.

Следует отметить, что в 2015 году к омбудсмену поступило 1361 устное и письменное обращение по вопросу нарушения прав человека из всех регионов страны от имени 2491 человека.

Кроме того, поступило 62 обращения из-за рубежа, в том числе из России, Польши, Украины, Кыргызстана и других стран ближнего и дальнего зарубежья [6].

Анализ характера обращений показывает, что на первом месте стоят жалобы пенсионеров. В них они считают, что их социальные права были нарушены при индексации пенсии, далее – идут жалобы граждан на недостатки в деятельности правоохранительных органов, на факты неисполнения на местах судебных решений, а также немало жалоб поступает из мест лишения свободы.

В 2012 году Уполномоченный по правам человека получил статус «В» (неполное соот-

ветствие) в Международном координационном комитете национальных правозащитных учреждений. Неполное – вследствие того, что данный институт учреждается в основном посредством закона.

На наш взгляд, целесообразно на основе Закона «Об омбудсмене Республики Казахстан» расширить виды специализированных омбудсменов, особенно с учетом имеющихся фактов массового ущемления прав потребителей, предпринимателей и других категорий граждан, а также иностранных инвесторов со

стороны чиновников разных уровней. Начало этому процессу положено. Так, Постановлением Правительства Республики Казахстан от 5 февраля 2015 года № 32 была учреждена должность инвестиционного омбудсмена. Такие изменения, на наш взгляд, согласуются со стратегической линией на построение в нашей стране демократического, правового и социального государства, а также с требованиями нового времени – развития системы защиты прав человека в соответствии с требованиями международного права.

Литература

- 1 Хартия Европейского союза об основных правах: комментарий / под ред. С.Ю. Кашкина. – М.: Юриспруденция, 2001. – 208 с. – [http://www.lawmix.ru/commlaw\(10.12.2015\)](http://www.lawmix.ru/commlaw(10.12.2015))
- 2 Шихлинский С.О. Некоторые философские проблемы реформирования государственной службы. / Государственная служба: организация, кадры, управление. – М.: Изд-во РАГС, 1997. – С. 195-213.
- 3 Комарова В.В. Уполномоченный по правам человека в Российской Федерации -Государство и право. – 1999. – №9. – С. 21.
- 4 Бойцова В.В. Служба защиты прав человека и гражданина. Мировой опыт. – М.: БЕК, 2006. – С. 163.
- 5 Положение об Уполномоченном по правам человека. Указ Президента Республики Казахстан от 19 сентября 2002 года №947. – Собрание актов Президента и Правительства Республики Казахстан, 2002. – № 30. – ст. 328.
- 6 Отчет о работе за 2014 г. Уполномоченного по правам человека в РК.-[http://ombudsman.kz/Document/\(10.12.2015\)](http://ombudsman.kz/Document/(10.12.2015))

References

- 1 Hartija Evropejskogo sojuza ob osnovnyh pravah: komentarij / pod red. S.Ju. Kashkina. – М.: Jurisprudencija, 2001. – 208 с. – [http://www.lawmix.ru/commlaw\(10.12.2015\)](http://www.lawmix.ru/commlaw(10.12.2015))
- 2 Shihlinskij S.O. Nekotorye filosofskie problemy reformirovanija gosudarstvennoj sluzhby. / Gosudarstvennaja sluzhba: organizacija, kadry, upravlenie. – М.: Izd-vo RAGS, 1997. – С. 195-213.
- 3 Komarova V.V. Upolnomochennyj po pravam cheloveka v Rossijskoj Federacii -Gosudarstvo i pravo. – 1999. – №9. – С. 21.
- 4 Bojцова V.V. Sluzhba zashhity prav cheloveka i grazhdanina. Mirovoj opyt. – М.: БЕК, 2006. – С. 163.
- 5 Polozhenie ob Upolnomochennom po pravam cheloveka. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 19 sentjabrja 2002 goda №947. – Sobranie aktov Prezidenta i Pravi-tel'stva Respubliki Kazahstan, 2002. – № 30. – st. 328.
- 6 Otchet o rabote za 2014 g. Upolnomochennogo po pravam cheloveka v RK.-[http://ombudsman.kz/Document/\(10.12.2015\)](http://ombudsman.kz/Document/(10.12.2015))

Законы, которые не равны для всех, возвращают вспять –
к правам и привилегиям.

Ханна Арендт

Букенбаев Р.М., Ахметов Е.Б.

**Из истории становления
международной системы
защиты прав человека
(Часть I)**

Актуальность защиты прав человека и неотъемлемых от него свобод является специфичным, своеобразным и, пожалуй, самым основополагающим институтом прав человека в рамках современного международного права и при исследовании обязывает непременно учитывать собственные особенности, сложившиеся и развивающиеся в правоприменительной практике, а также фундаментальные общетеоретические представления. Статья посвящена истории развития защиты прав человека начиная с конца VI-V веков до н.э., где в античных полисах, существовавших в Древнем Риме и Афинах, зарождалась идея прав и свобод человека, а именно так называемая «гражданская идея» и до середины XIX века. В статье большое внимание уделено содержанию становления и функционирования международной системы защиты прав человека.

Ключевые слова: индивид, международная система, права человека, равенство, свобода.

Bukenbayev R.M., Akhmetov Y.B.

**From the history of the formation
of the international human rights
system (Part I)**

The relevance of human rights and inalienable from it Freedoms is specific, peculiar, and perhaps the most fundamental institution in the framework of modern international human rights law and in the study obliges certainly take into account its own characteristics, developed and developing in-law as well as fundamental general theoretical ideas. The article is devoted to the history of evolution of the protection of human rights since the end of the VI-V century BC, where in ancient city that existed in ancient Rome and Athens originated the idea of human rights and freedoms, namely the so-called «civil concept» and to the middle of the XIX century. In the article a lot of attention is paid to the content of formation and functioning of the international human rights system.

Key words: individual, international system, human rights, equality, freedom.

Букенбаев Р.М., Ахметов Е.Б.

**Адам құқықтарын қорғаудың
халықаралық жүйесінің
қалыптасу тарихынан
(I бөлім)**

Адам құқықтарын қорғаудың өзектілігі мен одан ажырамас бостандықтар, спецификалық, өзгеше және заманауи халықаралық адам құқықтары құқығының ең негізгі институты болып табылады және зерттеу кезінде құқық қолдану тәжірибесінде қалыптасқан және дами бастаған өз ерекшеліктерін, сондай-ақ, фундаменталды жалпытеориялық ұғымдарды міндетті түрде ескеруді міндеттейді. Мақала Ежелгі Рим мен Афинада болған антикалық полистерде, нақтырақ айтқанда «азаматтық идея» деп аталатын адам құқығы мен бостандығы идеясы қалыптаса бастаған б.д. дейінгі VI-V ғасырлардың аяғынан бастап XIX ғасырдың ортасына дейінгі адам құқығын қорғаудың даму тарихына арналған. Мақалада адам құқықтарын қорғаудың халықаралық жүйесінің қалыптасуы мен қызмет істеуінің маңыз-мағынасына үлкен көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: индивид, халықаралық жүйе, адам құқықтары, теңдік, бостандық.

ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ СИСТЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА (Часть I)

Международная система защиты прав человека проходила в своем становлении и развитии долгий и непростой путь. Исторически эволюционировав в самостоятельную юридическую категорию, она стала представлять собой не только определенную совокупность принципов и норм, но и включать в себя такие необходимые составляющие, как соответствующие контрольные механизмы и процедуры. С течением времени международная система защиты прав человека начала употребляться (или пониматься) *в широком, соотносительном смысле*: то есть она состоит не только из конкретного объекта прав индивидов, но и из неотъемлемых от них основных свобод. Особенностью рассматриваемой системы является, бесспорно, сложившиеся в ее рамках так называемые «международные стандарты прав человека», которые толкуются двояко: как строгие юридические обязательства и как внешние формы закрепления прав и свобод в виде источников или «кодекса международного регулирования прав человека». Главная цель таких источников – «договоров и других международно-правовых актов заключается... в установлении четких общих стандартов поведения государств, в обеспечении их повсеместного признания и единообразного применения» [1]. Тем самым они (стандарты) представляют собой «образец, модель, эталон правовой нормы, установленные по договоренности между государствами» [2, с. 93] и на которые, в свою очередь, ориентируются контрольные механизмы и процедуры.

Таким образом, международная система защиты прав человека, последовательно предполагая создание прежде всего юридических гарантий, представляющих собой создание возможностей для регулирующих реализации прав и основных свобод, предусматривает возложение соответствующих задач на специализированные органы защиты этих прав и свобод. Последние чаще всего рассматриваются «в рамках так называемой инструментальной концепции, основной идеей которой является то, что одним из существенных закономерных свойств позитивного права и его отдельных элементов является их способность быть средством (инструментом) достижения определенных целей» [3, с. 140]. Сказанное означает, что «ключевой теоретической и практической проблемой реализации стандар-

тов в области защиты прав и свобод человека является обеспечение (создание) достаточных возможностей для их защиты различными субъектами правоотношений путем создания соответствующей институциональной системы» [4, с. 324]. Изложенное, в свою очередь, способствовало формированию в рамках международной системы понимания прав и основных свобод человека *как в объективном, так и в субъективном смысле*. Объективное определение прав и основных свобод человека начало исходить из того, что они закрепляются не столько в международных договорах, сколько во внутригосударственных актах, принятых во их исполнение и соответствующие им и устанавливающие в итоге правовой статус человека и гражданина как личности. Субъективный смысл прав и основных свобод человека стал формироваться как принадлежащая конкретному физическому лицу возможность, предусмотренная той или иной правовой нормой. С точки зрения юридической природы права и основные свободы человека не стали отличаться друг от друга, и чаще всего ради краткости и удобства и те, и другие начали обозначаться единым термином «права человека», поскольку, как мы уже отметили, речь стала идти о явлениях одного порядка.

Сказанное выше нами вполне ясно подчеркивает и тем более доказывает, что как сами права человека, так и вся система их защиты генетически и неразрывно связаны с международным правом. При этом, как отмечает Д.И. Нурумов, точка зрения о том, «что права человека чужды международному праву, по существу, не имеет сколько-нибудь сильной аргументации» [5, с. 11]. Он же, говоря о том, что «... процесс введения прав человека в корпус международного права ... протекал опосредованно, через ткань международного права», тем не менее, замечает, что «он был им демотивирован» [5, с. 11]. «С одной стороны, идеи прав человека проникали из сферы внутригосударственного права, с другой – были продуктом непосредственных взаимоотношений между государствами» [5, с. 11]. Это хорошо можно проследить, например, при анализе содержания различных философско-правовых и юридических представлений и касательно к ним при рассмотрении института защиты иностранцев, становления права национальных меньшинств, прецедентов гуманитарной интервенции и т.д. Однако, «в различные исторические эпохи понятие, содержание и объем прав и свобод человека не были одинаковыми» [6, с. 418]. Говоря другими словами, «степень и ха-

рактер развитости прав человека определялись «уровнем развития права в соответствующем обществе» [7, с. 36].

Зарождение идей прав и свобод человека, а именно так называемая «гражданская идея», то есть представление о гражданине, наделенном определенными правами и возможностями, а также обязанностями имело место в VI-V веках до н.э. в древних полисах (городах-государствах). Эта идея, как пишет О.В. Мосин, «была связана с тем регионом мира, где сформировалась наиболее высокая духовная культура – философско-правовая и политическая мысль, наука, искусство, литература и т.д.» [8]. Речь идет в данном случае «об античных полисах, в частности об Афинах и Риме» [8].

Древнегреческие воззрения о правах человека формировались в общем русле мифологических представлений и исходили из того, что полис «... и его законы имеют божественное происхождение и опираются на божественную справедливость. Право вообще и права отдельных людей – членов полиса восходят, согласно подобным представлениям, не к силе, а к божественному порядку справедливости» [9]. Подобных взглядов придерживались, например, Гомер и Эпикур. Но если «божественная по своей природе справедливость у Гомера выступала в качестве объективного основания и правового критерия» [7, с. 37], то «в концепции Эпикура справедливость» ...представляла «собой естественное право с изменяющимся содержанием» [7, с. 48]. Последний выступал за равенство, свободу и независимость как отдельного человека, так и всех людей. Определяя свободу человека, он писал, что «это – его ответственность за разумный выбор своего образа жизни» [10, с. 219], и далее уточнял, что «свобода обретается благодаря уяснению того, «что зависит от нас» и «не подлежит никакому господину» [10, с. 219].

Идеи о правах человека и гражданина органично включались и в иные концепции представителей античных Афин. Среди них следует отметить Аристотеля, Перикла, Демосфена, Демокрита, Гераклита и др. Большинство из них также выдвигали идеи равноправия индивидов, отстаивая при этом высокую ценность закона и законности в рамках политических и философских доктрин правового государства, и, следовательно, рассматривая права и свободы человека неотделимо от этих научных представлений.

Большой вклад в развитие естественно-правовых, а по своей сути юридических представлений о правах человека, внесли римские юрис-

ты. Как общеизвестно, существенное «значение имели разработанные ими положения о субъекте права, о правовых статусах людей, о свободе людей по естественному праву, о делении права на частное и публичное, о справедливом и несправедливом праве и т.д.» [7, с. 52]. Ярким примером к сказанному является, в частности, так называемая «кодификация Юстиниана» – систематическое изложение византийского права VI века, разработанное по приказу императора Юстиниана, известное под названием *Corpus juris civilis* (*Свод гражданского права*) и опубликованное в 1583 году. Состоящая по своей внутренней структуре из трех частей-институций, дигеста и кодекса Юстиниана, данная Кодификация учитывала некоторые правовые институты, появляющиеся в процессе ее дальнейшего развития. Например, Кодекс Юстиниана, который включал в себя все императорские распоряжения (конституции), изданные начиная с императора Адриана (II в.н.э.) и кончая самим Юстинианом и состоящий из 12 книг, детально регламентировал взаимоотношения церкви и государственных служащих, в рамках частного права – имущественные и связанные (или несвязанные) с ними другие, неимущественные отношения, вопросы, связанные с совершением преступлений и т.д. в контексте действия уголовного права, роль и статус индивидов в административных и финансовых отношениях [11, с. 321].

Используя, как и древнегреческие юристы, в толковании прав и свобод человека сложившиеся (действующие) нормы в духе их соответствия требованиям справедливости, римские юристы в то же время, в отличие от первых, «в случае коллизий изменяли старую норму с учетом новых представлений о справедливости и справедливом праве» [7, с. 55]. В целом можно сказать, что «римская юриспруденция, распространяя на государство (как объект своего изучения наряду с позитивным правом) единое понятие права, трактовала взаимосвязи государства и личности как правоотношения» [7, с. 57].

«Уместно напомнить, что в этот же исторический период в других регионах мира с иным культурным полем возникали другие философско-правовые идеи и концепции о взаимоотношениях человека и власти. Например, философские воззрения одного из виднейших древнекитайских легистов Шан Яна (390–338 гг. до н.э.) обосновали абсолютизацию царской власти, установление тотального контроля над личностью, способы превращения подданных в слепые орудия царей, средства унификации мышления и

всеобщего оглупления народа как обязательно-го направления государственной деятельности» [8].

Наделение индивидов определенными правами и свободами, появление института гражданства в древнем мире, безусловно, были первыми крупными достижениями в области защиты прав и свобод человека. Вместе с тем нельзя не отметить, что они носили в этот период времени довольно замкнутый, классово и сословно ограниченный характер. Проявилось это особенно в том, что с обретением гражданства у определенного физического лица возникали прежде всего политические права: участие в управлении государственными делами, в отправлении правосудия, размытые формы свободы и т.д. При этом такими правами обладали только те члены общества, которые не занимались физическим трудом, то есть те, которые не были рабами. Гражданских прав наряду с рабами лишались и некоторые категории свободных граждан – латины, перегрины и др. Такое положение складывалось соответственно в зависимости от статуса индивида в классовой (сословной) структуре того или иного общества и его непосредственного участия в господствующей тогда системе материального производства. В древнем же Китае оно было характерно еще тем, что существовал деспотический государственный режим. Это означает, что «неравномерность распределения прав человека между различными классовыми и сословными структурами, а то и полное их лишение ... было неизбежным для тех этапов общественного развития» [7, с. 14], вернее для рабовладельческой общественно-экономической формации. Однако, несмотря на то, что поляризация общества, своеобразие цивилизации не привели к универсальности прав и свобод человека в современном понимании, а также доктринально и юридически понимаемое понятие «правового государства» по самой своей сути не обеспечивало безопасности человека, охрану и защиту его прав и интересов и нередко восстановление в правах, следует признать следующий очевидный факт: «при всей ... социальной ограниченности наличие у человека прав и свобод было прогрессивным по своей природе юридическим феноменом» [8] для того времени.

Позже процессы разложения рабовладельческого общественного строя, формирование средневекового феодального общества и характерная для него система экономических отношений и духовной культуры отразились в других идеях (концепциях) прав человека. Наиболее

известными представителями той эпохи были Марсилиус Падуанский, Ансельм, Генри Брэктон, Фома Аквинский и др., которые выступили за свободу и равенство всех перед законом. «Характерна в этом отношении антикрепостническая позиция известного французского юриста XIII в. Бомануара, утверждавшего, что «каждый человек свободен» и стремившегося к конкретизации данной идеи в своих юридических построениях» [12, с. 35].

В этот период призывы к свободе и равенству также начинают приносить свои результаты. Подтверждением тому является значимый для английского феодального общества документ – Великая хартия вольностей 1215 года. Ее значе-

ние можно охарактеризовать, в частности, тем, что в ст. 39 была закреплена следующая важная с точки зрения защиты прав человека норма: «ни один свободный человек не может быть арестован, или заключен в тюрьму, или лишен владения, или объявлен вне закона, или каким-либо образом обездолен, и мы не пойдём на него, и не пошлём на него иначе, как по законному приговору равных ему и по закону страны» [13]. Как отмечает О.В. Мосин, «нельзя не оценить юридическую прогрессивность самой цели, заключенной в этой статье, которая ставила известные преграды феодальному произволу и развалила идею равенства, хотя и в ограниченной классово-сословной интерпретации» [8].

Литература

- 1 Гаврилов В.В. Европейская Конвенция о правах человека и правовая система России: некоторые проблемы взаимодействия // Россия и Совет Европы: перспективы взаимодействия: сборник докладов. – М.: Институт права и публичной политики, 2001. – 360 с.
- 2 Игнатенко Г.И. Международно-признанные права и свободы как компоненты правового статуса личности // Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 87-101.
- 3 Морозова А.Н., Белобрагина Н.А. К вопросу о понятии и некоторых элементах конституционно-правового механизма защиты культурных прав и свобод человека и гражданина // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2013. – № 2-2. – С. 140-154.
- 4 Геляхов А.С. Механизмы обеспечения защиты прав и свобод человека в субъектах Российской Федерации // Материалы всероссийского совещания (Москва, 24 декабря 2002 г.). – М.: Международные отношения, 2004. – С. 323-331.
- 5 Нурумов Д.И. становление и развитие международной системы защиты прав человека: автореф. ... канд. юрид. наук. – М.: МГИМО (У) МИД Российской Федерации, 2000. – 193 с.
- 6 Общая теория прав человека / руководитель авторского коллектива и ответственный редактор д.ю.н., проф. Е.А. Лукашева. – М.: Издательство НОРМА, 1996. – 520 с.
- 7 Права человека: учебник для вузов / отв. ред. чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А. Лукашева. – М.: Издательство НОРМА, 2003. – 573 с.
- 8 Мосин О.В. Права человека как философско-правовая проблема // URL: <http://www.opraved.ru/Philosophia/pilosof-01p.html>
- 9 Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. – М.: Институт государства и права РАН, 2001. – 135 с.
- 10 Материалисты Древней Греции. – М., 1955. – 240 с.
- 11 Большая юридическая энциклопедия. (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии»). – М.: Книжный мир, 2010. – 960 с.
- 12 Стоянов А. Методы разработки положительного права и общественное значение юристов от глоссаторов до конца XVIII столетия // Харьков: Тип. Чеховского и Зарина, 1862. – 304 с.
- 13 Великая Хартия Вольностей 1215 г. (Magna Carta) // URL: <http://lib.ru/INOOLD/ENGLAND/hartia.txt>

References

- 1 Gavrilov V.V. Evropeiskaya Konventsia o pravakh cheloveka i pravovaya sistema Rossii: nekotorye problemy vzaimodeistviya // Rossiya i Sovet Evropy: perspektivy vzaimodeistviya: sbornik dokladov. – M.: Institut prava i publichnoy politiki, 2001. – 360 s.
- 2 Ignatenko G.I. Mezhdunarodno-priznannye prava i svobody kak komponenty pravovogo statusa lichnosti // Pravovedenie. – 2001. – № 1. – С. 87-101.
- 3 Morozova A.N., Belobragina N.A. K voprosu o ponyatii i nekotorykh elementakh konstitutsionno-pravovogo mehanizma zashchity kul'turnykh prav i svobod cheloveka i grazhdanina // Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomicheskie i yuridicheskie. – 2013. – № 2-2. – S. 140-154.
- 4 Gelyahov A.S. Mehanizmy obespecheniya zashchity prav i svobod cheloveka v Sub'ektakh Rosiyskoi Federatsii // Materialy vserossiyskogo soveshchaniya (Moskva, 24 dekabrya 2002 g.). – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 2004. – S. 323-331.

- 5 Nurumov D.I. Stanovlenie i razvitie mezhdunarodnoi sistemy zashchity prav cheloveka: avtoref. ... kand. yurid. nauk. – M.: MGIMO (U) MID Rossiyskoi Federatsii, 2000. – 193 s.
- 6 Obshchaya teoriya prav cheloveka / rukovoditel' avtorskogo kolektiva I otvetstvennyy redactor d.yu.n., prof. E.A. Lukasheva. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 1996. – 520 s.
- 7 Prava cheloveka: uchebnik dlya vuzov / otv. red. chl.-korr. RAN, d.yu.n. E.A. Lukasheva. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 2003. – 573 s.
- 8 Mosin O.V. Prava cheloveka kak filosofsko-pravovaya problema // URL: <http://www.opraved.ru/Philosophia/pilosof-01p.html>
- 9 Kartashkin V.A. Prava cheloveka v mezhdunarodnom i vnutrigosudarstvennom prave. – M.: Institut gosudarstva i prava RAN, 2001. – 135 s.
- 10 Materialisty Drevnei Gretsii. – M., 1955. – 240 s.
- 11 Bol'shaya yuridicheskaya entsiklopediya. (Seriya «Professional'nye spravochniki i entsiklopedii»). – M.: Knizhnyy mir, 2010. – 960 s.
- 12 Stoyanov A. Metody razrabotki polozhitel'nogo prava i obshchestvennoe znachenie yuristov ot glossatorov do kontsa XVIII stoletiya // Har'kov: Tip. Chehovskogo i Zarina, 1862. – 304 s.
- 13 Velikaya Hartiya Vol'nostei 1215 g. (Magna Carta) // URL: <http://lib.ru/INOOLD/ENGLAND/hartia.txt>

Трофимова Т.А., Сылкина С.М.

**Роль Пекинской конвенции
о борьбе с незаконными
актами в обеспечении
международной авиационной
безопасности**

Международные договоры в области авиационной безопасности совершенствуются с учетом научно-технического прогресса, который влияет на способы совершения преступлений. В настоящее время авиационная безопасность рассматривается в более широком смысле. Это касается не только преступлений, которые непосредственно направлены против безопасности объектов гражданской авиации, а также преступлений, которые связаны с ненадлежащим использованием гражданской авиации. В данной статье раскрывается вклад Пекинской конвенции о борьбе с незаконными актами в отношении международной гражданской авиации 2010 г. в обеспечении авиационной безопасности. Рассмотрены нововведения Конвенции, которые отражают современные реалии, в частности расширенный перечень видов преступлений, которые направлены против безопасности гражданской авиации. Также в статье отмечается роль Пекинского протокола, дополняющего конвенцию о борьбе с незаконным захватом воздушного судна, в том числе и включение новых способов, посредством которых может совершаться незаконный захват воздушного судна, который квалифицируется как преступление.

Ключевые слова: Пекинская конвенция 2010 г., гражданская авиация, Пекинский протокол 2010 г., акт незаконного вмешательства, захват воздушного судна.

Trofimova T.A., Sylkina S.M.

**The role of Beijing Convention
on the Suppression of Unlawful
Acts in ensuring of International
aviation security**

International treaties improve inclusive of scientific technical progress which influences on methods of commitment crimes in the sphere of aviation security. Nowadays aviation security deals in more extended meaning. It concerns not only crimes which directed against of security of objects of civil aviation, but also with crimes which connect with inadequate using of civil aviation. The role of Beijing Convention on the Suppression of Unlawful Acts Relating to International Civil Aviation 2010 y. in ensuring of aviation security is shown in this article. Innovations of Convention which reflect present-day situation is dealt. For example, it is expanded list of new forms of crimes which are directed against security of civil aviation. Also, the role of Beijing Protocol supplementary to the Hague Convention for the suppression of unlawful seizure of aircraft is shown. There are new methods for commitment of unlawful seizure of aircraft which classifies as a crime.

Key words: Beijing Convention 2010 y., civil aviation, Beijing Protocol 2010 y., act of unlawful interference, seizure of aircraft.

Трофимова Т.А., Сылкина С.М.

**Халықаралық
азаматтық авиацияға қатысты
заңсыз актілермен
күрес туралы
Пекин конвенциясының рөлі**

Авиациялық қауіпсіздік саласындағы халықаралық шарттар қылмыс жасау әдістеріне әсер ететін ғылыми-техникалық прогресті ескере отырып, жетілдірілуде. Қазіргі заманда авиациялық қауіпсіздігі кең мағынада қарастырылады. Оның тек ғана азаматтық авиация объектілерінің қауіпсіздігіне тікелей қарсы бағытталған қылмыстарға емес, сонымен бірге азаматтық авиацияны лайықсыз қолдануымен байланысты қылмыстарға қатысы бар. Бұл мақалада 2010 жылғы халықаралық азаматтық авиацияға қатысты заңсыз актілерге қарсы күрес туралы Пекин конвенциясының авиациялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге үлесі ашылады. Конвенцияның қазіргі заманның болмысын, атап айтқанда азаматтық авиация қауіпсіздігіне қарсы бағытталған қылмыстардың кеңейтілген тізімін көрсететін инновациялары қарастырылған. Сондай-ақ, мақалада әуе кемелерін заңсыз басып алуға қарсы күрес туралы конвенциясын толықтыратын Пекин хаттамасының рөлі, соның ішінде қылмыс болып саналатын әуе кемесін заңсыз басып алуға мүмкін болатын жаңа жолдарын еңгізілуі аталып өтеді.

Түйін сөздер: 2010 ж. Пекин конвенциясы, азаматтық авиациясы, 2010 ж. Пекин хаттамасы, заңсыз араласу акті, әуе кемелерін басып алуы.

**РОЛЬ ПЕКИНСКОЙ
КОНВЕНЦИИ О БОРЬБЕ
С НЕЗАКОННЫМИ
АКТАМИ
В ОБЕСПЕЧЕНИИ
МЕЖДУНАРОДНОЙ
АВИАЦИОННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Развитие международной гражданской авиации способствовало развитию сотрудничества государств. Однако в последние десятилетия мы можем наблюдать увеличение случаев совершения актов незаконного вмешательства в деятельность гражданской авиации. В связи с этим государства и международные организации объединяют свои усилия для защиты гражданской авиации от актов незаконного вмешательства. Решение этой проблемы заключается в поиске действенных международно-правовых средств борьбы с актами незаконного вмешательства в деятельность гражданской авиации.

Террористические акты, совершённые в Нью-Йорке и Вашингтоне 11 сентября 2001 г., навсегда изменили способы обеспечения авиационной безопасности. Эти события показали уязвимость гражданской авиации. В результате, органы управления транспортом на всех уровнях и во всех секторах стояли перед необходимостью пересмотреть традиционные процедуры оценки безопасности и механизмы, предназначенные для управления и эффективного ответа на этот новый уровень международной опасности.

В связи с этим Секретариатом международной организации гражданской авиации (далее – ИКАО) были проведены правовые исследования по аспектам, которые связаны с новыми возникающими угрозами гражданской авиации. По результатам данных исследований был сделан вывод о необходимости внесения изменений в Токийскую конвенцию, Гаагскую конвенцию и Монреальскую конвенцию с учетом появившихся угроз, в частности таких, как нападения с применением электронных средств, химических веществ, а также использования воздушных судов в качестве оружия. Несмотря на то, что данные конвенции широко применяются государствами, они в должной степени не регулируют новые и возникающие угрозы в международной гражданской авиации. Под эгидой ИКАО в Пекине в 2010 г. прошла Международная конференция по воздушному праву (Дипломатическая конференция по авиационной безопасности). По итогам работы данной дипломатической конференции, в которой приняло участие 71 государство, было принято два документа: 1) Пекинский Протокол, дополняющий Конвенцию о борьбе с незаконным захватом воздушных судов

(Гаагскую конвенцию); 2) Пекинская Конвенция о борьбе с незаконными актами в отношении международной гражданской авиации. Хотя на этапе разработки и обсуждения документов планировалось принятие только изменений в виде протокола к Монреальской конвенции, аналогичного протоколу к Гаагской конвенции, в итоге на конференции была принята Пекинская конвенция о борьбе с незаконными актами в отношении международной гражданской авиации, которая фактически соединила тексты Монреальской конвенции и Монреальского протокола, а также внесла новые поправки к ним. После ее вступления в силу данная конвенция будет иметь преимущество перед Монреальской конвенцией и Монреальским протоколом.

Рассмотрим нововведения, содержащиеся в Пекинской конвенции и в Пекинском протоколе, в области международно-правового регулирования борьбы государств с актами незаконного вмешательства в деятельность гражданской авиации. Главным нововведением Пекинской конвенции является расширенный перечень видов преступлений, которые направлены против безопасности гражданской авиации. В Конвенции закреплены новые виды актов (деяний), признаваемых в качестве преступлений, совершаемых «незаконно и преднамеренно», такие как:

а) использование воздушного судна, находящегося в эксплуатации, с целью причинения смерти, серьезного увечья или значительного ущерба имуществу или окружающей среде;

б) высвобождение или выбрасывание с борта воздушного судна, находящегося в эксплуатации, любого биологического, химического, ядерного оружия (далее, согласно терминологии Пекинской конвенции – «оружие БХЯ») или взрывчатых, радиоактивных или аналогичных веществ таким способом, который причиняет или может причинить смерть, серьезное телесное повреждение или значительный ущерб имуществу или окружающей среде; в) использование против воздушного судна или на борту воздушного судна, находящегося в эксплуатации, любого оружия БХЯ или взрывчатых, радиоактивных или аналогичных веществ таким способом, который причиняет или может причинить смерть, серьезное телесное повреждение или значительный ущерб имуществу или окружающей среде; г) выполнение перевозки, совершение действий, приводящих к перевозке, или способствование перевозке на борту воздушного судна:

– какого-либо взрывчатого вещества или радиоактивного материала, зная, что они предназначены для причинения или создания угрозы причинения смерти, серьезного телесного повреждения, или ущерба с целью запугать население или вынудить правительство или международную организацию совершить какое-либо действие или воздержаться от него;

– любого оружия БХЯ, сознавая, что оно является таковым в соответствии с определением, содержащимся в Пекинской конвенции;

– любого исходного материала, специального расщепляющегося материала либо обогативания или материала, специально предназначенных или подготовленных для обработки, использования или производства специального расщепляющегося материала, сознавая, что они предназначены для использования в деятельности, связанной с ядерными взрывными устройствами, или в другой ядерной деятельности, не охватываемой гарантиями в соответствии с соглашением о гарантиях с Международным агентством по атомной энергии, а также любого оборудования, материалов или программного обеспечения, либо соответствующей технологии, которые вносят существенный вклад в проектирование, производство или доставку оружия БХЯ, без законного разрешения и с намерением использовать их для такой цели при условии, что подобная перевозка или участие в ней не является преступлением, если она осуществляется лицом, уполномоченным государством-участником Пекинской конвенции, и материалы или оборудование перевозятся для использования в деятельности, соответствующей обязательствам данного государства-участника по применимому многостороннему договору о нераспространении оружия БХЯ (например, Договор о нераспространении ядерного оружия 1968 г., Конвенция о запрещении разработки, производства и накопления запасов бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении 1972 г., Конвенция о запрещении разработки, производства, накопления и применения химического оружия и о его уничтожении 1993 г.) [1].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что общим признаком большинства данных актов (деяний) является то, что они не направлены непосредственно против безопасности воздушного судна или других объектов гражданской авиации, а связаны с причинением вреда жизни, здоровью, имуществу третьих лиц, которые находятся за пределами воздушного судна или

же связаны с причинением ущерба окружающей среде, нарушением запретов на распространение оружия массового уничтожения.

Данный подход в значительной степени отличает Пекинскую конвенцию от Токийской, Гаагской и Монреальской конвенций, а также Монреальского протокола.

Еще на этапе разработки конвенции включение новых видов преступных актов вызвало бурную дискуссию. Представители некоторых государств заявляли, что преступления, связанные с перевозкой биологического, химического, ядерного оружия, не связаны с безопасностью воздушных судов. Однако большинство государств придерживалось позиции о том, что данные преступления тесно связаны с авиационной безопасностью, и рассмотрение вопроса о запрете перевозки биологического, химического, ядерного оружия соответствует целям ИКАО и положениям Чикагской Конвенции о международной гражданской авиации 1944 г.

Решение вопроса о включении новых видов преступлений, которые напрямую не направлены против безопасности воздушного судна и других объектов гражданской авиации, в Пекинскую конвенцию является отражением того, что события 11 сентября 2001 г. в США и другие угрозы, которые затронули гражданскую авиацию в 21 веке, заставили государства, ИКАО и мировое сообщество в целом по-новому оценить вопросы, связанные с авиационной безопасностью гражданской авиации.

В 60-е – 70-е годы 20-го века, в период принятия Токийской, Гаагской и Монреальской конвенций, основной акцент государства делали на вопросы безопасности воздушного судна, которое находится в полете или в эксплуатации. В настоящее же время для государств на первый план вышла проблема предотвращения ненадлежащего, а также преступного использования международной гражданской авиации.

В настоящее время цель международного преступного сообщества заключается в причинении намного больших вредных последствий, чем захват или разрушение самого воздушного судна. Например, использование воздушного судна для доставки и распространения оружия массового уничтожения. Поэтому, на наш взгляд, включение новых видов преступных деяний в Пекинскую конвенцию правомерно с точки зрения обеспечения международной безопасности гражданской авиации.

В соответствии с Чикагской конвенцией «О международной гражданской авиации»

1944 г., «каждое Договаривающееся государство соглашается не использовать гражданскую авиацию в каких-либо целях, несовместимых с целями настоящей Конвенции», а злоупотребление международной гражданской авиацией может создать угрозу всеобщей безопасности» [2]. Неслучайно именно дипломатическая конференция по авиационной безопасности, проведенная под эгидой ИКАО, стала форумом, на котором в 2010 г. была принята Пекинская конвенция.

Пекинский протокол, в отличие от Пекинской Конвенции, не расширяет перечень актов, направленных против безопасности гражданской авиации, а имеет целью, как и Гаагская конвенция, осуществление борьбы только с одним из таких актов – незаконным захватом воздушных судов.

Нововведением Пекинского протокола является дополнение способов, посредством которых может совершаться незаконный захват воздушного судна, который квалифицируется как преступление. Так, согласно Пекинскому протоколу, лицо будет считаться совершающим преступление, если оно незаконно захватывает воздушное судно не только путем насилия, угрозы применения насилия или любой другой формы запугивания, но и путем применения любых технических средств [3]. Угроза, связанная с применением технических средств, может исходить от любого лица, которое может непосредственно и не находиться на борту воздушного судна.

Пекинская конвенция, а также и Пекинский протокол содержат новые положения, которые касаются уголовной юрисдикции. Согласно Пекинской конвенции, каждое государство-участник принимает такие меры, какие могут оказаться необходимыми, для установления своей юрисдикции над преступлениями, предусмотренными в Конвенции, в следующих случаях:

а) когда преступление совершено на территории данного государства;

б) когда преступление совершено на борту или в отношении воздушного судна, зарегистрированного в данном государстве;

в) когда воздушное судно, на борту которого совершено преступление, совершает посадку на его территории, и предполагаемый преступник еще находится на борту;

г) когда преступление совершено на борту или в отношении воздушного судна, сданного в аренду без экипажа арендатору, основное место деятельности которого или, если арендатор не имеет такого места деятельности, постоянное

местопребывание которого находится в этом государстве;

д) когда преступление совершено гражданином данного государства [1].

Таким образом, мы можем сделать вывод, что новым положением, касающимся уголовной юрисдикции, которое отсутствует в Токийской, Гаагской и Монреальской конвенциях, является установление государством гражданства лица, совершившего преступление, своей юрисдикции. Также, в отличие от Гаагской конвенции, Пекинский протокол предусматривает, что уголовная юрисдикция может устанавливаться государством, на территории которого совершено соответствующее преступление. Кроме этого, в дополнение к вышеперечисленным случаям осуществления уголовной юрисдикции в обязательном порядке в качестве нового положения Пекинская конвенция и Пекинский протокол предусматривают, что соответствующее государство-участник может (но не обязано) установить свою юрисдикцию в отношении любого из предусмотренных в них преступлений в случаях, когда:

а) данное преступление совершено против гражданина этого государства, либо

б) данное преступление совершено лицом без гражданства, обычно проживающим на территории этого государства [3].

Важным положением, закрепленным в Пекинской конвенции и в Пекинском протоколе, которое направлено на укрепление действия принципа *aut dedere, aut judicare*, является положение о том, что ни одна просьба о выдаче или взаимной помощи не может быть отклонена лишь потому, что она касается политического преступления или же преступления, которое связано с политическим преступлением, или преступления, которое было вызвано политическими мотивами. Однако при этом в выдаче может быть отказано, если существуют веские основания полагать, что такая выдача имеет целью судебное преследование или наказание данного лица по причине его расы, национальности, вероисповедания, политических убеждений, этнического происхождения.

В Пекинской конвенции и в Пекинском протоколе закреплены положения, касающиеся ответственности юридических лиц, способствующих совершению предусмотренных в них преступлений (например, путем финансирования). Каждое Государство-участник в соответствии с принципами своего внутреннего права может принимать необходимые меры для того, чтобы можно было привлечь юридическое лицо,

находящееся на его территории или учрежденное по его законам, к ответственности в случае совершения физическим лицом, ответственным за управление этим юридическим лицом или контроль за ним, которое выступает в этом своем качестве, преступления [1].

Еще в 2003 году Сылкина С.М. в своей кандидатской диссертации «Вопросы правового регулирования международных воздушных сообщений Республики Казахстан» (в седьмом положении выносимом на защиту) предложила привлекать к ответственности организации и государства, покровительствующие лицам, совершающим преступления, связанные с незаконным захватом воздушных судов: «Обеспечение безопасности полетов является важнейшим аспектом авиационной деятельности любого государства. Трагические события, имевшие место в США, связанные с использованием террористами гражданских авиалайнеров в качестве средства массового уничтожения мирных жителей, показали, что акт захвата воздушного судна в современных условиях перешел из аспекта национальной уголовной ответственности в сферу преступления против мира и цивилизации. Проблема юрисдикции в отношении преступлений, совершаемых с противоправным вмешательством в деятельность гражданской авиации, дискутируемая много лет подряд политиками и юристами, стала настолько актуальной, что требует незамедлительного разрешения со стороны ООН и ИКАО. Это означает, что назрела необходимость унификации национальных законодательств, регулирующих вопросы, связанные с использованием воздушного судна. К ответственности должны привлекаться не только физические лица, но и организации, членами которых они являются, и государства, им покровительствующие» [4].

Пекинская конвенция и Пекинский протокол принимались для повышения эффективности международно-правового регулирования противодействия актам незаконного вмешательства в деятельность гражданской авиации в ответ на новые и возникающие угрозы. Мы надеемся, что участие в данных международных договорах будет расширяться, и все большее количество государств присоединится к ним, и они в ближайшее время вступят в силу.

Заключение

Международное законодательство не стоит на месте и совершенствуется, стараясь соответствовать современным реалиям.

В настоящее время авиационная безопасность рассматривается в более широком смысле. Это касается не только преступлений, которые непосредственно направлены против безопасности воздушного судна или других объектов гражданской авиации, а также преступлений, которые связаны с ненадлежащим использованием гражданской авиации. Например, использование воздушного судна с целью причинения ущерба жизни, здоровью, имуществу третьих лиц, окружающей среде и т.д.

Международные договоры в области авиационной безопасности совершенствуются с учетом научно-технического прогресса, который также влияет на способы совершения преступлений. Примером является Пекинская конвенция о борьбе с незаконными актами в отношении международной гражданской авиации 2010 г.

Сегодня идет процесс по унификации ряда положений международных договоров, кото-

рые касаются актов незаконного вмешательства в деятельность гражданской авиации, с положениями иных конвенций о борьбе с терроризмом, например, в части вопросов, касающихся выдачи предполагаемых преступников, уголовной юрисдикции государств, политических преступлений. Примером могут служить следующие конвенции: Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма 1999 г., Международная конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом 1997 г. и другие.

Таким образом, государствам следует закреплять в международных договорах новые требования к авиационной безопасности, отвечающие современным вызовам, продиктованные временем, с целью уменьшения риска нарушения безопасности пассажиров, лиц авиационного персонала не только своего государства, но и иностранных граждан, совершающих международный полет.

Литература

- 1 Пекинская конвенция о борьбе с незаконными актами в отношении международной гражданской авиации 2010 г. // http://www.conventions.ru/view_base.php?id=1067
2. Чикагская конвенция о международной гражданской авиации 1944 г. // <http://www.svavia.ru/info/docs/doc7print.html>
3. Пекинскому протоколу дополняющий конвенцию о борьбе с незаконным захватом воздушных судов 2010 г. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_protocol.shtml
4. Сылкина С.М. Вопросы правового регулирования международных воздушных сообщений Республики Казахстан. Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Алматы: Комплекс. – 2003. – С. 20.

References

- 1 Pekinskaya Konventsiya o borbe s nezakonnymi aktami v otnoshenii mezdunarodnoy grazhdanskoy aviatsii 2010 g. // http://www.conventions.ru/view_base.php?id=1067
- 2 Chikagskaya Konventsiya o mezdunarodnoy grazhdanskoy aviatsii 1944 g. // <http://www.svavia.ru/info/docs/doc7print.html>
- 3 Pekinskii Protocol, dopolnyayushchii Konventsiyu o borbe s nezakonnym zakhvatom vozdushnykh sudov 2010 g. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_protocol.shtml
- 4 Sylkina S.M. Voprosy pravovogo regulirovaniya mezhdunarodnykh vozdushnykh soobshchenii Respubliki Kazakhstan. Avtoreferat na soiskanie uchenoi stepeni kandidata yuridicheskikh nauk. – Almaty: Kompleks, 2003. – С. 20.

Altynbekkyzy A.,
Jexenbayev R.

**Consideration of state
development programs and
Riyadh guidelines regarding the
issues of juvenile delinquency**

The article describes the reasons for the high level of juvenile delinquency in the Republic of Kazakhstan, as well as ways to deal with it within the framework of state development programs. Strategy «Kazakhstan – 2050» contains the basic provisions outlined in the guidelines of the United Nations for the Prevention of Juvenile Delinquency, adopted by UN General Assembly Resolution in Riyadh. Also noted the need for moral education of the younger generation and strengthening the role of the family in society. The system of measures to combat juvenile delinquency is based on the nature of the general social measures designed to ensure adequate standard of living, welfare, culture, upbringing and education of citizens.

Key words: juvenile delinquency, Riyadh resolution, Strategy «Kazakhstan – 2050».

Алтынбекқызы А.,
Джексенбаев Р.К.

**Мемлекеттік
даму бағдарламасын және
жасөспірімдер арасындағы
қылмыстылық мәселелері
бойынша Эр-Рияд
басты қағидаларын қарастыру**

Мақалада Қазақстан Республикасындағы жасөспірімдер арасындағы қылмыстылық деңгейінің жоғары деңгейінің ерекшеліктері мен себептері, сондай ақ мемлекеттік даму бағдарламасы шеңберінде олармен күресу тәсілдері қарастырылады. Аталған санаттағы тұлғаларға қатысты емес мүлдем жаңа қылмыстар қарастырылған. «Қазақстан 2050 Стратегиясы Эр-Рияд қаласында қабылданған ББҰҰ Бас Ассамблеясының Жарғысымен қабылданған жасөспірімдер арасындағы негізгі ерекшеліктері көрініс тапқан. Өскелең ұрпақты адамгершілік тұрғыда тәрбиелеу және қоғамдағы отбасының рөлін күшейту қажеттігін атап кеткен. Жасөспірімдер арасында қылмыстың алдын алу қоғамдағы қылмыстылықтың алдын алудың ажырамас бөлігі болып танылады. Қылмыстылықпен күресу шаралар жүйесі өмірдің, әл ауқаттың, мәдениеттің, тәрбиенің және білім берудің қалыпты деңгейін қамтамасыз етуге шақыратын жалпы әлеуметтік сипаттағы шараларға негізделеді.

Түйін сөздер: жасөспірімдер арасындағы қылмыс, Эр-Рияд Резолюциясы, «Қазақстан – 2050» Стратегиясы.

Алтынбекқызы А.,
Джексенбаев Р.К.

**Рассмотрение государственных
программ развития и
Руководящих принципов
Эр-Рияд по вопросам
преступности среди
несовершеннолетних**

В статье рассмотрены особенности и причины высокого уровня преступности среди несовершеннолетних в Республике Казахстан, а также способы борьбы с ней в рамках государственных программ развития. Рассмотрены абсолютно новые виды преступлений, ранее не свойственных для данной категории лиц. Стратегия «Казахстан – 2050» включает в себе основные положения, обозначенные в Руководящих принципах Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних, принятых Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН в Эр-Рияде. Отмечена необходимость нравственного воспитания подрастающего поколения и усиления роли семьи в обществе. Предупреждение преступности среди несовершеннолетних является неотъемлемой частью профилактики преступности в обществе. Система мер борьбы с преступностью среди несовершеннолетних базируется на мероприятиях общесоциального характера, призванных обеспечить надлежащий уровень жизни, благосостояния, культуры, воспитания и образования граждан.

Ключевые слова: преступность среди несовершеннолетних, Резолюция Эр-Рияд, Стратегия «Казахстан-2050».

**CONSIDERATION OF
STATE DEVELOPMENT
PROGRAMS AND
RIYADH GUIDELINES
REGARDING THE
ISSUES OF JUVENILE
DELINQUENCY**

Crimes among minors are a serious problem that somehow facing and fighting each state. The essence of this problem is not only that committed crimes to be investigated and the perpetrators punished, but also in the fact that the subjects of these crimes are minors, just kids. More than twenty years ago, our country became independent, and our nation has taken a completely new constitution. The preamble of the constitution reflects the basic ideals of all Kazakhstani people and has important legal value. It was stated that we recognize «... our high responsibility before the present and future generations...».

During a total reform of most spheres of life of the newly independent state, the problems of the new generation of citizens of a sovereign country has failed to provide the necessary attention due to the fact that it was not possible in a short time to fully consider the problems of youth in the new conditions of the market system.

Today there are absolutely specific and new to youth violations: abduction, fraud, arms trafficking, extortion, computer crimes, trading in prostitution. The situation with crimes among teenagers heavily deteriorated due to flaws in the social sphere. If this negative trend continues, it may adversely affect the further criminalization of the situation among minors. It should also be remembered that crime among juveniles at the moment can lead to an increase in the number of crimes among adults of tomorrow. To achieve success in the fulfillment of the younger generation of people, we need to protect it from criminal influence and neutralize the factors causing the renunciation of teenagers from the standard values. Teenagers, because of their psychological immaturity, unequal social status, still require special attention, protection and support of family, education institutions and the state.

This opinion has international support and a common understanding, reflected in the fundamental points of the Convention on the Rights of the Child and the United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency.

Nowadays each of us feels that in the last 10-12 years the society has suffered some kind of apathy and indifference to the children hardships. The current condition of juvenile delinquency, the condition of their health, social security demands urgent measures taken by the government, law enforcement agencies and non-governmental organizations.

There is a high proportion of serious acquisitive and violent crime among the crimes committed by minors. They are also inherent features of vandalism and excessive cruelty. A large number of these crimes are committed in complicity (usually in the form of participation in crime), especially in the group, which also corresponds to the specifics of the psychology of adolescents. Approximately every third crime is committed by them jointly with adults [1].

These specific features of juvenile delinquency have led the legislator to the careful regulation of criminal liability of minors, sometimes retreating from the general rules to criminal liability and punishment. The legislation provides special conditions for establishing penalties for juveniles of their sentences, their release from criminal liability and punishment, calculation of the limitation period and cancellation of conviction.

The current legislation contains a provision that citizens are obliged to take care of the education of children, to prepare them for socially useful work, raise them as worthy members of society. Concern for the education of youth, especially minors, is regarded as a constitutional duty of all citizens and all state bodies and public organizations. The implementation of legal reform involves improving labor, ideological and political and moral education of youth.

At the present time, when the solution of social problems for the upbringing of young people has become a priority of state and public bodies, immeasurably increased the possibility of legal action to improve the care and education of the younger generation, its civil, labor and international formation.

United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, adopted by General Assembly resolution 45/112 in 14 December 1990 year, recognized the importance of juvenile crime prevention programs. For example, the «Fundamental Principles» highlights:

The prevention of juvenile delinquency is an essential part of crime prevention in society. By engaging in lawful, socially useful activities and adopting a humanistic orientation towards society and outlook on life, young persons can develop non-criminogenic attitudes.

The successful prevention of juvenile delinquency requires efforts on the part of the entire society to ensure the harmonious development of adolescents, with respect for and promotion of their personality from early childhood. For the purposes of the interpretation of the present Guidelines, a child-centred orientation should be pursued. Young persons should have an active role and partnership within society and should not be considered as mere objects of socialization or control.

In the implementation of the present Guidelines, in accordance with national legal systems, the well-being of young persons from their early childhood should be the focus of any preventive programme. The need for and importance of progressive delinquency prevention policies and the systematic study and the elaboration of measures should be recognized.

These should avoid criminalizing and penalizing a child for behaviour that does not cause serious damage to the development of the child or harm to others. Such policies and measures should involve:

1) The provision of opportunities, in particular educational opportunities, to meet the varying needs of young persons and to serve as a supportive framework for safeguarding the personal development of all young persons, particularly those who are demonstrably endangered or at social risk and are in need of special care and protection;

2) Specialized philosophies and approaches for delinquency prevention, on the basis of laws, processes, institutions, facilities and a service delivery network aimed at reducing the motivation, need and opportunity for, or conditions giving rise to, the commission of infractions;

3) Official intervention to be pursued primarily in the overall interest of the young person and guided by fairness and equity;

4) Safeguarding the well-being, development, rights and interests of all young persons;

5) Consideration that youthful behaviour or conduct that does not conform to overall social norms and values is often part of the maturation and growth process and tends to disappear spontaneously in most individuals with the transition to adulthood;

6) Awareness that, in the predominant opinion of experts, labelling a young person as «deviant», «delinquent» or «pre-delinquent» often contributes to the development of a consistent pattern of undesirable behaviour by young persons.

Community-based services and programmes should be developed for the prevention of juvenile delinquency, particularly where no agencies have yet been established. Formal agencies of social control should only be utilized as a means of last resort [2].

President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev among the main priorities of the program «Kazakhstan – 2030» urged to strengthen national security and the fight against crime, including juvenile delinquency. This is due to the fact that not everything in the country takes place equally well and without conflict.

«As a result of the economic downturn incomes and living standards of the majority of our citizens have deteriorated. Elimination of egalitarianism and

creation of a functioning labor market led to a large difference between the rich and the poor. Living standards of the middle class, which is a leading support of the state, the main stabilizing factor in society, are quite low. Painful transition from a command to a market economy has given rise to a sharp, hitherto unknown to us in such scales, problems of poverty and unemployment. They create enabling environment for increasing number of crimes and drug abuse, which causes the rise of social depression and the capacity of social instability» [3].

Precisely because of these processes, juvenile delinquency is now a source of concern for society. Growing adverse trends in juvenile delinquency are rejuvenation and feminization, strengthening the group nature, increasing the number of drug addicts among minors.

One of the negative consequences of modern Kazakhstan society is reducing the role of the family in the upbringing of the younger generation. Economic problems experienced by adults, directly affect the psychological attitude in families. This leads to detachment of parents on the education of their children, distress in families. Keeps a steady level of the parents (or guardians) who are not performing or improperly performing responsibilities for the upbringing of minors. A crime committed by teenagers is a signal to the society about the existing shortcomings in the moral education of the younger generation.

The success of moral education depends:

1) on creation of a healthy moral atmosphere as the scale of society, and in separate bands, as well as in the family;

2) on the organic combination of mass and individual work with people;

3) on creating an atmosphere of intolerance of any deviation from the norm of morality.

This task is all the more important that we are talking about the formation of the legal citizens of the state, which themselves are designed to make laws, enforce them, to improve the legislation, to participate in managing the affairs of the state and society.

Implementation approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan in August 24, 2009 № 858 «Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020» provides a solution to a number of complex issues, including improving the system of measures for the prevention of juvenile delinquency. And it is no coincidence, because now warning of juvenile crime is regarded by the international community as one of the main areas of the fight against crime [4].

The President's strategy «Kazakhstan-2050» turned to the youth of our country with the following words: «Declared by me a new political and economic course is aimed to give you the best education, and therefore more worthy future. I rely on you – a new generation of Kazakhstan. You must be the engine of the new course» [5].

It was also noted that our young people should learn and master new knowledge, acquire the latest skills, skillfully and effectively use knowledge and technology in everyday life. We need to do everything possible to create, to ensure the most favorable conditions. Work in this area is ongoing.

References

- 1 Begaliyev K.A. Рядом с тобой подросток. (Предупреждения правонарушений несовершеннолетних наше общее дело). – Алма-Ата: «Казakhstan», 1969.
- 2 United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, resolution 45/112
- 3 Nazarbayev N.A. «Kazakhstan – 2030. Prosperity, security and the welfare of all Kazakh Nation: Message from the President to the people of Kazakhstan». – Almaty, 1997. – P. 30.
- 4 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «The Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan from 2010 to 2020» dated August 24, 2009 №858.
- 5 Programme for the Development «Kazakhstan-2050. Our Power», <http://strategy2050.kz/en/>

References

- 1 Begaliyev K.A. Ryadom s toboy podrostok. (Preduprezhdeniya pravonarusheniy nesovershennoletnikh nashe obshchee delo). – Alma-Ata: «Kazakhstan», 1969.
- 2 United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, resolution 45/112
- 3 Nazarbayev N.A. Kazakhstan – 2030. Prosperity, security and the welfare of all Kazakh Nation: Message from the President to the people of Kazakhstan. – Almaty, 1997. – S. 30.
- 4 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «The Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan from 2010 to 2020» dated August 24, 2009 №858.
- 5 Programme for the Development «Kazakhstan-2050. Our Power»

Даркенбаев А.И.,
Дауренбекова А.А.
**Медиа саласындағы
халықаралық стандарттар**

Бұл мақалада бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы халықаралық ынтымақтастық мәселелері және халықаралық стандарттар талданған. Автор трансшекаралық деңгейде бұқаралық ақпарат құралдарын пайдаланудың құқықтық негізін реттейтін негізгі халықаралық келісімдерді қарастырған. Бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы халықаралық ынтымақтастықты реттеу бұқаралық ақпарат құралдарын пайдаланудың техникалық шарттары, халықаралық ақпарат алмасу, таратылатын ақпарат мазмұны және сөз еркіндігі сияқты негізгі мәселелерге тәуелді. Автор осы мәселелердің халықаралық-құқықтық реттелуіне және Қазақстандағы сөз еркіндігі мәселесінің құқықтық реттелуіне баса назар аударған. Мақалада мемлекеттер арасындағы ақпараттық мәселелерді шешуге негізделген құқықтық құжаттарға талдау жасалған.

Түйін сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, халықаралық ынтымақтастық, халықаралық стандарттар, сөз еркіндігі, ақпарат.

Darkenbaeva A.I.,
Daurenbekova A.A.
**International standards in the
field of media**

In this article were considered the international cooperations in field of the use of mass media. Author tried to make international legal norm governing the activities of the media. The international cooperation in the field of media associated with the problems of technical conditions, of international exchange of information, of information content. Particular attention is paid to international – legal regulation of these issues, as well as the legal regulation of freedom of speech in Kazakhstan. This article covered legal documents authorizing problems of mass-media between the countries.

Key words: mass-media, international cooperation, international standards, freedom of speech, information.

Даркенбаев А.И.,
Дауренбекова А.А.
**Международные стандарты
в области медиа**

В данной статье были рассмотрены международное сотрудничество и международные стандарты в области средств массовых информационных. Автор попытался разобрать основные международные соглашения, регулирующие деятельность средств массовых информации на трансграничном уровне. Международное сотрудничество в сфере средств массовой информации связано с проблемами технических условий, международного обмена информацией, содержания информации, а также свободы слова. Особое внимание уделяется международно-правовому регулированию данных проблем, а также правовому регулированию свободы слова в Казахстане. В статье были рассмотрены правовые документы, регулирующие информационные проблемы между странами.

Ключевые слова: средства массовой информации, международное сотрудничество, международные стандарты, свобода слова, информация.

МЕДИА САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАР

Медиа саласындағы отандық құқық өрісі халықаралық стандарттар бағытында үздіксіз кеңейіп дамып келеді. Қызметі қоғамдық өмірдің барлық дерлік саласын қамтитын бұқаралық ақпарат құралдарын маңызды институт десек те болады. Себебі, ол адамның дүниетанымын, қоғамда татулық және тұрақтылық қалыптастыруға ықпал етеді. Қазіргі таңда отандық БАҚ байланысты заңнама, жалпы алғанда, көпшілік мақұлдаған әлемдік принциптерге сәйкес келеді. Тәуелсіздікке қол жеткізген шақтан бастап Қазақстан сөз бостандығы құқығы және БАҚ қызметі құқығының мәселелерін реттейтін көптеген халықаралық келісімдерге қосылды. Сондай-ақ, халықаралық міндеттемелерді орындау барысында елімізде маңызды заңдар қабылданып, шаралар атқарылды. Ол өз кезегінде бүгінгі күні ақпарат құралдары саласының, жалпы медиа нарығының қарқынды дамуына себеп болып отыр.

Біріккен Ұлттар Ұйымы құрылған шағынан адам құқығы мәселесіне зор көңіл бөлетін ықпалы күшті ұйым. Аталмыш ұйымның үлкен жетістігі ретінде адам құқығын қорғайтын жаңа әмбебап стандарттарды жасап шығаруын атасақ болады. Дегенмен де, мемлекеттердің көбі қабылданған стандарттарды ұстана бермейді, сондықтан да бұл жағдай қазіргі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Демек, мемлекеттердің адам құқығы туралы аймақтық және дүниежүзілік халықаралық келісімдерге енгізілген стандарттарды тәжірибе барысында қолдану керектігіне көзін жеткізу қажет. Негізгі құжаттардың әрқайсысының қолданылу механизмі қамтылған. Пікір еркіндігі, сөз және ақпарат еркіндігі құқықтары барлық халықаралық конвенцияларға енгізілген. Аталған халықаралық құжаттар сөз еркіндігінің құқығын ғана жарияламайды, сонымен қатар, бұл құқықты үкімет шектей алатындай негіз жасайтынын естен шығармаған жөн. Сөз еркіндігі құқығына шектеу қойылған жағдайда, оны атқарушы билік емес, сот органы анықтауы қажет. Яғни, демократиялық қоғам жағдайында сөз еркіндігі құқығын шектеу қажет екендігін дәлелдейтін көрнекі дәлелдер болуы тиіс. Ақпарат еркіндігінің ішкі және халықаралық құқықтық кепілдігін қолдану ісі бойынша сот, міндетті түрде, үкімет әрекеттерін және шектеу қоятын заңдарды қадағалауы тиіс.

Біріккен Ұлттар Ұйымының бүкіл қызметінің негізі – Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясы. Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясы БҰҰ жарғысына сәйкес міндеттеуші емес тек ұсыныс сипатына ие, сондықтан қарар болып табылады. Бұл декларация қазіргі күні де, адам құқығын жаппай құрметтеудің негізгі құжаты. Декларация Ережелерін халықаралық қауымдастықтың көптеген мемлекеттері қабылдады. Қазақстан Республикасы да өз тәуелсіздігін алғаннан кейін, 1992 жылдың 2 наурызында халықаралық Біріккен Ұлттар Ұйымына мүшелікке қабылданды. Еліміз БҰҰ Бас Ассамблеясының 46-сессиясында Ұйымның жаңа мүшесі ретінде ғана емес, қазіргі заманның ең өзекті халықаралық проблемалары бойынша белсенді позиция ұстанатын мемлекет ретінде мүше болды. Сондықтан Қазақстан мемлекеті де адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселесінде БҰҰ Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясына сілтеме жасайды. Декларацияның 19 бабында былай делінген:

«Әр адам наным-сенім бостандығына және өз көзқарасын еркін білдіруіне құқығы бар; бұл құқық өз наным-сенімін кедергісіз ұстану еркіндігін және мемлекеттік шекаралар тәртібіне тәуелді болып қалмай, ақпараттар мен идеяларды еркін іздеп, кез-келген құралдар арқылы тарату бостандығын да қамтиды» [1]. Бұл абсолютті құқық емес, әрине. 29 баптың 2 тармағында «тек басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын тиісті түрде тану және құрметтеу мақсаты көзделген жағдайда ғана және демократиялық қоғамдағы моральдің, қоғамдық тәртіп пен игіліктің әділетті талаптарын қанағаттандыру мақсаты көзделген жағдайда ғана» [1, 29 бап] адам құқықтары мен бостандықтары заңмен белгіленген шектеулерге ұшырауы мүмкін.

Ғалым А.Г. Рихтердің айтуынша «бұл қағида БҰҰ мемлекеттерінде тікелей қолданылмаса да, бүкіл әлемге айтылған маңызды саяси үндеу іспеттес. Көптеген заңгерлердің ойынша, бұл қағида барлық мемлекеттерге қолданылатын халықаралық әдет-ғұрыптың құрамдас бөлігі» [2].

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт халықаралық маңызы бар, 1966 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған құжат. Бұл құжат заңды күшіне 1976 жылы қабылданған экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы келісіммен қатар енді. Әлемнің 166 мемлекеті бекіткен бұл келісім Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясында қамтылған адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын заңдастыру саласындағы ынты-

мақтастықтарды бекітеді. Бұл құжаттың да 19 бабы пікір білдіру еркіндігі және ақпарат бостандығына арналған. Бұл бапта Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясына қарағанда еркіндік пен бостандықтың шекарасын нақтырақ айқындайтын сипаттамалар берілген. Нақтылықтың пайда болуына бір мемлекеттің екінші мемлекетті өз азаматтарына ақпаратты еркін алуына және таратуына рұқсат бермейді деп айыптауы ықпал етті. Екінші мемлекет өз азаматтарын шетелдерден тарайтын соғысты, фашизмді, зорлық-зомбылық пен порнографияны насихаттайтын ақпараттардан қорғайтынын алға тартты. Келіссөз нәтижесінде, әрбір адам өз ой-пікірін еш кедергісіз ұстану, мемлекеттік шекараларға қарамастан кез-келген ақпараттар мен идеяларды еркін іздеу, тауып алу және оларды өз қалауынша тандап алған құралдар арқылы ауызша, жазбаша немесе баспасөз арқылы немесе көркемдік бейнелеу формалары түрінде тарату бостандығын сақтап қалған 19 баптың тармағына аталған құқықтарды пайдалану адамға ерекше міндеттер мен жауапкершілік жүктейтіні туралы норма қосылды [3]. Аталған ерекше жауапкершілік дегеніміз ақпарат еркіндігін пайдалану құқығы шектелуі мүмкін деген сөз. «Осы баптың 2-тармағында көзделген құқықтарды қолдану ерекше міндеттер мен ерекше жауапкершілікті жүктейді. Сондықтан оларды қолдану кезінде кейбір шектеулердің кездесуі мүмкін, алайда ондай шектеулер заңмен белгіленіп және:

а) басқа тұлғалардың құқықтары мен абырой-беделін құрметтеу;

б) мемлекеттік қауіпсіздікті, қоғамдық тәртіпті, жұртшылықтың денсаулығын немесе имандылығын қорғау қажеттілігінен туындауы тиіс» (19 бап, 3 тармақ) [3, 19 бап 3т.]. Демек, мұндай шектеу кез-келген ұлттық заңнамадан орын алуы керек.

18 бап – ой-пікір, ар-ождан және дін бостандығына, ал 19 бап – сөз еркіндігіне кепілдік береді; 20 бапта – соғысты қандай түрде болса да насихаттауға заң тұрғысынан тыйым салынған. Нақтырақ айтқанда, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 20 бабы қатысушы-мемлекеттерден кемсітушілікке, алауыздыққа немесе адамды жәбірлеуге негізделген соғыс насихатына, ұлттық, нәсілдік және діни өшпенділікті қоздыруға заңмен тыйым салуды талап етеді [3, 20 бап].

Баспасөз пікірді еркін білдіретін және ақпарат еркіндігі құқықтарын жүзеге асыратын маңызды құрал екендігін ескерсек, БАҚ-тың пікірді еркін білдіру құқын жүзеге асыру қабілетіне

немесе халықтың ақпарат алу құқығына әсер ететін, бұқаралық ақпарат құралдары туралы кез-келген заңдар мен нормативтік актілер осы талаптарға сәйкес болуы тиіс.

Қазақстан Республикасы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге 2003 жылдың 2 желтоқсанында қол қойып, 2006 ж. 24 қаңтарында бекітті. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына қарағанда халықаралық келісім және қосылған мемлекеттерге құқықтық міндеттемелер жүктейді. Қазақстанның Конституциясының 4 бабына сәйкес Республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басымдығы болады және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайда басқа реттерде, тікелей қолданылады.

Қазақстан Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні орындауы туралы баяндамада мынадай мәліметтер келтірілген: «Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер, лауазымды адамдар және бұқаралық ақпарат құралдары әрбір азаматқа өзінің құқықтары мен мүдделеріне қатысты құжаттармен, шешімдермен және ақпарат көздерімен танысу мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті. Конституцияда сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады. Әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез-келген тәсілмен еркін ақпарат алуға және таратуға құқығы бар. Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиясы болып табылатын мәліметтер тізбесі заңмен белгіленеді. Республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық астамшылықты, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа бас ұруды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді» [4].

Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық кеңесінің қорытынды актісі (Хельсинк қорытынды актісі). Қазақстан ЕҚЫҰ-ға 1992 ж. мүшелікке кірді, ал сол жылдың тамыз айында аталмыш актіге қол қойды. ЕҚЫҰ-ның мүшесі ретінде Қазақстан осы ұйымның сөз бостандығын қорғайтын түрлі құжаттарын ұстану керек. Атап айтсақ, Хельсинкіде қол қойылған қорытынды акті, Адам құқығы мәселелері бойынша Копенгагендегі кеңестің қорытынды құжаты, 1990 ж. Париж хартиясы, 1994 ж. Будапештегі жоғары деңгейде кездесудің қорытынды құжа-

ты, 1999 ж. Стамбулдағы жоғары деңгейде кездесудің декларациясы.

Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық кеңесінің қорытынды актісі 1975 ж. Хельсинкіде қабылданды. Қорытынды актіге сәйкес он принцип, яғни он ұстаным берілген. Мемлекеттер аталған принциптерді өзара қарым-қатынас барысында басты назарға алуы тиіс. Сонымен қатар, қорытынды акті барынша нақты талаптардан құрылған үш «пакетті» қамтиды, оның ішінде «гуманитарлы және басқа салалардағы ынтымақтастық» туралы. Мұнда адамдар арасындағы байланысқа жәрдемдесу, түрлі ақпараттарды таратуды жақсарту және журналистердің қызмет жағдайын жақсарту туралы тараулары қамтылған.

1975 ж. Хельсинкі актісіне қатысушы мемлекеттер тарапынан келісілген заң бойынша «өзге қатысушы-мемлекеттен ақпарат тарату маңызды» және «ақпараттың кез-келген түрін еркін әрі кеңінен таратуды жеңілдету керек» және «басқа елдермен ақпарат саласындағы ынтымақтастықты және ақпарат алмасуды ынталандыру қажет» [2]. Қорытынды актіге қол қойған қатысушы-мемлекеттер басшылары ақпараттың әлеуметтік маңыздылығын мойындады, ақпараттың халықтар арасындағы сенімді нығайтуға үлкен үлес қосатынын да жоққа шығарған жоқ. Осыған байланысты, «баспасөздің, радио мен теледидардың, кино және телеграф агенттіктерінің, осы салада қызмет ететін тілшілердің маңызды рөліне» ерекше көңіл бөлінді. Сондықтан «түрлі формадағы ақпараттардың еркін әрі кеңінен таралуын жеңілдету, ақпарат және басқа елдермен ақпарат алмасу саласында ынтымақтастықты ынталандыру» және «бір қатысушы-мемлекеттен келіп екінші қатысушы-мемлекетте кәсіби қызметін атқарып жүрген тілшілердің жағдайын жақсарту» міндеттемелері қабылданды.

ҚР Конституциясында өз ойын білдіру саласындағы негізгі халықаралық стандарттар қамтылған. 1995 ж. республикалық референдумда қабылданған ҚР Конституциясының 1 б. Қазақстан Республикасы өзін демократиялы, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде және оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екендігін бекітеді [5]. 12 бапқа сәйкес Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі, сонымен қатар, «адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан оны ешкім айыра алмайды, заңдар мен

өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады» [5, 12 бап].

Конституцияның 20 бабы сөз бостандығына және шығармашылыққа арналған. 20 бапқа сәйкес сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады. Алайда ақпарат еркіндігіне шектеу дәл осы баптың 2 және 3 тармақтарында белгіленген:

«2. Әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез-келген тәсілмен еркін ақпарат алуына және таратуына құқығы бар. Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиясы болып табылатын мәліметтер тізбесі заңмен белгіленеді.

3. Республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғыс-

ты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық астамшылықты, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа бас ұруды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді» [5, 20 бап 2 т., 3 т.].

Сонымен қатар, Конституцияның 18 бабы бойынша әркімнің жеке өміріне қол сұғылмауына, өзінің және отбасының құпиясы болуына, ар-намысы мен абыройлы атының қорғалуына құқығы бар; өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөздерінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолдармен алысқан хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар [5, 18 бап]. Демек, бұқаралық ақпарат құралдары аталған тармақтар бойынша тұлғаның арнайы рұқсатынсыз ақпарат жинауға, таратуға құқы жоқ.

Әдебиеттер

- 1 Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясы. 19 бап. 10 желтоқсан, 1948ж. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>.
- 2 Рихтер А.Г. Международные стандарты и зарубежная практика регулирования журналистики: учебное пособие. – М.: Изд.: ЮНЕСКО, 2011.
- 3 Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт. 19 бап. 16 желтоқсан, 1966 ж. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0500000091>.
- 4 ҚР Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні орындау туралы баяндама. 19 бап, 3 т. 12 маусым, 2009 ж. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P0900000892>.
- 5 ҚР Конституциясы. 1 бап. 30 тамыз 1995ж. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.

References

- 1 Adam kukigynin jalpyga birdey deklaraciasy. 19 bap. 10 jeltoksan, 1948j. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>.
- 2 Rihter A.G. Mezhdunarodnye standarty i zarubezhnaja praktika regulirovaniya zhurnalistiki: uchebnoe posobie. – M.: Izd.: JuNESKO, 2011.
- 3 Azamattyk jane sayasi kukiktar turaly khalykaralyk pakt. 19 bap. 16 jeltoksan, 1966j. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0500000091>.
- 4 KR Azamattyk jane sayasi kukiktar turaly khalykaralyk paktini oryndau turaly bayandama. 19 bap, 3t. 12 mausym, 2009j. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P0900000892>.
- 5 KR Konstituciasy. 1 bap. 30 tamyz, 1995j. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.

При военном типе общества армия есть мобилизованный народ, а народ – отдыхающая армия; поэтому здесь армия и народ имеют одинаковое строение.

Спенсер

Saparova E.S., Omirzhanov Ye.T.

Religious extremism and terrorism in the Internet – space: the current challenges and Kazakhstan experience of counteraction

The World Wide Web has the most operational information, as useful to society, and one that calls for undermining national security, violation of the integrity of the State. The principle of easy access to the network information provides a tremendous opportunities for unlimited spread of religious extremism. At present there is a great number of different blogs, forums, chat rooms, and other media applications on which supporters of extremism can freely express their ideology and recruit into their ranks new supporters. The provision of effective counteraction to religious extremism can only be achieved through the joint efforts of: government agencies, representatives of traditional religions and the scientific community. The authors noting the need of preventive work to eliminate Internet sites which are marked active advocacy ideology of extremism and terrorism, and called for the participation in the crimes of terrorist and extremist orientation against people of another religion or nationality. Considering the fact that the spread of a crime extremist ideology has become an urgent problem this time, the policy of the State government establishes legal and organizational basis to curb the manifestations of all forms of extremism under the laws of the Republic of Kazakhstan.

Key words: Internet, information, national security, religious extremism, propaganda.

Сапарова Э.С., Өміржанов Е.Т.

Интернет кеңістіктегі діни экстремизм және терроризм: қазіргі қауіп-қатерлер және онымен күрестегі қазақстандық тәжірибе

Бүкіләлемдік ғаламтор қоғамдық өмірге пайдалы немесе ұлттық қауіпсіздікке қатер төндіретін, мемлекеттің тұтастығын бұзуға бағытталған ең жылдам ақпаратты бере алады. Желідегі ақпаратқа тез қолжетімділік қағидасы діни экстремизмді шексіз насихаттауға үлкен мүмкіндіктер береді. Бүгінгі күні экстремизмнің жақтастары өзінің идеологиясын ашық түрде таратып, жаңа жақтастарды өз қатарына тарту үшін пайдаланатын әртүрлі блогтар, форумдар, чаттар мен медиа-қосымшаларды пайдалануда. Діни экстремизмге нәтижелі түрде қарсы тұру тек мемлекеттік құрылымдардың, дәстүрлі дін өкілдерінің, ғылыми қауымдастықтың біріге күш жұмылдыруы арқылы ғана мүмкін болады. Авторлар әсіресе, экстремизм мен терроризм идеологиясын белсенді таратумен көзге түскен, сонымен қатар, өзге дінге сенушілер мен басқа ұлттарға қарсы қылмыстық террористік және діни экстремистік әрекеттерге қатысуға үгіттеуші интернет сайттарын жою бойынша тазарту жұмыстарын жүргізу қажеттігін ерекше атап өтеді.

Түйін сөздер: интернет, ақпарат, ұлттық қауіпсіздік, діни экстремизм, үгіт-насихат.

Сапарова Э.С., Омиржанов Е.Т.

Религиозный экстремизм и терроризм в интернет-пространстве: современные вызовы и казахстанский опыт противодействия

Всемирная паутина располагает самой оперативной информацией, как полезной для общественной жизни, так и той, которая призывает к подрыву национальной безопасности, нарушению целостности государства. Принцип легкого доступа информации в сети дает огромные возможности для неограниченного распространения религиозного экстремизма. На сегодня имеется большое количество различных блогов, форумов, чатов и других медиаприложений, на которых сторонники экстремизма могут свободно выражать свою идеологию и вербовать в свои ряды новых единомышленников. Оказание результативного противодействия религиозному экстремизму достижимо только совместными усилиями: государственных структур, представителей традиционных религий, научного сообщества. Авторы статьи особо отметили о необходимости профилактической работы по ликвидации сайтов в Интернете, которые отмечены активной пропагандистской деятельностью идеологии экстремизма и терроризма, а также содержащие призыв к принятию участия в преступлениях террористической и экстремистской ориентации против людей другого вероисповедания либо национальности.

Ключевые слова: интернет, информация, национальная безопасность, религиозный экстремизм, пропаганда.

**RELIGIOUS EXTREMISM
AND TERRORISM IN THE
INTERNET – SPACE: THE
CURRENT CHALLENGES
AND KAZAKHSTAN
EXPERIENCE OF
COUNTERACTION**

Introduction

In a view of recent events, which took place in the Middle East, that affect the Central – Asian region and, in particular, Kazakhstan, the State regulation of the Internet space becomes very urgent measure to protect the national security, especially on the promotion of the spread of extremism and terrorism.

The essence of religious extremism – is that it means inciting hostility or discord, in relation to human life, health and spiritual security of the society and national security of the State and its foundations under religious slogans, which contains appeals to violence.

To implement their criminal intentions the followers of extremist organizations use various methods of recruitment of people, including the media communication. One of the main ways of disseminating information containing ideas of religious extremism is the Internet.

Extremism in the Internet – space

Unfortunately, the Internet attracts terrorist groups by such its features as ease of access, censorship or even the complete absence of any government control, the availability of a huge potential audience of users, primarily young people, the anonymity of communication, as well as the fastest and relatively cheap way to spread information.

Frequently, recruitment in terrorist activities is carried out by means of Internet resources, which, in fact, began recruiting point and propaganda of international terrorist organizations.

According to foreign experts, the World Wide Web has an increase of a current accounts and a plurality of communities of extremist and terrorist organizations, especially the particular concern of the activity in popular social networks «Facebook», «Twitter», «VKontakte» and «Odnoklassniki». Analysis of the content of social networks shows that these sites have an active current and propaganda activities of international terrorist organizations [1].

In this regard, the materials which are placed in social networks or video sharing, contain scenes of cruelty, murder and violence. The followers of extremist movements ‘poured’ into a network the information, containing a radical orientation, with an important goal,

to arouse interest among the young generation, who have no experience of life. Every day are created a thousands of sites with a destructive direction which may have an impact on society as a whole.

In particular, young people, who trying to get religious education, or to make up religious knowledge, often turning to Internet sites of dubious nature, where they are brainwashed by false preachers, with the purpose of distortion of consciousness of personality, the formation of certain values and eventual inclusion in the ranks terrorists.

The threat of extremism under the cover of religion becomes a problem №1 internationally. In this regard, of particular concern is the fact that the well-known terrorist entity as «ISIL» (Islamic State of Iraq and the Levant) engages in the numbers of participants from all over the world. This trend is one of the main threats to the national security of the Central – Asian states.

It is known that ISIL – is the jihadist terrorist group, which is active in Iraq, Syria, Jordan and Lebanon. ISIL seeks to expand on the controlled territory the elements of theocratic governance and building an Islamic State, and it acts ruthlessly, by means of armed attacks and immediately execution of Sharia Law. Unfortunately, the distribution area of ISIL activity is still increasing. There is a concern that ISIL is determined to expand its activities in Russia, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Kazakhstan. Of particular concern is the participation of citizens of those states in terrorist operations of «Islamic state». According to the ICSR (International Centre for the study of radicalism and political violence), the number of foreigners who joined the Sunni militants in the conflicts in Syria and Iraq continues to grow, according to estimates for 2014, it amounts to 20730 people. Also according to information ICSR, among the foreign participants of the events in Iraq and Syria, people from Kazakhstan – 400, Kyrgyzstan – 100, Russia – 800-1500, Tajikistan – 190, Turkmenistan – 360, Ukraine – 50, Uzbekistan – 500 [2].

Unfortunately, it is very hard to resist to such radical groups as the ISIL, whereas the flow of information takes more of our citizens outside their native land.

Of course, the competent authorities carried out extensive work on information security on the Internet, but the Internet sites with radical content are appealed and created daily, actively carrying out propaganda activities, especially among young people. Extremists based on the religious feelings of believers, posting videos on the network with calls to create a «global, fair, Islamic order», quickly gaining the trust of people, who often are religious illiterate.

As can be seen, pursued by a terrorist organization ISIL goals are not connected with religion and spirituality. This is a huge mechanism established for the seizure of power, causing terror and chaos in civilized countries, the demonstration of violence and cruelty as a method of intimidation and subjugation of the conquered territories. Pay off all of this are the lives of thousands of civilians, so we all have to stand together against the forces of the threat.

Such practices of promotion of propaganda activities has set new challenges for countries in the form of uncontrolled information flow, wider audience coverage and distribution of extremist activity.

Measures to counter Internet propaganda of extremism in Kazakhstan

The Republic of Kazakhstan and state authorities take into account all the threats that may affect society. Among the most important works, carried out by relevant authorities, are activities aimed at monitoring materials containing ideas of extremism in the Internet space.

It is necessary to develop the Kazakh Islamic Internet space, with no access to the sites of destructive sects, which must be closed. The proposal was made in Almaty during the «round table» on the topic of combating terrorism and religious extremism. The fight against extremism and terrorism will be truly effective when it will be identified and localized the source distribution.

In particular, in September, by a court decision was blocked free video hosting vimeo.com for the promotion of the ideology of ISIL, the ideas of extremism and terrorism, and access will be restored if the host will remove the materials that promotes the ideology of ISIL. Within the forum «The interaction of Central Asian countries to counter violent extremism,» according to the head of the Monitoring Information Space Committee of communication, informatization and information of the Ministry of Investment and Development of Kazakhstan, on this web – resource was identified a number of materials for the promotion of extremism and terrorism, namely, commercials promoting the ideology of ISIL. The Committee of communication, informatization and information as the competent authority has submitted a petition to the court, and on the 7th of September the court ruled to suspend the activities of that Internet – resource in Kazakhstan [3].

Today, Kazakhstan has banned 19 terrorist groups, including al-Qaida, the Taliban and the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU) [4].

Also today one of the most effective ways of countering the propaganda of terrorism and extremism in the Internet space is not only filtering requests, blocking websites and timely removal of illegal information, but also increase religious literacy of today's youth through the promotion of Internet resources of the Spiritual Administration of Muslims of Kazakhstan and spiritual and educational sites, namely «E-islam.kz» and «Islam.kz».

It is also important the constant improvement of the professionalism of the representatives of the mass media in covering issues of religious subjects in order to minimize the spread in society of xenophobia and religious extremism, provocative actions. Due to the active work of the media is much easier to convey to the reader or the viewer about the spiritual values of the traditional religions of the state policy in the sphere of religion, religious culture and ritual traditions [5].

It is worth noting that one of the important developments in this area was held in the Kazakh capital of the IV Congress of Leaders of World and Traditional Religions, which was held on the theme «Peace and harmony as the choice of mankind.»

One of the important initiatives of the IV Congress was the creation of an Internet resource as part of the e-portal G-Global, dedicated to the formation and strengthening of the global tolerance and trust.

More detail, the G-Global – is a communicative Internet platform that enables Internet users all over the world to take part in these electronic systems of Astana Economic Forum (AEF): books, publications, debates, projects, polls and forums (active from 2009)

Communication platform G-Global is directed for citizens of all social strata and countries interested in developing their own economies and the world economy. This project is supported by

Nobel laureates, the authoritative international organizations, businesses and scientists [6].

An important point is the project «The legal regulation of the activities in social networks as a factor of national security and the implementation of the priorities of state policy», under the leadership of Ph.D Yerjanov T.K., which was started in March, 2015. The main objective of the study is to create a draft law, regulating the activities in social networks.

In order to achieve this purpose a list of suggestions for concrete changes in the current legislation of the country, which is aimed at the regulation of the relationships among the users of global information and communication networks, will be developed. The main way to achieve this goal is to organize the empirical studies of judicial and administrative practice of the Republic of Kazakhstan, as well as a comparative analysis of the legal position of foreign and international authorities and law enforcement practice of the Republic of Kazakhstan with the identification of existing conflicts of law.

Conclusion

According to the concept of national and information security of the Republic of Kazakhstan, the risk of terrorism, extremism and information warfare is increasing dramatically. The countries, where the regulation of the Internet is at the proper level, have a significant advantage in the information warfare. This problem has not been widely discussed in the Republic of Kazakhstan before. But the growth of the popularity of social and other networks requires legislative innovations. The main goal is to turn the networks into the instrument of the implementation of state priorities. The main requirement is to intensify the monitoring of the Internet space, identifying and blocking destructive religious sites.

References

- 1 Smaiyl M., The struggle with the online propaganda of extremism in Kazakhstan //: <http://bnews.kz/ru/news/obshchestvo/religiya/v_kazahstane_vedut_borbu_s_internetpropagandoi_ekstremizma-2015_10_31-1180077>. Press Digest: 31/10/15.
- 2 Zhusupova A., Kazakh volunteers in the ranks of ISIL: death in the pursuit of illusions //: <<http://akkol-akmo.gov.kz/a/40/content/religia>>. Press Digest: 25/11/15.
- 3 IA «Kazakhstan news», Video hosting vimeo will be unlocked after the removal of videos about ISIL //: <<http://www.nur.kz/kk/904165-videokhosting-vimeo-razblokiruyut-posle-ud.html>>. Press Digest: 28/09/15.
- 4 Bogatik A., Kazakhstan is struggling with ISIL, which is still has not banned in the country //: <<http://inozpress.kg/news/view/id/47239>>. Press Digest: 24/10/15.
- 5 Smaiyl M., The counteraction of Internet propaganda of extremism in Kazakhstan //: <<http://www.zakon.kz/4753071-v-kazahstane-vedut-borbu-s-internet.html>>. Press Digest: 02/11/15.
- 6 Abuov A.P., Kazakhstan as the initiator of interfaith dialogue of peace and harmony //: <<http://akkol-akmo.gov.kz/a/40/content/religia>>. Press Digest: 18/05/15.

Жетібаев Н.С.
**Медициналық қылмыстық
құқық бұзушылықтар
субъектісінің
кейбір ерекшеліктері**

Қылмыстық құқық саласында өзекті құқыққа қайшы іс-әрекет ретінде, медицина қызметкерлері тарапынан жасалған қандай қылмыстық құқық бұзушылықтарды кәсіби құқық бұзушылықтарды жатқызуды анықтау мәселесі өзекті болып қалуда. Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасы медицина қызметкерлері тарапынан жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар тобына жатқызады. Медицина қызметкерлерінің қылмыстық жауаптылығының ерекшеліктері олардың субъектісінің ерекше мәртебесімен және кәсіби қызметінің әлеуметтік мәнімен анықталады. Отандық қылмыстық құқықтың доктринасына сәйкес, ҚК Ерекше бөлімінің баптарында субъектінің ерекше белгілері көзделсе арнаулы субъект болып танылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі болып, жалпы субъектінің қажетті белгісінен басқа (есі дұрыстық, белгілі бір жасқа толу), сияқты белгілерден басқа нақты қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін басқа тұлғаларды қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігін шектейтін ерекше қосымша белгілерді де иеленуі қажет. Медицина қызметі саласында қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісінің белгілерін анықтауда анықтаушы фактор ретінде заңмен белгіленген медициналық көмек көрсетудің болуы танылады.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі, медицина қызметкерлері, дәрігерлік қателік, денсаулық сақтау.

Jetibayev N.S.
**Some features of the subject of
medical criminal offenses**

With regard to wrongful acts in criminal matters relevant is the question of what kind of criminal offenses committed by health care workers, should be classified as «professional». The criminal legislation of the Republic of Kazakhstan allocates a separate group of criminal offenses committed by medical personnel in the field of health care, in the course of performing their professional duties. The specifics of the criminal responsibility of health professionals related to their subjectivity special status and determined the essence of social performance management and professional health workers. Special subject of a criminal offense stands a person who, in addition to the general subject of the necessary features (and sanity of a certain age), should have a more special additional features, limiting the possibility of the involvement of other persons criminally responsible for the commission of a specific criminal offense. The determining factor in establishing evidence of a criminal offense subject in medical activities is the availability of statutory duty to provide medical care.

Key words: subject of a criminal offense, medical staff, medical error, health.

Джетибаев Н.С.
**Некоторые особенности
субъекта медицинских
уголовных правонарушений**

Применительно к противоправным деяниям в уголовно-правовой сфере актуальным является вопрос о том, какие уголовные правонарушения, совершаемые медицинскими работниками, следует относить к профессиональным. Уголовное законодательство РК выделяет в отдельную группу уголовные правонарушения, совершаемые медицинскими работниками в сфере оказания медицинской помощи, в процессе исполнения ими своих профессиональных обязанностей. Специфика уголовной ответственности медицинских работников связана с их особым субъектным статусом и определяется социальной сущностью профессиональной и служебной деятельности медицинских работников. Специальным субъектом уголовного правонарушения выступает лицо, которое, кроме необходимых признаков общего субъекта (вменяемость и достижение определенного возраста), должно обладать еще особыми дополнительными признаками, ограничивающими возможность привлечения других лиц к уголовной ответственности за совершение конкретного уголовного правонарушения. Определяющим фактором при установлении признаков субъекта уголовного правонарушения в сфере медицинской деятельности выступает наличие установленной законом обязанности по оказанию медицинской помощи.

Ключевые слова: субъект уголовного правонарушения, медицинские сотрудники, врачебная ошибка, здравоохранение.

МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР СУБЪЕКТИСІНІҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 15 бабы негізінде қылмыстың субъектісі дегеніміз – белгілі бір жасқа толған есі-дұрыс адам. Қылмыстың субъектісі болып заңды тұлғалар танылмайды. Субъектісіз қылмыс та болмайды. Қылмыстың субъектісі жалпы және арнаулы болып екі түрге бөлінеді. Есі дұрыстық, заңда белгіленген белгілі жасқа толу және жеке адам болу сияқты белгілер қандай да болмасын қылмыстарға тән, ортақ белгілер. Бұл белгілер жалпы субъектінің түсінігін береді. Қылмыстың субъектісін дұрыс анықтау, тергеу сот органдарының тәжірибелік қызметінде үлкен маңызға ие. В.Н. Кудрявцевтің ойынша, кінәлінің жасы, бұрынғы соттылығының болуы және арнаулы субъект сияқты субъектінің бірқатар белгілері қылмысты саралау үшін ықпал етеді [1, 161 б].

Медицина саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъектісі арнаулы субъект қатарында орын алады. Медицина қызметкерлерінің қылмыстық жауаптылығының ерекшеліктері олардың субъектісінің ерекше мәртебесімен және кәсіби қызметінің әлеуметтік мәнімен анықталады. Отандық қылмыстық құқық доктринасына сәйкес, ҚК Ерекше бөлімінің баптарында субъектінің ерекше белгілері көзделсе арнаулы субъект болып танылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі деп, жалпы субъектінің қажетті белгісінен басқа (есі дұрыстық, белгілі бір жасқа толу) сияқты белгілерден басқа нақты қылмыстық құқық бұзушылық жасаған үшін басқа тұлғаларды қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігін шектейтін ерекше қосымша белгілер болуы қажет. Медицина қызметі саласында қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің белгілерін анықтау барысында анықтаушы фактор ретінде заңмен белгіленген медициналық көмек көрсету болуы тиіс.

В.С. Орловтың пікірінше, арнаулы субъекті деп ҚК-тің баптарының диспозициясында қосымша белгілері мен ерекшеліктері бар тұлғалар жатқызылады [2, 138 б].

В.В. Устименконың пікірінше арнаулы субъекті деп арнайы және қосымша белгілері бар тұлғалар танылады [3, 8-9 бб].

Заңи әдебиетте қылмыстың арнаулы субъектісінің ұғымы мен белгілерінің анықтамасына байланысты бірыңғай көзқарас жоқ дей келе, Р.О. Орымбаев, «тиісінше арнаулы субъект, субъектінің жалпы қажетті белгілерінен (есі дұрыстық, белгілі

бір жасқа толу) басқа аталған қылмысты жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігін шектейтін ерекше, қосымша белгілерді иеленген тиісті адам танылады», – деді [4, 39-46 бб].

Қылмыстың арнаулы субъектісін топтастыруда әртүрлі көзқарастар бар. М.Н. Сыздықов арнаулы субъект белгілерін төрт топқа бөлді: азаматтық-құқықтық жағдайын сипаттайтын белгілер, демографиялық белгілер, лауазымдық жағдайын, атқаратын жұмысын және кәсібін сипаттайтын белгілер, бұрынғы әлеуметке қарсы іс-әрекетімен немесе қылмыстарды бірнеше рет жасауымен сипатталатын белгілер.

С.С. Молдабаев және С.М. Рахметов арнайы субъектінің келесідей белгілерін сипаттайды: субъектінің жәбірленушімен өзара қатынасын сипаттайтын белгілер, физиологиялық және демографиялық қасиетін сипаттайтын белгілер, құқықтық жағдайын немесе әлеуметтік ролін сипаттайтын белгілер.

Арнаулы субъектінің осындай белгілерін көрсете отырып, аталған авторлар келесідей жіктеу береді: 1) құқықтық жағдайымен байланысты, 2) демографиялық факторымен байланысты, 3) әлеуметке қарсы іс-әрекетімен байланысты [5, 75-76 бб].

А.Н. Ағыбаев арнайы субъектіні жоғарыға ұқсас бірқатар белгілері бойынша топтастырады [6, 90 б].

Ресей ғалымы Г.Н. Борзенков арнаулы субъектіні белгілері бойынша мынадай үш топқа бөледі: а) құқықтық жағдайы, ә) тұлғаның тәндік қасиеті, б) субъектінің жәбірленушімен өзара қатынасы [7].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 12 тарауы «Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар» үшін қылмыстық жауаптылық көздегендіктен, осы құрамдардың субъектісі ретінде медицина және фармацевтика қызметкерлерін танымыз. Жанадан қабылданған Қылмыстық кодексте «Медициналық қылмыстық құқық бұзушылық» құрамдарына келесі құрамдар жатады:

1) Медицина және фармацевтика жұмыскерінің кәсіптік міндеттерін тиісінше орындамауы (Қылмыстық кодекстің 317-бабы);

2) Клиникалық зерттеулер жүргізу тәртібін және профилактиканың, диагностиканың, емдеудің және медициналық оңалтудың жаңа әдістері мен құралдарын қолданудың тәртібін бұзу (Қылмыстық кодекстің 318-бабы);

3) Заңсыз түсік жасау (Қылмыстық кодекстің 319-бабы);

4) Науқасқа көмек көрсетпеу (Қылмыстық кодекстің 320-бабы);

5) Дәрігерлік құпияны жария ету (Қылмыстық кодекстің 321-бабы);

6) Заңсыз медициналық және фармацевтикалық қызмет және есірткі немесе психотроптық заттарды алуға құқық беретін рецептілерді немесе өзге де құжаттарды заңсыз беру не қолдан жасау (Қылмыстық кодекстің 322-бабы);

7) Жалған дәрілік заттармен, медициналық мақсаттағы бұйымдармен немесе медициналық техникамен жұмыс істеу (Қылмыстық кодекстің 323-бабы);

2015 жылдың басынан қазіргі уақытқа дейін соттық тергеуге дейінгі бірыңғай реестрде 367 медициналық қылмыстық құқық бұзушылық тіркелген. Оның ішінде Қылмыстық кодекстің баптары бойынша:

Медицина және фармацевтика жұмыскерінің кәсіптік міндеттерін тиісінше орындамауы – 322 қылмыстық құқық бұзушылық.

Клиникалық зерттеулер жүргізу тәртібін және профилактиканың, диагностиканың, емдеудің және медициналық оңалтудың жаңа әдістері мен құралдарын қолданудың тәртібін бұзу – 2 қылмыстық құқық бұзушылық.

Заңсыз түсік жасау – 32 қылмыстық құқық бұзушылық.

Науқасқа көмек көрсетпеу – 8 қылмыстық құқық бұзушылық.

Заңсыз медициналық және фармацевтикалық қызмет және есірткі немесе психотроптық заттарды алуға құқық беретін рецептілерді немесе өзге де құжаттарды заңсыз беру не қолдан жасау – 2 қылмыстық құқық бұзушылық.

Жалған дәрілік заттармен, медициналық мақсаттағы бұйымдармен немесе медициналық техникамен жұмыс істеу – 1. қылмыстық құқық бұзушылық [8].

Енді біз медицина және фармацевтика қызметкерлерінің субъект ретіндегі ұғымын нақтырақ аша түссек. Медицина қызметкерлері біліктілік деңгейіне сәйкес мамандығы бойынша кәсіби қызметті атқаруға құқығы бар. Қазақстан Республикасы заңдарымен көзделген жағдайлардан басқа, мемлекет органдары және басқа да ұйымдар, сондай-ақ азаматтар тарапынан медицина қызметкерлерінің кәсіби қызметіне араласуға тыйым салынады.

Фармацевтика қызметкерінің ұғымын анықтап алмастан бұрын, фармацевтикалық қызметтің түсінігін ашып кетсек. Фармацевтикалық қызмет деп денсаулық сақтау саласында жүзеге асырылатын, дәрілік заттардың (препараттар-

дың) қауіпсіздігін, тиімділігі мен сапасын қамтамасыз етуді, дәрілік заттардың өндірісін, жасалуын, жойылуын және өткізілуін (бөлінуін) қамтитын қызметті айтамыз.

Фармацевтика қызметкерлері – жоғары фармацевтика біліміне сәйкес дәрілік заттар айналымына мемлекеттік бақылау мен қадағалауды жүзеге асыруға құқылы жоғары фармацевтикалық білімі бар адам. Аталған талаптарды қанағаттандыру үшін химия және биология саласында арнайы дайындықтан өткен жоғары фармацевтикалық білімі бар провизорлар жіберіледі. Құқық бұзушылықтың субъектісі арнайы – заңға және арнайы ережелерге сай кәсіби міндетін атқару барысында көмек көрсетуге міндетті 16 жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға. Алғашқы медициналық-санитарлық көмекті төмендегі мамандар көрсете алады: учаскелік терапевт, педиатр, акушер-гинеколог, жалпы тәжірибелі дәрігер, фельдшер және медбике. Дәрігерлік құпияның субъектісі жоғары (дәрігерлер) және орта (медбикелер) медициналық білімі бар барлық медицина қызметкерлері, сонымен қатар медициналық білімі жоқ тұлғалар (бала бағушы, күтуші, тіркеуші) болып табылады. Заңсыз медициналық және фармацевтикалық қызмет және есірткі немесе психотроптық заттарды алуға құқық беретін рецептілерді немесе өзге де құжаттарды заңсыз беру не қолдан жасау құрамы бойынша құқық бұзушылық субъектісі болып медицина және фармацевтикалық қызмет түріне сертификаты немесе лицензиясы жоқ 16 жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға танылады. Жалған дәрілік заттармен, медициналық мақсаттағы бұйымдармен немесе медициналық техникамен жұмыс істеу құрамы бойынша құқық бұзушылық субъектісі болып медицина және фармацевтикалық қызмет түріне сертификаты немесе лицензиясы

бар, 16 жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға танылады. Бірақ тікелей кәсіби ем көрсету кезінде барлық медицина қызметкерлері ұйымдық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық міндеттердің ұстанушысы ретінде қарастырылмайды. Осы міндеттерді атқарумен байланысты емес науқасқа операция жасап жатқан бас дәрігер немесе бөлім меңгерушісі, өзінің лауазымдық міндеттерін емес, тек қана кәсіби құзыреттерін жүзеге асырады. Медицина қызметкерлері кәсіптік қызметтерін атқарумен байланысты әкімшіліктің өкілі емес, тек қана хирург немесе гинеколог болады. Лауазымды қылмыстар объект және субъект белгісі бойынша Қылмыстық кодексте дербес тарауға бөлініп шығарылған. Біз бұл жерде медицина және фармацевтика қызметкерлерінің кәсіптік және лауазымдық міндеттерінің арақатынасын нақты ажыратуды айтып кетуіміз қажет. Мәселен, аурухананың бас дәрігері жұмысқа орналастырғаны үшін адамнан ақша талап етіп алса, Қылмыстық Кодекстің 366 бабы «Пара алу» бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Бас дәрігер жеке бас пайдасы үшін құжаттарға өзгерістер енгізсе, Қылмыстық кодекстің 369 бабы «Қызметтік жалғандық жасау» бойынша қылмыстық жауаптылық көзделеді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде мынадай тұжырым жасауға болады:

Медицина және фармацевтика қызметкерлері субъект ретінде тікелей емдеумен және дәрілік қызметті қамтамасыз етумен байланысты кәсіби міндетін жүзеге асыратындықтан кәсіби міндетіне қарай жіктелуі қажет, ал лауазымдық құзыретін жүзеге асыруға байланысты медициналық қылмыстық құқық бұзушылық жасаған лауазымды медицина қызметкері жаңа Қылмыстық кодекстің 371-бабымен сараланатындықтан лауазымдық белгісі бойынша жіктелуі тиіс.

Әдебиеттер

- 1 Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификаций преступлений. – М.: Юрид. лит. – М.: Юрист., 2006. – 352 с.
- 2 Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Юридическая литература, 1958. – 260 с.
- 3 Устищенко В.В. Специальный субъект преступления. – Киев: Изд-во Вища школа, 1989. – 104 с.
- 4 Орымбаев Р. Специальный субъект преступления. – Алма-Ата: Изд-во Наука Каз ССР, 1977. – 155 с.
- 5 Уголовное право: Общая часть / под. ред. проф. А.Н. Агыбаева, проф. И.И. Рогова, проф. Г.И. Баймурзина. – Алматы: Изд-во Қазақ Университеті, 2005. – 242 с.
- 6 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: Жалпы бөлім. – Алматы: Жеті-Жарғы, 1999. – 320 б.
- 7 Борзенков В.А. Специальный субъект. – <http://www.spbravo.ru/> 2006. 05. 18.
- 8 Данные комитета по статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК «<http://service.pravstat.kz>». 2015.09.15

References

- 1 Kudriavtcev V.N. Obchaiya teoriya kvalifikatci prestupleni. – M.: Urid lut.. – M.: Urist., 2006. – 352 s.
- 2 Orlov V.S. Subiekt prestupleniya po sovetскому ugovnomu pravu. – M., Uridicheskaiya literatura, 1958. – 260 s.
- 3 Ustimenko V.V. Spetsialniu subiekt prestuplenia. – Kiev: Izd Vicha chkola, 1989. – 104 s.
- 4 Orimbaev. R Spetsialniu subiekt prestupleniya. – Alma-Ata: Izd-vo Nauka Kaz SSR, 1977. – 155 s.
- 5 Ugolovnoe pravo: Obchaiya chast / pod. red. prof. A.N. Agibaeva, prof I.I. Rogova, prof G.I. Baimurzina. – Almaty: Izd-vo Kazak Universiteti, 2005. – 242 s.
- 6 Agibaev A.N. Kilmistuk kukuk: Jalpi bolim. – Almaty: Jeti-Jargi, 1999. – 320 b.
- 7 Borzenkov V.A. Spetsialni subiekt. – htth:// www. spbravo. ru/ 2006. 05. 18.
- 8 Dannie komiteta po statistike i spetsialnim uchetam Generalnoi prokuraturi RK «<http://service.pravstat.kz>»./2015.09.15.

4-бөлім
ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКА

Раздел 4
МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА

Section 4
WORLD ECONOMY

Медуханова Л.А.,
Жанғалиева Қ.Н.

**Әлемдегі төмен дамыған елдер
тобы: артта қалу себептері мен
мәселелерін шешу жолдары**

Қазіргі әлемдік экономиканың дамуының маңызды мәселелерінің бірі – әлемнің кедей немесе «төмен дамыған елдері». Халықаралық ұйымдардың тарапынан қаржылық, техникалық және гуманитарлық көмек көрсетілетін өзіндік негізгі сипаттары бар БҰҰ-мен ресми түрде мойындалған елдер категориясы. Мақалада төмен дамыған елдердің әртүрлі әлеуметтік-экономикалық сипаттары, олардың артта қалу себептері, осы себептердің тығыз өзара шарттастығы, ресми көмек көрсетуді ұйымдастыру мәселелері қарастырылған. Қазіргі кезде ең төмен дамыған елдерге ресми көмек көрсетуді ұйымдастыру мақсатында бірнеше бағдарламалар мен жобалар бар. Алайда, бұл көмектің мөлшері және тиімділігі жеткіліксіз. Мақала авторлары көмек көрсетуді ұйымдастырудың бұл механизмін өзгертіп, жеке кәсіпорындар арасында тендер ұйымдастыру арқылы ең төмен дамыған елдерге тікелей әлеуметтік және инфрақұрылымдық объектілердің құрылысына қаржы бөлуді ұсынады.

Түйін сөздер: төмен дамыған елдер, БҰҰ, дамуға арналған ресми көмек, ЭЫДҰ.

Medukhanova L.A.,
Zhangaliyeva K.N.

**Least developed countries: the
causes of backwardness and ways
to solve problems**

Poor or «least developed countries» of the world – one of the most important problems of development of modern world economy. This officially recognized UN category of the countries has a number of fundamental signs according to which they provide financial, technical and humanitarian aid from the international organizations. The article examines the socio-economic characteristics of the least developed countries, the reasons for their backwardness, the close interdependence of these reasons, the problems in the organization providing them with official development assistance. Currently, there are a number of programs and projects for the organization of official development assistance to least developed countries. However, the size and efficiency of this assistance is not sufficient. The authors propose a mechanism to change the organization of the assistance, in particular to finance the construction of social facilities and infrastructure in the least developed countries directly, through the organization of tenders for private companies.

Key words: the least developed countries, the United Nations, official development assistance, OECD.

Медуханова Л.А.,
Жанғалиева К.Н.

**Наименее развитые страны
мира: причины отсталости
и пути решения проблем**

Бедные или «наименее развитые страны» мира – одна из важнейших проблем развития современной мировой экономики. Эта официально признанная ООН категория стран имеет ряд основополагающих признаков, согласно которым им оказывается финансовая, техническая и гуманитарная помощь со стороны международных организаций. В статье рассматриваются социально-экономические признаки наименее развитых стран, причины их отсталости, тесная взаимообусловленность этих причин, проблемы в организации оказания им официальной помощи. В настоящее время существует ряд программ и проектов по организации официальной помощи наименее развитым странам. Однако размеры и эффективность этой помощи на сегодня недостаточны. Авторы статьи предлагают изменить механизм организации этой помощи, в частности финансировать строительство социальных и инфраструктурных объектов в наименее развитых странах напрямую, через организацию тендеров для частных компаний.

Ключевые слова: наименее развитые страны, ООН, официальная помощь развитию, ОЭСР.

ӘЛЕМДЕГІ ТӨМЕН ДАМЫҒАН ЕЛДЕР ТОБЫ: АРТТА ҚАЛУ СЕБЕПТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Кіріспе

Қазіргі таңда әлемдегі кедей елдердің көбеюі әлемдік экономиканың дамуының маңызды мәселелеріне жатады. Бұл елдердің экономикалық көрсеткіштерінің мардымсыз көлемі, денсаулық сақтау, білім алу және тағы басқа әлеуметтік-экономикалық мәселелері, олардың өз күшімен жоқшылықтан шыға алмауы, кедейшілікті жаһандық жалпыадамзаттық мәселеге айналдырды. Қазіргі әлемдік экономикадағы елдердің өзара тығыз тәуелділігі салдарынан осы елдердегі кедейшілік жаһандық қаіуптер мен тәуекелдердің көзі болып келеді. Кедейшілік әлемдегі азаматтық соғыстардың, халықаралық лаңкестіктің, трансұлттық қылмыстылықтың, халықтың заңсыз миграцияның, жұқпалы және эпидемиялық аурулардың пайда болу мен таратылуына мүмкіндіктерді көбейтеді. Ал экономикалық тұрғыдан өте кедей елдердің болуы әлемдік экономиканың дамуына, оның ресурстарын тиімді пайдалануына кері әсерін тигізеді.

Кедей елдер категориясының бар болуы көптеген факторлармен түсіндіріледі. Оның ішінде, қолайсыз географиялық орналасуы, елдегі азаматтық соғыс, табиғи апаттарға үнемі шалдығуы, олардың көпшілігіндегі тарихи колониалды аграрлы экономиканың қалыптасуы, халықтың өте тез өсу қарқыны және т.б. себептері бар.

Бірқатар халықаралық ұйымдар кедей елдер мәселесін шешу мақсатында оларға әртүрлі бағдармалар арқылы көмек жасайды. Брак бұл мәселені шешудің тиімді жолдары мен әдістері табылып, әлемде кедей елдердің саны едәуір азайды деп айтуға болмайды. Жаһандану дәуірінде адамзаттың әлеуметтік-экономикалық поляризациясы күшейеді. ХХІ ғасырдың басында жоғары дамыған елдер үлесіне халықтың 12% мен әлемдік ЖІӨ-нің шамамен 60% сәйкес келетін болса, өте төмен дамыған елдердің әлем халқында үлесі – 12%, ал әлемдік ЖІӨ-де үлесі – 1% [1].

Әлемнің кедей немесе «ең төмен дамыған елдерінің» негізгі белгілері

Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) кедей елдер категориясы бар екендігін алғашқы рет 1971 жылы мойындады [2]. Бұл елдерді БҰҰ «ең төмен дамыған елдер» деп жіктеді.

БҰҰ ең кедей елдер категориясын алғашқы рет анықтаған кезде олардың санына әлемнің 25 елі кірген. Қазіргі таңда бұл елдер саны көбейіп 48 елге дейін жетті. Олардың басым көбісі Африкада орналасқан – 34 ел, Азияда – 13 ел және бір ел Латын Америкасында. Өткен қырық жыл уақытта тек әлемнің 3 елі бұл категориядан шыққан (Ботсвана, Мальдив аралдары мен Кабо-Верде).

Бұл топқа жататын елдер халықаралық қауымдастықта ең кедей мен әлсіз елдер қатарын көрсетеді, оларды БҰҰ дамушы елдер қатарынан бөледі және тұрғын халықтың кедейшілігімен және жағымсыз географиялық жағдайлары нашарлығы, институционалдық, экономикалық және адам ресурстарының құрылымдық әлсіздігімен ерекшелейді [3].

Қазіргі уақытта БҰҰ ең төмен дамыған елдерді үш индикатор (критерий) негізінде сәйкестендіреді: жан басына шаққандағы жалпы ұлттық табыстың көлемі; адами капитал; сыртқы есеңгіруге экономикалық әлсіздік. Олардың көрсеткіштеріне жататындар:

1) табыс критерийі (Income criterion): жан басына шаққандағы жалпы ұлттық табысқа (ЖҰТ, ағылш. GNI) негізделеді. Оның көлемі ретінде Бүкіләлемдік банктің Атлас әдісімен есептелген 2011-2013 жж. аралығындағы үш жыл бойынша орташа көрсеткіші алынады. Үш жылдық шолуда 2015 ж. қолданатын көрсеткіш: ЖҰТ 1035 АҚШ долл. аз болса ел ең төмен дамыған елдер қатарына кіреді, ал 1242 долл. артық болса бұл тізімнен шығады;

2) адами капиталдың индексі (Human Assets Index – HAI). Бұл индекс келесі көрсеткіштерге негізделеді: а) тамақтану: тамаққа жарымаған азапқа шегуші халықтың пайызы; ә) денсаулық: жасы 5-те немесе одан төмен балалардың өлім көрсеткіші; б) білім: орта мектептің оқушыларының жалпы коэффициенті; в) ересек тұрғын халықтың сауаттылығының деңгейі;

3) экономикалық әлсіздік индексі (Economic Vulnerability Index – EVI). Ол келесі көрсеткіштерге негізделеді: а) халықтың саны; ә) қашықтық; б) тауарлар экспортының шоғырлануы; в) ауыл шаруашылығының, орман өсірушіліктің және балық аулаудың үлесі; г) төмен жағалық аймақта орналасқан халықтың үлесі; д) тауарлар мен қызметтердің экспортының тұрақсыздығы; е) стихиялық апаттардың құрбандары; ж) ауыл-шаруашылық өндірістің тұрақсыздығы [4].

Мұның бәрі БҰҰ-мен тіркелген критерийлер. Кедей елдер тізіміне кіру үшін ел жоғарыдағы 3 критерийге сәйкес болуы тиіс. Әр үш жыл сайын бұл елдер тізімі Экономикалық және

Әлеуметтік Кеңеспен (UN ECOSOC) қайта қарастырылып отырады.

Ең төмен дамыған елдерде кедейшілік мәселесін шешудің жолдарын білу үшін осы елдердегі кедейшіліктің негізгі себептері мен сипаттарын және олардың бір-біріне тәуелділігін анықтау қажет.

Төмен дамыған елдердің кедейшілігінің негізгі себебі – халық санының өсу қарқынының экономикалық өсу қарқынын басып озуы. Мысалы, Африкада әлемдегі халық өсімінің ең жоғары қарқыны байқалуда. Халық санының орташа жылдық өсім қарқыны 3% болғанда мұнда азық-түлік өндірісі жылына бар болғаны 2%-ға өседі. Бұл елдерге теріс экономикалық өсу қарқыны да тән болады. Олардың шаруашылық құрылымында аграрлық сектор (80-90%) басым, бірақ ол ішкі сұранысты қанағаттандыра алмайды. Ауыл шаруашылықтың төмен өнімділігінің халық санына қатынасы ашаршылыққа және азық-түліктің тапшылығына алып келеді. Экономиканың негізгі секторының төмен тиімділігі өндірістің дамуына, маманданған жұмыс күшіне, технологиялардың жақсартуына, ішкі көздерге қажетті инвестицияларға сүйенуге мүмкіндік бермейді.

Өте кедей елдерге нарықтық механизмнің осал дамуы да тән. Бұл ауыл шаруашылығының ескішілдікке негізделу жағдайына байланысты (халықтың төмен сатып алу деңгейі, өндірістің дамымауы). Соған қарамастан ұлттық капиталдың басым бөлігі коммерциялық салада шоғырланған. Бірақ ол ұлттық өндіріске тәуекелдің үлкен деңгейіне байланысты инвестиция салғаннан бұрын импорттық тауарлармен сауда жасауды жөн көреді [5].

Ең төмен дамыған елдер тобының экономикасына өндірістік және қосалқы инфрақұрылымның, банк ісінің, байланыс жүйесінің, электроэнергетиканың, транспорттық желілердің дамымағандығы шетел инвестицияларын тартуға мүмкіндік бермейді және өте аз ішкі жинақтар негізінде экономика дамуын тежеп тұрады.

Сыртқы сауданың құрылымы да экономиканың дамуына жағымды әсер етпейді. Осы топтағы барлық елдер бір мезгілде сыртқы нарықта бағалары қалқымалы ауыл шаруашылық өнімдерінің экспорттаушылар және өнеркәсіп өнімдерінің ірі импорттаушылары болып табылады.

Ең төмен дамыған елдердегі демографиялық жағдай, осы топтағы елдердің экономикасының дамуына кері әсерін тигізеді. Тұрғын халықтың жоғарғы өсу қарқыны, табыстың төмен деңгейіне және сатып алу қабілеттілігін азаюына әсер етеді. ЖҰӨ-нің тұрғын халық санына қатынасы

(жан басына шаққандағы ЖҰӨ) өсу қарқыны жыл сайын 0,9%-ға кемуде. Бұған себеп болатын әлемдегі орташа туу деңгейі кедей елдерде екі есеге дейін жетеді.

Осы елдердегі кедейшіліктің тағы бір маңызды факторы – саяси тұрақсыздық. Мысалға 1990 мен 1998 жылдар аралығында табыстары азайған 22 елдің 11-інде қаруланған жанжалдар мен ішкісаяси сипаттағы мәселелер көбейді.

Бұл елдердің әлеуметтік көрсеткіштері әлі күнге дейін қауіп тудыруда. Кедей елдердегі орташа өмір сүру ұзақтығы 51 жас, ал ЭЫДҰ-ға мүше елдерде бұл көрсеткіш 78 жасты құрайды. Төмен дамыған елдерде 100 баланың 51-і 5 жасқа толмай қайтыс болады. Сауаттылық деңгейі, мектепке баруы мен сабаққа қатысуы тым аз, ал білімдері бойынша ерлер мен әйелдер арасында үлкен тепе-теңсіздік байқалады. Төмен дамыған елдерде емделуге кеткен шығын 90 ж. жан басына шаққанда жылына 11 долларды құраған, ал қазір бұл көрсеткіш әлі өзгерген емес, тіпті Африкада бұл көрсеткіш 11 доллардан да кеміген.

Осы елдердің көрсеткіштерін зерттей келе, олардың сонымен қатар табиғи апаттар: шөлге айналу, құрғақшылық, су тасқыны, жер сілкінісі мен қатты дауылдар аймақтарында орналасқанын ұмытпау керек.

Ең төмен дамыған елдерге көмек көрсету мәселесі

Ең төмен дамыған елдердегі мәселелерді шешуді БҰҰ, Бүкіләлемдік Банк (ББ), Халықаралық валюталық қор (ХВҚ), Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) және сол сияқты ірі халықаралық ұйымдар мен қайырылымдық қорлар қолға алуда. Дамыған елдер қатарынан кедей елдер қатарына экономикалық көмектер көрсетілуде.

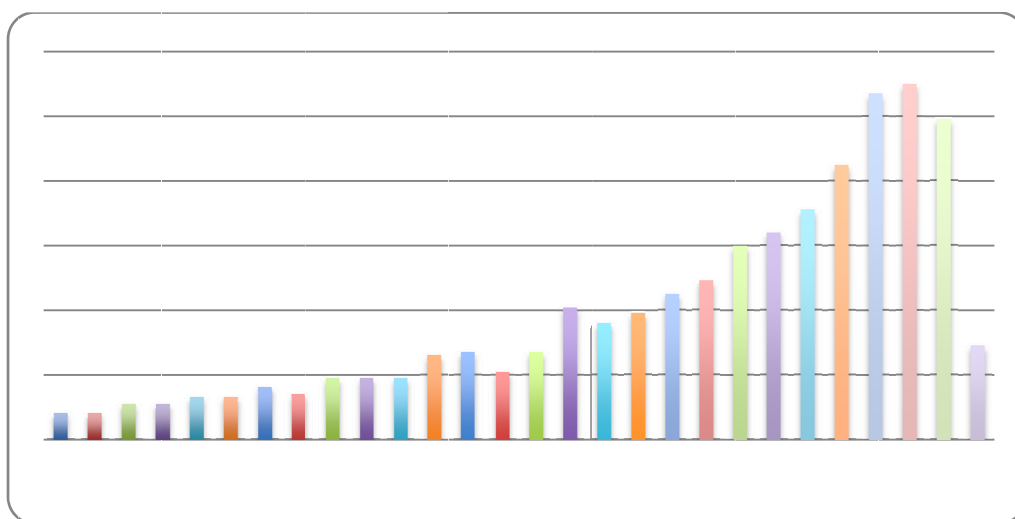
Экономикалық көмек дегеніміз – дамушы елдерге экономикалық дамуына жәрдемдесу немесе ашаршылық жағдайындағы аймақтарға азық-түліктік көмек көрсету мақсатымен ақшалай немесе табиғи түрде бөлінетін қаражат. Дамушы елдерге экономикалық көмек көрсету екінші дүниежүзілік соғыстан кейін отарлық жүйе құлағаннан кейін және екі әлеуметтік-экономикалық жүйелердің үшінші әлем елдерінің даму жолдарына әсер ету мақсатында пайда бола бастаған.

Экономикалық көмек көрсетудің негізгі құралдарының бірі – даму мақсатына арналған ресми көмек (ДРК, ағылш. Official Development Assistance). Оған қаржылық көмекпен қатар көмекті натуралды түрде көрсету (тауарлар мен қызмет көрсету, соның ішінде дамуға техникалық жәрдем) кіреді.

ЭЫДҰ-ның анықтамасына сәйкес, ДРК ЭЫДҰ Комитетінің тізіміне кіретін аймақтар мен елдерге дамыған елдер қатарынан берілетін гранттар мен несиелерді біріктіреді. Гранттар мен несиелер экономикалық дамуды ынталандыру үшін бағытталуы және концессиондық негізде (егер несие грант бірліктерін біріктірсе) берілуі тиіс. Қаржылық көмектерден басқа ДРК техникалық көмекті де қосады. Әскери мақсаттарда берілген несиелер мен гранттар және жеке тұлғаларға берілген трансферттік төлемдер (зейнетақы, өтемақы мен сақтандыру төлемдері) ДРК ретінде саналмайды.

Төмендегі 1-ші суретте 2014 жылғы ЭДЫҰ Комитетіне мүше елдердің жалпы ұлттық табыстан (ЖҰТ) пайыздық көлемде берілген қаржылық көмектері көрсетілген. Жалпы ДРК БҰҰ-ның көрсеткіші бойынша ЖҰТ 0,7% алу керек, 2013 жылға ол тек 0,3% көрсетіліп тұр. Алайда өткен жылмен салыстырғанда даму мақсатындағы көмек мөлшері 6,1% өсті, донор-елдер 135 миллиард АҚШ долларын бөлген. 2013 жылғы және 2014 жылғы мәліметтерді салыстырсақ ЖҰТ-тың 0,7%-нан артық тек 5 ел орындап келеді. Олар: Норвегия, Швеция, Люксембург, Дания және Ұлыбритания елдері. Қалған ЭЫДҰ мүше елдер бұл талапты орындамауда, сонымен қатар көмек көлемін азайтуда. Көмек үлесінің Сахараның оңтүстігіндегі африкалық елдерге мөлшерінің азаю тенденциясы байқалуда.

Шетелден экономикалық көмек алудың жағымды жағынан бөлек, жағымсыз салдарлары бар. Біріншіден, шетелдік көмек, ішкі әлеуметтік бағдарламалар сияқты өзіндік өсу емес, жаңа тәуелділік түрлерін ашады. Сарапшылардың айтуы бойынша, 50 жылдық үздіксіз шетелдік көмегінен кейін кедей елдердің шетел көмегіне сұранысы артты. Егер бағдарламалар өзіндік өсуді қамтамасыз ететін болса, онда соңғы жылдары шетел көмегіне деген сұраныс азаюы керек еді. Екіншіден, бюрократия мен орталықтанған экономикалық бақылаудың болуы. Яғни, дамыған елдерден көмек тікелей тұрғын халықтар мен кәсіпорындарға емес, олардың үкіметіне беріледі. Мұның басты салдары өнімсіз мемлекеттік бюрократия мен орталықтанған экономикалық бақылауға алып келеді. Үшіншіден, сарапшылардың айтуынша шетел көмегі тиімсіз жұмсалады. Көптеген төмен дамыған елдерде сыбайлас жемқорлық қатты дамыған, кейбір бағалаулар бойынша шетел көмегінің 10-20% мемлекеттік шенеуніктердің қалтасына түсуде. Сондықтан да кедей елдерде экономикалық өсу баяу жүруде.

Сурет – ЭЫДҰ мүше елдердің ЖҰТ көлемінен ДРК-ға қосқан үлесі [6]

Сонымен қатар, америкалық экономист ғалымы Джеффри Сакстың айтуы бойынша кедей елдерге көмекті қазіргі таңда дамыған елдер қатарынан аз мөлшерде беруде. БҰҰ 2015 жылға арналған даму бағдарламасының алғашқы үш мақсатына, яғни балалар мен аналарды құтқару және ауруларға қарсы тұру үшін дамыған елдер қатарынан жылына 40 млрд. АҚШ долларын бөліп отырса жеткілікті. Ал «Үлкен сегіздік» елдердің біржылдық табысы 40 трлн. долл. құрады, яғни бұл көмекке қажетті сома осы елдердің табысының бір пайызының тек қана 1/10 ғана алады. Осыған қоса Дж. Сакс мынадай идея айтқан: «Мысалы Американың ЖІӨ-ң 5%-ы соғысқа, ал 0,2% бейбітшілікке арналған. Яғни соғысқа арналған шығыны бейбітшілікке қарағанда 25 есе көп. Бұл кедей елдеріндегі мәселені түк шешпейді» [7].

Сонымен қатар, кедей елдерге дамыған елдер тарапынан қазіргі кезде көмек толық берілмесе де, оны жарты жолда қарапайым адамдарға жеткізбей, көмек алушы елдердің үкімет басшылары мен шенеуніктер өздеріне иеленеді. Сондықтан бұл елдерге берілетін экономикалық көмекті жеткізудің механизмін жетілдіру қажет. Мысалға, біздің ойымызша дамыған елдер өз мемлекеттеріндегі жергілікті құрылыс компанияларына кедей елдерге баспана, мектеп, аурухана, су құбырларын, канализация, электр станцияларын және басқа да қажетті ғимараттар салуға көмектесуге қаражатты тендер арқылы тікелей бөлсе берілетін көмек өз мақсатына жетер еді. Бұл құрылыс арқылы ең кедей елдер кейбір экономика-

лық мәселелерін де шеше алады. Мысалы, 30-70 қағидасын ұстансақ, яғни жұмысшылар тобының 30% тұрғын халықтан, ал қалған 70% компания қызметшілерінен болады. Бұл арқылы ең кедей елдерде біліммен алмасу, кадр даярлау және жұмыссыздық деңгейін азайту үдерісі қамтамасыз етіледі. Салынған мектеп, ауруханаларға БҰҰ мыңжылдық даму бағдарламасы бойынша қызметкерлер, мұғалімдер мен дәрігерлер келіп, бөлінетін дәрілік көмек арқылы ай сайын вакцина егу арқылы көп аурулардың алдын алуға, ал мектептер арқылы тұрғын халықтың сауаттылығын жоғарылатып, болашаққа жаңа кадрлар даярлауға мүмкіндік береді. Осы жоба ең кедей елдердің әлеуметтік және экономикалық мәселелерін азайтуға орасан көмек болады.

Қорытынды

Қазіргі заманда әлемнің кедей немесе ең төмен дамыған елдердің маңызды белгілеріне өндірістің төмен немесе мүлдем дамымағандығы, төмен немесе теріс экономикалық өсу қарқыны тән, ішкі сұранысты қанағаттандырмайтын шаруашылық құрылымында аграрлық сектор басымдылығы, жаңа технологияларды енгізуіне кедергі болатын білікті тіпті сауатты еңбек ресурстарының жоқтығы, жемқорлықтың басымдылығы, инвестициялық аштық, көмектің азаюы және т.б. жатады. Бұл елдерге дамыған елдер жағынан тікелей немесе халықаралық ұйымдар арқылы көмекті көбейтіп, оны жеткізу механизмін жетілдіру маңызды болып тұр.

Әдебиеттер

- 1 Всемирный банк. Доклад о мировом развитии 2009. Новый взгляд на экономическую географию. Обзор. Всемирный банк. Вашингтон, 2008. С. 5 <<http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2009.pdf>. >
- 2 About LDCs // <<http://unohrlls.org/about-ldcs/>>
- 3 Наименее развитые страны: доклад, подготовленный генеральным секретарем ЮНКТАД; материалы конференции ООН по торговле и развитию, Нью-Йорк и Женева, 2014 г. – С. 12.
- 4 Criteria for Identification and Graduation of LDCs // <<http://unohrlls.org/about-ldcs/criteria-for-ldcs/>>
- 5 Иванов Н., Гоффе Н., Монусова Г. Глобализация и бедность// Мировая экономика и международные отношения. – 2010, №9. – С. 29-42.
- 6 Official Development Assistance 2013. – 2013 //<<https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm#indicator-chart>>
- 7 Economist Jeffrey Sachs warns of high price of ignoring poverty//<<http://www.euronews.com/2010/10/11/economist-jefrey-sachs-warns-of-high-price-of-ignoring-poverty/>>

References

- 1 Vsemirnyj bank. doklad o mirovom razvitii 2009. novyj vzglyad na ekonomicheskuyu geografiyu. Obzor. Vashington, 2008. s. 5 //<<http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2009.pdf>. >
- 2 About LDCs // <<http://unohrlls.org/about-ldcs/>>
- 3 Naimenее razvitye strany: doklad, podgotovlennyy generalnym sekretarem yunktad: materialy konferencii oon po trgovle i razvitiyu, nyu-jork i zheneva, 2014g. – S. 12.
- 4 Criteria for Identification and Graduation of LDCs //<<http://unohrlls.org/about-ldcs/criteria-for-ldcs/>>
- 5 Ivanov N., Goffe N., Monusova G. globalizaciya i bednost// mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. – 2010, №9. – С. 29-42.
- 6 Official development assistance 2013. – 2013//<<https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm#indicator-chart>>
- 7 Economist Jeffrey Sachs warns of high price of ignoring poverty//<<http://www.euronews.com/2010/10/11/economist-jefrey-sachs-warns-of-high-price-of-ignoring-poverty/>>

Елемесов Р.Е.,
Мирзалиева С.С.,

**Мировое производство
органической продукции:
проблемы и перспективы**

В мировой практике широко используется производство и реализация органических продуктов. Данная продукция в наибольших объемах производится в странах Северной Америки и Европы. В развивающихся странах, несмотря на большой потенциал земель, объемы продаж растут медленными темпами. Наиболее часто повышенный спрос потребителей органической продукции объясняется желанием быть здоровым, проявлением заботы об окружающей среде, стремлением обеспечить себя безопасным питанием. Ключевым вопросом в развитии производства органической продукции является соблюдение стандартов производства и сертификации продуктов, а также поддержка государства. В Казахстане отрасль производства органических продуктов находится на начальном этапе развития. Президентом нашей страны подписан Закон «О производстве органической продукции». Существует ряд проблем на пути развития производства и экспорта такой продукции: отсутствие системы сертификации, правовое регулирование, система маркировки.

Ключевые слова: органический продукт, стандарты, экологическое производство, мировая торговля, органическое земледелие.

Elemesov R.E.,
Mirzalieva S.

**World production of organic
products: problems and
prospects**

In world practice the production and sale of organic products is very popular. These products are produced mostly in North America and Europe. In developing countries, despite the great potential of organic land, sales are growing slowly. More often increased consumer demand for organic products is due to the desire to be healthy, caring about the environment and the desire to provide themselves with safe food. A key issue in the development of organic production is to comply with manufacturing standards and product certification, as well as government support. In Kazakhstan, the production of organic products industry is at an early stage of development. President of our country signed the Law «On organic production.» There are a number of problems in the development of production and export of such products: the absence of certification systems, regulation, labeling system.

Key words: organic product, standards, ecological production, international trade, organic farming.

Елемесов Р.Е.,
Мирзалиева С.С.

**Органикалық өнімдердің
әлемдік өндірісі: күрделі
мәселелер мен оның келешегі**

Әлемдік тәжірибеде органикалық өнімдерді шығару және оларды сату үрдісі кеңінен пайдаланылады. Бұл өнім көп мөлшерде Солтүстік Америка мен Еуропа елдерінде шығарылады. Жерлердің ауқымды әлеуетіне қарамастан, дамушы елдерде органикалық өнімдерді сату екпіні баяу өсуде. Органикалық өнімдерге деген сұраныстың жоғары болуы әдетте адамдардың денсаулықтарына аса көңіл бөле бастауы, қоршаған ортаға қамқорлық танытуы және өздерін қауіпсіз азықпен қамтамасыз етуге деген құлшынысы себеп. Органикалық өнімдердің өндірісін дамытудағы негізгі мәселе өндіріс стандарттарын қадағалау және өнімдерді сертифициаттау және сондай-ақ мемлекеттің қолдау көрсетуі болып табылады. Қазақстанда органикалық өнімдердің өндірісі дамудың бастапқы кезеңінде орналасқан. Еліміздің Президенті «Органикалық өнім өндіру туралы» Заңға қол қойды. Қазіргі уақытта осындай өнімдердің өндірісін дамыту және экспорттау жолында бірқатар күрделі мәселелер бар. Олар: сертифициаттау жүйесінің, құқықтық реттеудің, таңбалау жүйесінің жоқтығы.

Түйін сөздер: органикалық өнім, стандарттар, экологиялық өндіріс, әлемдік сауда, органикалық егін шаруашылығы.

МИРОВОЕ ПРОИЗВОДСТВО ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев обозначил производство органических продуктов как одно из приоритетных направлений повышения конкурентоспособности отечественной продукции и развития экспортного потенциала страны [1].

Свидетельством тому служит подписанный им недавно закон «О производстве органической продукции». Целью закона является создание благоприятных условий для развития производства органической продукции, сохранение природных ресурсов, использование устойчивых систем управления природными ресурсами, включая почву, воду, воздух, поддержание биоразнообразия, повышение качества продуктов питания. Закон определяет правовые, экономические, социальные вопросы производства, переработки, маркировки продукции.

Для активной интеграции казахстанской продукции в мировую торговлю органической продукции актуально исследование развития мирового производства и торговли органической продукции, международных правовых основ для торговли и выявления проблем для динамичного роста отечественного сектора.

В Казахстане на сегодняшний день реализовываются начальные шаги по созданию условий для развития производства и экспорта органической продукции.

Основным методом проведения исследования стал анализ данных отчетов и докладов ОТА – **Organic Trade Association**, IF-OAM – **International Federation of Organic Agricultural Movements**, Organic Monitor, FIBL – **Research Institute of Organic Culture**.

Определимся с основным понятием данного исследования – органическая продукция (organic product). Органическая продукция – это продукция экологического сельского хозяйства и экологического природопользования, произведенная по определенным правилам, которые закреплены в Директивах или стандартах экологического производства [2].

Некоторые эксперты считают, что под экологически безопасными продуктами следует понимать продукты, выращенные на безопасной территории без дополнительного применения минеральных удобрений, пестицидов и других техногенных воздействий [3].

По нашему мнению, под органической продукцией необходимо понимать продукцию, выращенную на экологически чистых территориях земли без добавления пестицидов, химических удобрений в соответствии с определенными требованиями и стандартами производства.

Стоит отметить, что соблюдение всех стандартов контролируется независимыми органами, и следует рассматривать только зарегистрированных производителей, которые работают согласно требованиям экологического производства и имеют право использовать отличительный знак экологической маркировки. Такое производство регулярно посещают представители с целью инспекции и сертификации, что гарантирует безопасность данной продукции.

Различают также продукты с искусственным добавлением полезных веществ, повышающих защитные функции организма (functional foods) и биологически активные добавки натурального происхождения (nutraceuticals), являющиеся экстрактами растений [4].

В мировой практике различают четкие критерии, позволяющие классифицировать органические продукты:

- не содержат генетически модифицированные ингредиенты,
- не содержат ингредиенты, выращенные при использовании пестицидов, гербицидов, ядохимикатов и искусственных удобрений,
- не содержат искусственные консерванты, красители и вкусовые добавки,
- продукты должны иметь на упаковке лицензионные символы «органика».

Большинство рынков экологической продукции регулируются Директивами, которые определяют требования к продукции, методам ее производства, маркировке.

Применяются главные типы экологических стандартов:

а) международные частные или межправительственные рамочные стандарты, такие как Международные базисные стандарты (IFOAM Family Standards);

б) основные действующие стандарты или директивы, как директивы ЕС (ЕЭС) №2092/91 или Американская национальная органическая программа;

в) частные стандарты экологического производства, такие как Деметр (Demeter), Натурлэнд (Naturland), Биолэнд (Bioland) [5].

В мировой практике действует Международная независимая организация International Organic Accreditation Service (IOAS), которая

оценивает соответствие системы сертификации с требованиями международных норм [6].

На сегодняшний день в мире существует большое количество стандартов экологического сельского хозяйства, наиболее известные из них: американские, японские, швейцарские, стандарты ЕС.

В список организаций, регулирующих международные правила для производства, торговли органической продукции, добавились такие как FAO (Food and Agriculture Organization), WHO (World Health Organization), UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development). В 1999 г. были приняты принципы Кодекса Алиментариуса, определяющие производство подобной продукции, которые впоследствии дополнялись и изменялись.

В целом по миру лидерами по площади органических земель можно выделить 10 стран, указанные в таблице 1.

Под органическими землями можно понимать экологически чистые территории, не загрязненные химикатами, пестицидами, ядовитыми выбросами и т.д.

Таблица 1 – Органические земли в разрезе стран, 2013 г.

№	Страна	Площадь в млн га
1	Австралия	17,2
2	Аргентина	3,2
3	США	2,2
4	КНР	2,1
5	Испания	1,6
6	Италия	1,3
7	Франция	1,1
8	Германия	1,1
9	Уругвай	0,9
10	Канада	0,9
	Казахстан	0,3

Источник: The World of Organic Agriculture 2015. FIBL – FOA, 2015, с. 56

Как видно из таблицы, наибольшие площади земель расположены в Австралии, Аргентине, США, что касается Казахстана, то в республике сертифицировано 0,3 млн. га земель. Возможно, в перспективе с развитием системы сертификации площадь таких земель увеличится.

Среди стран с наибольшим количеством производителей органической продукции: Ин-

дия, Уганда, Мексика, Танзания, Эфиопия, Турция, Перу, Италия, Испания, Польша.

Мировые продажи органических продуктов питания и напитков достиг 72 млрд. дол США в 2013 году. Объемы продаж органических продуктов питания увеличились с 15,2 млрд. дол. США (1999 г.) до 72 млрд. дол. США (2013 г.), и возросли в пять раз.

Среди стран Европы лидером по объему розничных продаж стала Германия. Объем продаж в Северной Америке составляет 35 млрд. дол. Здесь доминируют рынки США и Канады, формируя растущий спрос на подобную продукцию. Недостаток предложения наблюдается в секторе органических фруктов, овощей, мяса и молочных продуктов. В связи с этим в этом регионе открываются хорошие перспективы для иностранных импортеров органической продукции. В Азиатском регионе большой спрос на органические продукты питания наблюдается в КНР. Данное явление в основном связано с частыми фактами обнаружения некачественных продуктов питания в поставляемой крупными компаниями мясной и молочной продукции.

Несмотря на динамичный рост органических товаров, данная категория продуктов составляет 1% от общего объема продаж продуктов питания. Причина такой ситуации кроется в том, что спрос сконцентрирован в странах Европы и Северной Америки, что составляет 90% мирового объема продаж данной продукции. Несмотря на то, что Азия, Австралия, Латинская Америка и Африка стали крупнейшими производителями органических культур, на их рынках наблюдается низкий спрос. Здесь также имеет важное значение покупательская способность населения. Наибольший объем потребления органических продуктов в расчете на душу населения в 2013 году зарегистрирован в Швейцарии (210 евро), Дании (163 евро), Люксембург (157 евро). Такие цифры объясняются интересом населения к такой продукции, институциональной и правовой базой, разработанным планом развития органического производства и поддержкой государства.

Вообще мотивы для покупки органической продукции в странах разнятся: в США большинство потребителей покупают органические продукты питания, т.к. хотят быть здоровыми. В Европе потребители больше заботятся об окружающей среде, покупая эти товары, в КНР и в других странах Азии с органическими продуктами связывают высокое качество и более безопасное питание.

Рассматривая тенденции развития международной торговли органическими продуктами, многие эксперты отмечают ряд трудностей в анализе статистических данных экспорта и импорта. В ряде отчетов не все страны, принявшие нормы и директивы производства органической продукции, ведут отдельную статистику такой продукции. В связи с этим выделить всех экспортеров и импортеров продукции в динамике затруднительно.

Согласно отчету международной организации в мире крупнейшими экспортёрами органической продукции стали Италия, Нидерланды, Испания, США, Франция, Мексика, Канада, КНР.

Несмотря на всеобщее внимание к органическому земледелию и производству в мире, казахстанские производители пока только развивают эту новую отрасль. В 2013 году объем рынка казахстанских органических продуктов оценивался в 95 млрд. тенге, или около 51 млн. дол. Сегодня на долю потребления органических продуктов в Казахстане приходится около 0,1% от всех потребляемых продуктов в стране [6].

В республике официально зарегистрирована Казахстанская федерация движений органического сельского хозяйства KazFOAM. Перед этой организацией стоят задачи – формирование в РК спроса и предложения на органическую продукцию, формирование культуры потребления такой продукции, создание соответствующей законодательно-технической базы. Кроме того, эта федерация призвана помогать фермерам, имеющим проекты по развитию органического сектора.

Одной из основных проблем для развития органического производства является отсутствие политики, направленной на развитие этого сегмента. Рост органического сельского хозяйства сдерживается тем фактом, что в Казахстане нет полноценного правового регулирования и недостаточная помощь со стороны государства. Система сертификации для казахстанских производителей является основополагающим фактором, который сдерживает желающих развивать бизнес в этой области. Местные производители для сертификации своих продуктов вынуждены приглашать западных экспертов, что в итоге влияет на конечную цену самого продукта, делая его дороже на 10-30%. Сегодня в Казахстане насчитывается от 8 до 12 сертифицированных компаний, удельные затраты на производство которых выше в среднем на 20-40%. Для решения создавшейся проблемы можно предло-

жить создание государственных и частных учреждений, которые бы сертифицировали местных производителей органической продукции.

Основной сферой специализации отечественных производителей органической продукции – производство и экспорт органической пшеницы, органических фруктов и ягод, и др.

В случае создания специальных сертифицированных центров для производителей компании смогут получить конкурентное преимущество при продаже своей продукции как для внутреннего, так и для внешнего рынков. Основными мотивами для компаний, занятых в сфере органического производства, станет увеличение

спроса на продукты с соответствующим маркетом, а также экспорт на международные рынки. Нарастание объемов отечественных органических продуктов также привлекательно в свете того, что по прогнозам международных экспертов к 2020 году мировой рынок органической продукции может достичь оборота в 200–250 млрд. дол. в год.

Все мероприятия по содействию производства органических продуктов, в конечном счете, улучшат здоровье нации за счет производства и потребления органической продукции; уменьшат загрязнение окружающей среды и остановят деградацию земель в Казахстане.

Литература

- 1 Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства. 14.12.12 г. <http://www.akorda.kz/ru>
- 2 Ходус А.В. Что такое экологически чистые продукты? //Бюллетень Центра экологической политики России. – №28. – 2004. – РФ. – С. 3.
- 3 Кондратьева И.В., Ходус А.В. Эко-сертификация: путь к ответственному рынку. //Бюллетень Центра экологической политики России. – №28. – 2004. – РФ. – С. 6.
- 4 Крупина Н. Н. Экологическая азбука потребителя. – СПб.: Инфо-да, 2005. – 35 с.
- 5 The World of Organic Agriculture 2015. FiBL – FOA, 2015. – С. 129.
- 6 Sustainability and Quality of Organic Food. FiBL, 2015. – С. 10.

References

- 1 Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana. Strategija «Kazahstan-2050». Novyj politicheskij kurs sostojavshegosja gosudarstva. 14.12.12 g. <http://www.akorda.kz/ru>
- 2 Hodus A.V. Chto takoe jekologicheski chistye produkty? //Bjulleten' Centra jekologicheskaj politiki Rossii. – №28. – 2004. – RF. – S. 3.
- 3 Kondrat'eva I.V., Hodus A.V. Jeko-sertifikacija: put' k otvetstvennomu rynku. //Bjulleten' Centra jekologicheskaj politiki Rossii. – №28. – 2004. – RF. – S. 6.
- 4 Krupina N. N. Jekologicheskaja azbuka potrebitelja. – SPb.: Info-da, 2005. – 35 s.
- 5 The World of Organic Agriculture 2015. FiBL – FOA, 2015. – S. 129.
- 6 Sustainability and Quality of Organic Food. FiBL, 2015. – S. 10.

Я вижу основную задачу МВФ в содействии финансовой стабильности и улучшении тем самым перспектив для устойчивого роста. Ведя такую работу, МВФ помогает также международному сообществу вести глобальную борьбу с бедностью.

Родриго де Рато

Оңдаш А.О., Мырзатаев Е.К.

**Халықаралық валюталық
қордың жаһандық
реттеу жүйесіндегі рөлі**

Мақалада жаһандық реттеу жүйесіндегі Халықаралық Валюталық Қордың рөлінің өзгерісі қарастырылады. Халықаралық қауымдастық жаһандық институттарды реформалау қажеттігін мойындап, жаңа қауіп-қатерлер алдында халықаралық ынтымақтастықты нығайту керектігіне көз жеткізді. Бреттон-Вудс конференциясынан бері жаһандық экономикада түрлі сипаттағы дағдарыстар болып өтті, және оларды реттеудегі Халықаралық Валюталық Қордың қызметі тиімді бола бермеді. Ұйымның жүргізген саясаты үнемі сынға ұшырап, жасаған шаралары несиеленуші мемлекеттердің экономикалық мәселелерін керісінше күрделендіріп, халықаралық аренада Қорға деген сенімділік төмендеп отырды. ХХІ ғасырда әлемдік экономиканың жаңа қауіп-қатерлері G20 тобы, Қаржылық Тұрақтылық Кеңесінің құрылуына себеп болды. Авторлар қаржылық реттеу мен тұрақтылықты қамтамасыз етуге жауапты халықаралық ұйымдардың қызметі күшейтілген жағдайында жаңа қауіп-қатерлерді еңсеруде Қордың жаһандық реттеу жүйесіндегі жаңа рөлін анықтауға тырысады.

Түйін сөздер: әлемдік экономика, ХВҚ, жаһандық реттеу жүйесі, G20, Қаржылық Тұрақтылық Кеңесі.

Ongdash A., Myrzataev E.

**The role of the International
Monetary Fund in the system of
global regulation**

The article considers the changing role of the International Monetary Fund in the system of global governance. The international community has recognized the necessity for reform of global institutions, and make to strengthen international cooperation to new global challenges and threats. After the Bretton Woods conference, the global economy experienced a crisis of a different nature and the actions of the International Monetary Fund has not always been effective. The policy of the Fund is constantly criticized and led to the aggravation of problems in the lending of states, which significantly undermined the credibility of the organization in the international arena. New challenges and threats in the global economy of the XXI century led to the creation G20, the Financial Stability Board. Authors try to determine the new role of the IMF in addressing global problems in the system of global governance in the conditions when there is a redistribution of functions in the regulatory system.

Key words: the world economy, the IMF, the system of global governance, G20, Financial Stability Board.

Оңдаш А.О., Мырзатаев Е.К.

**Роль Международного
валютного фонда в системе
глобального регулирования**

В статье рассматривается изменяющаяся роль Международного Валютного Фонда в системе глобального регулирования. Международное сообщество признало необходимость реформирования глобальных институтов и убедилось в укреплении международного сотрудничества перед новыми глобальными вызовами и угрозами. После Бреттон-Вудской конференции глобальная экономика пережила кризисы разного характера, и действия Международного Валютного Фонда не всегда была эффективными. Политика Фонда постоянно подвергалась критике и приводила к усугублению проблем в кредитруемых государствах, что существенно подорвало доверие к этой организации на международной арене. Новые вызовы и угрозы в мировой экономике ХХІ века привели к созданию G20, Совета Финансовой Стабильности. Здесь авторы стараются определить новую роль МВФ в системе глобального регулирования в условиях, когда идет перераспределение функции в регулирующей системе.

Ключевые слова: мировая экономика, МВФ, система глобального регулирования, G20, Совет Финансовой Стабильности.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ВАЛЮТАЛЫҚ ҚОРДЫҢ ЖАҒАНДЫҚ РЕТТЕУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ

Қазіргі таңда жаһандық экономика 2007–2010 жылдардағы қаржылық дағдарыстан әлемдік экономикалық дағдарысқа ауысып, шиеленісіп келеді. Әлемдік экономиканың мұндай жағдайға тап болуы, ең алдымен халықаралық қатынастардың «дағдарысынан» болып отыр. Бұл құбылыстар әлемдік экономикалық жүйенің нәзіктігін көрсетіп, әлемдік экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету жолында халықаралық қауымдастықтың бірауыздан келісілген саясаттың жүргізілуі қажеттігін айқындап беруде.

Қаржылық дағдарыс салдарын еңсеруде «G20 тобы» мен Халықаралық валюталық қор (ХВҚ) маңызды рөл атқарды. ХВҚ мүше-мемлекеттер арасындағы валюталық-несиелік қатынастарды реттеуге, олардың валюталық қиыншылығы жағдайында қаржылық көмек көрсетуге арнайы құрылған, БҰҰ-ның мамандандырылған халықаралық ұйымы болып табылады [1]. ХВҚ БҰҰ-ның Бреттон-Вудс (АҚШ) Халықаралық валюта-қаржылық конференциясында құрылып, ұйым қаулысының рөлін атқаратын келісім баптары қабылданды. 1944 жылы құрылған қор өз қызметін іс жүзінде 1946 жылдың мамырында бастады [2]. Қордың құрылуы Бреттон-Вудс әлемдік экономикалық жүйесінің қалыптасуына әкеліп, оның негізіне айналды.

Бреттон-Вудс жүйесі құрылғанынан бастап, 1970 жылдарға дейін елдердің әл-ауқаты өсіп, әлемдік экономиканың және сауданың қарқынды дамуына әкелді. Алайда, технологиялардың дамуы мен жаһандық қаржылық жүйесінің күрделенуі ХВҚ кемшіліктерін көрсетті. ХВҚ қабылдаған тіркеулі ақша айырбас жүйесі ескірді. Ғылыми-техникалық үдеріс нәтижесінде ХВҚ өзінің есептеулерінде ҚААҚ (қарыз алудың арнайы құқығы) резервтік құралын енгізіп, 1973 жылы тіркеулі айырбас жүйесінен бас тартты. Бұл әлемдік экономиканың құбылмалылығын арттырып, экономикалық өсудің, сауда, инвестициялардың тұрақсыздығына ықпал етті. Капитал, тауар қозғалысының жиіленуі макроэкономикалық бақылауды күрделендірді [3].

Осыдан, көптеген сарапшылар ХВҚ құрылымын реформалау қажеттілігі туды деген пікірге келді. Сауда, қаржылық саланың қарқынды дамуынан қалмас үшін, ХВҚ өз құрылымын жаңарту мақсатында біршама шараларды жүзеге асырды. Алайда, мамандар бұл шамалы өзгерістердің жеткіліксіздігін алға тартты. ХВҚ-

ында квота жүйесінің әділетсіздігі, оның әлемнің жетекші елдерінің мүддесіне қарай жұмыс істеуі, ұйымның легитимділігіне сенімсіздік, күмән келтіреді. ХВҚ және Әлемдік банк біріге отырып, дамушы елдерге қатысты ұсыныстар саясатын жүргізіп отырды, мемлекеттер өздерінің даму деңгейіне қарамастан осы ұсыныстар негізінде нарықтарын ашуға міндеттенді. Бұл батыстық корпорациялардың еркін кіріп, жергілікті өнеркәсіптер өндірісінің жойылуына дейін алып келді. Мұның нәтижесінде ел ішінде кедейшілік күшейіп, әлеуметтік теңсіздік ұлғайды. Сынаушы мамандар ХВҚ-ды әлем бойынша сауда барьерлерін жоятын, өздерінің мүдделерін жүргізетін, батыстың бай елдерінің құралы ретінде қарастыратын болды.

1990 жылдарда Мексика, Аргентина, Шығыс Азия, Ресейдегі қаржылық дағдарыстардан кейін қор жұмысына сын айтушылар көбейіп, реформаның қажеттілігі жиі айтыла бастады. ХВҚ ұсыныстарының кейбір жағдайларында бұл мемлекеттегі дағдарыс керісінше күшейіп кетті [6]. Сын айтушылардың көбеюінен кейін, ХВҚ ХХІ ғасыр басында ұстамды саясат жүргізуіне тура келді. Қорға деген сенімділік жоғала бастап, оның несиелеу бағдарламалары сұраныстан қалды. Мұның салдарынан ХВҚ жағдайы ауырлап, ресурстары азайып, жойылуына алғышарттар жасалған болатын.

Алайда, сарапшылардың пікірі ортақ болды: экономикалық және қаржылық тұрақтылыққа жауап беретін жаһандық халықаралық институттың қажеттілігі бар. Алдымен, институтты реформалау қажеттігі 2008 жылдың қаржылық-экономикалық дағдарысы ұйымның әлсіз тұстарын көрсеткенінен кейін, көрініп, өзектілігі артты. ХВҚ реформасының бастамасын «G20 тобы» көтерді. Бүгінде «G20 тобы» – әлем халқының $\frac{3}{4}$ бөлігі өмір сүретін, әлемдік ЖІӨ 90% өндіріп, әлемдік сауданың 80% жүзеге асыратын, ЕО пен әлемнің ең ықпалды 19 мемлекетін біріктіретін, бейформалды халықаралық ұйым [10].

«G20 тобының» саммиттері жаһандық реттеу жүйесін қайта қарау қажеттігінен, жиналып қалған, шиеленіскен жаһандық проблемаларды шешу мақсатында ұйымдастырылып, халықаралық экономикалық институттардың әлемнің қаржылық реттеу функцияларын қайта бөлуді қарастыратын болды.

Қаржылық дағдарыс ХВҚ мен «G20 тобының» алдына бірнеше маңызды мәселелер қойды: біріншіден, олар институционалдық ортаны құру, екіншіден, әлемдік валюталық дисбалансты жойып, әлемдік экономиканың тұрақтылығын қалыптастыратын құралдарды табу.

«G20 тобы» мен ХВҚ ұзақ мерзімді тұрақтылықты ұстап тұруда, сондай-ақ, жаһандық масштабтағы қауіп-қатермен күресуде әлемдік қауымдастықты біріктіруде шешуші рөл атқаратын мүмкіндігі бар. Қазіргі таңда, ХВҚ-дың жаһандық реттеу жүйесінде үйлестіруге қатыса алатын проблемаларға келесілерді жатқызуға болады: кедейшілік, халықтың табыс алу деңгейінің алшақтығы, жердің жылынуы, табиғи ресурс қорларының азаюы, эпидемиялар, халық санының өсуі, сонымен қатар, гуманитарлық, техногенді, әлеуметтік, стихиялы апаттар.

Еуропа елдері ХВҚ қызметінде ерекше маңызды рөл атқарып келеді. ЕО жетекші елдері ұйымда үлкен дауысқа ие. ЕО мүше-елдерінің квотасы 30,3% құрайды, бұл ХВҚ-дың жүргізіп жатқан экономикалық саясатына ықпал етуге мүмкіндік береді [1]. Еуропалық елдер Қордың ірі акционерлері болып табылады, сонымен бірге, ұйымның өкімші-директоры, яғни жетекшісіне дәстүрлі түрде еуропалықтарды тағайындайды.

ХВҚ, өз кезегінде, Еуропаның әлемнің дамыған аймағының біріне айналдыруда маңызды рөл атқарды. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін, Бреттон-Вудс қаржылық жүйесі еуропалық елдердің экономикалық жағдайын қайта қалпына келтіруде басты факторлардың бірі болды. Халықаралық Қайта құру және Даму Банкі мен Халықаралық Валюталық Қордың көмегімен Еуропа елдері қажетті кредиттерді алып, құлдыраған экономикаларын көтере алды. ХВҚ Еуропа үшін маңызды халықаралық валюталық-несиелік қатынастардың орталығына айналды. Бұл кезеңде ХВҚ-дың басты мүддесі төлем баланстарын ретке келтіріп, несиелерді жеткізіп отыру еді [5]. Барлық дерлік батыс еуропалық мемлекеттерде жоғарғы қарқынды экономикалық өсу ұзақ мерзімге сақталды. 1980 жылдарға дейін ХВҚ басым жағдайда Еуропа елдерін несиелендіріп тұрды. 1990 жылдардың басында шығыс еуропалық мемлекеттердің жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға ауысуына байланысты, ХВҚ қызметіне сұраныс пайда болып, көмегіне жүгінді. ХВҚ өтпелі экономикалы елдерді несиелендіріп, қажетті техникалық көмекпен қамтамасыз етіп, қаржы министрліктері мен орталық банктеріне білікті мамандарды жеткізіп отырды. ЕО даму тарихы барысында ХВҚ еуропа кеңістігінде валюталық-қаржылық реттеуді жүргізіп келді. ЕО елдерінің экономикалық үйлестіру жұмыстарының нәтижесінде ортақ нормалар, ережелер, еуропалық экономикаларының функциялау стандарттары қабылданды, жаңа тұ-

рақты «еуро» – валютасы құрылды. ЕО-тың әрі қарай кеңеюіне база қалыптасты.

ХВҚ қаржы дағдарысынан кейін де еуроинтеграциялық үдерісі кезінде қаржылық қиындықтарға душар болған Еуропа елдеріне көмегін жалғастырып келеді. 2009 жылдан бері Греция, Испания секілді бірқатар еуропалық елдердің қарыздық проблемалары өзекті болып отыр [5]. ЕО мен ХВҚ-дың жұмыстарына қарамастан, бұл елдердің экономикалары ауыр қалпында қалып, рецессиялық үрдістер жүріп жатыр.

Дегенмен, ЕО елдер экономикаларының сапалық құрамдасы, ондағы әлемдік экономикалық және валюталық-қаржылық жүйелердегі еуროның резервтік валюта есебінде жүруі, әлемдік экономика мен қаржы саясатындағы ЕО ықпалы «G20 тобында» да жетекші рөлді алуына жағдай жасап отыр [8]. ЕО-тың «G20 тобындағы» ортақ мүддесі қаржылық жүйенің халықаралық реттеуді күшейту, экономикалық өсуді ынталандыратын қаржы секторының тиімділігін арттыру, жұмыс орындарын ашу, бәсекелестікті арттыруды көздейді [9]. Бұдан жаһандық реттеу жүйесінде батыс елдерінің орны ерекше болатынын көруге болады.

Дағдарыс әлемдік экономиканы, қаржылық нарықтарды әлсіретіп, әлемдік қауымдастыққа жаһандық қаржылық жүйені түбегейлі реформаға кірісуіне әкелді. Қалыптасқан жағдай ХВҚ-дың қызметіне жаңаша көзқарас танытты. «G20 тобы» әлемдік қауымдастықтың ХВҚ реформасын және жалпы қаржылық жүйенің реформасын жүргізетін басты форумға айналды. 2008 жылдың 15 қарашасында Вашингтон қаласында «G20 тобының» саммиті болды, онда алғаш рет қатысушы мемлекеттердің және үкіметтерінің басшылары қатысты. Саммиттің басты тақырыбы – әлемдік қаржылық нарықтың, қаржылық жауапкершіліктің және тұрақты реттеудің мөлдірлігін жоғарылату болды.

Саммиттің нәтижесінде мемлекет басшылары қаржылық нарықтардың көлеңкелілігін төмендету, ақпараттардың ашықтығы, реттеудің тұрақты және баламалылығын қамтамасыз ету, бақылау мен тәуекелдерді басқаруды дамыту, реттеуші органдардың халықаралық ынтымақтастығын дамыту, халықаралық қаржылық институттардың реформалау жұмыстарының қажеттігі жөнінде келісімге келді.

Бұдан былай институттардың реорганизациясы әлемдік экономикадағы күштердің бөлінісіне сай жүруі қажет. Дамушы елдер өздерінің мүдделерін білдіруге мүмкіндіктері болады. Әлемдік экономиканың қалпына келуін, ондағы

қаржылық нарықтарды реттеуді тиімдірек бағытына әкелетін шараларды қамтитын жоспар келісілді. Қорытынды құжатта, сонымен бірге, кредиттік агенттіктердің қызметін реттейтін, бухгалтерлік есептердің стандарттарын жақындатын, қаржылық заңнамаларды күшейту және ХВҚ-ына қаржылық тұрақтылықты қалпына келтіру үшін арнайы ресурстар мен жауапкерліктерді жүктейтін келісімдер белгіленді [1].

«G20 тобының» саммиті ХВҚ ресурстарын көбейтуіне мүмкіндік берді. Қордың саясатына да өзгерістер енді. ХВҚ жаңа икемді кредиттік линияларын ашып, тиімсіз бағдарламаларынан бас тартты. ХВҚ қызметіндегі өзгерістерге қарап, дамушы елдердің Қорға деген қатынасы дұрысталып, жаңа жұмсартылған кредиттік бағдарламаларды Мексика, Польша мемлекеттері пайдалана бастады.

2009 жылы әлемнің «жетекші 20 экономикалы елі» кезекті саммитті Лондон қаласында өткізді. Бұл жылы дағдарыс қарқыны бәсеңдей қойғанымен, тереңдеп, кеңейе түсті. Саммиттің күн тәртібінде бес басты мәселе тұрған болатын: қаржылық нарықтардың жұмысын бақылау, экономикалық өсуді ынталандыру, халықаралық қаржылық институттарды нығайту, бүкіләлемдік сауданы қолдау, кедей елдерге көмек. Саммиттің нәтижесінде ХВҚ-ының қаржылық және функциялық мүмкіндіктері кеңейді. Оған мониторингтік функциялар жүктеліп, оның бақылау құралдарын жетілдірді. Пікір алмасу соңында қаржылық жүйені нығайту, халықаралық қаржылық жүйе арқылы қажетті ресурстарды бөлу жайында екі жақты декларациялар қабылданды. Сондай-ақ, ХВҚ-дың алғашқы облигацияларын эмиссиялайтынын мәлімдеді. Инвестор-мемлекеттер үшін облигациялар стандартты қарыздардың альтернативасы ретінде шетелдік резервтік активтер бола алады. ХВҚ-ының күн тәртібіндегі маңызды мәселелерінің бірі Қордағы дауыстардың қайта қарастыруы қалды. 2009 жылдың қыркүйек айында Питтсбургте өткен «G20 тобының» саммитінде квоталарды қайта қарастыру мәселесі көтерілді, онда дамушы елдерге қосымша 5% бөліп, олардың ұйым ішіндегі ықпалын жоғарылату мақсат етілген болатын [4].

Себебі, ХВҚ-ының жаһандық реттеу жүйесінде проблемаларды шешуіне тиімді қатысуы тікелей ұйым ішіндегі дауыстар санының әділ үлестірілгенінде болып отыр.

Жыл сайынғы G20 тобының жиналыстарында күн тәртібіне қойылған басты мәселелердің ондығына кіретін ХВҚ реформасы болатын. Алайда, Қордың реформасы бір орнынан жыл-

жуы ұзақ мерзімді алып отыр. Әсіресе, ХВҚ «квоталарының 14-ші түзетулер» мәселесі 2010 жылы Қордың директорлар кеңесінде шешім қабылданып, ХВҚ Жарғысына сәйкес қатысушы-мемлекеттердің көпшілігі ратификациялағанымен, ұйымның басты акционері – АҚШ әлі күнге дейін бекіткен жоқ.

Егер бұл квоталардың қайта түзетулері толық бекітілетін болса, ХВҚ капиталы екі есе өседі. Яғни, мүше-мемлекеттер квотаның жаңа қарастырылуына қарай, қосымша жарна салатын міндеттеме алады.

Халықаралық валюталық қорда дауыс санының «таразыланған» қағидасы жұмыс істейді, шешімдер тең дауыстар көлемімен емес, ірі «донорлар»-дың бақылауымен қабылданады. Әдетте, Басқарушылар Кеңесінде шешімдер қарапайым дауыстың көптігімен (жартысынан кем емес), ал маңызды, оперативті, стратегиялық сипатты мәселелерді қарастырғанда, – «арнайы көптікпен» (сәйкесінше, мүше-елдердің 70% немесе 85% дауыс) қабылданады. Батыстың жетекші елдерінің мүдделеріне қарай, қазіргі Жарғыда ХВҚ-дың құрылуында тоғызға қарсы 53 сұрақ белгіленген. 1970 және 1980 жылдардағы АҚШ пен Еуропалық Одақ (ЕО) дауыстарының салыстырмалы салмағы шамалы азайғанына қарамастан, олар максималды көптікті (85%) қажет ететін Қордың түйінді шешімдерін қарауда veto құқығын пайдалана алады [14].

АҚШ пен батыс альянсының соммасы 50% аса дауысқа ие, яғни, Қытай, Үндістан, Ресей, Латиноамерикандық және ислам мемлекеттердің дауыстарының жиынтықтарынан басым. Бұдан, алғашқылар шешім қабылдауда монополиялық рөл атқарады. Егер маңызды стратегиялық мәселелер, соның ішінде, ХВҚ-ды реформалау сұрақтары қозғалған кезде, тек АҚШ-да veto құқығы бар (15%-дан жоғары) [14].

Егер ұйым ішіндегі үлестерді қайта қарастыратын болса, АҚШ veto құқығынан айырылып, БРИКС елдерінің Қордың стратегиялық шешім қабылдауында ықпалы өседі деген сөз. Қазіргі күні БРИКС үлесі 11,5%-ды құрайды. БРИКС елдерінің әлемдік ЖІӨ-нің 31%-ын алатынын ескеретін болсақ, бұл Қордағы үлесі тым аз екенін байқауға болады.

ХВҚ реформасының жүруі осы квоталарды реттеуден басталатыны анық болып отыр. Егер 14-ші квоталардың қайта қарастырылуы бекітілетін болса, квоталарды есептейтін жаңа формулаға байланысты, жаһандық реттеу жүйесіндегі мәселелердің шешімі өзгеріс табады. Мысалы, Украинаға 17,5 млрд. долл. несиесі бойынша

ХВҚ директорлардың шешімі оң болмас па еді. Бұның астарында Украинаның Ресейге 3 млрд. доллар көлеміндегі қарызы, және тағы басқа халықаралық қатынастардағы мәселелердегі шешімдер басқаша болар ма еді [9].

Әр бес жыл сайын қарастырылатын квоталардың түзетулері 2015 жылдың 31 желтоқсан күнінде «квоталардың 14-ші қайта қарастырылуының» өз күшіне ену мерзімі аяқталады. Жаңа 2016 жылдан бастап, «квоталардың 15-ші қайта қарастырылуы» басталуы қажет болады. Бұл үрдістер ХВҚ реформасының жағдайын шиеленістіріп жібереді. Квоталарды есептейтін жаңа формуланың да қабылдануы шегеріліп, ХВҚ реформасының мерзімі тағы ұзаратын болады.

Біздің пікірімізше, мұндай үрдістер салдарының екі сценарийі болмақ. Біріншісі, әлемдік экономикада жаһандық мәселелерді үйлестіруде АҚШ өз ықпалынан айырылғысы келмесе, ХВҚ реформасының шегерілуіне ынталы болып отырады. Екіншісі, БРИКС елдері «БРИКС жаңа даму банкі» және «Инфрақұрылымдық инвестициялар Азия банкі» арқылы жұмыс жасап, әлемдік экономикада өз саясатын жүргізетін болады. Екінші сценарий онсызда басталып кетті. АҚШ түпкілікті ұтымсыз жағдайда қалмас үшін, ХВҚ реформасы баяу да болсын, атсалысуы қажет. Батыстың дамыған мемлекеттері мұны оң бағалайтыны анық. БРИКС мемлекеттерінің жаңа халықаралық қаржылық институтына «ХВҚ-дың баламасы» деген бағасын берген әлемдік сарапшылар да жоқ емес.

Халықаралық валюталық-қаржылық жүйесінде 70 жылдық тарихы бар ХВҚ-дың тәжірибесі жоғалмауы керек. Әлемдік экономикалық дағдарыспен күресуге дайын болуы үшін, ХВҚ-ының реформасы бір орыннан жылжуы қажет.

ХВҚ реформасының келешегінің алғышарты ретінде 2015 жылдың 30 қарашасында Қытайдың «юань» валютасы SDR қоржынына қосылуын айтуға болады. Бұл юань ресми әлемнің 5-ші резервтік валютасына айналды деген сөз. Қытай бұрыннан осыған мүдделі болған. Алайда, ХВҚ юаньнің еркін конвертацияға түспейтініне байланысты, валюталық қоржынға қоспай келген. 2014 жылы сыртқы сауда-саттықтың 25%-ы юаньмен жасалып, 2015 жылы бұл көрсеткіш тағы 5%-ға өскен [11]. Қытай валютасының ХВҚ валюталық қоржынына қосылуы ХВҚ реформасына бетбұрыс болады деген сенім білдіреді.

Әлемдік экономикадағы жаһандық мәселелерді үйлестіру механизміне тікелей қатысушы Қаржылық Тұрақтылық Кеңесі (Financial Stability Board, FSB) болып табылады. Бұл инсти-

тут 2009 жылы Лондон қаласында өткен саммиті барысында Қаржылық Тұрақтылық Форумның (1999 жылдан бері жұмыс істеді) негізінде құрылды. Ұйымның негізгі мақсатына әлемдік қаржылық тұрақтылықтың әлсіз тұстарын анықтап, осы салада бақылау және реттеу саясатын ұстануын айтуға болады [12].

Бастапқыда ҚТК-нің функциялары өзге ұйымдардың қызметтерімен ұқсас болатын. Мәселен, ХВҚ-ының экономикалық комитеттері дағдарыстың мерзімі мен масштабын болжай алмағандығынан сынға алынып, бұл функцияны G20 тобы өз алдына қойған міндеттерді орындайтын атқарушы орган ретінде тағайындалған ҚТК-іне берілді. ҚТК құзіреттілігіне мандатқа сәйкес, ХВҚ-ының макропруденциялық қадағалау функциясы өтті. Сонымен қатар, Қаржылық Тұрақтылық Кеңесі «көлеңкелі» банк жүйесіне әсер етуші шараларды анықтайтын функциялар, ондағы деривативтер нарығы (ағылшын тілінен, derivative – шарт, контракт) мен қаржылық ақпараттардың айырбасын ұйымдастыру қызметімен де айналысатын болды [13].

Қаржылық Тұрақтылық Кеңесінің экономикалық реттеу және қаржылық қадағалау қызметі саясатына кіретін келесі функциялар ХВҚ-ының жаһандық реттеу жүйесіндегі орнын көрсетіп, жаңа рөлін анықтай түседі. ҚТК-інің мұндай функцияларына «халықаралық қаржылық ұйымдардың рөлі мен олардың қадағалау мен реттеуге қатысудағы маңызын анықтау», «ұлттық экономиканы реттеуші институттар мен халықаралық қаржылық ұйымдардың өзара әрекетін үйлестіру» кіреді.

Жаһандық реттеудегі қаржылық реттеудің реформасы халықаралық қаржылық институт-

тардың басты мәселесі болып отыр. Ал Кеңестің мұндағы рөлі артып келеді.

Қаржылық дағдарыстың салдарынан қаржылық реттеу мен тұрақтылықты қамтамасыз етуге жауапты халықаралық ұйымдардың қызметі күшейтілді. Халықаралық қауымдастық жаһандық институттарды реформалау қажеттігін мойындап, жаңа қауіп-қатерлер алдында халықаралық ынтымақтастықты нығайту керектігіне көз жеткізді. ХВҚ құрылғанынан бері жаһандық реттеу жүйесінде түрлі сипаттағы дағдарыстарды өткергенімен, оларды реттеудегі қызметі тиімді бола бермеді. Ұйымның жүргізген саясаты үнемі сынға ұшырап, жасаған шаралары несиеленуші мемлекеттердің экономикалық мәселелерін керісінше күрделендіріп, халықаралық аренада Қорға деген сенімділік төмендеп отырды. Алайда, 2008-2010 жылдарда басталған реформалардың көмегімен ХВҚ саясатының өзгеруі, оның жаһандық реттеудегі жаңа рөлі әлемдік қауымдастық үшін қажетті беделді ұйымға қайта айналуға мүмкіндігі бар. Әлемдік экономиканың қазіргі шиеленіскен жағдайында жаңа экономикалық қалыпқа бейімделіп, жаһандық қауіп-қатерлерге төтеп бере алатын әлеуетін тиімді пайдалану қажет. ХВҚ алдында мүше-мемлекеттердің қарыздық мәселелері, кедейшілік, табыстың теңсіздігі секілді проблемалар әлі де өзекті. Әлемдік экономиканың даму қарқынының төмендеуі мен қатар жаһандық мәселелермен күресу жолында «G20 тобы» және жаһандық реттеуге қатысушы халықаралық институттардың ішінде, Халықаралық Валюталық Қордың маңыздылығы тек артады. Жаһандық реттеу жүйесінің дамуы «G20 тобы» мен ҚТК, ХВҚ қабылдаған шешімдеріне байланысты жүретін болады.

Әдебиеттер

- 1 Бородулина Л.П. Международные экономические организации // Магистр. – 2012. – 366 с.
- 2 Авагян Г.Л., Вешкин Ю.Г. Международные валютно-кредитные отношения // Магистр. – 2012. – 703 с.
- 3 Богатуров А.Д., Аверков В.В. История международных отношений 1945–2008 // Аспект пресс. – 2010. – 520 с.
- 4 Franz Spiegel J. The G-20 and the IMF revisited: reforming global economic governance // Webster University. – 2010. – 128 p.
- 5 Зуев В.Н. Глобальное экономическое регулирование // Магистр. – 2012. – 574 с.
- 6 Фонд «Бюро экономического анализа». Реформирование мировой финансовой архитектуры: роль МВФ и интересы России. – 2000. – 28 с.
- 7 Смыслов Д.В. Реформирование Международного валютного фонда: проблемы и решения. Регулятивные аспекты // Деньги и кредит. – 2012. – № 1. – 43 с.
- 8 Группа двадцати и ЕС // <http://www.alleuropa.mgimo.ru/gruppa-dvadsati-i-evropeyskiy-soiuz>
- 9 Катасонов В. Саммит G20 и судьба МВФ. – 17.11.2015 // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1447743480>
- 10 About G20. – 27.11.2015 // <http://www.g20.org/English/aboutg20/index.html>
- 11 IMF's Executive Board Completes Review of SDR Basket, Includes Chinese Renminbi. Press Release No. 15/540. – November 30, 2015 // <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15540.htm>

12 Charter of the Financial Stability Board – June 2012 // <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/FSB-Charter-with-revised-Annex-FINAL.pdf>

13 Сильвестров С.Н. Совет по финансовой стабильности как четвертая опора глобальной финансовой системы / Вестник Финансового университета, 2014. – № 6. – 84 с.

14 Деева М.В. Роль МВФ в финансовой системе мира: Политические измерения мировых финансовых кризисов. – 27 июля 2013 // <http://rusrand.ru/analytics/rol-mvf-v-finansovoy-sisteme-mira>

References

- 1 Borodulina L.P. Mezhdunarodnye jekonomicheskie organizacii // Magistr. – 2012. – 366 s.
- 2 Avagjan G.L., Veshkin Ju.G. Mezhdunarodnye valjutno-kreditnye otnoshenija // Magistr. – 2012. – 703 s.
- 3 Bogaturov A.D., Averkov V.V. Istoriya mezhdunarodnyh otnoshenij 1945–2008 // Aspekt press. – 2010. – 520 s.
- 4 Franz Spiegel J. The G-20 and the IMF revisited: reforming global economic governance // Webster University. – 2010. – 128 p.
- 5 Zuev V.N. Global'noe jekonomicheskoe regulirovanie // Magistr. – 2012. – 574 s.
- 6 Fond «Bjuro jekonomicheskogo analiza». Reformirovanie mirovoj finansovoj arhitektury: rol' MVF i interesy Rossii. – 2000. – 28 s.
- 7 Smyslov D.V. Reformirovanie Mezhdunarodnogo valjutnogo fonda: problemy i reshenija. Reguljativnye aspekty // Den'gi i kredit. – 2012. – № 1. – 43 с.
- 8 Gruppa dvadcati i ES // <http://www.alleuropa.mgimo.ru/gruppa-dvadsati-i-evropeyskiy-soiuz>
- 9 Katasonov V. Sammit G20 i sud'ba MVF. – 17.11.2015 // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1447743480>
- 10 About G20. – 27.11.2015 // <http://www.g20.org/English/aboutg20/index.html>
- 11 IMF's Executive Board Completes Review of SDR Basket, Includes Chinese Renminbi. Press Release No. 15/540. – November 30, 2015 // <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15540.htm>
- 12 Charter of the Financial Stability Board – June 2012 // <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/FSB-Charter-with-revised-Annex-FINAL.pdf>
- 13 Sil'vestrov S.N. Sovet po finansovoy stabil'nosti kak chetvertaya opora global'noy finansovoy sistemy / Vestnik Finansovogo universiteta, 2014. – # 6. – 84 s.
- 14 Deeva M.V. Rol' v finansovoy sisteme mira: Politicheskie izmerenie mirivyh finansovyh krizisov. – 27 iulya 2013 // <http://rusrand.ru/analytics/rol-mvf-v-finansovoy-sisteme-mira>

Новый фундаментальный закон бизнеса на рубеже двадцать первого века заключается в том, что Интернет меняет все. Интернет-технологии по меньшей мере меняют способы взаимодействия компаний – даже самых маленьких – со своими сотрудниками, партнерами и поставщиками.

Билл Гейтс

Андросенко Е.Ю.,
Мырзахметова А.М.

**Тенденции развития
Интернет-маркетинга
в Казахстане**

Статья посвящена тенденциям развития Интернет-маркетинга в Казахстане. На сегодняшний день существует множество направлений развития маркетинга, а в связи с широким распространением технологий е-коммерция стала играть важную роль в реализации товаров через глобальную сеть и, как следствие, появилась необходимость в развитии Интернет-маркетинга. В связи с этим в статье рассматриваются причины появления Интернет-маркетинга в Казахстане, проблемы, препятствующие его развитию, пути их решения. В статье даются теоретические подходы к анализу инструментов, используемых в Интернет-маркетинге в Казахстане. Показана взаимосвязь и взаимное влияние различных факторов этого направления маркетинга в Казахстане и отмечена необходимость его дальнейшего развития.

Ключевые слова: Интернет-маркетинг, Интернет-трафик, Интернет-провайдер, Web-сайт, Интернет-продвижение.

Androsenko E.Yu.,
Myrzakhmetova A.M.

**Development of Internet
marketing in Kazakhstan**

The Article is devoted to tendencies of development of Internet marketing in Kazakhstan. Today there is a set of the directions of development of marketing, and in connection with a wide circulation of technologies e-commerce began to play an important role in realization of goods through a global network and as a result there was a need for Internet marketing development. In this regard in article the reasons of emergence of Internet marketing in Kazakhstan, the problems interfering its development, a way of their decision are considered. In article theoretical approaches to the analysis of the tools used in Internet marketing in Kazakhstan are given. The interrelation and mutual influence of various factors of this direction of marketing in Kazakhstan is shown and need of its further development is noted.

Key words: Internet marketing, Internet traffic, Internet service provider, Web site, Internet advance.

Андросенко Е.Ю.,
Мырзахметова А.М.

**Қазақстандағы ғаламтор
маркетингтің дамуы**

Мақала Қазақстандағы интернет маркетинг үрдістерін дамытуға арналған. Қазіргі таңда маркетингті дамытудың көптеген бағыттары бар. Технологияның кең тарауына байланысты оның коммерциясы жаһандық байланыс арқылы тауарды жүзеге асыруда маңызды рөлге ие бола бастады. Сол себепті интернет маркетингті дамыту қажеттілігі туындады. Осыған байланысты мақалада Қазақстандағы интернет маркетингті дамытудың себептері, дамуына кедергі жасайтын мәселелер, оны шешу жолдары қарастырылған. Мақалада Қазақстандағы интернет маркетингте қолданылатын құралдардың теоретикалық жолдары қарастырылған. Осы бағытқа әсер ететін әртүрлі факторлардың өзара байланысы көрсетілген. Сонымен қатар оны әрі қарай дамытудың қажеттіліктері айтылған.

Түйін сөздер: Интернет-маркетинг, Интернет-трафик, Интернет-провайдер, Web-сайт, Интернет-продвижение.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГА В КАЗАХСТАНЕ

Широкое распространение современных технологий, а особенно IT-технологий, оказывает огромное влияние на развитие экономики. Каждая компания пытается найти новые рынки сбыта. Одним из путей их увеличения на данный момент является Internet. Стратегия развития компании во всемирной паутине является одним из наиболее эффективных способов продвижения товаров, повышения имиджа, развития в целом для любой организации. Благодаря появлению новых технологий расширяются масштабы и увеличивается скорость развития международной торговли. Понятие «бренд» начинает играть второстепенную роль, с появлением социальных сетей, форумов, блоггеров спрос на тот или иной товар все больше начинает формировать мнение потребителей, оставивших свой отзыв в «сети». С внедрением новых технологий и усовершенствованием логистики процесс покупки товаров из другой страны стал проще, и как следствие более востребованным. С каждым годом все большую долю в развитии мировой торговли занимает именно интернет-торговля в Интернет-маркетинге.

Существует несколько подходов к определению Интернет-маркетинга. Рассмотрим некоторые из них: «Интернет-маркетинг – комплекс мероприятий по изучению целевой аудитории, привлечению её на сайт и конвертации её в клиентов фирмы, который позволяет решить эту задачу» [1]. «Интернет-маркетинг – теория и методология организации маркетинга в гипермедийной среде Интернета.» [2, с. 56]. Интернет-маркетинг – совокупность мер, направленных на успешную реализацию стратегии маркетинга фирмы, включающей вопросы исследований, продвижения, реализации продукции, а также формирования и поддержки лояльности клиентов и партнёров с помощью современных интернет-технологий [3]. Таким образом, под Интернет-маркетингом понимается комплекс мероприятий традиционного маркетинга, используемого в сети Internet.

В целом, целью Интернет-маркетинга является продвижение товаров и услуг через систему Интернет. В этом случае могут быть использованы различные инструменты и механизмы, как: контекстная реклама, SEO-оптимизация, создание сайта, интернет-магазинов, e-mail рассылка, онлайн-доски объявлений и т.д. Безусловными плюсами в использовании Интернет-

маркетинга является высокая точность определения целевой аудитории, так как при помощи оптимизации поисковых систем по запросам клиента можно определить необходимый на данный момент человеку товар и показать рекламу именно ему. Также здесь отсутствует какая-либо привязка к месту при продвижении товаров, т.е. можно привлечь большую аудиторию, расширить емкость рынка, также реклама через Интернет является более бюджетным вариантом для рекламодателя, а ее эффективность легко отследить через систему аналитики (различные счетчики, Яндекс-метрика, Google-Analytics).

Началом развития Интернет-маркетинга можно считать 1990-ые годы, когда произошло широкое внедрение в жизни людей Internet. Затем одним из этапов развития данного направления стал 1996-ой год, когда крупные корпорации, как Google, Overture, Yahoo, стали с оплатой за клики размещать рекламу в поисковиках. В 2001 году Д. Салливаном внедряется понятие «поискового маркетинга», после этого стало уделяться большое внимание оптимизации сайтов.

Для Казахстана понятие Интернет-маркетинга новое и широко применяться он стал только в последние годы. Есть несколько причин, более позднего широкого применения данного направления маркетинга в стране. Одним из главных факторов является не широкое распространение Интернета среди простого населения, подобная тенденция была вызвана слишком большой территорией Казахстана, а также слишком малой плотностью населения. Тем не менее, Интернет-маркетинг стал развиваться более быстрыми темпами, о чем свидетельствуют данные Всемирного банка. В 2010-2011 гг. рост пользователей глобальной сети превысил 20%, а затем 50%. [4] В этом случае становится возможным продвигать товары и услуги через сеть Интернет, используя Интернет-маркетинг. В 2010 году Министерство Связи и Информации РК принимает решение об отмене платы за соединение, что существенно снижает стоимость как минуты разговора по мобильному телефону, так и стоимость одного мегабайта Интернет-трафика.

На графике (рис.1) мы можем наблюдать, как менялась стоимость одного мегабайта после принятия решения Министерством у трех основных на тот момент операторов связи. Итак, в 2009 г. средняя стоимость Мб была равна 21,2 тенге; в 2010 – 17,83 тенге; в 2011 – 9,93 тенге; в 2012 – 2,07 тенге. Таким образом, произошел рост объема потребления Интернет-трафика,

что мы можем увидеть на рисунке 3. Если в 2009 году максимальный объем используемый одним человеком трафика в месяц у абонентов сети Алтел был равен 12 Мб, то в 2012 году этот объем увеличивается более чем в 91 раз, что составляет 1097 Мб в месяц. Можно предположить, что из-за снижения стоимости одного мегабайта произошел не только рост потребления трафика, но и рост пользователей Интернета в целом, чтобы убедиться в данном предположении, используя корреляционный анализ, рассмотрим зависимость между средней стоимостью одного мегабайта трафика и количеством пользователей на сто человек.

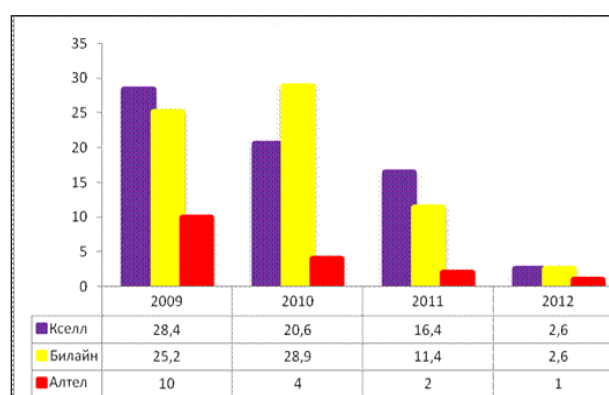

Рисунок 1 – Средняя стоимость одного Мб в тенге [4]

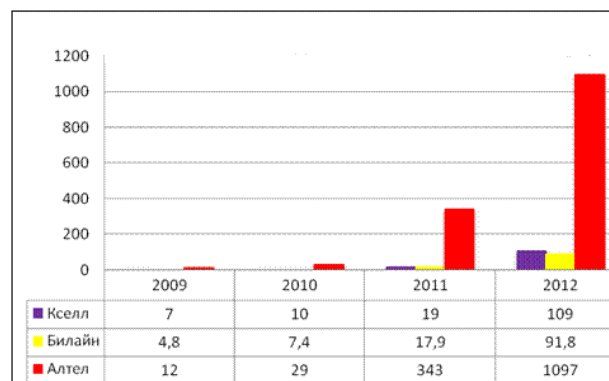

Рисунок 3 – Средний объем Интернет-трафика на одного абонента в месяц, в Мб [5]

Итак, если в 2009 году количество пользователей на сто человек составляло 18,2; в 2010 – 31,6; в 2011 – 50,6; в 2012 – 53,3, согласно данным Всемирного банка. Количество используемого Интернет-трафика приведено выше. С помощью формулы коэффициента корреляции Пирсона:

$$R_{x,y} = \frac{M[XY] - M[X]M[Y]}{\sqrt{(M[X^2] - (M[X])^2)(M[Y^2] - (M[Y])^2)}}$$

рассчитаем зависимость.

В таблице 1 представлены данные для расчета корреляционной зависимости между стоимостью Интернет-трафика, а также количеством людей, использующих Интернет на 100 человек. За X в таблице принята стоимость мегабайта, за Y – количество использующих Интернет людей. Коэффициент будет равен -0,96, что говорит о высокой обратной зависимости между стоимостью трафика и количеством использующими

Интернет людьми. Чем ниже стоимость трафика, тем выше количество людей, использующих интернет.

Рассмотрим, какие каналы продвижения в сети используют казахстанские участники Интернет-рынка. К основным инструментам Интернет-Маркетинга относятся: SEO-оптимизация, контекстная реклама, таргетинговая реклама, E-mail рассылка, SMM, онлайн-доски объявлений. Выше перечисленные инструменты наиболее часто используются на Интернет-рынке Казахстана, каждый канал продвижения имеет определенные достоинства и недостатки.

Таблица 1

№	X	Y	X-X _{ср}	-Y _{ср}	$\frac{(Y-Y_{ср})}{(X-X_{ср})}$	(X-X _{ср}) ²	(X-X _{ср}) ²
1	21,2	18,2	8.75	-20	-175	76.56	400
2	17,83	31,6	4.75	-7	-33.25	22.56	49
3	90,93	50,6	-3.25	12	-39	10.56	144
4	2,07	53,3	-10.25	15	-153.75	105.06	225
Σ	-	-	-	-	-401	214.75	818

Сейчас благодаря появлению различных гаджетов и невысокой стоимости трафика растет уровень использования продвижения торговли и рекламы через Интернет в Казахстане. Согласно данным агентства Интернет-маркетинга Netpeak, есть десять сайтов, которые входят в десятку поисковой выдачи на территории РК, благодаря хорошо проведенной SEO-оптимизации, к ним относятся: «youtube.com; Wikipedia.org; vk.com; mail.ru; facebook.com; kinopoik.ru; nur.kz; kinogo.kz; google.com; zakon.kz» [6].

Из таблиц видно, что казахстанцы предпочитают в основном пользоваться сайтами с иностранными доменами, всего 30% сайта из Топы рейтинга являются казахстанскими, что в свою очередь свидетельствует о слабом развитии Интернет-маркетинга в Казахстане: «tehnodom.kz; market.kz; alhea.com; ebay.com; all.biz; hotline.ua; kupivip.kz; kolesa.kz; ac.uk; mobilluck.com.ua» [6].

Google Adwords является сервисом контекстной рекламы компании Google, как можно увидеть из Топы-10 сайтов, пользующихся подобной рекламой, всего 40% казахстанских доменов используют подобную рекламу, что является достаточно низким показателем, в тоже время в рейтинге можно увидеть два украинских сайта, что свидетельствует о низкой цене за клик, а как

следствие более дешевой рекламы. Это ярко показывает, насколько слабо в Казахстане развито продвижение компаний в сети.

«Согласно рейтингу SimilarWeb, наиболее популярные площадки в Казахстане – социальные сети (Вконтакте, Одноклассники, Facebook), поисковые системы (Google, Яндекс), портал Mail.ru, а также видеохостинг YouTube. Однако в топ-10 любимых сайтов страны входят представители и других категорий. Например, 8 место занимает китайская торговая площадка AliExpress, 9 – локальный автопортал Kolesa.kz, а замыкает рейтинг сервис обмена фото- и видеоконтентом Instagram. Пока интернет в целом используется для досуга, но уже в скором времени следует ожидать прибавления в ряды часто используемых площадок бытовых сервисов – от покупки билетов до интернет-банкинга.

Кроме этого, пользователи также активно отовариваются в сети. Несмотря на то, что в стране доля онлайн-продаж составляет всего 1% от общего рынка розничной торговли, объем электронной коммерции составляет около \$1,5 млрд и ежегодно увеличивается на 25%. Однако, покупки осуществляются в основном за рубежом – доля национальных магазинов составляет всего 10%. А значит, на этой арене сле-

дует ожидать появления большого количества локальных игроков.» [7].

Итак, на данном этапе мы можем констатировать динамичный рост пользователей сети, а как следствие необходимость в продвижение компаний через сеть Интернет. В Казахстане есть множество проблем, мешающих развитию интернет-маркетинга: большая территория и низкая плотность населения, низкое количество квалифицированных специалистов в области Интернет-маркетинга, низкое доверие жителей Казахстана к Интернет-покупкам, относительно невысокое качество продающих Интернет-сайтов и т.д. Но в связи с увеличением количества пользователей сети, а также уменьшением стоимости Интернет-трафика появилась возможность продвижения с помощью Интернет-маркетинга как товаров, так и услуг. Появилось огромное

количество инструментов, с помощью которых есть возможность развития Интернет-маркетинга. В Казахстане мало компаний используют данную возможность, об этом свидетельствует наличие в Топ списках иностранных сайтов. Подобная тенденция связана с небольшой стоимостью клика за контекстную рекламу. Казахстанские онлайн-пользователи используют интернет для покупок, но в большей степени предпочитают иностранные площадки, такие как китайские aliexpress, taobao или американские, такие как ebay, что свидетельствует о слабом развитии казахстанского Интернет-маркетинга. Тем не менее, именно этот сектор торговли несмотря на кризисы показывает ежегодный рост, что свидетельствует о перспективности развития как самого казахстанского Интернет-рынка, так и Интернет-маркетинга в Казахстане.

Литература

- 1 Многомерный Интернет-маркетинг. // <http://www.techart.ru>
- 2 Успенский И. В. Интернет-маркетинг: учебник для вузов. / И.В. Успенский – СПб.: Изд-во СПбГУЭиФ, 2003. – С. 56.
- 3 Матвеев А. В. Интернет-маркетинг / А.В. Матвеев. Режим доступа: <http://www.proweb.ru/articles/oglavlenie/glava1/i-marketing>
- 4 The World Bank, Internet users (per 100 people) // <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2/countries/KZ?display=default>
- 5 Информационное агентство bestnews.kz, «В Казахстане снизились тарифы на сотовую связь и Интернет», // <http://www.bestnews.kz/index.php/dengi/item/v-kazahstane-snizilis-tarify-na-sotovuyu-svyaz-i-internet.html>
- 6 Рейтинг видимости сайтов Казахстана в поисковых системах, <http://profit.kz/news/23202/Rejting-vidimosti-sajtov-Kazahstana-v-poiskovich-sistemah/>
- 7 Интернет-аудитория Казахстана: портрет и предпочтения пользователей, http://forbes.kz/stats/internet-auditoriya_kazahstana_portret_i_predpochteniya_polzovatelya

References

- 1 The multidimensional Internet-marketing. // <http://www.techart.ru>
- 2 Uspensky of I. V. Internet-marketing: the textbook for higher education institutions. / I.V. Uspensky – SPb.: Publishing house СПбГУЭиФ, 2003. Page 56.
- 3 Matveev of A. V. Internet-marketing / A.V. Matveev. Access mode: <http://www.proweb.ru/articles/oglavlenie/glava1/i-marketing>
- 4 The World Bank, Internet users (per 100 people) // <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2/countries/KZ?display=default>
- 5 Bestnews.kz news agency, «In Kazakhstan Tariffs for Cellular Communication and the Internet Decreased», // <http://www.bestnews.kz/index.php/dengi/item/v-kazahstane-snizilis-tarify-na-sotovuyu-svyaz-i-internet.html>
- 6 A rating of visibility of the sites of Kazakhstan in search engines, <http://profit.kz/news/23202/Rejting-vidimosti-sajtov-Kazahstana-v-poiskovich-sistemah/>
- 7 Internet audience of Kazakhstan: portrait and preferences of users, http://forbes.kz/stats/internet-auditoriya_kazahstana_portret_i_predpochteniya_polzovatelya

Множество людей сегодня мигрируют из села в город. Им тяжело устроиться на работу. Каждый молодой человек должен иметь возможность, не отрываясь от работы, получить профессию и образование. Образование должно давать молодежи не только знания, но и умение их использовать в процессе социальной адаптации.

*Послание Президента народу Казахстана
Социально-экономическая модернизация – главный вектор
развития Казахстана, 27 января 2012 г.*

Калиева С.А., Малтабаров А.А.

**Техническое и
профессиональное
образование как фактор
развития рынка труда
в Казахстане**

В данной статье авторами проведен анализ показателей, характеризующих развитие технического и профессионального образования в Казахстане. Дана оценка взаимодействия учебных заведений и предприятий в контексте трудоустройства выпускников технического и профессионального образования. Работа нацелена на актуализацию проблемы взаимодействия рынка труда, трудоустройства выпускников ТиПО, а также улучшения качества подготовки кадров в режиме усиления профессиональной значимости приобретаемых знаний. Проведен анализ состояния безработного населения по возрасту и уровню образования. Изучены приоритеты Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Обоснованы меры по дальнейшему развитию системы ТиПО и подготовки квалифицированных специалистов, необходимых для обеспечения потребностей рынка труда Казахстана в рамках ГПИИР. Определены факторы повышения уровня конкурентоспособности и интеллектуализации общественного труда Казахстана.

Ключевые слова: рынок труда, профессионально-техническое образование, индустриально-инновационное развитие, безработица, трудоустройство.

Kaliyeva S.A., Maltabarov A.A.

**Technical and professional
education as a factor in the
development of the labor market
in Kazakhstan**

In this article, the authors analyzed the indicators characterizing the development of technical and professional education in Kazakhstan. The assessment of interaction of educational institutions and enterprises in the context of employment of graduates of TPE is given. The work is aimed at mainstreaming issues of interaction of the labor market, employment of graduates of TPE, as well as improve the quality of training mode, strengthening the professional relevance of acquired knowledge. The analysis of a condition of the unemployed population on age and on education level is carried out. Studied the priorities of the State Program for Education Development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 years. Measures for further development of system of TPE and training of the qualified specialists necessary for ensuring requirements of labor market of Kazakhstan within SP IID are substantiated. Factors of increase of level of competitiveness and intellectualization of social activities of Kazakhstan are defined

Key words: labor market, vocational training, industrial and innovative development, unemployment, employment.

Калиева С.А., Малтабаров А.А.

**Техникалық және кәсіптік білім
Қазақстандағы жұмыс
нарығының даму факторы
ретінде**

Бұл мақалада авторлармен Қазақстандағы техникалық және кәсіптік білімнің дамуына мінездеме беретін көрсеткіштерге талдау жасалды. Техникалық және кәсіптік білім түлектерінің жұмысқа орналасу мәнісінде білім ошақтарымен кәсіподақтардың өзара әрекеттесуіне баға берілді. Бұл жұмыс еңбек нарығының әрекеттестік жасау мәселесін өзектендіруіне, ТКБ-нің түлектерінің жұмысқа орналасуын және алынып жатқан білімнің кәсіптік маңыздылығын күшейту тәртібінде кадрларды дайындау сапасын арттыруына бағытталған. Жасына және білім деңгейіне қарай жұмыссыз халықтың ахуалына талдау жасалды. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік білімді дамыту бағдарламасының артықшылықтары зерттелді. Қазақстанның еңбек нарығының сұранысын МИИДБ шеңберінде қамтамасыз ету мақсатында ТКБ жүйесін әрі қарай дамыту және білікті мамандарды дайындау шаралары дәлелденді. Қазақстанның қоғамдық еңбегінің интеллектуализациясы және бәсекеlestік деңгейін көтеру факторлары анықталды.

Түйін сөздер: еңбек нарығы, кәсіптік-техникалық білім, индустриалды-инновациялық даму, жұмыссыздық, жұмысқа орналастыру.

ТЕХНИЧЕСКОЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА В КАЗАХСТАНЕ

Решающим фактором социально-экономического развития страны в условиях нарастающей конкуренции в мировой экономической системе и становления новой экономики, основанной на знаниях, является качество образовательных услуг и приобретаемых человеком профессиональных навыков. Формирование передовой национальной образовательной системы является одной из ключевых задач, поставленной Главой государства Н.А. Назарбаевым в Послании народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» [1].

В начале 2016 года, в период возрастания мировых вызовов и нового витка экономического кризиса, Президентом был выдвинут Стратегический «План нации – Путь к казахстанской мечте». В статье «План нации – Путь к казахстанской мечте» повышение количества и качества подготовки профессиональных кадров для индустриальных проектов в рамках Государственной программы индустриально-инновационного развития была представлена как одна из важных и принципиальных задач, стоящих перед страной. Очевидно, что сегодня основным направлением развития экономики Казахстана является инновационная модернизация национальной экономики с приоритетом развития IT- и биотехнологий, производства продукции новых переделов, создания и распространения инноваций, формирования рынков высокоинтеллектуальной продукции, формирования конкурентоспособной, наукоемкой модели экономики, обеспечения роста благосостояния населения страны [2].

Согласно озвученным целям и задачам долгосрочных планов государства, образование должно быть ориентировано на стандарты стран-членов Организации экономического сотрудничества и развития. В этом смысле, развитие человеческого капитала за счет обеспечения доступности качественного образования должно способствовать повышению конкурентоспособности образования и в конечном итоге привести к устойчивому росту экономики.

На сегодняшний день активно реализуется Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы, которая воплощает поставленные задачи. В

рамках данной программы целевыми индикаторами на ближайшие годы призваны стать:

- увеличение доли выпускников ТиПО, прошедших независимую оценку квалификации в сообществе работодателей с первого раза, от общего числа принявших участие и результаты до 80%;

- увеличение доли занятых и трудоустроенных выпускников учебных заведений ТиПО в первый год после окончания обучения, обучившихся по государственному заказу до 80%;

- увеличение количества введенных учебных мест в системе ТиПО до 16 940 учебных мест до 2020 года [3].

Проведенный нами сравнительный анализ распределения госбюджета по уровням образования в Республике Казахстан показал, что с 2010-2015 гг. отмечается тенденция увеличения финансирования всех уровней образования. Так, в 2015 г. госрасходы на образование увеличились в 1.5 раза по сравнению с 2010 г. (с 797 414 млн. тенге в 2010 г. до 1 228 233 млн. тенге в 2015 г.) (таблица 1) [4].

Таблица 1 – Динамика расходов государственного бюджета на образование

Год	Расходы на образование, млн. тг.	в% к ВВП
2010	797 414	4,1
2011	1 000 285	3,8
2012	1 255 606	4,0
2013	1 284 423	3,8
2014	1 392 356	3,5
2015 (4 кв.)	1 228 233	3,6
Примечание – составлено по источнику [5, 4]		

Опыт передовых стран показывает, что реформирование сферы образования имеет существенное значение для повышения уровня образовательных услуг. Кроме того, раннее вложение инвестиций в человеческий капитал повышает возможность высокой отдачи для государства. При этом необходимо отметить высокую норму прибыли инвестиций, вложенных в человеческое развитие.

Основными факторами повышения уровня конкурентоспособности и интеллектуализации общественного труда в Казахстане на современном этапе становятся:

- повышение качества человеческого потенциала и подготовка высококвалифицированных кадров;

- обеспечение технологического и инновационного прорыва.

Очевидно, что на сегодня стратегическим приоритетом для Казахстана является инвестирование в образование. От множества внешних и внутренних факторов зависит эффективное реформирование образования и осуществление передовых образовательных стратегий, в числе которых уровень социально-экономического развития, демографические, культурные и политические факторы, новые социально-значимые ориентиры в системе образования. Введение новейших образовательных программ с использованием успешных технологий и методов подготовки конкурентоспособных профессиональных кадров, с набором инновационных знаний, креативных способностей и готовностью к переквалификации является современной и прогрессивной моделью образования.

По данным КС МНЭ РК, в 3 квартале 2015 г. из общего количества занятого населения 35,9% имеют высшее образование, 33,3% – среднее профессиональное образование, 22,8% – общее среднее образование, 4,8% – начальное профессиональное образование, 1,7% – незаконченное высшее образование [6]. В ходе исследовательской работы было выявлено, что по уровню образования работающего населения в регионах страны наибольшую долю составляют специалисты с высшим и незаконченным высшим образованием. Примечателен также тот факт, что в деле развития профессионального образования активизировали свое участие бизнес и рынок труда. Существенным прорывом в сфере реформирования образования в Казахстане является интеграции образования, науки и производства. В связи с чем, активизировалась вузовская наука, создается интеллектуальный фонд на базе научно-исследовательских подразделений вузов. Вместе с тем, основной проблемой является безработица. Принимая во внимание текущие экономические тренды, необходимо констатировать, что одной из наиболее уязвимых и неконкурентных категорий трудовых ресурсов является молодежь. Тем не менее, за последние 15 лет, согласно статистическим данным Комитета по статистике, фиксируется сокращение уровня безработицы среди молодежи. Результаты распределились следующим образом: в возрасте от 15 до 24 лет безработица сократилась в 4,5 раза и

от 15 до 28 лет в 4 раза. На наш взгляд, подобного рода результаты были достигнуты путем успешного вливания на рынок труда выпускников как вузов, так и ТиПО (рис. 1).

Воплощение прорывных проектов позволит обеспечить республиканский рынок труда актуальными на нынешнем этапе развития страны рабочими местами по необходимым специальностям. Структура ТиПО призвана покрыть требуемый объем увеличивающегося спроса новых производственных объектов в профессиональных рабочих. Так, в 2015 году численность студентов, которые были охвачены проектами ТиПО, составила 499,0 тыс. человек. Сравнительный анализ показал, что по г. Алматы доля молодежи в возрасте 15-24 лет, получивших первую рабочую

профессию составила, 23,1%. По показателям охвата молодежи от 1-24 лет ТиПО самые высокие в среднереспубликанском значении показатели по г. Алматы и Южно-Казахстанской области (64039 тыс. и 71135 тыс. человек соответственно) (рис. 2) [4]. Общая численность учащихся ТиПО составила 499,0 тыс. человек, из них 238,2 тыс. человек, или 47,7% – женщины. По сравнению с 2014/2015 учебным годом в 2015/2016 уч. году численность учащихся сократилась на 8,1%. Так, 64,6% от общего числа учащихся обучаются на базе основного среднего образования, 34,3% – на базе общего среднего образования, 1,1% – на базе колледжа. На дневной форме обучаются 84,7% учащихся, на вечерней и заочной формах 0,6% и 14,7% соответственно [5].

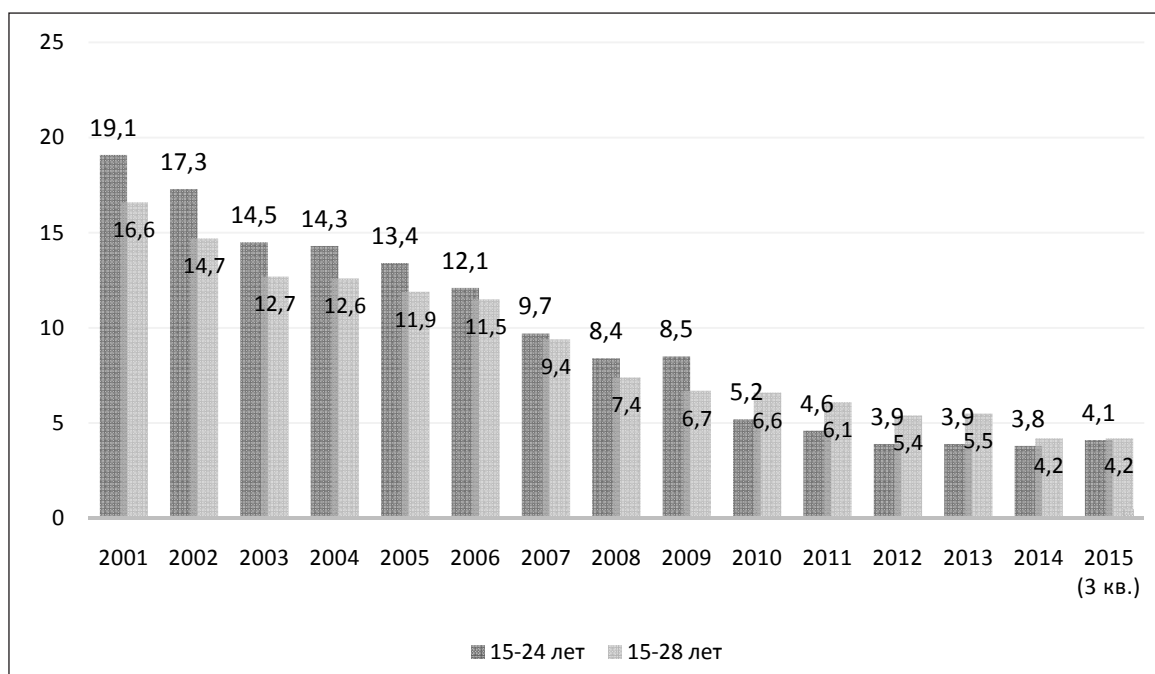

Рисунок 1 – Динамика молодежной безработицы в Казахстане

Примечание – составлено по источнику [7]

Согласно данным, приведенным Комитетом труда социальной защиты и миграции МЗСР РК, в стране каждый год остаются свободными более 20 тысяч рабочих мест для специалистов технических профилей [4]. Также МОН РК были опубликованы данные за 2015 год, согласно которым специалистов по государственному заказу было подготовлено 165 946 учащихся ТиПО по таким направлениям, как «Производство, монтаж, эксплуатация и ремонт», «Сервис, экономика и уп-

равление», «Связь, телекоммуникации и информационные технологии». Кроме того, выделяется грантовое финансирование на подготовку педагогических кадров и развитию агропромышленного комплекса. Стоит отметить, что процент государственных заказов по востребованным специальностям, как «Нефтегазовое и химическое производство» и «Геология, горнодобывающая промышленность и добыча полезных ископаемых», составляет лишь около 2% [4].

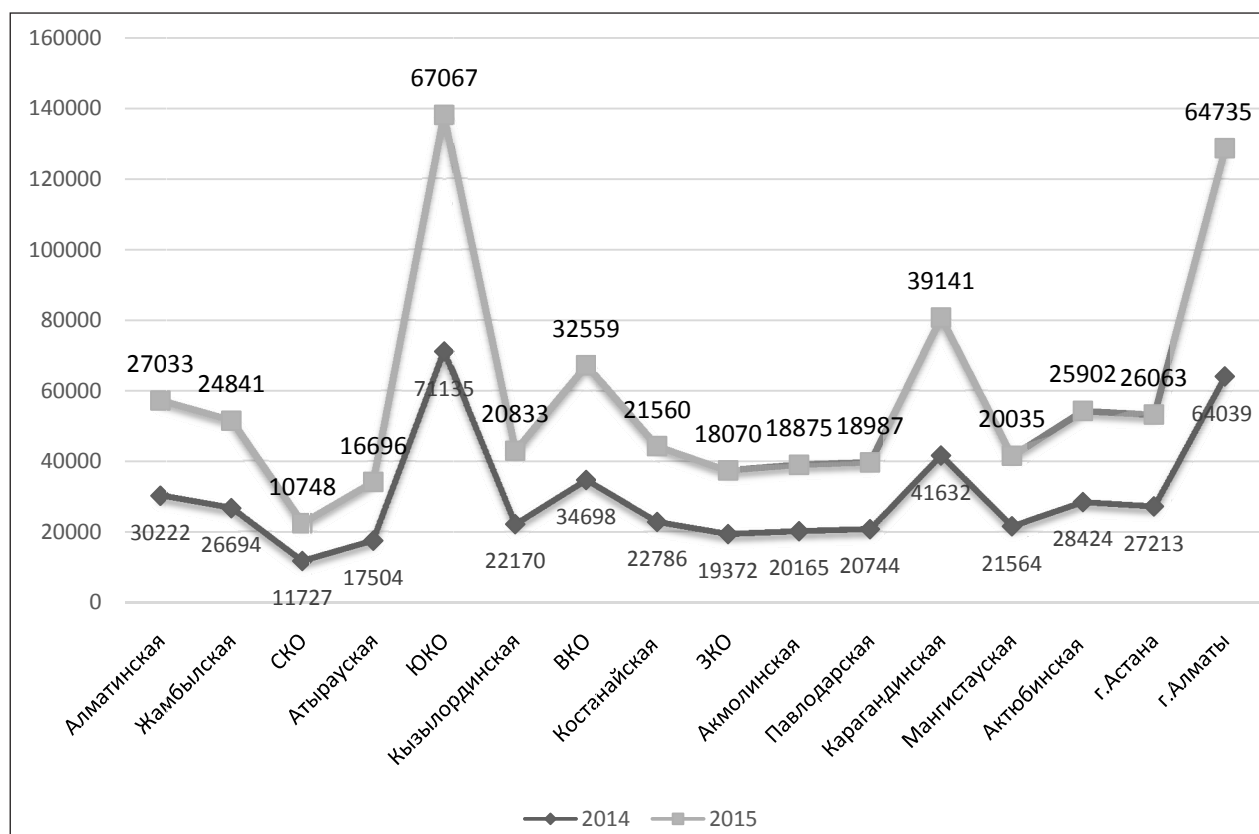

Рисунок 2 – Охват молодежи от 1 до 24 лет ТиПО по регионам страны, тыс. человек

Примечание – составлено по источнику [5]

Сравнительный анализ последних четырех лет на основе статистических данных показывает тенденцию снижения показателей приема в учреждения ТиПО на базе основной школы (-41 043 человек). Скорее данный факт является следствием демографических процессов конца 90-х годов прошлого столетия (рис. 3).

В 2015 году продолжили обучение по программам ТиПО из 165,9 выпускников общеобразовательных школ страны только 14,1 тыс. человек, что составляет не более 8,5%. В целом анализируя ситуацию по стране в рамках формирования рынка труда, стоит обратить внимание на усиливающуюся тенденцию трудоустройства выпускников школ без соответствующих профессиональных знаний. С 2012 по 2015 годы была отмечена незначительная разница в показателях доли трудоустроенных выпускников учреждений ТиПО. Показатели трудоустройства выпускников колледжей, обучившихся по государственному заказу, по сравнению с 2012 годом увеличились на 8,6%. В 2015 году при активном содействии работодателей 95,4 тыс. человек (57,5%) были трудоустроены [4].

Ключевой задачей Государственной программы индустриально-инновационного развития страны на 2015-2019 гг. была объявлена диверсификация экономики страны и повышение ее конкурентоспособности в обрабатывающей промышленности. Национальная палата предпринимателей совместно с Министерством образования и науки разработала Дорожную карту внедрения дуального обучения в Казахстане, которая утверждена Постановлением Правительства РК № 1093 от 15 октября 2014 года. Дорожная карта дуального обучения включает 11 приоритетных отраслей региона (в т.ч. обозначенные в Государственной программе Индустриально-инновационного развития на 2015-2019 годы), определены 193 колледжей, которые подготовят в течение 2014-2016 годов свыше 10 000 специалистов по 83 специальностям, более чем для 474 предприятий [9]. Свыше 1000 трехсторонних договоров между колледжами и предприятиями по подготовке 16 тысяч специалистов и их трудоустройству было заключено в недавнем времени с Национальной палатой предпринимателей, что является одним ярких примеров

успешного функционирования механизма обеспечения профессионально-техническими кадрами рынка труда страны. Кроме того, для обрабатывающей промышленности в рамках ТиПО

на базе 24 новых образовательных проектов по 6 отраслям производства планируется подготовить более 25 тысяч квалифицированных кадров [9].

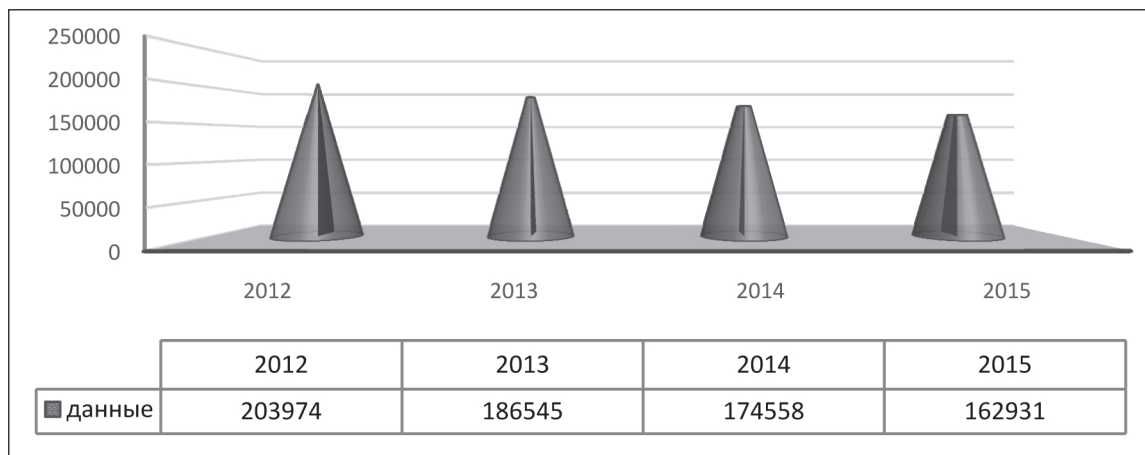

Рисунок 3 – Динамика приема в организации ТиПО, тыс. человек

Примечание – составлено по источнику [8]

Приобретению основных трудовых навыков, которые пригодятся молодежи на всю жизнь, с 2017 года будет способствовать реализация нового проекта «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех», отмеченное Президентом в Плане нации.

Таким образом, к мерам по дальнейшему развитию системы ТиПО и подготовке квалифицированных специалистов, необходимых для обеспечения потребностей рынка труда в новых условиях развития национальной экономики, можно отнести:

- подготовку экспертов для проведения независимой сертификации квалификаций во всех отраслях;
- разработку государственных и региональных планов регулирования рынка труда и обеспечения трудовыми ресурсами;
- содействие повышению статуса, привлекательности, имиджа квалифицированного специалиста;
- совершенствование дуального обучения на базе субъектов предпринимательства, создание органа, координирующего внедрение дуального обучения;
- обновление содержания образовательных программ ТиПО, в том числе по специальнос-

тям на основе профессиональных стандартов с дуальным обучением;

- расширение числа предприятий для большего охвата отраслей экономики по дуальной форме подготовки кадров ФНБ «Самрук-Казына»;
- развитие межведомственной системы управления дуальным обучением с созданием координирующего органа;
- внедрение независимой оценки и сертификации квалификации специалистов на предприятиях, работающих по дуальной системе;
- развитие международного сотрудничества в сфере развития дуального обучения по обмену опытом, обучение обучающихся за рубежом;
- введение льготного налогообложения для работодателей и выпускников ТИПО в течение 2-х лет после окончания колледжа по первой профессии (стимулирование трудоустройства);
- разработка механизмов государственной поддержки трудоустройства выпускников ТИПО в регионах, где востребованы квалифицированные кадры;
- разработка механизмов стимулирования внутренней миграции из трудоизбыточных регионов (строительство общежитий, муниципального жилья с последующим выкупом, предоставление грантов или ссуд на обустройство) и др.

Литература

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», Астана, январь 2012. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-yanvary-2014-g Дата обращения: 21.12.2015
- 2 Статья Главы государства «План нации – Путь к казахстанской мечте» Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-plan-nacii-put-k-kazahstanskoi-mechte 6 января 2016 Дата обращения: 21.12.2015
- 3 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Режим доступа: <http://www.edu.gov.kz/ru/strategy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-respubliki-kazakhstan-na-2011-2020-gody> Дата обращения: 21.12.2015
- 4 Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования РК (по итогам 2014 года) Астана: АО «ИАЦ», 2015 – 273 с.
- 5 Социально-экономическое развитие Республики Казахстан (Краткий статистический бюллетень) Январь-декабрь 2015 года. Режим доступа: www.stat.gov.kz. Дата обращения: 21.12.2015
- 6 О ситуации на рынке труда в Республике Казахстан в 3 квартале 2015 года. Экспресс-информация № 41-08/ 405. 10 ноября 2015 года. Режим доступа: www.stat.gov.kz. Дата обращения: 21.12.2015
- 7 Статистический сборник Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК- «Молодежь Казахстана», 2015. Режим доступа: www.stat.gov.kz Дата обращения: 10.01.2016
- 8 Статистика системы образования Республики Казахстан. Национальный сборник – НЦОСО: Астана, 2013 – 2014.
- 9 Вовлечение предпринимателей в процесс подготовки кадров ТиПО Режим доступа: <http://reestr.palata.kz/ru/news/view/97> Дата обращения: 10.01.2016

References

- 1 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana «Kazahstanskiy put – 2050: Edinaya tsel, edinye interesy, edinoe buduschee», Astana, yanvar 2012. Rezhim dostupa: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-yanvary-2014-g Data obrascheniya: 21.12.2015
- 2 Statya Glavy gosudarstva «Plan natsii – Put k kazahstanskoy mechte» Rezhim dostupa: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-plan-nacii-put-k-kazahstanskoi-mechte 6 yanvary 2016 Data obrascheniya: 21.12.2015
- 3 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazahstan na 2011-2020 gody. Rezhim dostupa: <http://www.edu.gov.kz/ru/strategy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-respubliki-kazakhstan-na-2011-2020-gody> Data obrascheniya: 21.12.2015
- 4 Natsionalniy doklad o sostoyanii i razvitii sistemy obrazovaniya RK (po itogam 2014 goda) Astana: AO «IATs», 2015 – 273 s.
- 5 Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Respubliki Kazahstan (Kratkiy statisticheskiy byulleten) Yanvar-dekabr 2015 goda. Rezhim dostupa: www.stat.gov.kz. Data obrascheniya: 21.12.2015
- 6 O situatsii na rynke truda v Respublike Kazahstan v 3 kvartale 2015 goda. Ekspres-informatsiya # 41-08/ 405. 10 noyabrya 2015 goda. Rezhim dostupa: www.stat.gov.kz. Data obrascheniya: 21.12.2015
- 7 Statisticheskiy sbornik Komiteta po statistike Ministerstva natsionalnoy ekonomiki RK- «Molodezh Kazahstana», 2015. Rezhim dostupa: www.stat.gov.kz Data obrascheniya: 10.01.2016
- 8 Statistika sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan. Natsionalniy sbornik – NTsOSO: Astana, 2013 – 2014.
- 9 Vovlechenie predprinimateley v protsess podgotovki kadrov TiPO Rezhim dostupa: <http://reestr.palata.kz/ru/news/view/97> Data obrascheniya: 10.01.2016

Біз алдымызға әлемнің экономикасы барынша дамыған отыз елінің қатарына қосылу жөнінде ауқымды мақсат қойдық. Қуатты экономика – кәсіпкерліктің қуаттылығы, отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігінің жоғарылығы, олардың кооперациясы. Мен отандық бизнесті қолдауды Жаңа саяси бағдардың маңызы жағынан екінші бағыты ретінде белгіледім.

Н.Ә. Назарбаев

Чуланова З.К., Алимбетова Ж.С.

**Қазақстан экспортының
бәсекеге қабілеттілігін
арттыруды зерттеуге
әдістемелік тәсілдемелер**

Экспорттың бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша шараларды ұйымдастыру экспорт жағынан не себептен жекелеген экономикалар мен салалар табысты екенін түсіндіретін әдістемелік тәсілдемелерді талап етеді. Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің, оның ішінде Қазақстанның экономикасының дамуы әлемдік экономиканың қиын жағдайы шартында болып жатыр. Мүше мемлекеттер экономикасының энергия тасымалдаушылар әлемдік нарығының баға конъюнктуасына тәуелділігі оларды әлемдік геосаяси жағдайлардан әлсіздігін көрсетеді. Әлемдік экономиканың жаһандану шартында Қазақстанның халықаралық еңбек бөлінісіне тиімді және ауқымды қатысуының өсуі мен сыртқы сауданың сандық және сапалық өсуінің анықтаушы бағыты экспорттық әлеуеттің әртараптығы болуы керек.

Мақалада ұлттық экономикалардың экспорттық бәсекеге қабілеттілігін бағалауға әдістемелік тәсілдемелер қарастырылған және соған негізделіп Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттер үшін даму ұсыныстары көрсетілген.

Түйін сөздер: бәсекеге қабілеттілік, инвестиция, конъюнктура, жаһандану, көрсеткіш, әртараптандыру, теория.

Chulanova Z.K., Alimbetova Zh.S.

**Methodical approaches for
research of increase export
competitiveness of Kazakhstan**

Development of measures to be changed export competitiveness requires the processing of methodical approaches to explain why certain economic sectors are more successful in the export plan. Development of the economies of the member states of Eurasian union and Kazakhstan comes in a difficult situation in the global economy. Continuing high dependence of the economies of the Member States of the conjuncture of world market prices of energy making them stung by the global geopolitical context. Determines the direction of quantitative and qualitative growth of foreign trade, the scale and effectiveness of the participation of the Kazakhstan in the international division of labor in a globalizing world economy should be the diversification of expert potential.

The article discusses the methodological approaches to the assessment of the export competitiveness of national economies and on this basis to make proposals on the enhance it to member countries of the Eurasian Economic Union.

Key words: competitiveness, investment, environment, globalization, index, diversification, theory.

Чуланова З. К.,
Алимбетова Ж. С.,

**Методические подходы
к исследованию повышения
конкурентоспособности
экспорта Казахстана**

Разработка мер по повышению конкурентоспособности экспорта требует проработки методических подходов, объясняющих, почему отдельные экономики и отрасли более успешны в экспортном плане. Развитие экономик государств-членов Евразийского экономического союза, и Казахстана в том числе, происходит в условиях сложной ситуации в мировой экономике. Сохраняющаяся высокая зависимость экономик государств-членов от конъюнктуры цен на мировых рынках энергоносителей делает их уязвимыми от мировых геополитических условий. Определяющим направлением количественного и качественного роста внешней торговли, роста масштабов и эффективности участия Казахстана в международном разделении труда в условиях глобализации мировой экономики должна стать диверсификация экспортного потенциала.

В статье рассматриваются методологические подходы к оценке конкурентоспособности экспорта национальных экономик и на этой основе даются предложения по его повышению для стран-членов Евразийского экономического союза.

Ключевые слова: конкурентоспособность, инвестиция, конъюнктура, глобализация, показатель, диверсификация, теория.

**ҚАЗАҚСТАН
ЭКСПОРТЫНЫҢ
БӘСЕКЕГЕ
ҚАБІЛЕТТІЛІГІН
АРТТЫРУДЫ ЗЕРТТЕУГЕ
ӘДІСТЕМЕЛІК
ТӘСІЛДЕМЕЛЕР**

Кіріспе

Әлемдік шаруашылық қатынастарда мемлекеттердің тиімді қатысу мәселесіне экономика саласының ғалымдары қызығушылық танытып келеді. Сонымен қатар сыртқы экономикалық қызмет пен халықаралық сауда теориясында экспорттық құрылымды жетілдіру мәселесіне ерекше мән берілетіні белгілі. Экспорт нарық кеңеюінің басты құралы және басқа аймақтардағы қазіргі заманға сай технологияларға қол жеткізудің бірден бір жолы болып табылады. Сондай-ақ, өнімді экспорттау – тиімділікті арттыру мүмкіншіліктеріне жол ашатын бәсекелестік күреске қатысуды білдіреді.

Экономикалық әлеуеттің құрылымдық бөлігі болып табылатын экспорттық әлеует – ұлттық экономиканың әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті болып жеткілікті көлемде әлемдік бағаға сай өнімдерді өндіру арқылы экспорттауды сипаттайды. Экспорттық әлеуеттің құрылымдық элементтері өндірістік, инвестициялық, еңбек, ғылыми-техникалық, ақпараттық әлеуеттер болып табылады.

Экспорт құрылымын стратегиялық жетілдіру мәні – сыртқы нарықтарда ұлттық экономиканың, әлемдік көшбасшы елдердің көлемдік және құрылымдық сәйкестікті қажет ететін бәсекелестікке басым тұстарын іске асыруға мүмкіндік тудыру. Экспорттың бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша шараларды іске асыру жекелеген экономикалар мен салалардың экспортта белсенділігін түсіндіретін методика жағынан қарастыруын талап етеді.

Негізгі бөлім

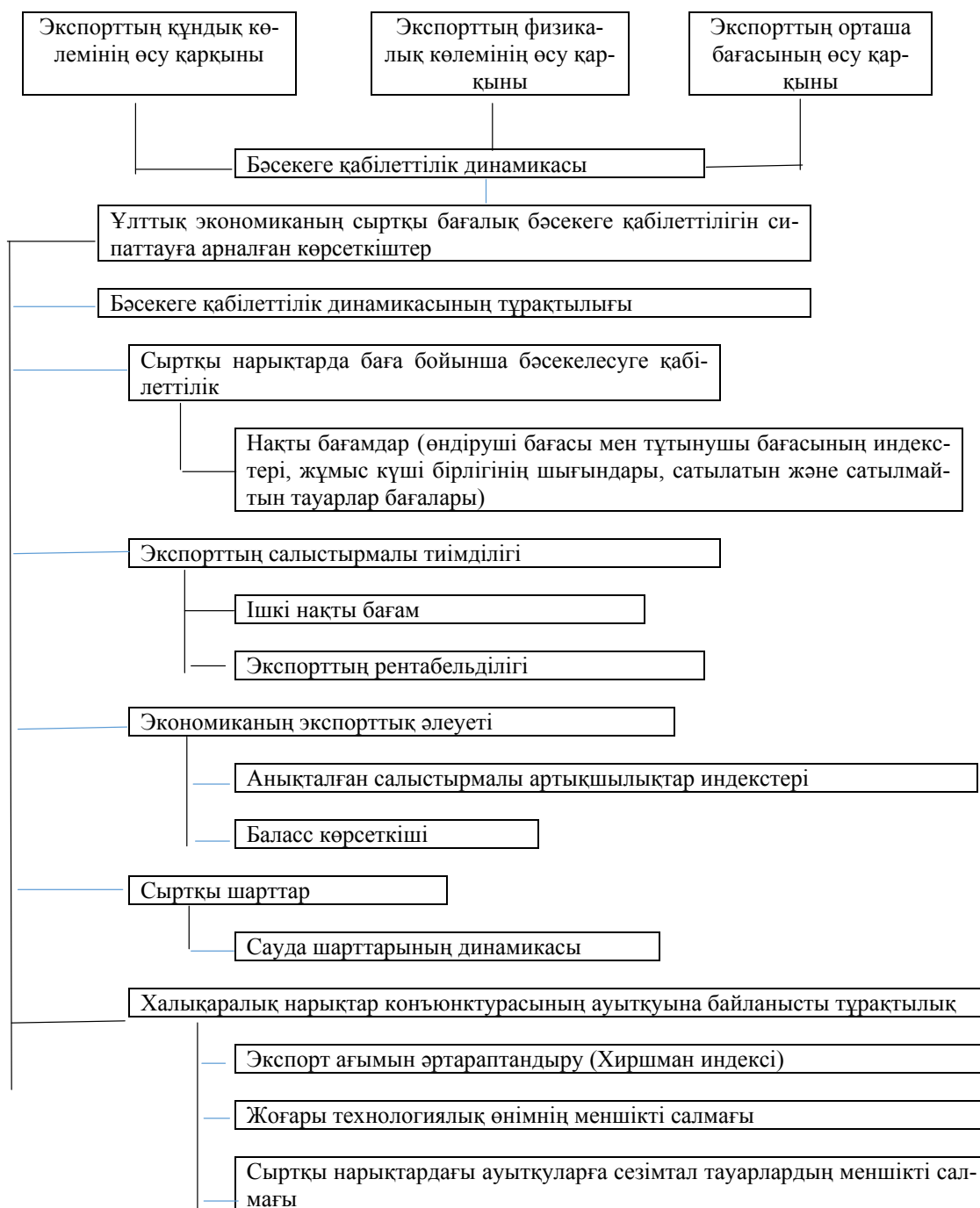
Халықаралық саудаға қатысудың пайдасы белгілі экономистер А. Смиттің (абсолютті артықшылық теориясы), Д. Рикардо мен Д. С. Милльдің (салыстырмалы артықшылық теориясы), Э. Хекшер мен Б. Олиннің, Леонтьевтің еңбектерінде негізделіп, басқа ғалымдардың ғылыми жұмыстарында жалғасын тапқан болатын [1].

Динамикалық түсінік болып табылатын экспорттық әлеуеттің бәсекеге қабілеттілігі – жалпы бәсекеге қабілеттілік ұғымы-

мен қатар белгілі бір көрсеткіш арқылы анықталмайды. Экспорттың сыртқы (немесе бағалық) бәсекеге қабілеттілігі түсінігін анализдеу екі негізгі көрсеткіштер тобын зерттеумен байланысты. Алғашқы топқа құндық және физикалық көлемнің, сондай-ақ бәсекеге қабілеттіліктің динамикасын сипаттайтын экспорттың орташа

бағасының өсу қарқыны енеді. Сәйкесінше, экспорт бойынша анализді жалпы елге немесе тауар тобына жүргізуге болады [2].

Жалпылап келгенде, сандық анализде пайдаланылатын сыртқы бағалық бәсекеге қабілеттіліктің көрсеткіштер жүйесі келесі сипатта қарастырылса болады (Сурет1):

1-сурет – Экономиканың сыртқы бағалық бәсекеге қабілеттілігін сандық анализдеу бойынша көрсеткіштер жүйесі [2]

Көрсеткіштердің екінші тобы келесі факторлар тобына тәуелді болып табылатын көрсеткіштер динамикасының тұрақтылығын сипаттайды:

- экспортқа бағытталған салалардағы шығындар динамикасымен байланысты сыртқы нарықта экспорттың баға бойынша бәсекеге қабілеттілігі, бұл еңбек күші бірлігінің шығын индексі мен баға индексі қолданысымен саналған нақты бағам индекстерімен бағалануы мүмкін;
- экспорт рентабельділігі мен ішкі нақты бағам көрсеткіштері арқылы бағаланатын экспорттың салыстырмалы тиімділігі;
- экономиканың экспорттық әлеуеті;
- сауда шартындағы динамикамен сипатталатын сыртқы шарттар;
- сыртқы нарықтағы баға ауытқуларына сезімтал жоғары технологиялық өнімдер мен тауарлардың меншікті салмағы, экспорттық ағымдарды әртараптандыру сияқты көрсеткіштермен сипатталатын халықаралық нарықтар конъюнктурасындағы ауытқуларға байланысты ұлттық экономиканың сыртқы секторының тұрақтылығы.

Экспорттың бәсекеге қабілеттілігін анықтау әдіснамаларында түрлі көрсеткіштер қолданылады, соның ішінде мемлекеттің халықаралық байланыстарға қосылуы деңгейінің көрсеткіштері (өндірісте экспорттың үлесін көрсетеді) және экономиканың ашықтығының деңгейі (ішкі қолданыстағы импорт үлесі); әлем тауар нарықтарында жалпы сауда көлеміндегі ұлттық фирмалардың үлесі, сауда және төлем балансы; дайын өнімдер импортының экспортпен жабылу коэффициенті және т.б. Бәсекеге қабілеттілікті сандық бағалау үшін сыртқы сауданың статистикалық мәліметтері пайдаланылады.

Елдің экспорттық әлеуетін бағалаудағы әдіснамалық тәсілдеменің бірі салыстырмалы артықшылықты анықтауға бағытталған түрлі индекстерді пайдалану болып табылады.

Халықаралық саудада кеңінен пайдаланылатын халықаралық нарықта елдердің мамандануы тенденциясын анықтау үшін қолданылатын индекс Баласс коэффициенті болып табылады. 1965 ж. Б. Баласс ұсынған анықталған салыстырмалы артықшылық коэффициенті қолданылуымен (Revealed comparative advantage – RCA) белгілі бір тауардың экспортындағы мемлекеттің мамандануын анықтау жүзеге асады (яғни, салыстырмалы артықшылыққа ие). Зерттелген елдің белгілі бір тауарының нарықтық үлесі дүниежүзі бойынша орта есеппен жоғары болса, яғни бұл тауар үшін RCA бірліктен асқан жағдайда ел бә-

секелестік артықшылыққа ие, сәйкесінше, бірліктен төмен болса, ел бәсекелестік артықшылыққа ие емес [3].

Баласс әдісі бойынша RCA ел экспортының жалпы көлеміндегі белгілі бір тауардың экспорттық үлесі мен әлемдік экспорттың жалпы көлеміндегі осы тауардың ара қатынасы мына формула бойынша саналады:

$$RCA_{ij} = ((x_{ij} \div X_i)) (x_{aj} \div X_a),$$

x_{ij} – j өнімінің i елінен экспорты, X_i – i елінен жалпы экспорт, x_{aj} – j өнімін a аймағынан жалпы экспорты, X_a – a аймағынан жалпы экспорт.

Келесі санауларда басқа ғалымдар Баласс индексі негізінде салыстырмалы артықшылық зерттеулерін жүргізген: Т. Волрас – жаһандық деңгейде, Баласс – аймақтық және субжаһандық деңгейлерде, С. Димелис пен К. Гатсиос – елдер арасындағы екіжақты саудаға сүйене [4].

Д.Гринуэй мен С.Мильнер ішкі салалық сауданы есепке ала отыра анықталған салыстырмалы артықшылық индексі есептеудің баламасы ұсынылған болатын [5].

$$RCA_3 = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij}),$$

X – экспорт, M – импорт, i – зерттелуші ел, j – тауар (немесе өндіріс саласы).

Олар жасап шығарған формулада RCA мәні -1 («анықталған салыстырмалы артықшылық емес») мен $+1$ («анықталған салыстырмалы артықшылық») аралығында орналасқан. Нөлге тең индекс бойынша белгісіздік пайда болудың алдын алу үшін Баласс теңдеуіне негізделген тағы бір формула пайда болды:

$$RCA_4 = (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) = (X_{ij} / M_{ij}) / (X_{it} / M_{it})$$

X пен M – сәйкесінше экспорт пен импорт, i – ел, j – тауар (немесе өнеркәсіп саласы), t – тауарлар тобы (немесе өнеркәсіп саласы).

Экспортты әртараптандыру индексі (DX) деп те аталатын Хиршман Индексі белгілі бір экспорт көлемінің мөлшерінен асқанынан тауар саны анықталатын экспортты әртараптандыруды бағалауға қолданылады. DX ұлттық экономиканың сыртқы сауда шогын (есеңгіреуін) жұту қабілетін сипаттайды: жекелеген тауарлар экспортына шоғырлану жоғары болған сайын, экономиканың экспортталып отырған өнімге сұраныс пен сыртқы бағаның өзгеруін икемді қадағалау қиынырақ түседі [6]. Индекс мына формула бойынша анықталады:

$$DX = \sum [hi - hiw] / 2,$$

hi – тауар үлесі i жалпы экспорт көлемінде, hiw – сол тауардың әлемдік экспорттағы үлесі.

Hj келесідей жолпен есептеледі:

$$j = \sqrt{\sum (xj/Xj)^2},$$

xj – j елінің экспорт өнімі, Xj – j елінің жалпы экспорт көлемі.

Жылдық экспорт көлемі 5 және 10 млн. АҚШ долл. мөлшерінен асып түссе, тауарлар позициялары саны Халықаралық сауда классификациясының стандартының үш белгілі кодын қолдану арқылы анықталады (Standart International Trade Classification – SITC) [7].

Хаусманн–Клингер тәсілі кей елдердің болашақта экспортта белгілі бір тауарға мамандану мүмкіндігін көрсететін бір өнімнен екінші өнімге ара қашықтықты санау үшін пайдаланылатын өнімнің дискретті концепциясына негізделеді [13,14]. Сондай-ақ өнімдер кеңістігі гетерогенді болып көрінді: өнімдердің өзара байланыстылығын сипаттайтын кеңістіктің бір бөлігі жоғары

тығыздыққа ие болса, кеңістіктің келесі бөлігі өнімдердің әлсіз өзара байланыстылығымен ерекшеленіп, төмен тығыздыққа ие [8].

Мамандану ықтималдылығы минимум екі шартты ықтималдылықпен есептелетін тауардың «жақындығымен» анықталады. Оның бірінішісі маманданудың a тауарынан b тауары бойынша ауысу мүмкіндігін сипаттайтын қос тауар бойынша да маманданған мемлекеттер санының a тауары бойынша маманданған мемлекеттер санына қатынасымен анықталады. Екінші шартты ықтималдылық a тауары бойынша b тауарынан маманданудың ауысу мүмкіндігін бейнелейді және ұқсас сипатта есептеледі.

Белгілі бір анықталған тауарда мемлекеттің мамандануы сол тауар бойынша салыстырмалы артықшылықтың бар екендігін білдіреді. Бұл жағдайда RCA көбірек бірлік мәнін қабылдайды, сәйкесінше, дүниежүзімен салыстырғанда c мемлекетінің жалпы экспорт көлемінде i тауарының жоғары үлеске ие болуын білдіреді. Яғни, c мемлекеті i тауары саудасында салыстырмалы артықшылыққа ие болып тұрғаны. Аталмыш қағидат төмендегідей формуламен өрнектеледі:

$$\varphi_{ijt} = \min \{P(X_{jct}), P(X_{xict})\} : X_{ict} = 1 \text{ при } RCA_{ict} > 1, X_{ict} = 0 \quad (7)$$

i – тауар, t – жыл, c – мемлекет, $X_{i,c,t}$ – t жылында i тауар экспорты көлемі

Басқалай айтқанда: $P(X_{it}/X_{jt})_c$ мемлекетінің t жылында i және j тауарлары үшін j тауарының мамандану шарты i тауары бойынша мамандануына өту ықтималдылығының болуы.

Болашақта c елінің тығыздық деп аталатын i тауарын экспорттауға мамандану ықтималдығы математикалық жолмен келесідей көрсетілсе болады:

$$Dens_{itc} = (****\varphi_{ijt}X_{jct}) / (****\varphi_{ijt})$$

Тығыздық мемлекеттің тауарлар үлесі бойынша i тауарымен қосарланған «жақындығы» арқылы өлшенген салыстырмалы артықшылыққа ие екендігін көрсетеді. Бұндай тауарлар жиынтығы мемлекеттің экспорттық қоржыны (себеті) деп аталады [12].

Елдің потенциалды экспортер етуі мүмкін барлық өнімдердің құны нәтижесінде алынған «Open forest» көрсеткішін бейнелейді. Тығыздықтың қосарланған өнімінің сомасы (тауардың экспорттық қоржынға қосылу ықтималдығы) және «тауар сапасы» (Prody көрсеткіші) ретінде тек елде анықталған бәсекелестік артықшылыққа ие емес тауарлары арқылы есептеледі:

$$OF_{ct} = **** [dens_{jct} (1 - X_{jct}) Prody_{jt}],$$

$$Prody_{jt} = (****\delta_{jct} GDP_{pcct}) / (****\delta_{jct}), \text{ а } \delta_{jct} = X_{jct} / **** X_{jct}$$

Алғаш рет 2005 жылы ғалымдардың ұсынған Prody-дің тауармен ассоциациялауы өнімділік

деңгейін білдіреді [9]. Бұл тәсілді Дүниежүзілік Банк сыртқы сауданы анализдеуде қолданады.

Сонымен қатар Хаусманн-Клингер тәсілі ел экспортының сапалы саласын анықтайтын Ехру көрсеткіші арқылы экспорттың артуын жобалау үшін қолданылады. Prody нақты жан басына шаққандағы ЖІӨ ретінде экспортта үлкен үлес алатын жан басына шаққандағы жоғары ЖІӨ ие елдердегі тауарлар маңызын арттырады [10].

Бұл тәсілдің интерпретациясын елдердің қандай тауар экспорттайтыны емес, оның экспорттық құрылымының әртараптығы дәрежесінің маңыздырақ деп санаған Д. Ледерман мен У. Малоуни ұсынған болатын. Олар Херфиндаль-Хиршмен индексі регрессияға қосып, экономикалық өсуге Ехру әсерінен арыла отырып мынандай қорытындыға келеді: өсімнің әлсіреуіне төмен Prody-ға ие тауарлардың экспорты емес (көбіне шикізат тауарларына қатысты), экспорттың жоғары деңгейде шоғырлануы әсер етеді [11].

XX ғасырда дамушы елдер аспектісінде ерекше қызығушылыққа ие модернизация және дамудың қуып жетуші теориясы көптеген ғалымдардың назарын аударды.

Жапон ғалымы К. Акамацудың теориясы «ұшып бара жатырған қаздар парадигмасы» Азия-Тынық мұхиты аймағында тәжірибелік дәлелдеме тапқан болатын. Теория негізінде XIX–XX ғасырларда Жапония тоқыма саласы өндірісін зерттеулер жатыр. Теорияға сәйкес зерттеу барысында үш фаза анықталған болатын. Бірінші кезеңде әр салада елге шетел тауарларының импорты басым болып табылса, екінші кезеңде ұлттық импортты алмастырушы өндірістердің импортты көлемі бойынша қуып жетіп, ұлттық сұранысты қамтамасыз етудің дамуымен импорт өсімі төмендейді, ал соңғы кезеңде өндіріс дамуының ауқымы кең болғандықтан артылған өнімдер басқа елдерге экспортқа кетеді [12]. Импорт жүйелігін графикалық түрде қарағанда, ішкі өндіріс пен экспорттың дамуын қисықтар жиынтығы арқылы бейнелеуге болады. Ол графика теорияның атына сәйкес ұшып бара жатырған қаздарды елестетеді.

Келесі зерттеулер құрылымдық қайта құрулар мен бәсекеге қабілеттіліктің артуын білдіретін аталмыш тенденцияның басқа салаларға белгілі бір уақыттан соң қайталанып келетінін анықтады. Кейбір қарастырылып отырған салаларда толық цикл 50 және одан да көп жылдарды құрады [13]. Осылайша, Акамацу парадигмасы дамыған елдер нарығындағы тауарларды ішкі нарыққа импорттау арқылы дамуға қадам жасайтын дамушы (немесе қуып жетуші) елдерді анализдеуде қолданылады. Сәйкесінше, дамушы

елдердің шұғыл экономикалық өсуі көшбасшы немесе қуып жетуші елдердің ара қатынасының динамикалық өзгеруімен түсіндіріледі. Бір топ құстарды бастап келе жатырған көшбасшы шаршап, артта қалыңқырап ұшып келе жатырған құсқа өз орнын берумен теңестірсе болады.

Коджим мен Озавтың қуып жетуші цикл теориясы. Жапон ғалымдары Акамацу парадигмасын шетел ТҰК қаржылық және технологиялық қолдау факторларын қосу арқылы кеңейтеді. Осылайша жаңа индустриалды елдер – Сингапур, Оңтүстік Корея, Тайван және т.б. сауда саясаттарының жетістіктерін түсіндіреді [14].

Қазіргі кезеңде экономист ғалымдар зерттеулерінде халықаралық сауданың негізгі қатысушылары – ұлттық экономика мен ірі фирмалардың мүдделері тоғысқан мәселелерге назар аударуда. Бұл теоретикалық бағыт мемлекет пен фирмалар деңгейінде бәсекеге қабілеттілік мәселелерін шешуге бағытталған. Осылайша, М. Портер өз еңбектерінде ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі тауарлар мен қызмет көрсетулер шығаратын нақты кәсіпорындар арқылы қамтамасыз етілетінін көрсетеді. Сонымен қатар, кәсіпорынның мақсаты негізгі бәсекелестік артықшылыққа жететін – өнімдерді әртараптандыру мен шығындарды азайтудан тұрады [15]. Бәсекелестіктің негізгі критерийлері ретінде анықталған бәсекелестік жағдайдағы фирма стратегиясы, сұраныс шарты, қызмет көрсету салаларының деңгейі және тағы да басқа факторлы шарттар болып табылады.

Сондай-ақ М. Портер трансұлттандыру шартына сай фирмааралық сауда маңыздырақ деген қағидатты ұсынады. Себебі, елдер емес, фирмалар сату-сатып алумен айналысады.

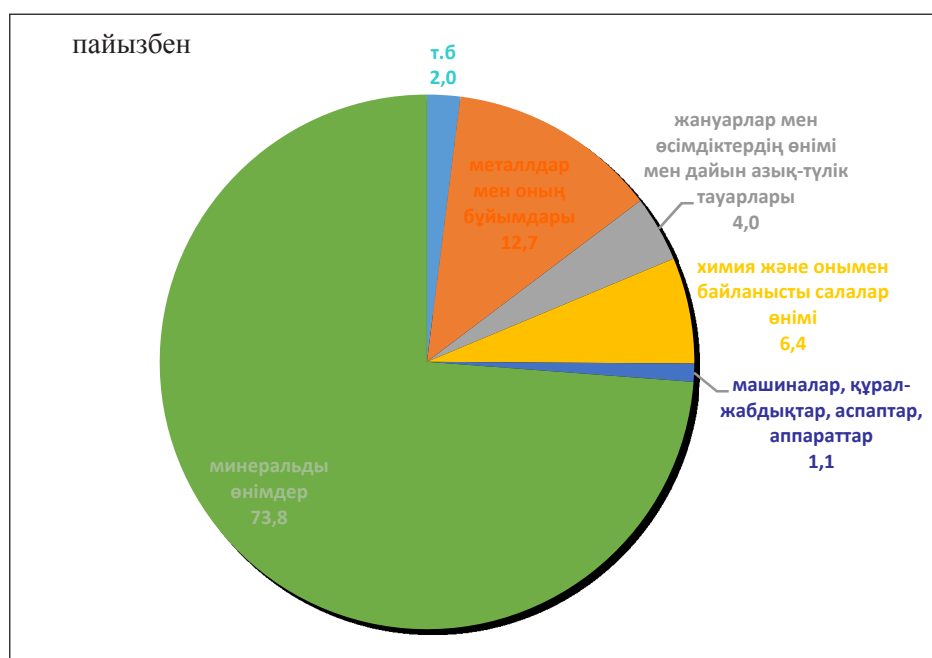
Қазіргі әлемдік нарықтағы қатал бәсекелестік жағдайында елдің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін жекелеген кәсіпорынның табысты болуы жеткіліксіз. Себебі, бірегей технологияға ие жекелеген фирманың өзі ұлттық жеткізушілердің сенімділігі мен мықты бақталастыққа тәуелді бәсекелестік артықшылықты сақтап тұруы қиын. Осылайша, қазіргі жағдайда әлемдік нарықтағы елдің бәсекеге қабілеттілігін анықтауда өзара байланысқан салалар кластерлеріне маңызды орын бұйырған. Сәйкесінше, елдің бәсекеге қабілеттілігі экономиканың негізгі салаларының бәсекеге қабілеттілігіне тәуелді.

170 млн халқы бар ірі нарыққа ие Еуразиялық одақтың қалыптасуы шартында әр қатысушы ел үшін нарықта қандай тауарларды ұсынатыны және бірігуге қатысудың тиімділігі аса маңызды болды. Сараптама есептеулері 2015 жылға қарай

әр қатысушы елдің ЖІӨ 15% аса өсімге ие бола алатыны көрсеткен болатын [16]. Оған қоса, әр елдің әлеуетіне сәйкес 2015 жылға дейінгі ЖІӨ өсу қарқыны мен импорттық тариф бойынша кедендік пошлиналық түсімдер Ресей үшін – 400 млрд доллар, Қазақстан мен Беларусь үшін сәйкесінше шамамен 16 млрд доллардан құрайды екен [17].

Қазіргі таңда ЕАЭО мүше елдерінің экспорттық әлеуетінің жүзеге асуы тиімсіз және географиялық құрылымы да, тауар құрылымы аспектісі де жеткіліксіз дамыған. Экспорттың құрамындағы минералды өнімнің жоғары үлесі 72,4% құраған, соның ішінде Беларусьта – 55,9%,

Ресейде – 72,4%, Қазақстанда – 77,9%, ЕАЭО ұлттық экономикаларының әлемдік энергия тасымалдаушы нарықтар конъюнктурасына тәуелділікті сақтауға себептеседі. Сондай-ақ, өңдеуші салалардағы өнімнің экспорттық үлесі төмендеу үрдісіне ие және өңдеуші салалардағы өнімдер импортындағы жоғары үлеске ие бола тұра экспорттық жалпы көлемде Беларусьта – 47,8%, Ресейде – 38,4%, Қазақстанда – 18,6%. ЕАЭО әр елінің машиналар мен құралдар импорты – 30%, машина жасау өнімдері – 20%, химия өнеркәсібінің өнімдері – 16% жуық. Қызмет көрсетулердің халықаралық саудасына және ғылыми-техникалық алмасуда қатысу нашар бағалануда [18].

2-сурет – 2015 ж. Қазақстан экспортының тауар құрылымы [19]

Экспорттың географиялық құрылымында сыртқы сауда көлемінің 80% үлесі Еуропалық одақ, ТМД елдері, Қытай, АҚШ және Жапонияға тиесілі. Бұл сауда әріптестерінің экономикалық өсім қарқыны төмен екенін білдіреді. Әлемдік экономиканың тоқырауы сұраныстың азаюына әкеп соғады, ЕАЭО елдерінің негізгі экспорттық тауарлар өтімі нарықтардағы бәсекелестікті қаттайтуды туғызады.

Мұнайға әлемдік бағаның төмендеуі экономикаға қаржы түсуіне кері әсерін тигізіп, бюджет табыстарының төмендеуіне әкеліп соғады. Қазақстан өткен жылдармен салыстырғанда өз позициясын жақсартып (2008 жылы 48 орын),

2013 жылы экспорт көлемі бойынша экспорттаушы елдердің ішінде 42-ге болды. Қазақстан Республикасының статистика Агенттігінің мәліметтері бойынша 2003-2013 жылдар аралығында экспорт құрылымындағы минералды өнімдердің үлесі 64,5%-дан 80%-ға дейін өсті. ТМД елдері ішінде республика өндіруші сала өнімдерінің, ең алдымен мұнайдың есебінен экспорттың жан басына шаққандығы көрсеткіші бойынша көшбасшы орындарға ие. Шикізат емес (өңделген) экспорт көлемінің өсуі 2020 жылғы қарай ішкі нарықтың қажеттілігін мұнай өнімдерімен толық қамтамасыз етумен байланысты мұнай өңдеуші сектордың мақса-

тымен байланысты [21]. 2013 жылы өңделген тауарлар экспортының көлемі 2008 жылмен салыстырғанда 3%-ке төмендеп, 19,5 млрд. АҚШ долларын құрады. Өңделген тауарлар экспорты дамуының бәсеңдеуіне экспорттық тауарларды әртараптандыру; тауарларды экспортқа жылжытуға кеткен шығындар; қазақстандық тауарға қатысты шетел мемлекеттерінің тарифтік және тарифтік емес кедергілері; қазақстандық экспорттерлердің әлсіз ақпараттанғаны секілді факторлар әсер етеді. Қазақстанның басты сауда серіктесі болып табылатын Ресейге экспорт қазіргі таңда негізінде ауыр және өндіріс өнеркәсібінің өнімдерімен ғана шектеліп отыр. 70% дейін металлургиялық комбинаттарға арналған темір рудалық шикізат, қара метал прокаты, көмір, АЭС-на арналған уран жанармайлары, түсті металлургияға арналған шикізат құрайды.

Елдер	Экспорт көлемі, млрд. дол	% үлесі
Италия	16,1	20,5
Қытай	9,8	12,5
Нидерланды	8,7	11,2
Ресей	5,2	6,6
Франция	4,7	6,0
Швейцария	4,5	5,8
Румыния	3,2	4,0
Австрия	2,9	3,6
ТМД басқа елдері	4,6	5,9
Әлемнің басқа елдері	16,1	20,5
Жалпы экспорт	78,2	100,0

3-сурет – Елдер бойынша
Қазақстанның экспорттық құрылымы [20]

Қорытындылар мен ұсыныстар

Сыртқы сауданың сапалық және сандық өсімінің анықтаушы бағыты ЕАЭО-қа мүше елдердің әлемдік экономиканың жаһандық шартында халықаралық еңбек бөлінісіне тиімді және ауқымды қатысуының экспорттық әлеуетінің әртараптығы болып табылады.

Өңдеуші салалардың даму мәселесінің шешімі көбінде өткізу нарығында өнімдердің болуына тәуелді. Экспорттық жеткізілімдердің географиялық әртараптығы үшін жағдай жасауы мен экспортталушы өнімнің өңделуі деңгейін арттыру мүше мемлекеттердің экономикалары

дамуына мықты күш беруі мүмкін. Сауда шарттарын жақсарту мен сыртқы сауда қатынастарын дамыту – сыртқы сауданың географиялық және тауар құрылымын жетілдіру мен көлемінің өсуіне, кеден рәсімдерін өтуге уақытша шығындарды қысқарту және мүше мемлекеттердің өзара саудасын ынталандыруға себептеседі.

Осы мақсатта қажет: ТМД-ға мүше мемлекеттермен сауданы дамытуды ынталандыру; еркін сауда туралы үшінші елдермен келісім жасау барысында мүше мемлекеттердің экономикасы үшін шығындар мен мүмкін артықшылықтарды алдын ала анализдеу; сауда саласында әкімшілік рәсімдерді жайдақтату; сыртқы нарыққа аттас өнімдерді экспорттайтын өндірушілерді бірігуін қалыптастыруды ынталандыру; өнім экспортына мемлекет тарапынан қолдау көрсету тиімділігін арттыру мен әртараптандыру; мүше мемлекеттер арасында техникалық және әкімшілік сауда кедергілерін жою бойынша жұмыстарды жалғастыру.

Интеграциялық артықшылықтарды жүзеге асырып, мүше мемлекеттердің өндірістік серіктестігіне басымдылық болып табылатын экономиканың нақты секторларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін: ЕАЭО шеңберінде өнеркәсіптік үйлестік пен келісілген (үйлестірілген) агроөндірістік саясат жүргізуге ұстанымдар мен тәсілдер туғызу; кооперациялардың тереңдеуі және бәсекелестік артықшылықтарын есепке ала отырып бәсекеге қабілетті өнімнің жоғары технологиялық өндірісі мен интеграция есебінен синергетикалық әсерге қол жеткізуді дамыту мақсатында мүше мемлекеттердің нақты экономика секторларының өзара толықтыруы дамуы үшін жағдай жасау; өнеркәсіптік пен агроөнеркәсіптік өндірістің инновациялық дамуын ынталандыру және жаңа технологияларды қолдануға ауысу қажет. Көрсетілген істердің іске асуы өндіріс факторларын рационалды түрде пайдалану, интеграциялық серіктестіктің кеңеюі мен мүше мемлекеттердің бәсекелестік артықшылықтарын пайдаланудың көмегімен өнеркәсіптік және агроөнеркәсіптік өндірістің тиімділігі артуына әрекеттеседі.

Экономикалық қызметтің еркіндігі мен мүше мемлекеттердің ортақ кеден территорияларында тауар нарықтарының тиімді қызметін қамтамасыз ету мақсатында ЕАЭО елдері экспортының бәсекеге қабілеттілігі мәселелерін шешу үшін: мүше мемлекеттерде кәсіпкерлік қызметті жүргізу үшін қабылданып жатырған нормативті құқықты актілерде артық әкімшілік кедергілердің болмауын реттейтін рәсімдерді

жетілдіру; бизнес үшін әкімшілік кедергілерді азайтып, кәсіпкерлік ортаны жақсарту, сонымен қатар лицензия алу жолдарын жеңілдету арқылы хабарлама беру тәртібін қажет ететін қызмет түрлері санын көбейту, рұқсат етуші тәртіпті қажет ететін қызмет түрлерінің санын азайту, лицензиялық – рұқсат етуші құжаттардың санын азайту, сондай-ақ мүше елдердің құзырет-

ті органдары арқылы берілген лицензияларды өзара мойындау қажет.

Бәсекелестік ортаны дамыту кәсіпкерлік ахуалды жақсартуға, Дүниежүзілік банк тобының «Doing Business» рейтингінде позициясын жоғарылату, экономикаларға инвестицияларды тарту және мүше мемлекеттерде экономикалық өсімнің жаңа модельдерін іске асыруға себептеседі.

Әдебиеттер

- 1 Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. – М.: «Дело Лтд», 1994. – 750 с.
- 2 Криворотов Д. Методологические подходы к количественному анализу конкурентоспособности национальной экономики. // Банкаўскі веснік. – Верасень, 2008. – С.12-21.
- 3 Balassa, Bela (1965) «Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage», The Manchester School of Economic and Social Studies, 33: 99-123.
- 4 Dimelis, S. and Gatsios, K. (1995), «Trade with Central and Eastern Europe: The Case of Greece», in R. Faini and R. Portes (eds.), EU Trade with Eastern Europe: Adjustment and Opportunities, London: CEPR. – P.83.
- 5 Greenaway, D. and Milner, C. (1993), Trade and Industrial Policy in Developing Countries: A Manual of Policy Analysis, The Macmillan Press, esp. Part IV Evaluating Comparative Advantage, 181-208.
- 6 IMD World Competitiveness Center. – http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
- 7 Hausmann R., Hwang J., Rodrik D. (2007), «What You Export Matters», Journal of Economic Growth, Vol. 12 (1), p. 1–25.
- 8 Revealed factor intensity indices at the product level. – Policy issues in International Trade and Commodities Study. – UNCTAD – Olivier Cadot University of Lausanne, CEPR, Cepremap. – Geneva, 2010. – 59 p.
- 9 Hausmann R., Klinger B. (2006), «Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space», Harvard University, John F. Kennedy School of Government, Research Working Paper RWP06–041.
- 10 Hausmann R., Klinger B. (2007), «The Structure of the Product Space and the Evolution of Comparative Advantage», Harvard University, Center for International Development, Working Paper 146.
- 11 Lederman, D., Maloney W.F. (2012), «Does What You Export Matter? In Search of Empirical Guidance for Industrial Policies», World Bank (Latin American Development series). – <https://openknowledge.worldbank.org/handle>
- 12 Троєкурова І.С. Новая стадия в «догоняющем» развитии (на примере стран-членов АТЭС) – http://economicarggu.ru/2003_2/troekyrova.pdf
- 13 Иноземцев В. Пределы «догоняющего» развития. – М.: Экономика, 2005. – 295 с.
- 14 Феномен новых индустриальных стран Азии. – <http://lib.vvsu.ru/books/Bakalavr01/page0217.asp>
- 15 Портер М. Международная конкуренция. – М.: Международные отношения, 1993. – С. 33.
- 16 Российская Бизнес-газета. – №807 (25).
- 17 Экспортно-импортные операции государств Содружества. – <http://www.cisstat.com/>
- 18 Таможенные новости. Информационно-аналитическое обозрение. – № 6 (175). – 2013.
- 19 Агентство РК по статистике. – http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeDinamika.pokazateli.jsessionid=91ZvWdFQdsdq
- 20 Банк развития Казахстана. – http://www.kdb.kz/ru/analytics/macroeconomic_indicators/gnp/volume/
- 21 Экспортный потенциал отечественной промышленности. // XXI век. – № 17. – 2014

References

- 1 Blaug M. Economicheskaya mysl' v retrospective. – М.: «Delo Ltd», 1994. – 750s.
- 2 Krivorotov D. Metofologicheskie podhody k kolichestvennomu analizu konkurentosposobnosti nacionalnoi ekonomiki. // Bankauski vesnik. – Verasen', 2008. – 12-21 s.
- 3 Balassa, Bela (1965) «Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage», The Manchester School of Economic and Social Studies, 33: 99-123.
- 4 Dimelis, S. and Gatsios, K. (1995), «Trade with Central and Eastern Europe: The Case of Greece», in R. Faini and R. Portes (eds.), EU Trade with Eastern Europe: Adjustment and Opportunities, London: CEPR. – P.83.
- 5 Greenaway, D. and Milner, C. (1993), Trade and Industrial Policy in Developing Countries: A Manual of Policy Analysis, The Macmillan Press, esp. Part IV Evaluating Comparative Advantage, 181-208.
- 6 IMD World Competitiveness Center. – http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
- 7 Hausmann R., Hwang J., Rodrik D. (2007), «What You Export Matters», Journal of Economic Growth, Vol. 12 (1), p. 1–25.
- 8 Revealed factor intensity indices at the product level. – Policy issues in International Trade and Commodities Study. – UNCTAD – Olivier Cadot University of Lausanne, CEPR, Cepremap. – Geneva, 2010. – 59 p.

- 9 Hausmann R., Klinger B. (2006), «Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space», Harvard University, John F. Kennedy School of Government, Research Working Paper RWP06–041.
- 10 Hausmann R., Klinger B. (2007), «The Structure of the Product Space and the Evolution of Comparative Advantage», Harvard University, Center for International Development, Working Paper 146.
- 11 Lederman, D., Maloney W.F. (2012), «Does What You Export Matter? In Search of Empirical Guidance for Industrial Policies», World Bank (Latin American Development series). – <https://openknowledge.worldbank.org/handle>
- 12 Troekurova I. S. Novaya stadiya v «dogonyaucshem» razvitii (na primere stran – chlenov ATES) – http://economicarggu.ru/2003_2/troekyrova.pdf
- 13 Inozemcev V. Predely «dogonyaucshego» razvitiya. – M.: Ekonomika, 2005. – 295 s.
- 14 Fenomen novyh industrial'nyh stran Azii. – <http://lib.vvsu.ru/books/Bakalavr01/page0217.asp>
- 15 Porter M. Mezhdunarodnaya konkurenciya. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1993. – 33 s.
- 16 Rossiiskaya Biznes-gazeta. – №807 (25).
- 17 Internet-portal SNG. -www.e-cis.info/news.php?id=3502
- 20 Tamozhennye novosti. Informacoinno-analiticheskoe obozrenie. – № 6 (175). – 2013.
- 21 Agenstvo RK po statistike. – http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeDinamika.pokazateli;jsessionid=91ZvWdFQdsdq
- 22 Bank razvitiya Kazakhstana. – http://www.kdb.kz/ru/analytics/macroeconomic_indicators/gnp/volume/
- 23 Exportnyi potencial otechestvennoi promyshlennosti. // XXI vek. – № 17. – 2014.

Makhmedzhanova L.N.,
Dabyлтаeva N.E.

The dynamics of GDP growth in Kazakhstan

The state of GDP in the Kazakhstan's economy is considered in the article. The advantages and disadvantages of modern methods of calculating GDP are reviewed. Gross Domestic Product (GDP, GNP, Gross National Product) is a market value of all eventual commodities and services (id est intended for a direct consumption), produced for investigated period in all industries of economy on territory of the state for a consumption, export and accumulation, without depending on national belonging of the used factors of production. Often GDP is used as a synonym to the word «economy», because reflects the scales of economic activity in a country. For an analysis and comparison the real GDP from that influence of change of standard of prices is excluded in a country is used. However, sometimes at strong fluctuations in exchange a government and ЦБ are oriented on the nominal increase of Gross Internal Product, aspiring to weakening of course for maintenance of height in nominal expression, that also renders a stimulant effect on a production and consumption. In spite of the fact that GDP is one of key for understanding of macroeconomic situation in a country, directly the publication of this index has a limit influence on a market. The analysis showed the dynamics of GDP in the Republic of Kazakhstan for the period of ten years. The causes of reduction are identified in GDP growth. Based on these data, taken into account the new solutions for the economic growth of Kazakhstan's economy.

Key words: macroeconomic measures, the analysis of Kazakhstan's GDP, growth dynamics.

Махмеджанова Л.Н.,
Дабылтаева Н.Е.

Қазақстанда жалпы ішкі өнімнің өсу динамикасы

Мақалада қазақстандық экономикадағы ЖІӨ жағдайы қарастырылған. Елдің экономикалық қуаттылығын, оның материалдық – техникалық базасын, халықтың ғылыми – мәдени деңгейін сипаттайтын ЖҰӨ өсу қарқыны экономикалық прогрестің критерийлері болып табылады. Қандай да бір елдің әл-ауқатының динамикасы мен өмір деңгейін сипаттайтын жан басына шаққандағы ЖҰӨ көрсеткіші әлеуметтік прогрестің критерийлері болып табылады. ЖҰӨ өндірісін арттыру үшін ол бөлінуі керек. ЖҰӨ бөлу – бұл ағымдағы және болашақтағы тұтынудың арасындағы таңдау. Сөз тұтыну мен жинақтау (инвестиция) арасындағы бөлу арақатынасын таңдау туралы болып отыр. Бірақ бұл кезде ең ірі инвестицияның экономикалық өсу мәселесін шешпейтіні туралы ұмытпау керек, яғни оның тиімді пайдалануы анағұрлым қоғам үшін маңыздырақ болып табылады. Онжылдық мерзімде Қазақстан Республикасындағы ЖІӨ динамикасына талдау жасалынған. ЖІӨ өсу қарқынының төмендеу себептері анықталған. Алынған мәліметтерге сәйкес, қазақстандық экономикалық өсу үшін жаңа шешімдер атап өтілген.

Түйін сөздер: макроэкономикалық көрсеткіштер, Қазақстанның ЖІӨ-ін талдау, өсу динамикасы.

Махмеджанова Л.Н.,
Дабылтаева Н.Е.

Динамика роста ВВП Казахстана

В статье рассмотрено состояние ВВП в казахстанской экономике. Часто ВВП используется как синоним к слову «экономика», так как отражает масштабы экономической деятельности в стране. Для анализа и сравнения используется реальный ВВП, из которого исключено влияние изменения уровня цен в стране. Однако, иногда при сильных колебаниях валютного курса правительство и ЦБ ориентируются на номинальный прирост Валового Внутреннего Продукта, стремясь к ослаблению курса для поддержания роста в номинальном выражении, что также оказывает стимулирующий эффект на производство и потребление. В статье рассмотрены преимущества и недостатки современных методов расчета ВВП. Проведен анализ динамики ВВП в Республике Казахстан за десятилетний период. Выявлены причины понижения темпов роста ВВП. Опираясь на полученные данные, приняты во внимание новые пути решения для экономического роста казахстанской экономики.

Ключевые слова: макроэкономические показатели, анализ ВВП Казахстана, динамика роста.

THE DYNAMICS OF GDP GROWTH IN KAZAKHSTAN

Comparative analysis of economic development of the national economy is based on a study of the macroeconomic indicators' dynamics. Calculations of these indicators may partially differ depending on the country, while a country with a market economy in their calculations are based on a methodology recommended by the Statistical Office of the United Nations.

For analyzing the state of the national economy used the main macroeconomic indicators. They are Gross Domestic Product (GDP), Domestic National Product (GNP), etc.

Gross domestic product is an indicator evaluating the produced goods and services per calendar year in the national economy. The country's GDP may be expressed both in national currency and, if necessary, reference and converted at the exchange rate in foreign currency, and can also be submitted to the purchasing power parity (PPP) for more accurate international comparisons.

Purpose of measuring GDP is to analyze the rate of dynamics of the national economy, the allocation of costs for goods and services, investment and savings, the percentage increase in production due to inflation and the determination of the proportion of income earned, which is used for consumption [1].

Kazakhstan, as a country with a market economy, relies heavily on this macroeconomic indicator for macroeconomic analysis of the national economy. According to the World Bank, over the last ten years GDP dynamics is rapidly increased (fig. 1).

From 2005 to 2008 years there was a 133% growth, but in the 2009 decreased by 13% in comparison with the previous year. Then there has been a gradual increase up to the year 2013 and in 2014 fell approximately by 6%.

The country's GDP growth was influenced by oil prices, growth in consumer lending, but as soon as oil prices declined, the rate of growth of Kazakhstan's economy began to slow down.

From 2005 to 2014 years GDP growth per capita in our country declined from 8.7% to 4.5% (fig. 2). Per capita GDP is indicative of the degree of the country's wealth and its ability to provide a higher standard of living.

The main reason for the decline is the instability in the global macroeconomics. In recent years, there has been an adverse change in GDP. According to experts, the improvement of the situation

in the economy is predicted only at the year 2017. As of 2014, GDP growth amounted to 4.3%; it is assumed that you will fall every day, while the global economic environment will not find levers of stabilizer.

Currently, there is an artificial economic stagnation constituent of the Republic of Kazakhstan. GDP per capita is around 13.6 thousand dollars after a devaluation of the national currency, the rate in the year 2016 appreciably

reduced. Experts are predicting that GDP growth should fall to 2% until the end of the current year, the increase in the level of GDP is difficult to predict, because oil prices and exports continue to decline. According to the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan at the end of the year 2014, about 24% of the revenue of the State budget of the Republic of Kazakhstan was formed through the sale of oil [2]. And the same source provides a percentage of GDP.

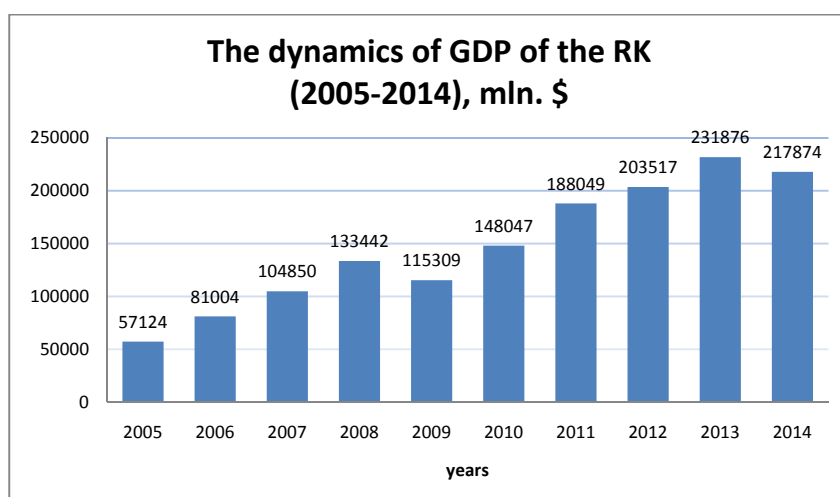

Figure 1 – GDP Dynamics (2005-2014), mln. \$

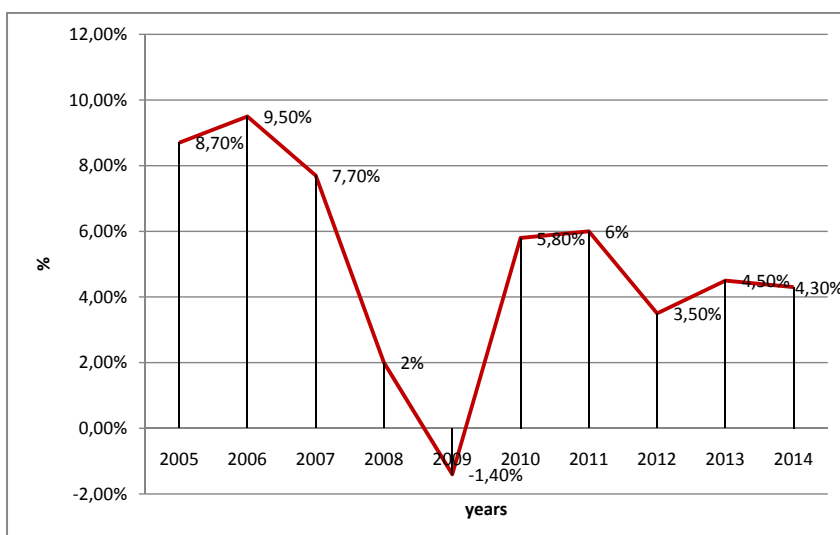

Figure 2 – Per capita GDP in the Republic of Kazakhstan (2005-2014), %

Many analysts cannot forecast when it's finished the decline in oil prices. This is due to the specificity of trade in fuel. Real goods on the international

market are only 5% of the total turnover. One of the main reasons for the low price of «black gold» is a drop in global demand (Fig. 3).

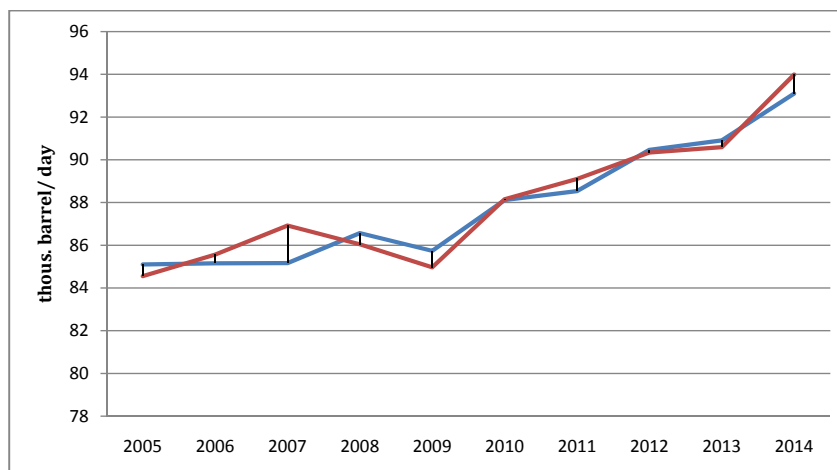

Figure 3 – The dynamics of supply (red line) and demand (blue line) for oil (annual) [3]

The dominance of supply over demand visible in Fig. 3. An excess of production over consumption recorded approximately in the year 2010, and constantly growing. From further falling oil futures quotes will save only reduced production by OPEC. But now the position of the members of this organization are not so is monolithic.

A brighter picture of the prevalence of supply over demand can be seen in Figure 4.

Most experts agree that at present, oil is strongly underestimated and will grow in the coming years, but not up to 100 dollars per barrel. International rating agency Fitch made a more optimistic forecast. According to its representatives, in 2016, oil price will be \$ 60 per barrel. They attributed this slowdown in economic growth in developing countries (from 4.7% to 4%) and increase the supply of black gold.

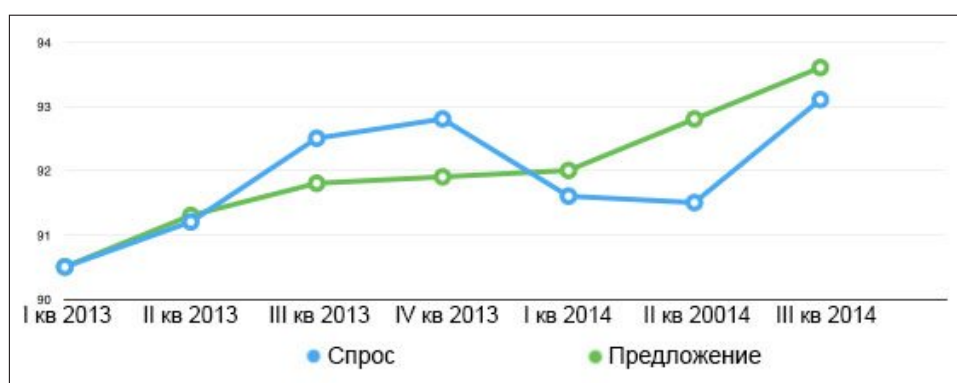

Figure 4 – The dynamics of supply (green) and demand (blue) for oil from 2013 to 2014 years (quarterly) [4]

Measurement of key indicators in Kazakhstan became difficult due to devaluation of the tenge. The main indicators, price of goods and services in the global market are priced in dollars. According to the Committee on statistics of the Republic of Kazakhstan in the Ministry of the National Economy, in the 2014 GDP grew by 4.3% and amounted to \$ 38.0 billion tenge [5]. However, the statistics are disputable, as GDP fell in dollar terms at 14%.

Some economists were questioning the accuracy and correctness of the GDP, defining it as a specialized tool for determining the quantity, rather than quality, but how accurate this figure measures the economic well-being of the nation? It's a very interesting question, which causes a great deal of controversy for a number of reasons.

Goods, that don't have a market evaluation and not counted in GDP. This «do-it-yourself» actions,

which is widely used in household: inside repair, charity work, cooking, etc.

Shadow economy activities, which is also outside of the government control. Due to the fact that involved persons in the informal economy, there are a permanent part of the tax legislation, it is difficult to measure.

And of course, it is difficult to measure and assess the negative impact of economic activities, such as environmental pollution.

However, understanding the true dynamics of GDP is important for objective diagnosis of the state of the economy. And new solutions are required for economic growth of Kazakhstan's economy.

From the year 2030 is expected decline in oil production in Kazakhstan and, respectively, while maintaining the current growth model, this will lead to the extinction of Kazakhstan's economic growth, if not find new growth drivers.

According to calculations by the Institute for economic research, to the year 2020, the share of oil and gas condensate exports-to-GDP ratio will be at the level of the year 2012. In the future this percentage will be substantially reduced and the year 2040 the proportion of oil and gas condensate exports-to-GDP ratio will decline to below 10% [6].

In our view, conduct system requires economic reforms to improve the rate of GDP growth in the future. Driver of long-term economic growth needs to become middle class, due to its social role, as the stabilizer, a provider of skilled manpower, economic contributor, the primary employer defining political direction of public policy. Such as, training of highly qualified personnel, support infrastructure projects, support for productive activities, increasing productivity.

Литература

- 1 McCulla, S. H. and S. Smith. 2007. Measuring the Economy: A Primer on GDP and the National Income and Product Accounts. Washington, DC: Bureau of Economic Analysis: US Department of Commerce./ <https://www.google.ru/search>
- 2 Статистический бюллетень 2104-2015 гг. Министерства финансов РК, Официальный интернет-ресурс МФ РК, 2015 г. /http://www.minfin.gov.kz/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=ROLES://portal_content/mf/kz.ecc.roles/kz.ecc.anonymouse/kz.ecc.anonymouse/kz.ecc.anonym_budgeting/budgeting/reports_fldr
- 3 «Прогноз мировой энергетики- 2015». Специальный обзор: Энергетика и изменения климата 2015./Материалы Международной энергетического агентства, Москва -2105г. <https://www.iea.org/oilmarketreport/omrpublic/>
- 4 «Причины падения цен на нефть», Материалы независимой интернет-проекта «Indy.by» <http://indy.by/neft/>
- 5 Статистический сборник 2014-2015 гг. Министерства национальной экономики РК, Комитета по статистике, официальный интернет-ресурс <http://stat.gov.kz>
- 6 Analytical report of Kazakhstan's economy 2015 year: expectations and projections. Astana-2015. <https://www.google.ru/search?economic+analysis%3A+US+Department+of+Commerce.#newwindowAnalytical+report+of+Kazakhstan%27s+economy+2015+year:+expectations+and+projections.+Astana-2015>
- 7 Annual reports of the World Bank 2005-2015. www.worldbank.org/en/about/annual-report

References

- 1 McCulla, S. H. and S. Smith. 2007. Measuring the Economy: A Primer on GDP and the National Income and Product Accounts. Washington, DC: Bureau of Economic Analysis: US Department of Commerce./ <https://www.google.ru/search>
- 2 Статистический бюллетень 2104-2015гг. МИНИСТЕРСТВА финансов Отдел РК, Официальный интернет-ресурс МФ РК, 2015 г. /http://www.minfin.gov.kz/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=ROLES://portal_content/mf/kz.ecc.roles/kz.ecc.anonymouse/kz.ecc.anonymouse/kz.ecc.anonym_budgeting/budgeting/reports_fldr
- 3 « Prognoz mirovoy energetiki- 2015 ».Spetsialnyy obzor : Energetika i izmeneniya klimata 2015./Materialy Mezhdunarodnoy energeticheskogo agenstva, Moskva – 2105g. <https://www.iea.org/oilmarketreport/omrpublic/>
- 4 « Prichiny padeniya tsen na neft' », Materialy nezavisimoy internet – proyekta «Indy.by» <http://indy.by/neft/>
- 5 Statisticheskiy sbornik 2014-2015 gg. Ministerstva natsionalnoy ekonomiki RK, komiteta po statistiki, ofitsialnyy internet-resurs <http://stat.gov.kz>
- 6 Analytical report of Kazakhstan's economy 2015 year: expectations and projections. Astana-2015. <https://www.google.ru/search?economic+analysis%3A+US+Department+of+Commerce.#newwindowAnalytical+report+of+Kazakhstan%27s+economy+2015+year:+expectations+and+projections.+Astana-2015>
- 7 Annual reports of the World Bank 2005-2015. www.worldbank.org/en/about/annual-report

Евразийский экономический союз – долговременный проект, направленный на развитие экономик.

Н.А. Назарбаев

Багаева Н.У., Иманғалиева С.

**Еуразиялық экономикалық
одақта Еуропалық одақ
тәжірибесін қолдану
мүмкіндіктері**

Мақалада экономикалық интеграцияның еуропалық тәжірибесі және оның ЕЭО қалыптасуы мен дамуын қабылдау түрлері қарастырылады. Еуразиялық экономикалық одақ елдерінің экономикадағы мемлекетаралық инновациялық кеңістігін қалыптастыру мүмкіндігі бағаланады. Бұл жұмыста заманауи интеграциялық үдерістерге талдау жүргізіледі. Зерттеудегі негізгі екпін екі түрлі интеграциялық топтарды салыстыруға жасалған: Еуразиялық экономикалық одақ (ЕЭО) және Еуропалық одақ (ЕО). Және де бұл мақалада Еуропалық одақ және Еуразиялық экономикалық одақ экономикалық интеграцияның ерекшеліктері салыстырмалы талданады, сонымен қатар қатысушы елдер үшін салдары зерттеледі. ЕО толығырақ талдануы жас еуразиялық интеграцияға болашақтағы қателіктердің алдын алуға мүмкіндік береді. Бұрынғы социалистік мемлекеттердің уақыт өте және сауатты интеграциялануы өзекті қалған тарихи байланыстардың жаңғыруына ықпал етеді.

Түйін сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ, Еуропалық одақ, интеграциялық үдерістер, посткеңестік кеңістік, экономикалық көрсеткіштер, Кедендік одақ.

Bagayeva N.U., Imangaliyeva S.

**The possibility of using the
experience of the European
Union in the Eurasian Economic
Union**

The research studies European experience of economic integration and variations of its implementation in developing EEU. Possibilities of formation of interstate innovative space in economy of the countries of the Eurasian economic union (EEU) are estimated. In this work the analysis of modern integration processes is carried out. The main emphasis in the studying is placed on the comparison of two different integration groupings like the Eurasian Economic Union (EEU) and the European Union (EU). And the article is dedicated to the analysis of the particularities of economical integration in European Union and Eurasian Economic Union (EEU), as well as study of integration effects for the participant countries. The detailed analysis of the EU perhaps let the young Eurasian integration avoid possible mistakes. Stepwise and proper integration of the former socialist countries helps to restore the historical ties that remain relevant over time.

Key words: the Eurasian Economic Union, the European Union, integration processes, post-Soviet space, economic indicators, the Customs Union.

Багаева Н.У., Иманғалиева С.

**Возможности использования
опыта Европейского союза
в Евразийском экономическом
союзе**

В статье рассматривается европейский опыт экономической интеграции и вариации его применения в становлении и развитии ЕЭС. Оценены возможности формирования межгосударственного инновационного пространства в экономике стран Евразийского экономического союза (ЕЭС). В данной работе проводится анализ современных интеграционных процессов. Основной акцент в исследовании сделан на сравнение двух различных интеграционных группировок: Евразийского экономического союза (ЕЭС) и Европейского союза (ЕС). Данная статья посвящена сравнительному анализу особенностей экономической интеграции Европейского союза и ЕЭС, а также исследованию ее последствий для стран-участниц. Детальный анализ ЕС может позволить молодой евразийской интеграции избежать возможных ошибок. Постепенная и грамотная интеграция бывших социалистических стран способствует возобновлению исторических связей, которые остались актуальными с течением времени.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, Европейский союз, интеграционные процессы, постсоветское пространство, экономические показатели, Таможенный союз.

**ЕУРАЗИЯЛЫҚ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ОДАҚТА ЕУРОПАЛЫҚ
ОДАҚ ТӘЖІРИБЕСІН
ҚОЛДАНУ
МҮМКІНДІКТЕРІ**

Кіріспе

Әлемдік экономикада маңызды рөл атқаратын басқа да негізгі үдерістермен қатар, үдемелі жаһандану да маңызды орын иеленеді, ол мемлекетаралық және ұлтаралық қатынастардың интерұлттануын қарастырады. Жаһанданудың белгілері арасында әлемдік экономиканың және халықаралық қатынастардың ажырамас бөлігіне айналған интеграциялық үдерістер ерекшеленеді. Ауқымды интеграциялық үдерістер XX ғасырдың екінші жартысында басталған.

Әлемдік алаңда (арена) қазіргі таңда әлдеқайда маңызды болып келесі топтар қалыптасқан: ЕО, НАФТА (North American Free Trade Agreement) және Азиялық – Тынық мұхиттық экономикалық ынтымақтастық (АТЭЫ). Кеңес Одағының бұрынғы мемлекеттері территориясында жуырда ғана Еуразиялық экономикалық одақ (ЕЭО) пайда болды. Көшбасшылары әзірге Беларусь, Қазақстан, Ресей және Армения мен Қырғызстан болып табылатын бұл жоба көп маңызы бар басымдылықтарға ие. Соған қарамастан, басқа интеграциялық топтардың жіберген қателіктерін қайталамау үшін, ЕО жағымды тәжірибесінен үлгі алудың мәні бар.

Негізгі бөлім. Бұл зерттеудің мақсаты ЕЭО және ЕО салыстырмалы талдаудың базасындағы теориялық және тәжірибелік ерекшеліктерде, ары қарай қорытынды мен ұсыныс жасаумен зерттеу болып табылады. ЕО қазіргі таңда басқа интеграциялық топтарға қарағанда интеграцияның ең жоғары деңгейіне қол жеткізді. ЕО қалыптасу үдерісі ұзақ және күрделі үдеріс болды. ЕО құру идеясы сонау 1950 жылы-ақ айтылған. ЕО интеграциялық үдеріс барысында Маастрихт келісімінің үш бірлестіктің ішінен 1993 жылы өз күшіне енуінен соң қалыптасты, ол бірлестіктер: Еуропалық көмір мен болат бірлестіктері (ЕКББ), Еуропалық экономикалық қауымдастық (ЕЭҚ) және Еуропалық тәуелсіз сауда ассоциациясы (ЕТСА). 1999 жылы ЕО экономикалық және валюталық одаққа айналды [1], ол уақытта осы интеграциялық топтың құрамында 28 мемлекет болды [2].

Қазіргі таңда Еуро аймақтағы жағдай ауырлау. Бір жағынан, одақтық қатынастар Еуропаға үлкен пайда әкелді: тәуелсіз нарық, тәуелсіз кооперация және жаһандануды жылдамдату.

Басқа жағынан, – таразының бір жағына экономиканы орнату қателік болды, мысалы, Грекия мен Германия экономикасы. Орын алған жағдайдан шығудың жолы мен ЕО мемлекеттерінің арасындағы тепе-теңдікті қалыпқа келтіру тәсілі ретінде интеграцияның жаңа деңгейге көшуін айтуға болады: ЕО конфедеративті одаққа айналдыру [3].

ЕЭО ЕО қарағанда жас бірлестік болып табылады. Еуразиялық интеграцияны қалыптастыру туралы пікір Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевпен 1994 жылы айтылған болатын. ЕурАзЭО бекіту туралы келісімге 2000 жылдың 10 қазанында қол қойылды және 2001 жылдың 30 мамырында ғана ол өз күшіне енді. 2010 жылы ЕураАзЭО Кедендік Одақ қалыптасты, оған Беларусь, Қазақстан және Ресей кірді. Еуразиялық экономикалық одақ (ЕЭО) – Қазақстан, Ресей, Беларусь мемлекет басшылары арасында 2014 жылдың 29 мамырында қол қойылған келісім негізінде құрылған экономикалық одақ. Мүше елдердің парламенттері бекітіп, Одақ 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енеді [4]. ЕЭО КО қалыптасуының басым принциптерінің біріне, мысалы, ЕО болғандай кеңейту емес, тереңдету жатады. Ол ЕО бастан кешіріп жатқан мәселелердің алдын алуға көмектеседі. Басқа мемлекеттер КО өздері дайын болған кезде қосылады. Одақтың басты Органы ЕЭО мемлекет аралық кеңесі жатады, оған мемлекеттердің басшылары мен үкіметтері кіреді [5].

Қазіргі таңда Одақ ЕО сияқты валюталық одақ болып табылмайды, себебі мүше-мемлекеттердің экономикалық дамуы деңгейі тең емес. Рубльді бірыңғай валюта ету идеялары болды, бірақ Ресейдің экспорты Қазақстан мен Беларусь экспортынан бірнеше есе жоғары, сол себепті бұл қадам КО мүшелері экономикасының әлсіреуіне алып келуі мүмкін. Сонымен қатар, БАҚ ЕЭО бірыңғай валютасы болашақта «алтын» деп аталатыны туралы ақпарат кездесті.

Бірыңғай валюта туралы идея Қазақстанның Президенті Нұрсұлтан Назарбаевқа тиесілі. Ресей Президенті Владимир Путин және Беларусь Президенті Александр Лукашенко осы идеяны қолдайды, бірақ беларусия көшбасшысының кейбір қарсылықтары бар, сол себепті бұл жоба келістіру деңгейінде жатыр. Сонымен ЕЭО және ЕО құрылуының көптеген тарихи ерекшеліктерімен қоса, олардың экономикалық көрсеткіштері де ерекшеленеді [6]. Одақ толық қалыптаспай ортақ валюта туралы ой қозғаудың ерте екендігін көруге болады, яғни бұл болашақтың еншісінде.

Түрлі экономикалық көрсеткіштердің үлкен тізімі бар, олар ел экономикасының жағдайын сипаттайды. Осы көрсеткіштерге баға беру көзі ретінде Халықаралық валюта қорының (ХВҚ) [7] статистикалық мағлұматтары рөл атқарды, сыртқы сауда туралы мағлұматтар РФ Федералды кедендік қызметінің (ФКК) сыртқы саудасының кедендік статистикасынан алынды [8]. Салыстырудың ыңғайлы болуы үшін талдауда Еуро аймақтың үш мемлекеті ғана пайдаланылды: Германия, Франция және Ұлыбритания.

ЕЭО болып өзгермес бұрын ЕурАзЭС және ЕО экономикалық көрсеткіштерін салыстыру үшін назар аударуды қажет ететін бірінші нәрсе – ол сандардағы айрықша айырмашылықтар. КО мемлекеттерінің ортақ ЖІӨ 2 млрд. долл. деңгейінде тербелгенде, ал Германия, Франция және Ұлыбританияда да – 2 млрд. долл. құрауы мүмкін емес. Осы айғаққа дәлелдеме ретінде Германия, Франция және Ұлыбританияның дамыған мемлекеттер тобына жататындығын, ал Ресей, Қазақстан және Беларусь – өтпелі экономикасы бар елдерге жататынын айтуға болады.

Жалпы еуразиялық интеграция мемлекеттердің мүдделері арқасында ғана емес, сонымен қатар тұрғындардың да мүдделі болуынан жағымды сипатқа ие, себебі олардың алдында бизнес жүргізу мен ортақ территорияда өзара тиімді қатынастар құру мүмкіндігі ашылады.

Алайда, ЕО-да ЕЭО-қа жетіспейтін бір басымдылық бар: еуропалық интеграция өз құрамына үлкен және кіші мемлекеттерді де кіргізеді, ал ЕЭО қатысудағы үлестер тең екендігіне қарамастан, басым үлесі Ресейге тиеселі. Осының салдарынан ауыр стратегиялық міндеттерді шешу мен келістіруге қатысты мәселелер туындайды: Ресей тең құқықтық серіктес бола алмайды [9]. Еуразиялық экономикалық одақтың құрылуынан соң, одақ шеңберінде бірыңғай валюталық жүйе құру мәселесі өзекті болып қала береді.

Бірыңғай валюталық қатынастардың дамуына ықпал ете алатын бірқатар басымдылықтарға қарамастан, Одақта, сонымен қатар жалпы ТМД осыған тосқауыл жасайтын мәселелер бар. Еуро аймағы жалғасушылық мерзімде қалыптасты, соның өзінде де мәселелер туындады, олар қаржылық экономикалық дағдарыс барысында нақты көрініс тапты. Басым экономикалық көрсеткіштерге баға беру барысында, ЕЭО аймағының, ТМД сияқты валюталық одақ деңгейіне көшуге дайын емес екені анықталды.

Алдымен заңнамалық базаны өңдеу, мүше-мемлекеттердің экономикалық дамуы деңгейін

теңестіру, сонымен қатар ішкі потенциалды пайдалану және дамудың постиндустриалды кезеңіне өту үшін экономиканы жаңарту қажет етіледі [10].

Шүбәсіз ЕЭО посткеңестік кеңістік мемлекеттеріне жағымды ықпал етуі мүмкін. ЕЭО, және оның көшбасшысы – Ресейде бірқатар басымдылықтар бар – жаңа мүмкіндіктердің қатары ашылады. ЕЭО ЕО бәсекелестік құрғысы келеді немесе Одақ Ресейдің империялық жобасы деп айтуға болмайды. Керісінше, ЕЭО Азия мен Еуропа арасындағы байланыстырушы одақ ретінде қызмет етеді, ол халықаралық қаржылық институттарға шектеулі түрде енеді. Ресейдің Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) сәтті кіруінен соң, Қазақстан мен Беларусь өздерінің экономикалық жағдайлары дайын болған кезде өз серіктесінен үлгі алу керек. Кез келген жағдайда да, Одақтың барлық жетістіктеріне қарамастан, ЕЭО тізімінен Украинаның түсуі мүмкіндігі жоғары еді, ол әрқашан да Ресейдің басты серіктестерінің бірі болған. Украинасыз толық сәтті интеграция болмайды [11].

Осылайша, ЕО қарағанда ЕЭО үшін бірінші орында интеграцияның сапасын жақсарту жатыр. Оған КСРО заманының тарихи қалыптасқан байланыстары ықпал етеді. Ортақ ментали-

тет, сонымен қатар көп жылдық тәжірибе осы жобаның сәтті болуына ықпал етпек.

Сонымен, ЕЭО басты мақсаттары төрт еркіндікті қамтамасыз ету болып табылатындығын атап өтті: тауарларды, қызметтерді, капитал мен жұмыс күшінің алуарсыз және шектеулерсіз айналымы, оған қоса экономиканың түрлі салаларында мүше мемлекеттер үйлестірілген, келісілген және бірыңғай саясатты жүргізу арқылы Одақ елдерінің экономикасын жаңарту, сондай-ақ бірыңғай инфрақұрылымды құру болып табылады [12].

Қорытынды

Қазіргі уақытта ЕЭО жиналған бүкіл тікелей шетел инвестицияларының 70%-ын Еуропадан келген инвестициялар құрайды және Еуразиялық экономикалық одағы елдерінің 65% инвестициясы – Еуропалық одақ елдеріне құйылатын инвестициялар. ЕЭО барлық тауар айналымының 50% көбі ЕО тиесілі. Сондықтан, екі одақтың артықшылықтары мен кемшіліктеріне қарамастан, жас ЕЭО-тың ЕО-тан алар тәжірибесі көп және де Еуропалық және Еуразиялық экономикалық одақтары ынтымақтастығының қажеттілігі зор.

Әдебиеттер

- 1 История мировой экономики: Учебник для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. – М.: ЮНИТИ, 2011. – 671 с.
- 2 Европейский союз // официальный сайт. – URL: <http://europa.eu>.
- 3 Henrik Müller. Währungskrise: Warum Europa zur Super-Nation werden muss // Spiegel online, 2012. – URL: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/warum-die-euro-krise-zum-europaeischen-bundesstaat-fuehrt-a-856381.html>.
- 4 Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартқа қол қойылды – 29.05.2014 // http://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/page_216906
- 5 Евразийский экономический союз. Хронология развития // <http://www.eaeunion.org/#about-history>
- 6 У Евразийского союза появится единая валюта и Центробанк, 2014 // Институт Русского зарубежья. – URL: <http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=32228>.
- 7 База статистических данных Международного валютного фонда // IMF, World Economic Outlook Database, October 2013. – URL: <http://www.imf.org/external/data.htm>.
- 8 Таможенная статистика внешней торговли Федеральной таможенной службы РФ. – URL: http://www.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=13858&Itemid=2095.
- 9 Гринберг Р.С. Евразийский союз: хрупкие надежды. // Международная экономика. – 2013. – № 1. – С. 87-89.
- 10 Алексеев П.В. Перспективы валютно-экономической интеграции в регионе СНГ. // Международная экономика. – 2013. – № 10. – С. 47-54.
- 11 Auf dem Weg zur Eurasischen Union, 2012 // DGAP. – URL: <https://dgap.org/de/node/22927>.
- 12 ЕЭК Министрі Карине Минасян: «ЕО және ЕЭО арасында диалог орнату олардың экономикалық дамуына қосымша күш береді» – 03.11.2015 // <http://www.eurasiancommission.org/kk/nae/news/Pages/03-11-2015-1.aspx>

References

- 1 Istoriya mirovoy ekonomiki: Uchebnik dlya vusov. – 3-e izd., pererab. i dop. / Pod red. G.B. Polyaka, A.N. Markovoy. – M.: YUNITI, 2011. – 671 s.
- 2 Evropeyskiy soiuz // ofitcial'nyi sait. – URL: <http://europa.eu>.

- 3 Henrik Müller. Währungskrise: Warum Europa zur Super-Nation werden muss // Spiegel online, 2012. – URL: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/warum-die-euro-krise-zum-europaeischen-bundesstaat-fuehrt-a-856381.html>.
- 4 Euraziyalyk ekonomikalyk odak turaly shartka kol koiyldy. – 29.05.2014 // http://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/page_216906_
- 5 EvrAzES segodnya, Moskva. – 2013. – URL: <http://www.evrazes.com/i/data/item7621-1.pdf>.
- 6 U Euraziyskogo soiuza poyavitsya edinaya valuta I Centrobank, 2014 // Institut Russkogo zarubej'ya. – URL: <http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=32228>.
- 7 Baza statisticheskikh dannyh Mejdunarodnogo valutnogo fonda // IMF, World Economic Outlook Database, October 2013. – URL: <http://www.imf.org/external/data.htm>.
- 8 Tamojennaya statistika vneshney trgovli Federal'noy tamojennoy slujby RF. – URL: http://www.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=13858&Itemid=2095.
- 9 Grinberg R.S. Evraziyskiy soiuz: hrupkie nadejdy. // Mejdunarodnaya ekonomika. – 2013. – № 1. – s. 87-89.
- 10 Alekseev P.V. Perspektivy valutno-ekonomicheskoy integracii v regione SNG. // Mejdunarodnaya ekonomika. – 2013. – № 10. – s. 47-54.
- 11 Auf dem Weg zur Eurasischen Union, 2012 // DGAP. – URL: <https://dgap.org/de/node/22927>.
- 12 EEK Ministri Karine Minasyan: «EO jane EEO arasynda dialog ornatu olardyn ekonomikalyk damuyna kosymsha kush beredi» – 03.11.2015 // <http://www.eurasiancommission.org/kk/nae/news/Pages/03-11-2015-1.aspx>

Всегда выбирайте самый трудный путь – на нем вы не встретите конкурентов.

Шарль де Голль

Тауасарова А.Қ.
**Тауар нарықтары
конъюнктурасының
экономикадағы жүйесін
саралау**

Бұл мақалада маркетингтегі нарық конъюнктурасының статистикалық бақылау жүйесін құру қажеттілігі мен оның тауар нарығының конъюнктуралық талдаудың негізгі мәселелері талқыланады. Қорытындысында ұсынылатын жүйенің нарықты конъюнктуралық талдауда алатын орны мен ролі анықталады. Макро және микроэкономика деңгейінде қарастырғанда тауар және қызметтер нарығының конъюнктурасының мәліметтер базасын мемлекет тарапынан реттеу және басқару ұсынылуда. Статистикалық мониторинг жүйесі (СМЖ) – нарықтарды талдауға бағытталып, нарықтарды салыстырмалы саралау барысында биліктің кез келген деңгейінде барабар және нақты баға бере отырып, басқарушылық шешімдерді оңтайлы қабылдауына ықпал жасайды.

Түйін сөздер: конъюнктура, нарықтың конъюнктуралық талдауы, статистикалық талдау, басқару жүйесі.

Tauassarova A.K.
**Analysis of conjuncture of
market commodities in economic
system**

This article describes the main theoretical aspects of market and methods of its research. Also, in terms of marketing market research the main problems and their solution by creating a systematic approach to the control of the statistical component of the market situation. The paper in this case is offered governance analysis bases on the state of the market data products and services at the level of macro and microeconomics. SSM – statistical monitoring system proposed analytical work for a more adequate and realistic assessments of comparative market analysis and decision-making at various levels of government. This article includes the main issues conjunctures-structural analysis of the commodity market in marketing, and justified the need for a system of statistical monitoring of market conditions. In conclusion, defines the role and place of the proposed system in a cyclical market analysis.

Key words: market conditions, conjuncture market analysis, statistical monitoring, management system.

Тауасарова А.К.
**Анализ конъюнктуры
рынка товаров
в экономической системе**

В данной статье рассмотрены основные теоретические моменты конъюнктуры рынка и методы его исследования. Также с точки зрения маркетинга рыночной конъюнктуры рассмотрены основные проблемы и их решения путем создания системного подхода к контролю статистической составляющей рыночной конъюнктуры. В статье в данном случае предлагается государственное управление анализа баз данных по конъюнктуре рынка товаров и услуг на уровне макро- и микроэкономики. СсМ – статистическая система мониторинга предлагается аналитической деятельности для более адекватных и реалистичных оценок в сравнительном анализе рынков и принятии управленческих решений на различных уровнях власти.

Ключевые слова: условия рынка, анализ конъюнктуры рынка, статистический мониторинг, управленческая система.

ТАУАР НАРЫҚТАРЫ КОНЬЮНКТУРАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ЖҮЙЕСІН САРАЛАУ

Конъюнктура – өте ауқымды және терең мағыналы ұғым. Экономикалық әдебиеттерде нарық жағдайы мен нарық конъюнктурасы синонимдес келеді, өйткені тауар нарығының конъюнктурасы көбінесе нарық жағдайы, сондай-ақ нарықтағы істер жағдайы ретінде қабылданады; нарықтағы жағдай, белгілі бір мезетте қабылданған нарық жағдайы (нарықтың статистикалық конъюнктурасы) немесе шектеулі уақыттағы нарық жағдайы (нарықтың динамикалық конъюнктурасы) деп білеміз. Мұндай жағдай нарықтағы сұранысы мен ұсыныс деңгейлерімен, нарық белсенділігімен, бағалармен, сату көлемдерімен, сондай-ақ, өндіріс және тұтыну динамикасымен және басқа параметрлерімен ерекшеленеді.

Нарық конъюнктурасы келесі мәндерді анықтайды: коммерциялық бағалылық, тауарлар бәсекелестігі, ынталандыру мәселелері; сату мен сатып алулардың мүмкіндігі мен экономикалық мақсаттылығы; экспорттаушы және импорттаушы мемлекеттердің, сондай ақ контрагент кәсіпорындардың нақты және жанама таңдалуы; нарыққа шығудың қолайлы уақыттың ізденуі, шығудың формалары мен әдістері.

Ал әлемдік тауар нарықтарының конъюнктурасына келетін болсақ, әрине оны едәуір кең көлемді қарастыратынымыз сөзсіз.

Нарық конъюнктурасының өзгеруі экономиканың мінезі мен даму деңгейіне байланысты болады, бірақ оған өндірістің маусымдылығы мен кейбір тауарлардың тұтынылу ерекшеліктері де ықпал жасайды. Сонымен, нарық конъюнктурасының (конъюнктуралық талдау) болжамдануы кез келген кәсіпкер, бөлек аймақ пен мемлекетке де өте маңызды міндеттердің бірі [1].

Нарық жағдайы сандық және сапалық көрсеткіштер арқылы айқындалады, және де әрбір сол көрсеткіш нарық конъюнктурасының белгілі бір жағын сипаттайды:

Нарық масштабы оның сыйымдылығы; тауарды сату және сатып алу операциялары (тауар айналымы); нарықтағы субъектілер саны;

Нарықтың баланстану деңгейі—сұраныс пен ұсыныс қатынасы;

Нарық түрі (бәсекелестік, монополистік және т.с.с.);

Нарық динамикасы (нарықтың негізгі параметрлерінің және векторларының, жылдамдығының және интенсивтілігінің, негізгі тенденцияларының өзгеруі және т.с.с.);

іскерлік белсенділіктің (т.б. кәсіпорынның шаруашылық портфелінің, бұйрықтар саны мен өлшеміне операциялардың көлемі мен динамикасы, толықтығы) дәрежесі;

нарықтық динамикасын және ғарыш негізгі параметрлерін (географиялық және экономикалық – ауытқуы көрсеткіштері) тұрақтылығы / тербеліс деңгейі; *нарықтық тәуекелдің деңгейі* (нарығында жеңілістен ықтималды бағалау); *бәсекелестік деңгейі* (бәсекелестердің саны, олардың қызметі);

нарық циклдік сипаты, яғни, экономикалық немесе маусымдық цикл белгілі бір нүктесінде / кезеңінде нарықтық ұстанымы.[2]

Нарық конъюнктураны талдау нарықтық жағдайды жан-жақты талдауға мүмкіндік береді және нарыққа мемлекеттің жан-жақты сипаттама беру; мақсаттарын іске асыру үшін қолайлы жағдай жасау. Конъюнктуралық талдау

бұл маңызды компонентті құралдарын таңдау (сапалық және/немесе сандық көрсеткіштер) басқа да көрсеткіштерді ұштастыра отырып, жеке немесе нарықтық жағдайды өлшеуге немесе көрсету үшін мүмкіндік беретін талдау. Конъюнктуралық талдау мәселелерін шешу үшін бірнеше тиімді әдістерін (аспаптар) пайдаланады: 1) Құрылымы мен үйлестіру салыстырмалы құндылықтар;

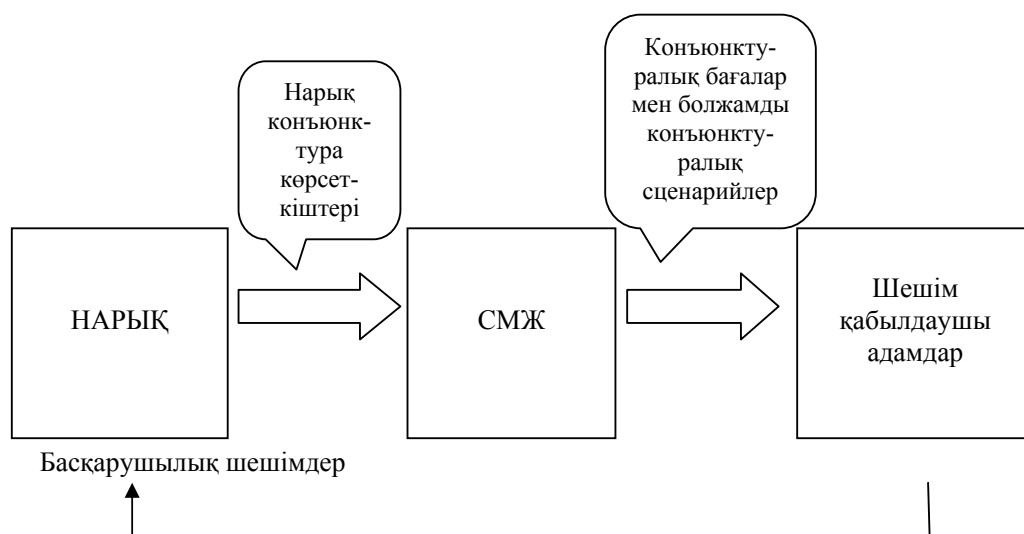
2) Компаративті салыстырмалы индекстері;

3) Баланс әдістері;

4) Индекс әдісі;

5) Формалды және формалды емес эксперттер бағалары[3].

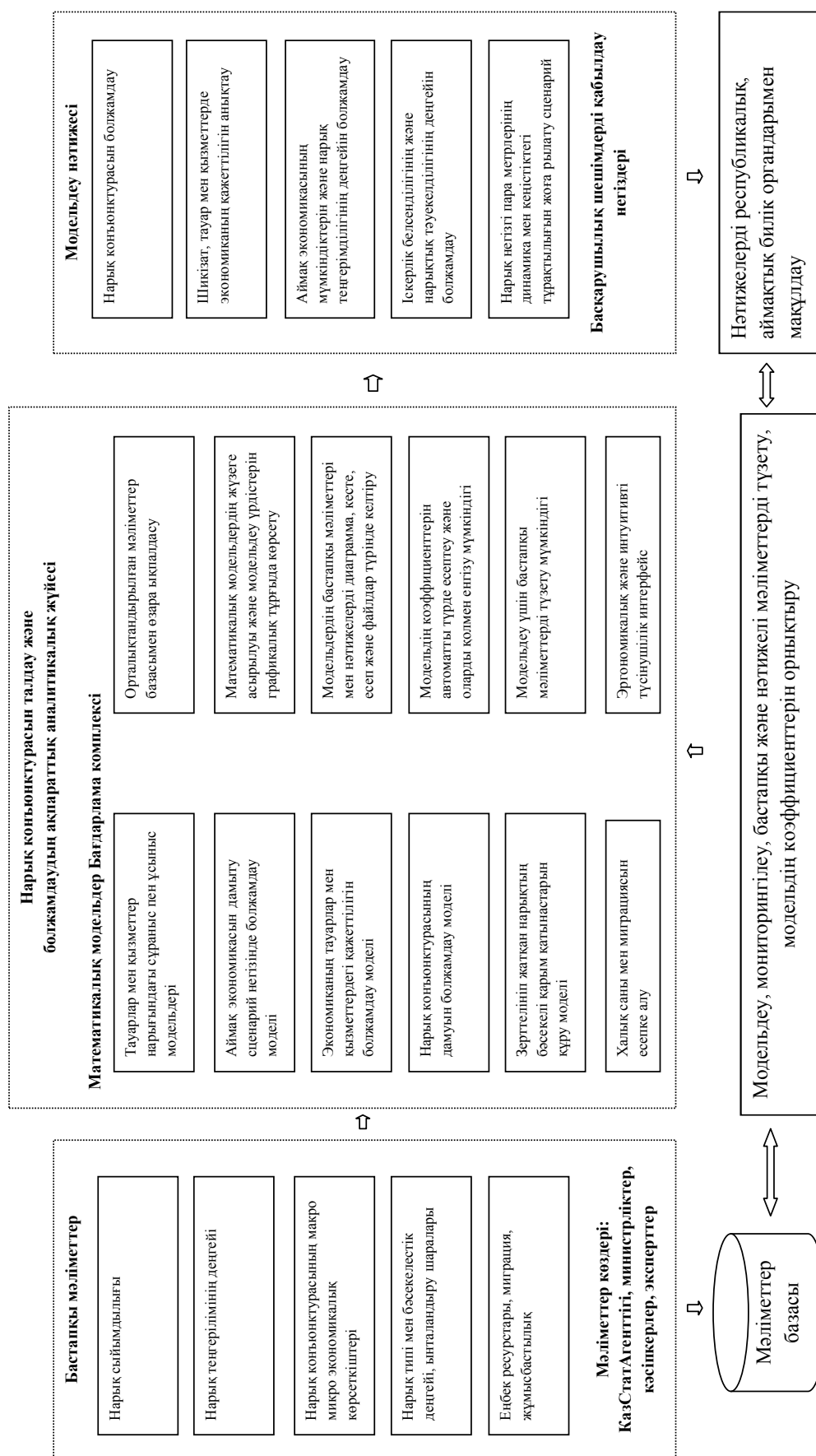
Маркетингтік зерттеулер тәжірибесінде конъюнктуралық талдау кезінде ең жиі қолданылатын әдістері индекс әдісі және баланс әдісі, сондай-ақ тұрақты сараптамалық сауалнама әдісін білеміз. Баланс моделі сұраныс пен ұсыныс арасындағы тепе-тең болуын немесе болмауын көрсетеді және тек «сұраныс пен ұсыныс тепе теңсіздігі моделін» салу үшін пайдалануға болады [4].

1-сурет – СМЖ–нің нарықты конъюнктуралық талдаудағы орны

Экономикалық тәжірибеде экономикалық конъюнктураны зерттеу барысында әртүрлі индекстердің қолданылуы кең таралған. Үлкен массивті ақпараттарды есепке ала отырып, оларды өңдеу мүмкіндігі индексті әдістің оңай қолданылуына оған себеп бола алады. Кемшілігі –экономикалық конъюнктураның негізгі көрсеткіштерін өңдеп, жалпылап, өзі де көрсеткіш

ретінде қалыптасады. Көрсеткіш ретінде ол экономиканың жағдайын ғана көрсетеді және ол нарықтың осы жағдайдың қандай жолдармен қалыптасқанын түсіндірмейді. Индексті әдісте конъюнктура түзеуші факторлардың конъюнктураға ықпалы мен оның жағдайын есепке алмайды, яғни себеп салдарларының қарым қатынастарын анықтау мүмкін емес [8].

Эксперттік бағалар әдісі эксперттер сұрауы арқылы негізделеді; олар да біраз кемшіліктерге ие: эксперттік бағалауды өткізудің белгілі бір жүйелі түрде өткізілуі; сондай-ақ олар субъективті түрде болады және тек бір ғана нарыққа бағдарланып, нарықаралық қатынастарды қамтымайды. Конъюнктуралық талдауларды эксперттер әдісі арқылы өткізу барысында аталған кемшіліктерді Тейл әдісі мен оның түрлі модификациялары арқылы, қосарлану матрицасының шешімдерін талдауда қолдану арқылы жоюға болады [3].

Осылайша, нарықтық жағдайды талдау анағұрлым жиі қолданылатын аспаптар арқылы барабар және толық көлемде бағалауға (белгілі бір уақыт аралығында да да, нақты кезеңде де) мүмкіндік бермейді. Демек, осы уақытқа дейін аймақтық және жергілікті деңгейдегі мемлекеттік билік органдарына (СМЖ) статистикалық мониторингінің жүйесін әзірлеу объективті қажеттілік, ол нарық конъюнктурасын, нарықтық жағдайды, сонымен қатар бизнес өкілдеріне, уақтылы және тиісті басқару шешімдерін қабылдау үшін барабар бағалауға нақты мүмкіндік берді (міндеттерін бірінші кезектегі міндеттер экономикалық қауіпсіздігіне және басқа). Жалпы түрде рөлі мен орнын жаңа конъюнктура СМЖ нарық талдау түрінде ұсынылуы мүмкін схемалар 1-суретте келтірілген.

СМЖ жан-жақты көрсеткіштерін талдау, жинауға арналған, сондай-ақ нарық конъюнктурасын және конъюнктуроқұраушы факторлардың нақты нарық үшін және/немесе өзара байланысты нарықтарға арналған. Ақпаратты өңдеудің қазіргі заманғы ақпарат технологиялары, әдістері және кешенді талдау статистикалық деректерді өңдеу, шоғырландыру және жинау, пайдалану ұсынылады. Шығу кезінде конъюнктуралық бағалар болуы тиіс, олар нарықтық жағдайдағы өзгерістер конъюнктуралық және СМЖ бағалау мүмкін боларлық сценарий шолуларға жариялануы мүмкін. Осы айқындалған мәліметтер бойынша нарыққа әсер ететін басқарушылық шешімдерді қабылдауға болады. Ұсынылып

отырған жүйе жабық қағидатына негізделіп, ал бұл оның тиімділігі мен басқарушылығын сипаттайды; осылайша мәліметтердің айналым жиілігін арттырып, СМЖ арқылы қабылданып шешімдердің барабар және нақты болуын жоғарылатады [7].

Конъюнктураны талдау мен болжамдауда талдаудың базалық мәліметтерін құру үшін мемлекеттің статистика органдарымен, министрствалармен, әртүрлі ведомстволармен, кәсіпкерлермен статистикалық көрсеткіштер жүйесін қолдану шарт [8].

Зерттелініп жатқан нарық бойынша жетіспейтін ақпарат тұтастай алғанда немесе оның жекелеген сегменттері бойынша да, сауалнама жүргізу нәтижесінде алынуы тиіс. СМЖ-ға негіз бола алатындай және де бұл қарастырылған, статистикалық көрсеткіштер жүйесі арқылы нарық конъюнктурасының ақпараттық талдау және болжамдау жүйесін құру өте қажет [5].

Талдауға келесі мәліметтер база ретінде қалыптасуы тиіс: нарықтың сыйымдылығы мен оның теңгерімділігі; нарық типі мен соның ішіндегі бәсекелестік жағдайы; еңбек ресурстары мен миграция; жұмыссыздық деңгейі мен жұмысқа орналасуы; басқа да нарықтың макро микро экономикалық көрсеткіштері [9].

Талдаудың ақпаратты аналітикалық жүйесі негізінде СМЖ-нің нарық конъюнктурасы туралы әртүрлі болжамдары модельдері мен түрлі сценарийлері шығып, сол нәтижелерге сүйеніп, әртүрлі деңгейдегі билік органдарымен сәйкесінше конъюнктуралық шешімдер қабылданады.

Бастапқы мәліметтер, модельдер, талдау мен болжамдау нәтижелері, мүмкін болатын сценарийлер мен олардың негізінде қабылданған басқарушылық шешімдер тұйық қағидасына негізделіп, жасанды интеллект элементтерін қолдану арқылы (өзі өзін оқыту жүйесі) [10], нарық экономикасын сапалы түрде бағалап (статикалық түрде және динамикада), сәйкесінше барабар басқару шешімдерін кез келген басқару деңгейінде қабылдауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Англо-русский экономический словарь // URL: http://www.econo-my_en_ru.academic.ru/39400/market_situation (Дата обращения 10.05.2012)
2. Англо-русский юридический словарь // URL: http://www.law_en_ru.academic.ru/6402/market_situation (Дата обращения 10.05.2012)
3. Беляевский, И.К. Маркетинговые исследования: информация, анализ, прогноз / И.К. Беляевский. – М.: Изд-во ММИЭИФП, 2002. – 175 с.

- 4 Голубков, Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика / Е.П. Голубков. – М.: Финпресс, 2003. – 496 с.
- 5 Ивин В.В. О необходимости разработки системы статистического мониторинга конъюнктуры товарного рынка // Практический маркетинг. –2012. –№9 (187). – С. 23-27.
- 6 Ивин В.В. Метод Тейла-Кавасаки-Циммермана для микроэкономического анализа уровня конкуренции // Практический маркетинг. –2006. –№10 (116). –С. 8-12.
- 7 Ивин В.В. Рекомендации по формированию рациональных рыночных отношений на продовольственном рынке Приморского края на основе развитой системы статистического мониторинга, современных информационных технологий и передовых методов управления / В.В. Ивин. –Владивосток: Изд-во ВГКК, 2002. –48 с.
- 8 Ивин, В.В. Статистический мониторинг продовольственного рынка и его регулирование (на материалах Приморского края) [Текст]: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12 / В.В. Ивин. – Новосибирск, 2001. –197 с.
- 9 Ивин В.В. Теоретико-методологические основы формирования конкурентной среды и анализа конкуренции на региональном продовольственном рынке / В.В. Ивин. –Владивосток: Изд-во ТГЭУ, 2008. –188 с.
- 10 Светушков С.Г. Маркетинговые исследования / С.Г. Светушков. –СПб.: Изд-во ДНК, 2003. –352 с.
- 11 Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с.
- 12 Шпилевский А.В. Процессная модель рыночной конъюнктуры // БизнесИнформ. –2009. –№12 (1). –С. 152-155

References

- 1 Anglo-russkij jekonomicheskij slovar' // URL: http://www.econo-my_en_ru.academic.ru/39400/market_situation (Data obrashhenija 10.05.2012)
- 2 Anglo-russkij juridicheskij slovar' // URL: http://www.law_en_ru.academic.ru/6402/market_situation (Data obrashhenija 10.05.2012)
- 3 Beljaevskij, I.K. Marketingovy issledovanija: informacija, analiz, prognoz / I.K. Beljaevskij. – М.: Izd-vo MMIJeIFP, 2002. – 175 s.
- 4 Golubkov, E.P. Marketingovy issledovanija: teorija, metodologija i praktika / E.P. Golubkov. – М.: Finpress, 2003. – 496 s.
- 5 Ivin V.V. O neobhodimosti razrabotki sistemy statisticheskogo monitoringa kon#junktury tovarnogo rynka // Prakticheskij marketing. –2012. –№9 (187). – S. 23-27.
- 6 Ivin V.V. Metod Tejla-Kavasaki-Cimmermana dlja mikrojekonomicheskogo anali-za urovnja konkurencii // Prakticheskij marketing. –2006. –№10 (116). –S. 8-12.
- 7 Ivin V.V. Rekomendacii po formirovaniju racional'nyh rynochnyh otnoshenij na prodovol'svennom rynke Primorskogo kraja na osnove razvitoj sistemy sta-tisticheskogo monitoringa, sovremennyh informacionnyh tehnologij i peredovyh metodov upravlenija / V.V. Ivin. –Vladivostok: Izd-vo VGKK, 2002. –48 s.
- 8 Ivin, V.V. Statisticheskij monitoring prodovol'svennogo rynka i ego reguli-rovanie (na materialah Primorskogo kraja) [Tekst]: dis. ... kand. jekon. nauk: 08.00.12 / V.V. Ivin. – Novosibirsk, 2001. –197 s.
- 9 Ivin V.V. Teoretiko-metodologicheskie osnovy formirovanija konkurentnoj sredy i analiza konkurencii na regional'nom prodovol'svennom rynke / V.V. Ivin. –Vladivostok: Izd-vo TGJeU, 2008. –188 s.
- 10 Svetun'kov S.G. Marketingovy issledovanija / S.G. Svetun'kov. –SPb.: Izd-vo DNK, 2003. –352 s.
- 11 Sovremennyj jekonomicheskij slovar' / B.A. Rajzberg, L.Sh. Lozovskij, E.B. Starodubceva. – М.: INFRA-M, 2006. – 495 s.
- 12 Shpilevskij A.V. Processnaja model' rynochnoj kon#junktury // BiznesInform. –2009. –№12 (1). –S. 152-155

Маркетинг состоит в том, чтобы рассказать людям (или распространить среди людей) историю о ваших преимуществах, причем так, чтобы эти люди могли оценить такие преимущества.

Сет Годин

5-бөлім
ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Раздел 5
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ

Section 5
METHOD OF TEACHING

Балаубаева Б.М.,
Мовкебаева Г.А.

**Студенттік-
орталықтандырылған білім алу
жағдайындағы
магистранттардың
білімін бағалау әдістері**

Мақала халықаралық қатынастар және аймақтану саласындағы магистранттардың білімін бағалаудың әдістері мен түрлерін жетілдіру мәселесіне, студенттік-орталықтандырылған оқыту жағдайында олардың дамуы мен бейімделуіне арналған. Көрсетілген мәселе теория мен тәжірибенің өзара байланысын қамтамасыз ету тұрғысынан, ақпараттандырудың, интерактивті әрекеттесудің қазіргі жаһандық үдерістер мәнмәтінінде, жаңа білім беретін орта құру жағдайында қарастырылады. Магистранттардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру үлгілерінде түрлі әдістермен оқытудың кредиттік-модульдік жүйе жағдайында қолданылуын авторлар жүргізген жүйелеу нәтижесінде, оның тиімділігінің қажетті жағдайлары анықталды.

Түйін сөздер: өзіндік жұмыс, магистратура, кредиттік-модульдік жүйе, оқыту, бақылау жүргізудің әдістері, білімді бағалау, магистранттар.

Movkebayeva G.A.,
Balaubayeva B.M.

**Methods of assessment of
knowledge of graduates in terms
of student-centered training**

The article is devoted to the improvement of the forms and methods of teaching in the humanities, develop and adapt them to new socio-cultural conditions. This problem is considered in terms of the relationship of theory and practice in the context of current global processes of information, interactivity, in the formation of a new educational environment. As a result of the authors systematize used in a credit-modular system of different methods and forms of organization of independent work of a student of humanities, identified the necessary conditions of its effectiveness.

Key words: self-study, magistracy, credit-modular system of training, methods of monitoring, assessment of knowledge, undergraduates.

Балаубаева Б.М.,
Мовкебаева Г.А.

**Методы оценивания знаний
магистрантов в условиях
студенто-центрированного
обучения**

Статья посвящена проблеме совершенствования форм и методов оценивания знаний магистрантов в области международных отношений и регионоведения, развитию и адаптации их условиях студенто-центрированного обучения. Указанная проблема рассматривается с точки зрения обеспечения взаимосвязи теории и практики, в контексте современных глобальных процессов информатизации, интерактивного взаимодействия, в условиях формирования новой образовательной среды. В результате проведенной авторами систематизации применяемых в условиях кредитно-модульной системы обучения различных методов и форм организации самостоятельной работы магистрантов определены необходимые условия ее эффективности.

Ключевые слова: самостоятельная работа, магистратура, кредитно-модульная система обучения, методы проведения контроля, оценивание знаний, магистранты.

**СТУДЕНТТИК-ОРТАЛЫҚ-
ТАНДЫРЫЛҒАН
БІЛІМ АЛУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ
МАГИСТРАНТТАРДЫҢ
БІЛІМІН БАҒАЛАУ
ӘДІСТЕРІ**

Гуманитарлық пәндерді оқытудың формалары мен әдістерін жетілдіру мәселелері, олардың үнемі жаңаруы, өмірдің жаңа жағдайларына бейімделуі соңғы кездері жоғары білім берудің өзекті мәселелері қатарында қарастырылмайды. Қазіргі кездегі ақпараттандыру, интерактивті өзара әрекеттесу сынды аумақтық үрдістер контекстінде жаңа білім беру ортасын қалыптастыру жағдайында бұл мәселе теория мен практиканың өзара байланысы тұрғысынан шешуді талап етеді.

Бұл мақалада кредиттік-модульдік оқыту жүйесі жағдайындағы аймақтану және халықаралық қатынастар мамандығы бойынша магистранттардың білімін бағалау модельдері және бақылау жүргізуде қолданылатын әдістерді жүйелеуге және жіктеуге талпыныс жасалды, дәстүрлі формалар мен пәнді оқыту әдістерінің өзара әрекеттесуі қарастырылды.

Магистранттарды оқыту барысында білім беру саласында ғылыми зерттеу және педагогикалық қызметтің кеңейтілген өрісін болжайтын кәсіби біліктілікті бағалау, дағды мен икемділікті дамыту деңгейі айқындалды. Магистратурада оқытуда магистранттар қазіргі кездегі халықаралық қатынастарды кешенді, жүйелі қарастыруды, қазіргі халықаралық және аймақтық қарым-қатынастардағы мәселелер мен үрдістердің мән маңызын түсіндіру, ұлттық мемлекеттің сыртқы саясатын және аймақтық бірлестіктерді қазіргі халықаралық қатынастар контекстінде талдауды қалыптастыруға бағытталған.

Кредиттік-модульдік оқыту жүйесі жағдайында басты назар магистранттардың өзіндік жұмысын тиімді ұйымдастыруға аударылуы тиіс.

Білім беруге қазіргі көзқарастан шыға отырып, Л.К. Наумова, О.В. Акулованың ізімен, өзіндік жұмысты біз оны жоспарлауда оқытушының серіктес қатысуында және нақты нәтижеге қол жеткізуді бағалаудағы нақты жүйеде жүзеге асырылатын, кәсіби білім беру бағдарламаны меңгеру бойынша студенттің оқу-танымдық қызметінің түрі деп есептейміз [1].

Ұтымды ұйымдастырылған бақылау оқытушыға өзінің қызметін талдауға, дер кезінде кемшілікті байқап, оны жоюдың жолдарын іздеуге, жеке жұмысты жоспарлауға мүмкіндік береді. МӨЖ мынадай міндеттерді шешуге негізделуі тиіс:

– шығармашылық ойлауды дамыту;

- аудиториялық сабақтар оқу уақытын тиімді пайдалану;

- зерттеу жұмысында негізгі әдістерді игеру;
- магистранттар өзіндік жұмыс арқылы, өзіне тәжірибе алу және кәсіби дағдыларды меңгеру.

Магистранттардың өзіндік жұмысын ұйымдастыруда дәстүрлі де, инновациялық оқыту әдістемесі белсенді түрде қолданылады. Оқыту барысында пәннің мақсаттары, міндеттері мен мазмұнына байланысты өзіндік жұмыстың келесі түрлерін қолдануға болады:

- өзіндік дәрістік материалдарды талқылау;
- портфолио дайындау;
- стендтік сессия дайындау;
- аудиториялық сабақ кезінде қарастырылмаған бірақ силлабуста көрсетілген (өзіндік жұмыс) жекелеген тақырыптар мен мәселелерді өз бетінше зерделеу;
- іс тәжірибелік және семинарлық сабақтарға дайындалу;
- бақылау жұмыстары, тест және басқа да формадағы ағымдағы бақылауға дайындалу;;
- мақала материалдары негізінде немесе өзге де мәселелер бойынша аналитикалық шолулар, зерттеулер, рефераттар жазу;
- презентацияларды дайындау;
- конвенциялар, шарттар және т. б. талдау;
- семинарлық сабақтарда, коллоквиумдарда, конференцияларға, конкурстарға және т.б. сөз сөйлеуге ауызша дайындалу;
- пікірталас жүргізу, пресс-конференциялар, дөңгелек үстелдер ұйымдастыру және т. б.

Бағалау шкаласын анықтау үшін, курста ерекше назарды арнайы әдебиеттермен жасалған жұмыстың сапасына, білімнің деңгейіне, ғылыми-әдіснамалық, тұжырымдамалық және тілдік даярлық деңгейіне, сонымен қатар шығармашылық және магистранттардың өзін-өзі тиімді дамытуға бөлінуі тиіс. Оларға мыналар жатады:

- магистрант ұсынған әдебиеттердің зерттелу дәрежесі (өзіндік баяндау, сыни рефлексия және т. б.)

- Пікір айту қисынының, дәлелдердің келісушілігін, өзінің ұстанымын қорғау мен негіздеуді бағалау және т.б.

- Магистранттардың басты әдіснамалық тәсілдерді, теорияның әртүрлілігін, тұжырымдамаларды және т.б. білуі.

- Мазмұндаудың айқындығы, ғылыми-категориальды аппаратты еркін меңгеру және т. б.

Магистранттардың білімін адекватты түрде сапалы бағалауға мүмкіндік беретін, МӨЖ-дің екі анықтаушы түрлеріне тоқталып кетейік.

Портфолио жеке оқыту үдерісі барысында құжаттама және презентация үшін ақпараттық құрал болып табылады. Ол тұрақты консультациялар мен оқытушы және басқа магистранттармен пікір алысу мәнмәтінінде ақпараттың ұқыпты жиынтығын қамтамасыз етеді (мысалы, зерттелген әдебиетті, семинарға, МӨЖ-ге дайындық).

Портфолио семинар барысында тәжірибелік және өзін-өзі ойландыратын талқылауларға назар аударады. Оның мақсаты өзінің жетістіктерінің сапасын адекватты бағалау, қабілеттілікті дамыту, оқыту барысында өзін-өзі бақылау және дербестікті жоғарылату үшін алдын ала тараптардың өзін-өзі ойландыруын арттыруға жағдай жасау болып табылады.

Портфолио келесідей элементтерді құрауы мүмкін:

- мақсаттар
- жұмыс жоспары және тайм-менеджмент
- дәйектелген дереккөздер
- әдебиетті мазмұндау
- әдебиеттер тізімі
- эссе
- презентацияның жобалары
- тезистер
- мазмұндамалар
- курстың білім беру философиясына жеке көзқарастар
- уәждеме сұрақтары
- баға беру

Портфолионың үлгісі төрт деңгейде жүзеге асырылады: қойылған өлшемдерге ең жақсы жолмен жауап беретін жұмыстарды іріктеу портфель үшін оның потенциалды пайдалылығы тұрғысынан ақпаратты саралау және жинау; әр ұсынылған жұмыстың сын пікірі, мазмұндамасы; портфолионың әрбір сыңарын өңдеу; кейінгі мақсаттарды тұжырымдау және қол жеткізген немесе қол жеткізбеген мақсаттар тұрғысынан портфолионың жеке бағасы.

Бұл жағдайда бағалаудың басты критериялары келесідей негізгі сұрақтар болып табылады:

- Мақсат тұжырымдалды ма және сол мақсатқа жетті ме?
- Оқу объектісі нақты анықталды ма?
- Оқу үдерісі қаншалықты тиімді көрсетілген?
- Оқу жетістігі қадағаланады ма?
- Өзін-өзі бағалау қабілеттілігі және өзін-өзі ұйымдастырудағы қабілеттілігі анық па?
- Қаншалықта жұмысты іріктеу қабілеттілігі анық?
- Оқудың үдерісі мен нәтижесі қаншалықты баламалы?

Стендтік сессия: стенд ақпаратты визуализация жасауға көмектесетін, презентация жасаудағы басты творчестволық құрал (әдетте ғылыми зерттеулердің тақырыбының негізгі қорытындылары көрсетіледі) Стендтік сессия – стендтің басты мазмұны негізінде шағын ғана баяндамалардан құралып, шара мүшелердің кейінгі талқылауларынан тұрады.

Стендте ғылыми зерттеулердің нақты факторлары мен басты информацияның қысқа да нұсқа түрде мәтіндік, графикалық сызбалармен және суреттермен құралу керек.

Стенд әдетте келесідей элементтермен құралады:

- Титул (тақырып стендтің басты мазмұнына сәйкес болу керек және 10 сөзден аспай, оңай оқылуы шарт)

- Кем дегенде бір кесте (таблицаны да қосуға болады, бірақ 4 қатар және 4 тармақтан аспауы шарт)

- Мәтіндік бағандар (басы мен анықтаушы мәтіннен тұру шарт)

Стендтің құрылымдауы мүмкіндігінше келесідей сұрақтарға бағытталуы шарт:

Мәселелерді шешудегі істің мәні неде? (Кіріспе)

Мәселені шешу жолдары неде болды? (әдіс)

Қандай нәтижелерге келді? (нәтиже)

Мәселеде қандай жаңа, инновациялық және қоздырушы факторлар бар (талқылау)

Стендтің баяндамалардың сапасын бағалау үшін келесідей сұрақтар қарастырылады:

- Мәселені қоюшылары анықталды ма және тиісті мақсатқа жетті ме?

- Презентация тиісті логикалық құрылымға ие болды ма?

- Стендтің графикасы, құрылымы және рәсімдеуі тиісті үлгіге сәйкес келе ме?

- Алдыңғы сессиямен тиісті логикалық қатынасы қадағаланды ма?

- Егерде презентация топтық жоба болған жағдайда магистранттардың ынтымақтастығы және координациясы қаншалықты сәтті болды?

Осылайша, магистранттарға белгілі бір шарт қойылу арқылы, керекті білімді өз бетімен шығармашылық жұмыстар жасау арқылы, өз бетімен оқулыққа керек ақпараттарды тауып, оны шығармашылық түрде өндіру арқылы керекті ой тұжырымдамасын жасап және қорытынды алу мақсатында магистрант оқу процесінен, өз бетімен білім алуға қабілетті болады дегенді меңзейді. Ол магистранттардың күрделі сипаттағы оқулық тапсырмалардың бірге жасалған жұмыстарында да негізделеді, яғни магистранттардың

кооперациясы арқылы тапсырманы ұжымдық түрде бірге жасалған күштері арқылы мәселені шешуі. Кооперативті оқу магистранттардың өзара оқудың барлық шарттарын жасау арқылы студенттердің білімдері мен икемдерін біріктіруге септігін тигізеді. Кооперативті оқуда магистранттар жұптасып немесе кішкентай топтар құру арқылы, жұмыс жасай отырып олар мұғалімдерге немесе өздерінің академиялық топтарына өзінің коллективтік жұмысының қорытындысы жайлы толық есеп беріп отырады.

Оқытушылардан магистранттар үшін алынған білімді қайта жасауды қамтамасыз ететін қарапайым орындау ғана емес, оларды жаңа, ерекше жағдайларда пайдалана алатын шығармашыл тапсырмалардың қойылуы талап етіледі. Осы кезде, тапсырмаларды орындай отырып, магистранттар өз бетінше болашақ кәсіби қызметтеріне өте тиімді болатын жаңа білім, қабілет және шеберліктерге (әсіресе, қалыпты емес жағдайда шешім қабылдау және сараптау шеберліктері) ие болады.

Өндіріске тез бейімделуге дайын ғана емес, сонымен қатар жаңа кәсіби міндеттер аясында өзіндік өзгеріске қабілетті мамандық жұмыс берушілер күтетіні сөзсіз. Өмір жаңа білім беру шынайылығын тудырады. Басқаша айтқанда, мәдени-әлеуметтік макро және мезофакторлар заманауи білім берудегі оқу-танымдық қызметті түсінудің өзгерісін анықтайды [2].

Сонымен бірге, оқу үдерісіне студенттермен жеке және топтық, қысқа және ұзақ мерзімді орындалатын міндетті құрамдас бөлік ретінде мамандық бойынша тәжірибелік жұмысты қамтитын оқу жобаларын қосу пайдаланылады.

Нәтижесі келесідей:

- Сараптамалық ойлау және сыни синтездеу қабілетін жасау, зерттеудің басты салаларының бірінде қолданылатын білім мен біліктілікті дамыту;

- Зерттеудің ақпарат пен мәліметтерді табу, бағалау және синтездеу қабілетін қосатын негізгі әдістерін түсіну; жаңа мәліметті игеру барысында оның өзектілік және жаңашылдық талабын құру;

- Нақты жағдайға жақын болып табылатын қандай да мәселені шешуге қатысты магистранттардың жұмысын ұйымдастыру;

- Шағын топтарда жұмыс жасау кезінде алынған тәжірибелік қызмет қорытындылары мен білімді зерделеу;

- Оқытуды ситуациялық модельдеу негізінде ұйымдастыру талпынысы;

- Халықаралық мәселелерді түсіну және олардың жаһандық көрінісін иелену;

– Кәсіби мүмкіндіктер деңгейін және кәсіби этика мен жауапкершілікті ұғынуды көтеру;

– Табысты, жауапкершілікті және өз бетінше қызмет етуге қажетті тәлім мен қабілеттерді дамыту;

Одан өзге формалары да қолданылады. Мысалы, магистранттарға келесідей тапсырмалар ұсынылады: халықаралық қауіпсіздікті анықтауға қатысты негізгі теоретикалық тәсілдерді салыстырмалы кесте құрастыру арқылы көрсету: әлдеқайда пікірталас тудыратын сұрақтарды алға тарту, таңдап алынған мәселе бойынша «Қазіргі халықаралық қатынастардағы әлемдік елдер мен аймақтар» 3 мақалаға ивент-сараптама жасау, «Жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыру және аймақтар рөлі» тақырыбына эссе жазу және т.б.

Бұл магистранттар үшін қосымша әдебиетті өз бетінше өңдеуге дағдыланатын, мәліметті жүйелеуге және жалпылауға, сонымен бірге өз бетінше түсіндіру және жаһандық, аймақаралық, ұлттық тұжырымдамаларға, аймақтық көрі-

ністер мен оқиғаларға ғылыми негізделген баға беруге үйренетін; халықаралық қатынастар, салыстырмалы саясаттану, елдік және аймақтық мәселелерді зерттеуге байланысты экономикалық теориялар аясында дайындалған ғылыми тәсіл, тұжырымдама мен әдістерді қолдануға икемдейтін; халықаралық-саяси ақпарат ағымы арасынан мазмұндық маңызды фактілерді бөліп көрсетуді және оларды қойылған міндеттері бойынша топтай алуды қалыптастыратын; нақты халықаралық жағдайға баға беру қабілетін дамытатын және тапсырманы орындауға бастапқы мәліметті анықтайтын; әлемдік экономикалық, экологиялық, демографиялық, миграциялық үдерістерге бейімделе алатын, ғаламшарлық ортаның, әлемдік экономика және әлемдік саясаттың өзара ықпалдастық механизмін түсіне алатын және ең соңында, зерттеудің жаңа әдістерін өз бетінше оқып білу, өз кәсіби қызметінің ғылыми және ғылыми-өндірістік сипатының өзгеруіне қабілетін дамытуға маңызды жұмыс түрі болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Наумова Л.К. Организация самостоятельной работы магистрантов: (направление «Педагогика»); автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб., 2006. – 24 с.
- 2 Косолапова Л.А. Организация самостоятельной работы студентов в системе гарантий качества профессиональной подготовки специалиста в образовательных организациях высшего и среднего профессионального образования // Вестник Пермского государственного Гуманитарно-педагогического университета. – Серия №1. Психологические и педагогические науки. – 2014. – №1. – С. 67.

References

- 1 Naumova L.K. Organizacija samostojatel'noj raboty magistrantov: (naprav-lenie «Pedagogika»): avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. – SPb., 2006. – 24 s.
- 2 Kosolapova L.A. Organizacija samostojatel'noj raboty studentov v sisteme garantij kachestva professional'noj podgotovki specialista v obrazovatel'nyh orga-nizacijah vysshego i srednego professional'nogo obrazovanija // Vestnik Permskogo gosudarstvennogo Gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. – Serija №1. Psihologiches-kie i pedagogicheskie nauki. – 2014. – №1. – S. 67.

Ана тілі халық болы жасалғаннан бері жан дүниесінің
айнасы, өсіп-өніп түрлене беретін, мәңгі құламайтын бәйтерегі.

Жүсіпбек Аймауытұлы

Ахметалиева Г.,
Абдуллина З.А.
**Құзыреттілікті
дамыту жолдары**

Бұл мақалада жоғарғы оқу орнындағы құзіреттілікті жүзеге асыру мәселелері қарастырылған. Автор білім, білік, дағды, құзіреттілік ұғымдарының мағынасын аша отырып, әдеби анализ негізінде салыстырмалы түрде білім берудің ерекшеліктеріне сипаттама беріп отыр. Орыс аудиториясында қазақ тілін оқыту барысында нәтижеге бағытталған іс-әрекетті құзыреттілік тұрғыдан жүзеге асыру – негізгі міндет. Құзырлылық – студент іс-әрекетінің сапасынан көрінетін білім нәтижесі. Сондай-ақ бұл мақалада студент-дәрігерлерге жұмыс барысында қолдануға өте қажетті сөйлесім мәтінін өздеріне құрғызудың нәтижесінде дәрігердің қазақ тілінде сөйлеу қабілеттерінің артуы туралы да айтылған. Ақпараттық технологияның мүмкіндіктерін қолдану студенттердің қазіргі заман талабына сай білім алуына, білім сапасын көтеруге тікелей әсер етеді.

Түйін сөздер: құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, білім, білік, тілдің дамуы, дағды, құзырлылық.

Ahmetaliyeva G.,
Abdullina Z.A.
**The development
of competences**

The article discusses the implementation of the competence-based approach in high school. Authors, revealing the concept of «competence», «competency» and «competencies» approach, based on the analysis of literature, gives a comparative description of features of the competence of education and traditional education. Here the main task is to orient the action of learning the Kazakh language in Russian-speaking audience in the course of implementation in terms of expertise. Competence – visible results as a student action.

Now the main goal of the teacher is correct ispolnovat vazmozhno information in order rahvitiya own education, including the environment.

At the same time, it takes into account the ability and the development of communicative competence of students. Also in this article, stating that dogtors-students need to develop spoken language in the Kazakh. Now information tehnology is very strong influengeon getting gyalty knowledge.

Key words: competence, communicative competence, knowledge, skills, language development, skills and competence.

Ахметалиева Г.,
Абдуллина З.А.
Развитие компетенций

Статья посвящена проблеме реализации компетентностного подхода в вузе. Авторы, раскрывая понятия «компетенция», «компетентность» и «компетентности подход», на основе анализа литературы дают сравнительную характеристику особенностей компетентностного образования и традиционного обучения. Тут основной задачей является ориентировать действия обучения казахского языка в русскоязычных аудиториях в ходе реализаций с точки зрения компетентности. Компетентность – видимые результаты в качестве действий студента.

Сейчас главной целью настоящего педагога является правильно использовать информационные возможности в целях развития собственного образования, в том числе и окружающей среды. В то же время, приняты во внимание способность и развитие коммуникативной компетентности учащихся. Кроме того, в этой статье говорится о том, что врачи-студенты во время работы должны развивать казахскую разговорную речь. Сейчас информационные технологии очень сильно влияют на получение качественного знания студентов.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, знания, навыки, развитие речи, навыки и компетентность.

ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Білім мазмұнын игеруге және оны өзінің жеке білімдік капиталына енгізуге арналған ақпараттық ортадағы берілген мүмкіндіктерді қолдану, сонымен қатар тіл үйренушінің іскерлігі, коммуникативтік құзыреттілігін дамыту жағы да ескерілген.

Біз жаңа технологиялық тасқынның куәгері болып отырмыз. Қазір ғылыми-техниканың, өркениеттің даму заманы. Компьютер мен интернет, жаңа байланыс құралдары, ғылыми жаңалықтар, осының бәрі оқушылардың ой-өрісіне әсерін тигізеді. Ал білім сапасын жоғарылату, құзыретті маман тәрбиелеу – барлық оқытушыларды толғандыратын маңызды мәселе. Мына заманда білім алушылардың да алдына қойылатын талаптар да күннен-күнге, жылдан-жылға өсуде.

Студент-дәрігерлерге жұмыс барысында қолдануға өте қажетті сөйлесім мәтінін өздеріне құрғызудың (негізін монологты мәтіннен алу) нәтижесінде дәрігердің қазақ тілінде сөйлеу қабілеттері артады. Олар үйренген сөйлесім түрлерін жұмыс барысындағы қолданыста тиімді пайдалана алады.

Кез келген елдің болашағы білім беру жүйесі мен зиялылар қауымының деңгейіне байланысты болғандықтан, Қазақстан халқына да әлемнің дамыған елдерімен тең дәрежеде білім беру қажеттігі туындап тұр. Әлемдік білім кеңістігіндегі оқитудың озық технологияларын қамтитын жаңа білім мазмұны шынайы жарыс, адал бәсекеге қабілетті адам тәрбиелеуді қамтамасыз етуі тиіс. Бұл талап оқытушылар қауымына да үлкен жауапкершілікті жүктейді. Сол себепті біздер әр кез үлкен ізденісте жүріп, әр сабаққа жан жақты дайындалуымыз қажет [1].

Қазіргі студенттердің бойында түйінді құзыреттіліктерді қалыптастыру заман талабы болып табылады. Құзыреттілік – оқу мен өмір жағдаяттарын шешу кезінде білім алушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны және қызметтің әмбебап тәсілдерін және білім берудің нәтижесі.

Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» (ББД) сияқты ұғымдарды қамтиды. Бірақ бұл ББД-ның жаңаша жай ғана жиынтығы емес. Құзыреттілік оқыту нәтижесін (білім және білік) ғана емес, сонымен бірге ол оқушылардың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және

теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі. Ол ең әуелі мектептегі оқыту үрдісінде қалыптасады. Сонымен, оқытудағы құзыреттілік тәсіл білім беру нәтижесі ретіндегі оқыту сапасын қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде кешенді әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруды, білім беру барысында оқыту сапасын бағалаудың біртұтас жүйесін құруды талап етеді. Демек «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын білім беру орындарындағы педагогикалық тәжірибеге енгізу білім берудің мазмұны мен әдістерін өзгертуді, іс-әрекет түрлерін нақтылауды талап етеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім үшін қажетті жағдайлар жасау; жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту» деп атап көрсетілген [2]. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін оқытудың жаңа технологияларын енгізу және тиімді пайдалану секілді мәселелерді анықтап алу, білім беру жүйесіндегі басты ұстаным ретінде әркімнің өзінің білім алуға деген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін дамытуды қамтамасыз етуді көздейді.

Қоғамдық дамудың қазіргі үрдісі өзінің іс-әрекетін тиімді жоспарлай алатын, танымдық қызметінде алынған білімді орынды пайдалана білетін, түпкі нәтижеге жету үшін әртүрлі топтардағы адамдармен тиімді қарым-қатынас диалогіне түсе алатын білімді тұлғаны тәрбелеу мәселесін қойып отыр.

Оқыту формасында білім алушының өз еркімен білім алуына, материалды ойлау қабілетіне бағыттауға, оқытуды жаттанды түрде емес, шығармашылықпен меңгертуге көңіл бөлу қажет [3]. Сапалы білім алған, танымдылығы жоғары, құзыретті, бәсекелестіктің қайсыбір мықты тегеурініне төтеп бере алатын тіл үйренушілер ғана болашақтың кілтін аша алады. Еліміздің жаһандық дүниеде даралануы білімді, жігерлі, рухани бай жас ұрпақ арқылы іске асады.

Сонымен, құзыреттілік – тек білім ғана емес, студенттің оқу үдерісінде меңгерген білімдерін, дағдылары мен біліктерін іс жүзінде дұрыс, орынды, тиімді пайдалануы.

Ғалымдар білім берудегі құзыреттілік тәсілді жүзеге асырудың аспектілерін көрсетеді:

- Түйінді құзыреттер;
- Жалпыланған пәндік біліктіліктер;
- Қолданбалы пәндік біліктіліктер;
- Өмірлік дағдылар.

Бұл бағыттардың бәрі медициналық білім беру үшін өте қажет. Бұлардың әрқайсысын орындау студенттердің құзыреттіліктерін, олардың университет бітіргеннен кейін жұмысқа дайындығын арттыруға себепкер болады.

Құзыреттілік тәсіл бірінші орынға білім алушының хабардарлығын емес, нақты құбылыстарды танып білу мен түсіндіруде; қазіргі заманғы техника мен технологияны игеруде; практикалық өмірде; мамандық таңдау кезінде өзінің кәсіби білім алуға дайындығын бағалауда; еңбек нарығын бағдарлау қажет болғанда; өмірден өз орнын анықтауға; өмір салтын, кикіл-жіңдерді шешу тәсілдерін таңдауға байланысты мәселелерді шешу қажет болғанда туындайтын өмірлік мәні бар мәселелерді шешу біліктілігін шығарады. Б.Тұрғанбаева: «Құзырлыққа бағытталған оқыту үрдісінде тәжірибелік жолмен мәселені шешу мүмкіндігі молаяды. Осы жағдай біліктілікті арттырудағы екінші үлгіге көшірудің негізі бола алады»[4].

Студент қиялы жүйрік, жан дүниесі нәзік, өзін қызықтырған істе белсенді, ақыл-қабілеті дамыған, сондықтан шығармашылық оған шын ләззат, қуаныш сезімін әкелуі тиіс. Студенттің шығармашылығын дамыту жолдарын ақпараттық және коммуникативтік құзыреттіліктер арқылы іске асыруға болады.

Ақпараттық құзыреттілік арқылы нақты объектілер көмегімен қажетті ақпаратты іздеу, талдап, таңдап (іріктеп) алу, ұйымдастыру, түрлендіру, сақтау және ақпаратты беру біліктері қалыптасады. Бұл құзыреттілік студенттің оқу пәндеріндегі және білім аймақтарындағы, сонымен бірге қоршаған дүниедегі ақпараттармен жұмыс істей білу дағдыларын қамтамасыз етеді.

Коммуникативтік құзыреттілік – қажетті тілдерді, қоршаған адамдармен және оқиғалармен әрекеттестікте болу тәсілдерін білуді, топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеруді қамтиды. Студент анкета толтырып, хат, арыз жазуды, сұрақ қойып, пікір таластыруды т.б. білуі тиіс. Бұл құзыреттілікті оқу үрдісінде игеру үшін коммуникациялардың нақты нысаналарының қажетті және жеткілікті саны, олармен жұмыс тәсілі белгіленуі тиіс.

Орыс аудиториясында қазақ тілін оқыту барысында нәтижеге бағытталған іс-әрекетті құзыреттілік тұрғыдан жүзеге асыру – негізгі міндет.

Құзырлылық – студент іс-әрекетінің сапасынан көрінетін білім нәтижесі.

Бүгінгі таңда білім саласының алдында дайын білімді, дағдыларды меңгеретін, қайталайтын ғана емес, шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, тың жаңалықтар ашатын, біртума ойлау қабілетімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Бұл, әрине, оқушылардың шығармашылық әрекетін дамытуда маңызды мәселе. Сонымен бірге «қолданбалылық» желісінде – қазіргі білім беру мазмұнын елеулі байытып және модернизациялауға мүмкіндік беретін кем дегенде екі күшті идея жатыр. Мұның алғашқысы өте қарапайым. Шын мәнінде бұл білім беру мазмұнының іс-әрекеттік сипатта болу идеясы (тәсіл-

дер туралы білімді емес, әртүрлі тәсілдердің өзін меңгеру қажет). Өте қарапайым мысал келтіруге болады. Мәселен, студенттер белгілі бір мәтінді меңгеру арқылы болашақ өз ойын толық түрде тәжірибе барысында да қолдана алуы тиіс.

Білім беру мазмұнын осы тұрғыдан қолға алу өте пайдалы іс болар еді.

Қазіргі кездегі білім берудегі оқытушының мақсаты білім мазмұнын игеруге және оны өзінің жеке білімдік капиталына енгізуге арналған ақпараттық ортадағы берілген мүмкіндіктерді қолдану болып саналады.

Сонымен, заман талабы жастардың бойында түйінді құзыреттіліктерді қалыптастыру болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – 2012.
- 2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Алматы: Ғылым, 2010.
- 3 Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: Учебно-методическое пособие. – М.: Наука. АПКППРО, 2005. – 182 б.
- 4 Тұрғанбекова Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе». – Алматы: Рауан, 2005. – 250 б.
- 5 Қазақ тілін оқыту: жетістіктер мен жаңа даму бағыттары // Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. – Алматы: Санат, 2011. – 245.
- 6 Өзге тілді аудиторияда оқытудың инновациялық қызметінің бағыттары // Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы: Рауан, 2012. – 345 б.

References

- 1 Kazakstan Respublikasynyn 2015 zhylga dejingi bilim berudi damytu tu-zhyrymdamasy. 2012.
- 2 Kazakstan Respublikasynyn «Bilim turaly» Zany. – Almaty: Gylym, 2010.
- 3 Ivanov D.A., Mitrofanov K.G., Sokolova O.V. Kompetentnostnyj pod-hod v obrazovanii. Problemy, ponjatija, instrumen-tarij: Uchebno-metodicheskoe posobie. – M.: Nauka. APKiPPRO, 2005. – 182 b.
- 4 Turganbekova B.A. «Murālimnin shygarmashylyk aleuetin biliktilikti art-tyru zhagdajynda damytu: teoriya zhane tazhiribe». – Almaty: Rauan, 2005. – 250 b.
- 5 Kazak tilin okytu: zhetistikter men zhana damu bagyttary // Respublikalyk gylymi-adistemelik konferencija materialdary. – Almaty: Sanat, 2011. – 245.
- 6 Ozge tildi auditorijada okytudyn innovacijalyk kyzmetinin bagyttary // Halykaralyk gylymi-teorijalyk konferencija materi-aldary. – Almaty: Rauan. 2012. – 345 b.

Муртаза А.Ш.
**Современные методики
преподавания английского
языка в высших
учебных заведениях**

В статье рассматриваются различные методы обучения иностранным языкам в вузах. Особое внимание было уделено следующим методам: прямому методу, грамматико-переводному, аудиовизуальному, аудиолингвальному и коммуникативному. Делается вывод о том, что более доминирующее положение начинает занимать коммуникативный метод, поскольку прямой метод в высших учебных заведениях применяется крайне редко, а коммуникативный метод направлен на практику общения и популярен в Европе и США. Тем не менее, большинство преподавателей современных вузов отдают предпочтение именно прямому и коммуникативному методам, которые используются в комплексе. Это позволяет разнообразить общеобразовательную программу и заинтересовать студентов. В качестве примера приводятся оксфордский и кембриджский подходы к языку. Особое внимание уделяется на использование аудио-, видео- и интерактивных ресурсов.

Ключевые слова: коммуникативный метод, прямой метод, грамматико-переводной метод, аудиовизуальный метод, аудиолингвальный метод.

Murtaza A.Sh.
**Modern methods of teaching
English in higher education
institutions**

The article discusses various methods of teaching foreign languages in universities. Particular attention was paid to the following methods: the direct method, grammar-translation, audio-visual, audiolingual and communicative. Communicative method is used very often as the direct method is not so popular in higher education institutions. Communicative method aims to practice communication and is popular in Europe and the United States. The remarkable thing is that the majority of teachers in modern universities prefer the direct and communicative methods that are used in an integrated manner. This allows to diversify the curriculum and motivate students, Oxford and Cambridge approaches to study language are given as examples. The article says that the use of audio, video and interactive resources is very popular nowadays.

Key words: direct method, grammar-translation method, audio-visual method, audiolingual method and communicative method.

Мұртаза А.Ш.
**Жоғары оқу орнындағы
шет тілін оқытудың
заманауи әдістері**

Мақалада жоғары оқу орындарында шет тілін оқытудың әртүрлі әдістері қарастырылады. Басты назар келесі әдістемелерге аударылды: тікелей әдіс, грамматикалық-аударма, аудио-визуалды, аудиолингвалдық және коммуникативті. Қорыта айтқанда, әдіскерлердің пайымдауы бойынша коммуникативті әдіс жоғары оқу орындарында қарым-қатынас жасауда жиі қолданылады және тәжірибе алмасу мақсатында Еуропа мен АҚШта кең тараған, ал тікелей әдіс көне әдістердің қатарына жатқызылып сирек қолданылады. Соған қарамастан, жоғары оқу орындарының оқытушыларының көпшілігі тікелей және коммуникативтік әдістерді кешенді қолданғанды жөн көреді. Бұл жалпы білім беру бағдарламасын түрлендіріп, студенттердің қызығушылығын арттырады. Мысал ретінде, оксфордтық және кембридждік тілдік оқыту тәсілдері болып табылады. Басты назар аудио, бейне және интерактивті ресурстарды пайдалануға бөлінеді.

Түйін сөздер: коммуникативтік әдіс, тікелей әдіс, грамматикалық-аударма әдісі, аудиовизуалды әдіс, аудиолингвалды әдіс.

**СОВРЕМЕННЫЕ
МЕТОДИКИ
ПРЕПОДАВАНИЯ
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЯХ**

В настоящее время существует немало методик для изучения иностранного языка в высших учебных заведениях. Каждый из методов имеет определенные особенности, одни обладают большей популярностью и востребованностью, другие – меньшей. В этой статье будут рассмотрены основные методики для изучения студентами английского языка.

В современном мире английский язык пользуется огромной популярностью, более того, этот язык является языком международного общения, его знают во всем мире. На сегодняшний день существует огромное множество методик для преподавания английского языка. Кроме того, регулярно разрабатываются новые, поэтому теперь каждый преподаватель может выбрать для себя оптимально подходящую методику работы.

В настоящее время при преподавании иностранного языка в высших учебных заведениях чаще всего используются классические методы. А именно:

- 1) прямой метод;
- 2) грамматико-переводной метод обучения;
- 3) аудиовизуальный и аудиолингвальный методы;
- 4) коммуникативный метод.

В этой статье мы рассмотрим каждую из приведенных методик более подробно.

Суть данной методики состоит в том, что преподаватель больше внимания уделяет изучению непосредственно разговорного языка, который используют в повседневной жизни. Разработчики этого метода посчитали, что язык-посредник, то есть язык, на котором ведется преподавание, тормозит изучение иностранного языка. Таким образом, студентов искусственно вводят в мир изучаемого ими языка.

Занятие ведется на английском, объяснения и новые темы преподаватель также должен давать на английском языке. Используется только англоязычная литература.

При обучении английскому языку путем такого метода роль преподавателя в успешном усвоении знаний студентами является ключевой. То есть речь его должна быть абсолютно четкой и правильной, произношение должно быть идеальным, так как обучаемые постоянно будут повторять именно за преподавателем. Для прямого метода обучения в качестве преподавателя

ля лучше всего подходит носитель английского языка.

Грамматико-переводной метод является основным в современной системе образования. Это классический метод, который используется уже не одно десятилетие. Такая его распространенность обусловлена и тем, что большая часть преподавателей сама обучалась при помощи такого метода.

Цель грамматико-переводного метода предполагает умение читать и переводить при помощи грамматических правил.

К недостаткам данного метода можно отнести и то, что лексической части уделяется недостаточно внимания. Изучение лексики сводится к механическому заучиванию слов. Чтение и перевод выполняются в строгой форме. Кроме того, тексты, предлагаемые для чтения, обычно относятся к сложной художественной литературе, следовательно, студент изучает только литературный язык. Попад в языковую среду, ему будет очень сложно понять окружающих даже при хорошем знании литературного языка.

Суть обоих методов состоит в передаче языка через четкие структуры, заучивание происходит при помощи аудио- и видеозаписей.

Аудиовизуальный метод обучения подразумевает иллюстрирование речи соответствующими картинками, то есть студентам показывают видеоролики, художественные и документальные фильмы на английском языке. В этом случае у обучаемых работают одновременно два канала восприятия: зрительный и слуховой, в результате чего в голове студентов возникают ассоциации, что позволяет лучше запоминать язык. Целью методов является овладение живым, разговорным языком.

Оба метода построены на индукции, когда обучение проходит от правила к примеру. Учитывая все вышесказанное, можно заметить, что для студентов вузов, которые не специализируются на изучении языков, аудиолингвальный и аудиовизуальный методы подходят только в том случае, если они используются в комплексе с другими программами обучения.

Первую строчку в рейтинге популярности методик активно удерживает коммуникативный подход, который, как следует из его названия, направлен на практику общения. Эта методика отлично «работает» в Европе и США.

Коммуникативный метод подразумевает большую активность студентов. Задачей преподавателя в данном случае является вовлечение в беседу всех присутствующих в аудитории.

Для того чтобы лучше запомнить и использовать язык, необходимо вовлечь все каналы восприятия.

Суть коммуникативного метода заключается в создании реальных ситуаций общения. При воссоздании диалога студент имеет возможность применить на практике все полученные знания. Очень важным преимуществом коммуникативного метода можно считать то, что он обладает огромным разнообразием упражнений: здесь используются ролевые игры, диалоги, симуляция реальной коммуникации.

Первое время коммуникативный метод отвергался, однако сейчас он снова занимает лидирующие позиции наряду с традиционным грамматико-переводным методом. Большинство преподавателей современных вузов отдают предпочтение именно этим двум методам, причем нередко они используются в комплексе. Прямой метод в высших учебных заведениях применяется крайне редко, отчасти это связано с отсутствием настоящих носителей языка среди преподавателей, а отчасти с тем, что уровень подготовки студентов после школы слишком низок. Аудиовизуальный и аудиолингвальный методы в чистом виде не используются вовсе, однако очень многие преподаватели университетов и институтов время от времени проводят занятия, опираясь на такие методы. Это позволяет разнообразить общеобразовательную программу и заинтересовать студентов.

Коммуникативная методика, как следует уже из ее названия, направлена именно на возможность общения. Из 4-х «китов», на которых держится любой языковой тренинг (чтение, письмо, говорение и восприятие речи на слух), повышенное внимание уделяется именно двум последним. Вы не услышите на занятиях особенно сложных синтаксических конструкций или серьезной лексики. «Устная речь любого грамотного человека достаточно сильно отличается от письменной. Попробуйте последить за собой в течение дня: много ли вы употребили длинных предложений? Конструкций в сослагательном наклонении? К сожалению, эпистолярный жанр уходит в прошлое, и если наши потомки будут судить о нас только на основе e-mail'ов и других «памятников» сетевой литературы, то их мнение вряд ли будет лестным» [1].

Однако ошибкой было бы думать, что коммуникативный метод предназначен только для легкой светской беседы. Те, кто хотят стать профессионалом в конкретной области, регулярно читают публикации по своей тематике в иностр-

ранных изданиях. Обладая большим словарным запасом, они легко ориентируются в тексте, но поддержать беседу с иностранным коллегой на ту же тему им стоит колоссальных усилий. Коммуникативный метод призван, в первую очередь, снять страх перед общением. Человек, вооруженный стандартным набором грамматических конструкций и словарным запасом в 600-1000 слов, легко найдет общий язык в незнакомой стране. Однако есть и обратная сторона медали: клишированность фраз и небогатый лексикон. Добавьте к этому массу грамматических ошибок, и вы поймете, что единственный способ не прослыть, скажем так, неумным собеседником – повышенное внимание к партнерам, знание этикета и постоянное желание совершенствоваться. Те, кто учатся по коммуникативной методике – «легкая кавалерия». Они гарцуют под стенами крепости, совершают стремительные атаки и хотят сорвать флаг, не замечая, как красива осажденная цитадель.

Не стоит упускать из виду то, что еще одна четкая градация методик преподавания английского проходит по линии «наша-зарубежная». Зарубежных не так уж много. Если отбросить американский английский и тест TOEFL как некий индикатор итогов изучения языка, то остаются два монополиста в сфере преподавания британского английского – Оксфорд и Кембридж. С определенными издательствами работают как эти университетские центры, так и другие образовательные учреждения, поэтому под той или иной маркой может быть предложен, например, учебник, разработанный в Бирмингеме или Лиддсе. Оба издательства стремятся сохранить свой престиж, поэтому в том, что на российский рынок идет продукция мирового стандарта, можно не сомневаться. Их взаимная конкуренция – залог качества.

Оксфордский и кембриджский подходы к языку объединяет то, что в основу работы большинства курсов положена коммуникативная методика, интегрированная с некоторыми традиционными элементами преподавания. Она предполагает максимальное погружение студента в языковой процесс, что достигается с помощью сведения апелляции учащегося к родному языку до минимума. Основная цель этой методики – научить студента сначала свободно говорить на языке, а потом думать на нем. Немаловажно и то, что механические воспроизводящие упражнения тоже отсутствуют: их место занимают игровые ситуации, работа с партнером, задания на поиск ошибок, сравнения и со-

поставления, подключающие не только память, но и логику, умение мыслить аналитически и образно. Часто в учебниках приводятся выдержки из англо-английского словаря. Именно англо-английского, а не англо-русского, французского, итальянского и т.д. Весь комплекс приемов помогает создать англоязычную среду, в которой должны «функционировать» студенты: читать, общаться, участвовать в ролевых играх, излагать свои мысли, делать выводы. Оксфордские и кембриджские курсы ориентированы на развитие не только языковых знаний, но также креативности и общего кругозора студента. Язык очень тесно переплетен с культурными особенностями страны, следовательно, курсы непременно включают страноведческий аспект. Британцы считают нужным дать человеку возможность легко ориентироваться в поликультурном мире, и это легко осуществляется с помощью такого мощного объединяющего фактора, как английский язык. Мы еще не настолько преодолели изоляцию, чтобы понять важность и неизбежную необходимость этого аспекта. Для Британии же при всей ее легендарной традиционности глобализация – отнюдь не пустой звук, а серьезная проблема, решение которой пытаются находить уже сейчас.

Если спуститься «с небес на землю» и вернуться к проблеме организации курса, то это легко можно сделать на примере учебника Headway, который занимает одно из ведущих мест в рейтингах российских курсов. Это курс (или система изучения английского), специально разработанный лондонскими методистами Джоном и Лиз Соарз для молодежи и взрослых. Каждый из 5 уровней (Elementary, Pre-Intermediate, Intermediate, Upper-Intermediate) имеет свой «методический комплект», куда входят учебник, книга для студентов и для учителя, аудиокассеты, и может быть освоен в течение примерно 120 академических часов. Поскольку Лиз Соарз имеет огромный опыт работы экзаменатором при сдаче The Cambridge RSA Dip TEFL, по окончании изучения любого уровня курса студент может попробовать сдать аттестационный экзамен и получить сертификат.

Каждый урок состоит из нескольких разделов. Первый обычно посвящен развитию навыков разговорной речи (например, обсуждается fact-file какого-либо знаменитого человека) и анализу некоторых грамматических конструкций, выполнению письменного задания по практике общения, обсуждению в парах определенных тем, практике составления диалогов на основе пред-

ложенных подсказок, прослушиванию аудиокассеты, а также закреплению и повторению материала, пройденного на предыдущих занятиях. Второй нацелен на развитие языковых навыков (skills development): «оттачивание» вокабуляра посредством выполнения устных и письменных упражнений. Далее следует работа с текстом (характерная для английских учебников подача – небольшие пронумерованные абзацы), причем чтение тоже разнообразно (scan reading, reading for gist, summary reading и т.д.). Работе над текстом, как правило, предшествуют занятия в парах, ответы на вопросы, заполнение таблиц. Все это хорошо ориентирует студента на восприятие последующей информации, стимулирует интерес к чтению. Урок обычно завершает аудиочасть, которую тоже предваряют различные упражнения, позволяющие легче воспринять новый материал. Отличительная особенность курса «Headway» – изучение грамматики на двух уровнях: сначала в контексте урока, а затем более полно в рабочей книге студента (упражнения на self-study и revision); она также суммирована в конце учебника в особое приложение. В состав комплекта входит и книга «Headway Pronunciation», позволяющая практиковать как произношение слов, так и интонацию – не менее важный аспект языковой палитры [4].

Итак, если подвести итоги, или, выражаясь по-английски, сделать summary, британские методики имеют ряд отличительных черт. Боль-

шинство их разработано на основе интеграции традиционных и современных методов преподавания. Дифференциация по возрастным группам и многоуровневый подход дают возможность развития отдельной человеческой личности, влияют на ее мировоззрение, систему ценностей, самоидентификацию, умение мыслить. Проще говоря, во главу угла ставится популярный ныне индивидуальный подход. Все без исключения британские методики нацелены на развитие четырех языковых навыков: чтения, письма, говорения и аудирования. При этом большой акцент делается на использование аудио-, видео- и интерактивных ресурсов. Благодаря разнообразию методических приемов, в числе которых одно из ведущих мест занимают языковые технологии, британские курсы способствуют формированию навыков, необходимых человеку в современной деловой жизни (умение делать доклад, проводить презентации, вести переписку и т.д.). Неоспоримым «плюсом» британских разработчиков является составление курса на базе аутентичного материала, большое внимание к стилистике, стремление преподавать «ситуативный» и «живой» английский через «жизненные» примеры полуреальных персонажей. Некоторые (но далеко не все) методики отличаются хорошей систематизацией материала. Британские методики являются лучшим вариантом для тех, кто хочет изучать «real English» или преследует узкоконкретную цель лингвистической подготовки [5].

Литература

- 1 Громова О.А. Аудио-визуальный метод и практика его применения. – М.: Высшая школа, 1977. – 100 с.
- 2 Домашнев А.И. и др. Методика преподавания английского языка в педагогическом вузе. – М., 1983. – 240 с.
- 3 Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XX вв. / Под ред. М.В. Рахманова. – М.: Педагогика, 1972. – С. 4.
- 4 Палмер Г. Устный метод обучения иностранным языкам. – М.: Учпедгиз, 1960. – С.10.
- 5 Шейлз Д. Коммуникативность в обучении современным языкам. [Совет по Культурному Сотрудничеству. Проект № 12 «Изучение и преподавание современных языков для целей общения».] Совет Европы Пресс, 1995.

References

- 1 Gromova O.A. Audio-vizual'nyj metod i praktika ego primeneniya. – M.: Vysshaja shkola, 1977. – 100 s.
- 2 Domashnev A.I. i dr. Metodika prepodavaniya anglijskogo jazyka v pedagogicheskom vuze. – M., 1983. – 240 s.
- 3 Osnovnye napravlenija v metodike prepodavaniya inostrannyh jazykov v XX vv. / Pod red. M.V. Rahmanova. – M.: Pedagogika, 1972. – S. 4.
- 4 Palmer G. Ustnyj metod obuchenija inostrannym jazykam. – M.: Uchpedgiz, 1960. – S.10.
- 5 Shejls D. Kommunikativnost' v obuchenii sovremennym jazykam. [Sovet po Kul'turnomu Sotrudnichestvu. Proekt № 12 «Izuchenie i prepodavanie sovremennyh jazykov dlja celej obshhenija».] Sovet Evropy Press, 1995.

Мен бүгінгі ұрпақтың үш тіл білуін қолдаймын. Мемлекеттік тіл – мемлекет құрушы ұлттық тіл, ал орыс тілін білу – ұлы байлық. Ағылшын тілі – ілгерілеушілік пен технологиялардың тілі болғандықтан біз оны үйренуге тиіспіз.

Н.А.Назарбаев

Джамалдинова М.Т.,
Дүйсеева Л.А.

**Шет тілін үйретудегі
инновациялық технология
түрлері: кейс стади
технологиясы**

Қазіргі жаһанданған өмірдің талабына, еліміздің әлеуметтік даму жағдайына сәйкес жеке тұлғаны бейімдеу мақсатында білім беруде инновациялық технологиялар кеңінен пайдалануды қажет етеді. Осыған сәйкес қазіргі қоғамдағы ақпараттандыру мен компьютерлеу, оқу процесінде техникалық құралдардың дами түсуі және жаңа білім беру жолдарын қолдану бүгінгі күнде өте маңызды болып отыр. Соңғы жылдары жоғары кәсіптік білім беру теориясында және тәжірибесінде студенттерге білім беруде тиімді әдіс болып саналатын оқытудың белсенді және интербелсенді түрлеріне, әдістері мен технологияларына көп көңіл бөлінеді.

Берілген мақалада жаңа ұрпақ дайындау деңгейін көтеруге әсер ететін заманауи технология – кейс стади әдісін таңдау және қолдану өзектілігі қарастырылады.

Түйін сөздер: инновациялық технология, тіл біліктілігі, кейс стади технологиясы, коммуникативті дағдылар.

Dzhamaldinova M.T.,
Duisseyeva L.A.

**Innovation Technologies in
Foreign Language Education:
Case Study Technology**

The need for innovative changes in training students is due to the fact, that today future managers and employees need not only deep knowledge, but the ability to acquire new knowledge in the rapidly changing situation and use them to design their own activities. All this makes it necessary to find the most effective forms, methods and technologies of learning. In recent decades, the theory and practice of higher education is increasingly focusing on active and interactive forms, methods and technologies of learning that can be an effective means of training students.

This article discusses the relevance of the selection and application of modern technology – a case study that improves the level of training of a new generation.

Key words: innovation technology, language competence, case study technology, communicative skills.

Джамалдинова М.Т.,
Дүйсеева Л.А.

**Инновационные технологии
обучения: технология
кейс-стади**

Необходимость внесения инновационных изменений в профессиональную подготовку студентов обусловлена тем, что сегодня от будущих руководителей и работников требуются не только глубокие знания, но и умение в быстроменяющейся ситуации приобретать новые знания и использовать их для проектирования собственной деятельности. Все это диктует необходимость поиска наиболее эффективных форм, методов и технологий обучения. В последние десятилетия в теории и практике высшего профессионального образования все больше внимания уделяется активным и интерактивным формам, методам и технологиям обучения, которые могут стать эффективным средством подготовки студентов.

В данной статье рассматривается актуальность выбора и применения современной технологии – кейс-стади, повышающей уровень подготовки специалистов нового поколения.

Ключевые слова: инновационные технологии, языковая компетенция, технология кейс-стади, коммуникативные навыки.

**ШЕТ ТІЛІН
ҮЙРЕТУДЕГІ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯ ТҮРЛЕРІ:
КЕЙС СТАДИ
ТЕХНОЛОГИЯСЫ**

Білімді де білікті, сапалы да парасатты, жан-жақты жетілген жеке тұлғаны тәрбиелеу мемлекеттік маңызды іс. Қазіргі заманда білім беру әлеуметтік құрылымның маңызды элементіне айналды да дүниежүзінде білімнің әлеуметтік рөлі артты. Адамның болашағы оның қазіргі алған білімнің сапасына, көлеміне, ойлау деңгейіне байланысты екені айқын. Сондықтан еліміздегі білім беруді дамытудың қазіргі заманғы кезеңін оқытудың дәстүрлі түрінен инновациялық әдістерге ауыстырып жатырмыз. «Білім беру» мемлекеттік бағдарламасында білім беруді жетілдіру мен оқыту процесіне жаңа технологияларын енгізу мәселесі қарастырылған [1, 104 б.].

XX ғасырдың басында Ж.Аймауытов: «Сабақ беру – жәй ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер» деп атап өткен. Сондықтан оқыту әдістерін жетілдіру арқылы тіл үйренушілердің белсенділігін, қызығушылығын, ұғуын, ойлауын, іскерлігін арттыратын жұмыстарды көптеп іздестіріп, жүргізу қажет.

Әлемдік білім беру кеңістігіне ену мақсатында Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде қазіргі кезде көптеген реформалар жүруде және Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Білім беру реформасы табысының басты өлшемі – тиісті білім мен білік алған еліміздің кез келген азаматы әлемнің кез келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілу болып табылады» делінген [2]. Қазіргі жаһанданған өмірдің талабына, еліміздің әлеуметтік даму жағдайына сәйкес жеке тұлғаны бейімдеу мақсатында білім беруде инновациялық технологиялар кеңінен пайдалану қажет етеді.

Осыған сәйкес қазіргі қоғамдағы ақпараттандыру мен компьютерлеу, оқу процесінде техникалық құралдардың дами түсуі және жаңа білім беру жолдарын қолдану бүгінгі күнде өте маңызды болып отыр. Осы инновациялық технологияларды білім беруде қолдану, Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алып, нарық саясатына жол ашылып, дүниежүзі мемлекеттерімен саяси, мәдени және экономика салаларында жан-жақты байланысқа түсуіне байланысты шетел тілінде қарым-қатынас жасау қазіргі заман талабының біріне айналып отыр.

Сонымен бірге, студенттер шетел тілін жетік білетін, өзінің тіл біліктілігін жоғары деңгейде көрсете алатын, болатын қиындықтарды сыни тұрғыдан шеше алатын, коммуникативті қабілеті дамыған болу керек. Ал сол талаптарды жүзеге асыруға инновациялық технологияларды тіл үйретуде қолдану мүмкіндік береді [3, 45 б].

Инновациялық технологиялар білім беру саласының алдында тұрған жаңа міндеттерді сәтті орындаудың негізгі жолы болып саналады. Шетел тілін үйретуде инновациялық технологияларды пайдаланатын болсақ студенттерді қазіргі заман талаптарына дайындауға болар еді. Өмірде болып жатқан өзгерістер, айта кетер болсақ, соңғы жылдардағы ғылым мен техниканың өзара тығыз байланысты дамуының нәтижесі және жаһандану әр азаматтың осындай қарқынды өзгерістерге дайын болуын және тез бейімделе алауын талап етеді. Қазіргі заман талабы тұрғысында студенттер жаңаша білім алуға құмар. Ендеше, студенттерге инновациялық технологияларын қолдана отырып білім алуға бейімділігін көрсетеді.

Қазіргі кездегі шет тілін үйрету мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары – өмірге жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлау басым, инновациялық ілімімен қаруланған адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру болып табылады [4, 11 б].

Еліміздің білім беру мен ғылымдағы ең, алуан түрлі және болашағы зор қазіргі заманғы білім беру технологиялары ендірілуде. Шетел тілін оқыту әдістемесінде қолданылатын инновациялық технологияның түрлерін анықтап өтетін болсақ шетел тілін оқыту әдістемесінің маманы А.Н. Щукиннің еңбегін атап өтеміз. А.Н. Щукин өзінің «Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам» атты еңбегінде шетел тілін үйретуде келесі инновациялық технология түрлерін атап көрсетеді:

бірлестікте оқыту, жоба технологиясы, жеке тұлғаға бағытталған технология, қашықтан оқыту, тілдік портфолио, тандем әдісі, кейс стади технологиясы және компьютерлік технология [5, 130 б]. Кейс стади технологиясына және оның маңыздылығына тоқталып кетсек.

Кейс стади технологиясы – арнайы модельденген немесе нақты өндірістегі жағдайларды талдау, мәселелерін анықтау, альтернативті шешімдер іздеу, мәселенің оптимальды шешімін

қабылдау барысында қолдануға негізделген технология.

Кейс әдісі алғаш рет АҚШ-тың Гарвард университетінің құқық мектебінің оқу үрдісінде 1870 жылы қолданылған болатын, ал сол жердегі бизнес мектебінде 1920 жылдан бастап қолданыла бастаған. Оқытудың нақты жағдаяттар жинағын шығарып, кейс стади амал тәсілін қолдану жолдарын көрсеткен ғалым Копленд ең алғашқылардың бірі болып өз еңбектерінде осы термин атауын пайдаланған екен (1921 ж.). Кейс әдісінің, осы термин атауының алғаш рет жан-жақты талқылануы да Гарвард университетінің бизнес жайлы жасаған еңбегінде көрініс тапқан (1925 ж.). Кейс стади әдісімен айналысатын Гарвард және Манчестер деп аталатын екі классикалық мектеп кейс стади әдісін терең зерттеумен айналысуда. Бірінші мектептегі кейс әдісінің басты мақсаты ретінде әділ шешімді табуға үйрету қарастырылса, екінші мектепте мәселелерді шешудің көптүрлілігі қарастырылады. Америкалық кейстердің көлемдері үлкен, мәтіндері 20-25 беттен тұрады, оған қосымша иллюстрацияланған 8-10 бет беріледі. Еуропалық кейстердің көлемі оларға қарағанда 1,5-2 есе кішірек болып келеді [6].

Гарвард бизнес мектебі оқу үрдісін ұйымдастыру барысында кейс әдісінің нақты мазмұнын сақтай отырып талдап-талқылаумен айналысады. Видеоматериалдарды, компьютерлік және бағдарламалық құрылғыларды пайдалана отырып оқушылардың қызығушылықтарын арттыру – Гарвард мектебінің ең басты талабы. Статикалық мәліметтерге қарағанда Гарвард мектебінің немесе кез-келген бизнес мектебінің студенті білім алу барысында жүздеген кейс жасап шығарады екен, сонда жыл сайын бұл мектепте кейс жинағына еніп отыратын жүздеген жаңа кейстер мен оларды толықтырып отыратын әдістемелік құралдардың шығып отыратынына көз жеткізуімізге болады.

Манчестер мектебі ХХ ғасырдың басындағы Гарвард бизнес мектебінің идеяларын ары қарай дамытушы мектеп болып табылады, олар Гарвард мектебі негізін қалаған кейс әдісінің теориялық негіздеріне сүйенеді, бірақ басқа қырынан дамытуды қарастырады. Бұл мектеп өкілдері осы әдіс туралы теориялық білімдердің аясында қалып қоймай, оны практика жүзінде қолдана білу дағдысын дамытуды басты талап етіп қойған. Манчестер мектебі Гарвард мектебіне қарағанда жағдаяттарды қысқаша сипаттауды, олардың шешімдерін тез әрі ашық түрде табуды және талқылауды топпен жүргізуді ұсынады.

Қазіргі заманғы оқу әдістемесінде кейс-стади амал-тәсілдерін жан-жақты зерттеп, оларды қолданысқа енгізуді қарастырып жатқан көптеген ғалымдар бар. Солардың қатарында С.Д.Смирнов, М.В. Антипина, Л. Барис, В.А. Ясвин, К. Кристенсен, М.В. Кларин, А.И. Наумова, Б.Н. Кисилева, Г.А. Полонский, И. Уилсондардың есімін атап өтуге болады.

Кейс амал-тәсілінде басты назар студенттердің реальды немесе қиялды, яғни алдын-ала құрастырылған жағдаятқа өзіндік баға беруі, өзінің ой-пікірін нақты әрі толық айтып беруі және т.б. шәкірттің жеке тұлғалық қабілеттерін жетілдіруге аударылады. Сонымен қатар студенттердің бойында жаңа қасиеттер мен іскерліктерді қалыптастыруға, әртүрлі проблемаларды талдауға және оларды шеше білу қабілетін дамытуға және ақпаратпен жұмыс жасауды үйретуге үлкен көңіл бөлінеді. С.Д. Смирновтың пікіріне сүйенетін болсақ, «в кейсе (буквально-частный случай, конкретное дело) описывается конкретная ситуация, которая могла иметь место или реально происходила. Рассматриваются факты, решения, принятые в течение определенного времени, которые описываются не как абсолютно исчерпывающие, а скорее как система ориентиров. Недостающую информацию участники обсуждения и принятия решения (включая студентов) могут домысливать и строить на основе этого прогноза» [7, 201].

Кейс – бірегей ақпараттық кешен, ережеге сәйкес ол үш бөліктен тұрады: кейсті талдауда қолдануға болатын қосымша ақпараттар, нақты жағдаяттар сипаттамасы және кейске арналған тапсырмалар.

Кейс әдісі – талдау әдістерін қамтитын жалпы білімнің технологиялық ұғымы. Кейс әдісі арқылы нақты жағдайлар тұрғысынан академиялық теорияларды көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс студенттердің пәнге деген қызығушылықтарын оятып, оны терең меңгеруге, білім алу барысында алған ақпараттарын өңдеп, талдауға ынталандырады.

Оларды құрудың негізгі сатылары төменде көрсетілгендей:

- Білім жүйесінде кейстің алатын орнын, мақсатын анықтау;
- Тақырып моделін құру немесе таңдау;
- Әртүрлі жағдайларға критерийлерді тағайындау;
- Қажет ақпарат көздерін белгілеу;
- Қосымша ақпаратты жинау барысындағы орындалатын іс-әрекеттер жоспарын құру;
- Сараптама жасау, оны қолдану барысында әдістемелік материалдар дайындау [8, 166].

Кейс әдісін қолдану барысындағы оқытушының іс-әрекеті екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезеңге кейс таңдап алу және сұрақтар құрауға арналған шығармашылық жұмыс, жағдайларды тақырыпқа сәйкес таңдап алу, мақсат пен міндеттерді анықтау, жағдайды құрастыру және суреттеу жатады. Ал екінші кезеңді оқытушының аудиториядағы іс-әрекеті құрайды. Аудиториядағы кейс әдісін қолдану кезеңі төмендегідей кезеңдерді қамтиды:

- кейске кіріспе;
- жағдайдың талдануы;
- пікірталас;
- қорытынды шығару.

Кейс амал-тәсілдерін пайдалануда мына мәселелерге басты назар аударылады:

- студенттердің ауызша сөйлеу дағдысын жетілдіруге алдын-ала дайындалған мәтіндер немесе тапсырмалар беру;
- шағын топтардың басшыларымен өздерінің ойларын бөлісу, бірге талдау, студенттер түсінбегенде микросабактар өту;
- топтың бірнеше шағын топтарға бөлінуі
- әрбір топтың өзінің басшысы болуы;
- оқытушы бағыт-бағдар беруші, бақылаушы рөлінде ойнауы [9, 7].

Кейс әдісі арқылы келесі дағдыларды дамытуға болады:

1. Аналитикалық дағдылар. Бұл дағдыларға деректерді мәліметтерден айыра білу шеберлігі, ақпараттардың маңызды және маңызды емес екенін, оларды дұрыс талдай білу, оларға қол жеткізу, жіберіп алған ақпараттарды тауып, оларды қалпына келтіру шеберлігі, нақты және логикалық ойлау қабілеті және т.б. жатады. Бұл дағдыларды меңгеру ақпарат сапасы төмен болған жағдайда өте маңызды.

2. Тәжірибелік дағдылар. Кейсте көрсетілген нақты жағдайлармен салыстырғанда мәселе күрделілігінің төмен деңгейі экономикалық теорияларда, онда қолданылатын әдістер мен принциптерде тәжірибе дағдыларын жүйелеуге мүмкіндік береді.

3. Шығармашылық дағдылар. Кейс әдісінің өзін ғана қолдану арқылы мәселені шешу мүмкін емес, сондықтан альтернативті шешу генерациясының шығармашылық дағдылары өте маңызды.

4. Коммуникативті дағдылар. Олардың ішінен атап өтетіміз: дискуссияны жүргізу шеберлігі, пікірталас кезінде өзінің айтқан ойына, пікіріне қоршаған адамдардың көзін жеткізу. Көрнекі материалдарды, құралдарды және басқа медиа заттарды қолдану, топтарға бірлесу, өз

көзқарасын қорғау, оппоненттердің көзін жеткізу, қысқа да нұсқа есеп дайындау.

5. Әлеуметтік дағдылар. Нақты әлеуметтік дағдыларға адамдардың өзін-өзі бағалау тәртібі, тыңдай білу, дискуссияны қолдау немесе қарама-қарсы көзқарас білдіріп, оны дәлелдеу, өзін-өзі ұстау және т.б. дағдылар жатады. Олар кейс-те талқылау барысында қалыптасады.

6. Өзіндік саралау дағдысы. Пікірталас кезінде келіспеушілік басқалардың және өзінің

пікірін жете түсінуге және талдауға септігін тигізеді, осылардың нәтижесінде өзіндік саралау дағдысы қалыптасады [10].

Қорыта айтқанда, кейс әдісі студенттердің бойында жаңа қасиеттер мен іскерліктерді қалыптастыруды көздейді. Сондай-ақ тілді оқыту барысында студенттердің әртүрлі проблемаларды талдау және оларды шеше білу қабілетін дамытуға, ақпаратпен жұмыс жасауды үйретуге де үлкен мүмкіндік туғызады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан – 2030. – Алматы: Юрист, 2001. – 104 б.
- 2 Назарбаев Н.Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» 28.02.2007 ж.
- 3 Жолдасова Б.Б. «Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану» // Білім, № 5, 2007. – 45 б.
- 4 Исакова П.К. «Жоғары оқу орындарындағы инновациялық білім беру үдерістерін басқаруды кәсіби қалыптастыру». Автореферат. – Түркістан, 2008. – 11 б.
- 5 Щукин А.Н. «Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам». – Москва: Филоматис. – 2010, 130 б.
- 6 Kargoo.gov.kz/loader/load/12761
- 7 Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования. От деятельности к личности. – М., 2005. – 200 с.
- 8 Freeman S.Y., Freeman E.D. «ESL/EFL Teaching: Principles for Success». – Portsmouth, NH: Heinemann. 1999, 166 б.
- 9 Аринова Г.К. Жаңа мазмұнды білім беру жүйесіндегі педагогикалық технологиялардың алатын орны // 12 жылдық білім беру, 2009, №4, 76 б.
- 10 Смолянинова О.Г. Образовательный сайт по кейс-методу обучения и методика его использования в учебном процессе КГУ.

References

- 1 Kazakstan – 2030. –Almaty: Jurist. -2001, 104 b.
- 2 Nazarbaev N.A. «Zhana alemdegi zhana Kazakstan» 28.02.2007
- 3 Zholdasova B.B. «Innovacijalyk tehnologijalardy bilim berude koldanu» // Bilim, № 5, 2007, 45 b
- 4 Iskakova P.K. «Zhogary oku oryndaryndagy innovacijalyk bilim беру uderisterin baskarudy kasibi kalyptastyru».Avtoreferat, -Turkistan. – 2008, 11 b.
- 5 Shhukin A.N. «Sovremennye intensivnye metody i tehnologii obuchenija inostrannym jazykam». – М.: Filomatis. – 2010, 130 b.
- 6 Kargoo.gov.kz/loader/load/12761
- 7 Smirnov S.D. Pedagogika i psihologija vysshego obrazovanija. Ot dejatel'nosti k lichnosti. – М., 2005. – 200 s.
- 8 Freeman S.Y., Freeman E.D. «ESL/EFL Teaching: Principles for Success». – Portsmouth, NH: Heinemann. 1999, 166 b.
- 9 Arinova G.K. Zhana mazmundy bilim беру zhujesindegi pedagogialyk tehnologijalardyn alatyn orny // 12 zhyldyk bilim беру, 2009, №4, 76 b.
- 10 Smoljaninova O.G. Obrazovatel'nyj sajt po kejs-metodu obuchenija i metodika ego ispol'zovanija v uchmdzhamaldinova@inbox.ruebnom processe KGU.

6-бөлім
**БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ
ТІЛ БІЛІМІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Раздел 6
**ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ
И ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

Section 6
**ISSUES OF EDUCATION AND
LINGUISTICS**

Makisheva M.K.
**Some Objective Reasons why
the State Language Policy is
Moderate in Kazakhstan**

This article dwells upon some objective reasons why the state language policy in the Republic of Kazakhstan was and is still moderate. What should be done on the part of the government, individuals, language centers for the development and advancement of the Kazakh language? What kind of responses should be from the other ethnicities to the initiatives on the formulation of the language policy, in particular, the state language policy? There are a variety of view-points on this issue. Once Henry Ford said: «Coming together is a beginning, staying together is progress and working together is success». That's why if we want to be successful in the formation of the state language policy and effectively to implement it, we should work together and learn the Kazakh language and recognize it as a state language.

Key words: the Cyrillic Alphabet, the Latin script, objective reasons, component, an integral part.

Макишева М.К.
**Қазақстанда қазақ тілге
қатысты мемлекеттік
саясаттың әлі де болса тиісті
талаптарға сай жүргізілмеуінің
объективті себептері**

Бұл мақалада Қазақстанда қазақ тілге қатысты мемлекеттік саясаттың әлі де болса тиісті талаптарға сай жүргізілмеуінің біршама себептері қарастырылады. Сондай-ақ, 2020 жылдан бастап енгізілетін үш тілді білім беру мәселесіне қатысты әртүрлі пікірлер және оған жетуде кездесетін қиындықтар туралы айтылады. Осы реформа барысында мемлекеттік тілдің зардап шекпеуіне мүдделі ортақ пікір мен тиісті қолдаудың жоқтығы әлі күнге дейін қызу талқылануда. Ең ұтымды деген халықаралық тәжірибенің өзін әрдайым қабылдауға бола бермейді. Мектептерде және ЖОО-да көптілділік жүйесінің қаншалықты қажет екендігі толығырақ және кеңірек зерттеуді керек етеді. Орыстілділер қазақстандық тілдік саясатта орыс тілін бөлушілік қаупінің жоқ екендігін және әрбір адамның ағылшын тілін жетік білудің қажет емес екендігін түсіну керек. Дегенменде, Н.А. Назарбаев айтқандай, мемлекеттік тілді меңгеру – «Қазақстан Республикасының әрбір азаматының борышы».

Түйін сөздер: кириллица, латын алфавиті, объективті себептер, компонент, ажырамас бөлігі.

Макишева М.К.
**Некоторые объективные
причины умеренной
политики относительно
государственного языка
в Казахстане**

В данной статье рассматриваются некоторые объективные причины, почему государственная политика относительно казахского языка до сих пор умеренная в Казахстане. Также приводятся различные точки зрения к вопросу о введении трехязычного образования начиная с 2020 года, какие риски, препятствия могут быть на этом пути. До сих пор идут жаркие споры, нет консолидированной позиции и серьезной поддержки продвижения государственного языка, чтобы он не пострадал в процессе реформирования. Международный опыт, пусть даже самый успешный, не всегда приемлем для того, чтобы его перенимать. Требуется тщательное, глубокое изучение того, как на самом деле нам необходимо многоязычие в системе преподавания в школах, в вузах. Русскоговорящие должны понять, что в казахстанской языковой политике нет опасностей дискриминации русского языка; что владение английским языком в совершенстве не обязательно каждому. Но, как сказал Н.А. Назарбаев, овладение государственным языком является «долгом каждого гражданина Республики Казахстан».

Ключевые слова: кириллица, латинский алфавит, объективные причины, компонент, неотъемлемая часть.

**SOME OBJECTIVE
REASONS WHY THE
STATE LANGUAGE
POLICY IS MODERATE IN
KAZAKHSTAN**

In any state the language policy is regarded as an integral part of national building. Learning and knowing the state language should be taken for granted.

But the language situation in the Republic of Kazakhstan has undergone both positive and negative effects of the Soviet language policy.

First of all, it should be noted that thanks to the Soviet regime the majority of the population of the USSR could cope with illiteracy. Many languages were standardized.

In the first years of the Soviet power much attention was paid to learning all the languages of Union Republics.

We should remember that many languages, including Central Asian, used the Arabic alphabet, later the Latin script. But from the mid of the 1930s the process of the language ‘rusification’ started. Many languages transferred to the Cyrillic alphabet. The Russian language started to be used in public places and state administrations. Parents sent their children to schools where classes were conducted in Russian, at home they spoke Russian.

Some people considered the process of dissemination of the Russian language as the positive achievement of the Soviet power, but at the same time there were the opponents of this process who considered it as the infringement of the language rights of the minorities.

Thus, by the disintegration of the USSR, despite the fact that in 1989 the Kazakh language was proclaimed the state language, approximately 85 per cent of the population read and wrote in the Russian language and only 35-40 per cent could read and write in the state language.

The language situation in Kazakhstan differs greatly from that of the Baltic republics or of Georgia and Armenia because of many historical and demographic factors. The demographic factor is definitely one of the significant factors in the formation of the language policy.

Let’s take as an example such post-Soviet republics as Azerbaijan and Turkmenistan. After gaining their independence they could easily transfer from the Cyrillic alphabet to the Latin script. But Kazakhstan and Kyrgyzstan could not do it because the share of the Russian speaking people was very high.

Straight after the adoption of the «Law on Language» some people expected, some people feared and some people hoped that the Kazakh language would substitute Russian in all spheres of life. If such kind of withdrawal from Russian was possible in the Baltic states and in the Caucasus, it was absolutely impossible in Kazakhstan. The language policy in the RK was and remains moderate.

In this paper I would like to dwell upon some objective reasons of this phenomenon.

First of all, it should be noted that the language policy in Kazakhstan was and is moderate in order to keep the multinational state in tranquility, without clashes and confrontations among different ethnic groups.

Language policy is the most important component of state policy. But the adoption of the Law on Languages, Resolutions of the Cabinet of Ministers of Kazakhstan that the Kazakh language would become the state language triggered the outflow of Russians from Kazakhstan.

As a result of the worsening migration situation, the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev declared in June 1994 «a new course in the field of interethnic relations, stating that false expectations in the state language policy should be eliminated by the passage of a new language law». The President subjected the previous language law to certain criticism. According to the Head of the State the strict requirement to master the state language by 1996 has put even many Kazakhs (shala Kazakhs) in a difficult position.

N.A. Nazarbayev offered assurances that the «adoption of a new program will mean the disappearance of discrimination on the basis of full equality of Kazakh and Russian; in questions of employment there should be two criteria for any position: competence and loyalty to the homeland».

A required knowledge of the state language was not mentioned. He didn't do it because Article 4 of the Law on Languages of July 1994 runs: «It is the duty of every citizen of the RK to master the state language. The Russian language is used on an equal basis with the state language in state organizations and organs of local self-administration».

Article 23 envisages a definite list of specialties and positions for which knowledge of Kazakh is required.

And what is wrong in this? Why should Russians feel the squeeze put on them? Let's take some other democratic states like France, Germany. Those who live or arrive in these countries from other states they know and speak French or German. If they

don't know, they attend courses, they are willing to learn the language of the state where they are. It goes without saying, if you want to live there, to find a job and to work for the benefit of yourself and of the country.

But the situation in Kazakhstan is quite different. There are a variety of reactions to these events relating to the language policy.

They ranged from internal frustration, despair, psychological discomfort, uncertainty about their near future and other forms of emotional upsets to forms of open protest in the Russian Community «Lad» and the Association of the Slavic and Cossack Civic Organizations. Even in those days before the Presidential elections, they appealed to the President and government to recognize the Russian people as a state-building nation and to guarantee a just personnel policy.

The President of Kazakhstan was wise enough to acknowledge the situation that the implementation of the state language policy in practice in the form of harsh administrative measures would not work, that the good designs in regard of the Kazakh language might be interpreted by a part of the Russian – speaking population, primarily by Russians, as an effort by Kazakhs to encourage them to leave the country or to call for conflicts between ethnic groups.

The President of our country was not misled by shortsighted approaches. Keeping in mind the fact that the Kazakh language is the state language while Russian is the language of interethnic communication, the President has never ignored the specific characters of interethnic accord in Kazakhstan. He could foresee that the language policy would enter the political dimension. That's why a careful approach is required for implementing the language policy.

Instead of responding positively to the changes of the status of the Kazakh language, which was almost on the verge of being given to oblivion, the Russian Slavic organizations started to express their dissatisfaction and discontent that Radio and TV broadcasts were reduced; that the number of hours of instruction in the Russian language and Literature were decreased. They sharply criticized the wide scale renaming of administrative units, settlements, streets and geographical designations, signs on many state institutions.

They expressed their strong discontent about state sponsored celebrations, primarily in honour of Kazakh heroes of the past.

In the first years of the country's independence the Russian community did not understand that the worthy status of the state language would determine

the status of Kazakhstan in the world community, that the Republic of Kazakhstan is an independent state with its all indispensable elements to be recognized as a subject of international law.

It should be perceived by the Russian community that the most important language determination issue around the world is the choice of national languages. The choice is determined by a set of functions that a national language is supposed and expected to fulfill. Many scholars who have dealt with this issue consider the following functions as the most significant:

- symbolic – defines a nation as a social entity, prevents a nation from falling apart by maintaining the common identity of all citizens of the nation. This function may also be called as a unifying function.

- communicative, which provides effective interaction between citizens of a nation, a condition essential for success of the nation as a whole.

- participatory, which allows a nation to remain an integral part of the world community.

An ideal state language should be able to fulfill all these three functions. The language should have a recognized status based upon its historical and present functionality as a means of intranational and international communication.

There is a general tendency for nations to fortify, to consolidate their identity by facilitating the development of their national languages in order to increase its functionality and, consequently, its status.

As I have already mentioned the state language policy in Kazakhstan is rather moderate mainly for the reason to keep social tranquility. But it does not mean that we appreciate the inaction or passive activity on the part of the government. I don't think the government has done its best for the advancement of the Kazakh language. I would like to express my point of view that the effective advancement and development of the Kazakh language as the state language would not infringe or squeeze the Russian or other languages. If the Russians start speaking Kazakh, it doesn't mean that they would forget the language they know.

One of the main problems, I think, is the fact that those who do not know the state language, are not interested in learning it. In order to make this process more attractive the Government must subsidize the publication of high quality books, they must be available, not so expensive.

Another serious problem is that many young parents do not know the Kazakh language themselves and they fear to send their children to the Kazakh schools.

The government must do its best in order to advance the Kazakh language as the language of contemporary Kazakhstan, the language that can be used in many spheres of our life. There must be more educational, high quality TV programs, radio broadcasting in order to attract children to watch and listen to them. I mean the quality but not quantity.

One more factor that may make an impeding effect on mastering the state language in Kazakhstan is, as I suppose, the demand to introduce and learn English as a required subject beginning in the second grade of the school program and continuing through high school and is chosen as one of the areas tested on University entrance examinations. Besides, many international corporations and organizations functioning in Kazakhstan are encouraging their employees to know the English and Russian languages but not Kazakh. Why? That's the rhetoric question.

The proponents of the introduction of the trinity of languages (Kazakh, Russian and English) consider that it will provide schoolchildren with a free access to huge flows of information, new technologies, mobility and qualitative communications. But this theme of 'the three – linguism' needs thorough and deep researches, because first of all, the role and place of the Kazakh language must be determined in this process. The multilingual education is a very expensive undertaking. If we are planning to introduce this method of teaching the school subjects in English, we must train highly qualified teachers who will know their subjects and the English language perfectly well. Schoolchildren must be provided with textbooks and all the educational materials of high quality. Are there any guarantees that all these processes will be carried out without any detriment to the state language? One of the strongest rejections is the inclusion of Western culture in teaching materials, which is not motivating or beneficial to students to advance the Kazakh language. That's why without certain researches it is hard to say what experience or whose practice is better to use in Kazakhstan. It means we should learn other's achievements, experience, but not simply copy someone's achievements.

In general I think, the state language policy must be tougher – if you finish school in Kazakhstan, no matter private or state – you must know the Kazakh language. Of course, at home, in your private life, if you don't bear any public responsibility, you may choose which language to speak.

I am sure that the advancement of the Kazakh language depends on the general language policy in the country.

I was very proud and delighted when N.A. Nazarbayev, the President of the Republic of Kazakhstan, made his speech in the Kazakh language from the rostrum of the General Assembly of the UN at the 70th anniversary session of the UN GA.

This fact speaks more than words convincing the world community that Kazakhstan is aptly considered a full – fledged member of the worldwide association of states with its own history, culture and language, that it is no longer the appendage of Russia.

References

- 1 The Law on Languages of the RK. Sept. 11, 1997 www.government.kz
- 2 Constitution of the RK. – Almaty: Zheti Zhargy, 1995. – 176 p.
- 3 The Law of the RK «On Education». – Almaty, 2007 (a revised version). <http://e.gov.kz>
- 4 V. Khlupin. Nazarbayev's Real Language Policy, Megapolis // Continent. – № 23, June 2000. – www.asia.kz.com
- 5 Alptekin, C. Towards Intercultural Communicative Competence in ELT, Journal 56, 2002. fled.boun.edu.tr.

Tell me and I'll forget. Show me, and I may not remember. Involve me, and I'll understand.

Native American Saying

Karipbayeva G.A.
**The linguistic aspects of
educational policy of the
republic of Kazakhstan**

This article is about the educational policy of the President of the RK, namely about teaching and studying foreign languages. Why is it necessary to know for Kazakhstan people foreign languages? What must be done to develop the idea of our president i? The output of Kazakhstan onto international arena tells about the great need of possessing foreign languages. The current linguistic situation in Kazakhstan allows us to talk about the unity of three languages as about significant factor of strengthening of social harmony. The diversity of cultures and languages, its equal coexistence is the freehold property of our Nation. The main purpose of Kazakhstan education is to create required conditions for developing and professional formation of personality on the basis of national and common to all mankind values keeping the native language and culture, traditions and customs.

Key words: education, foreign languages, required conditions, the diversity of cultures and languages, Nation, output, teach, study, young generation, aim, social harmony.

Карипбаева Г.А.
**Қазақстан Республикасының
білім беру саясатының
лингвистикалық аспектері**

Бұл мақала Қазақстанның білім саясатының тіл мәселелеріне арналған. Мақалада Қазақстан азаматтары үшін шет тілдерін білудің маңыздылығы жайлы айтылған. Елбасының осы саясатын жүзеге асыру үшін үш тілді меңгеруде методикалық әдістер қолданылуы қажет. Қазақстан әлемдік аренада беделге ие болуында осы тілдердің маңызы зор. Елімізде басты мәселе – халықтың мәдениетін дамыту үшін қажетті жағдайды жасау. Ал мәдениет деген не? Мәдениет пен тіл оқытудың арасында не байланыс бар? Ол халықтың оқып, білім алып, дүниежүзінің алдағы елдердің қатарына кіру. Қазіргі Қазақстандағы тіл оқыту және тіл оқу мәселелері үш тіл саясатын насихаттау өте маңыздылығын көрсетеді. Мәдениетті және тілі бір-біріне ұқсамайтын елдердің татулықта өмір сүруі – бұл біздің Еліміздің ерекшелігі. Үш тіл оқыту бағдарламаны негізіне алып, қазақстандықтарға дүниежүзіндегі дамыған мемлекеттер арасына кіруіне себептердің бірі болады.

Түйін сөздер: білім, саясат, Елбасы, маңыздылық, бедеге, тіл, мәдениет, ел, оқу, оқыту, әртүрлілік, кіру, қажетті жағдай.

Карипбаева Г.А.
**Лингвистические аспекты
образовательной политики
Республики Казахстан**

В этой статье говорится об особенностях лингвистической политики в нашей стране, необходимости изучения иностранных языков. Почему возникла эта необходимость? Для развития идеи нашего президента необходимо разработать методические рекомендации по преемственности изучения иностранных языков. Настоящая ситуация в Казахстане позволяет говорить о триединстве языков как о важнейшем факторе укрепления социальной гармонии. Различие культур и языков, их равное сосуществование – это и есть достояние нашей страны. Главной целью образовательной системы на сегодняшний день является создание необходимых условий для развития личности на базе национальных и общих для всего человечества ценностей, сохраняя при этом национальный язык, культуру и обычаи. Основой для успешного развития личности является языковая культура, понимаемая как сущность индивидуальности человека.

Ключевые слова: образование, обучение, важность, лидер, различие, народ, необходимые условия, вхождение, индивидуальность, цель, преемственность.

**THE LINGUISTIC
ASPECTS OF
EDUCATIONAL POLICY
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

The output of Kazakhstan onto the international arena in the fields of politics, economy, in sphere of education, establishing new business and cultural contacts and economic relations with foreign partners –all these factors tell us about the need of mastering foreign languages. One more important confirmation is the entrance of the Republic of Kazakhstan onto the global educational space. Global educational space means educational environment, ensuring mastering humanitarian values and the development of national educational system with combined goals-educational and professional preparation of specialists to the different fields. The existing of such educational space is impossible without deep knowledge of foreign language. Contemporary world requires high cultural level, deep specialization in different fields of science, creativity, self-esteem, independence in judgement.... The level of development of all these qualities can be considered as the parameters of maturity of social competency and social formation of personality.

The educational policy of Kazakhstan is aimed to teach our young generation to have the ability to live and coexist in this complicated contemporary world and that is why the main purpose of Kazakhstani education is to create required conditions for developing and professional formation of personality on the basis of national and common to all mankind values keeping the native language and culture, traditions and customs. The peculiarity of the contemporary approach to the estimation of the educational activity is systemic vision of the process of upbringing and emphasizing of integrated complex of required conditions, ensuring the effectiveness of this work. The student-centered approach by means of interconnected conceptions, ideas and methods of teaching allow to provide and support all the processes of selfcognition and selfrealization of personality, the development of his individuality. The concept of integrated education emphasizes methods which concentrate on viewing the student as a whole person. The goal is not about how to find a good job or make big money, but about how to develop a complete human being. Every part of the individual – mind, body, emotion and spirit, should be developed at the same time and be integrated into the whole person. Further, the idea of integrated education is not only about how to make a clever person, but to make a smart person as well. It is not about only giving people knowledge. but

also helping them to transfer their knowledge into true wisdom. With integrated education, there is no division between school and society, study and human life, knowledge and goodness.

At present Kazakhstani education undergoes great changes in the context of world-wide globalization and integration, and due to its membership in the Bologna process. The educational market is becoming more competitive. Every university is trying to prove that its educational services are the most advanced in the country and it could correspond to the market requirements. Moreover, after integration into the European Educational Community within the framework of the Bologna Declaration, the situation could be deteriorated by the competitiveness of European universities. That's why the urgent task is to raise the quality of the Kazakhstani education not only at national, but at the international level as well. The legal basis for the evaluation of education quality has been created in the sphere of higher and post-graduate education. It implies mainly the transition from the principle of state control to the creation of quality assurance support system. The evaluation of the education quality is conducted by the representatives from academic society, employers and consumers of educational services.

The credit system of education was input to the higher education of the Republic of Kazakhstan in the aim of international recognition of national educational programs, ensuring mobility of our students and professors' stuff, needs of personality in the sphere professional education. It's necessary to point out that the recognition of our diplomas means the common approach to the organization of teaching process, that is to create international standard of education. Nowadays there is a common approach to the multilevel teaching of foreign languages, the program «All-European linguistic portfolio» which has its own parameters of level of mastering foreign language, is spread. In common, learning foreign language in the frame of credit system provides mastering language as means of intercultural and professional communication, at the same time it stimulates intellectual and emotional development of personality and by that prepares him to the objective perception of another culture.

In 2007 in his address to the Nation «New Kazakhstan in the new world» the president of the RK suggested gradual realization of the cultural project «The unity of three languages». Namely since that time the new linguistic policy of the independent Kazakhstan has been started. Our leader is sure that it's very important for every citizen of our state to be useful for his Nation. But to be useful,

it's necessary to be educated, to be a part of global social modernization. Only in this perception wide social consensus and success can be achieved. 'In the world community Kazakhstan has to be accepted as a high educated country with multilingual population.».[Nazarbayev N.A.].The main component of the unity of three languages is the state Kazakh language as a factor of consolidation of society, its spiritual renaissance through the perception of history, culture, national originality of his creator-Kazakh nation.

The important role as well is given to the Russian language in this project, which promotes the solidarity and cohesion of different social and ethnic groups into single whole-Nation of Kazakhstan. Besides, the Russian language is identified with the breakthrough to the world of new technologies and innovative science. The Russian language-the language of international communication and international cooperation with the strategic partners in the post soviet space. The English language-the language of successful integration into the global economy, the language of half of the world. The current linguistic situation in Kazakhstan allows us to talk about the unity of three languages as about significant factor of strengthening of social harmony. The diversity of cultures and languages, its equal coexistence is the freehold property of our Nation. The leading linguistic policy not only provides observance of the linguistic rights of all ethnic groups, but gives freedom of choice of language for communication, getting education and realization of all needs.

The creation of equal conditions to study these three languages doesn't mean their equal functioning and equal status. Herewith, the accent has been done on the pedagogical component of this cultural project, which can be denoted as multilingual education. The solution of the specified idea of the president is in creating one system of teaching languages, to provide succession of educational programs. It will demand to work out scientific and methodological recommendations on the realization of the principle of succession of multilingual education in the system «school-university». The programs must be made by the teachers of schools and universities jointly, taking into account all the levels of studying, the books used for each grade at schools. School-children entered universities should possess definite level of knowledge of this or that foreign language, not to be given the same things again, but to continue, to develop the linguistic luggage taken at school. They must master English and other languages to communicate with the foreign specialists on the

professional level. All these things are necessary to bring up future intelligence of our Nation. They should be smart ones, get used to do everything step by step, because man is the absolute value.

The highest value of our state is a man, his life, his rights and his freedoms. In the contemporary world man is a subject of creativity and perception, creating greatest samples of culture and enthralling by his aspiration to the creativity. It is obvious that our higher education system is developing fast. The educational reconstruction and reforms, creation of new universities and programs, joint international projects and students' mobility. As a result our scholars have possibility to share their knowledge and expertise with their foreign colleagues for the universal benefit, national students will get more freedom in choosing programs and universities for their studies, foreign teachers and students will strive to Kazakhstan. On the other hand there are arguments in favor of the RK national way of educational development. Instead of following the

fashionable rankings and imitating other countries' experiences that take much time and effort, but finally don't often produce the desirable results there should be more possibilities and conditions created in the country to develop our own model of education which could become competitive based on its own experience, traditions and reality.

The process of changes in higher education will not happen in a minute. It needs time, facilities, governmental and international support. But the fact is that it has already begun and gaining momentum. The rapid economic development, political stability, national unity of all nations and nationalities of Kazakhstan will facilitate the process of Kazakhstan integration into the world educational community.

We strongly believe that all ideas and information will lead to the development of higher education of Kazakhstan as a young independent state with its own culture, traditions, experience; and its image and reputation will grow for meeting contemporary challenges and international standards.

Литература

- 1 Послание Президента Казахстана 2007г. http://kodeksy-kz.com/norm_akt/source-%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82/type-%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5/28.02.2007-28.02.2007.htm
- 2 Tuymebayev Zh.. (2009). The Aims of Higher Education of the Republic of Kazakhstan on the Way to the Bologna Process. Speech of Minister of Education & Science of the Republic of Kazakhstan at al-Farabi Kazakh National University, February 5. Retrieved November 28, 2009,
- 3 Стратегия-2050. Приоритеты в сфере образования. – С. 20.

References

- 1 Poslanie Prezidenta Kazakhstana 2007 g. http://kodeksy-kz.com/norm_akt/source-%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82/type-%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5/28.02.2007-28.02.2007.htm
- 2 Tuymebayev Zh.. (2009). Ze Eimz of Haier Ediukeishn of ze Repablik of Kazakhstan on ze uei to ze Bologna Proses. Spich of Ministe of Ediukashn & Saiens of ze Repablik of Kazakhstan at al-Farabi Kazakh National Universiti February 5. Retrieved November 28, 2009.
- 3 Strategiia-2050. Prioritety v sfere obrazovaniya. – S. 20.

Ахметалиева Г.,
Зайсанбаев Т.Қ.

**Кәсіби тілді оқытуда ұлттық
сөз саптау ерекшелігін
меңгерту жолдары**

Мақалада тіл үйретудің жаңа инновациялық тәсілдері туралы сөз болады. Грамматиканы үйретудің дәстүрлі әдісінің ескіргені, ол тәсілдің тіл үйретуде тиімсіз екені көрсетілген. Тілді грамматиканы жаттату арқылы емес, грамматикалық амал-тәсілдерді мәтінмен жұмыс істеу арқылы меңгерту жолдары көрсетілген. Өзге тілдік топтарда кәсіби лексиканы меңгертуде мәтінмен жұмыс түрлерін, сұрақ-жауап тәсілдерін және дайын үлгілерді пайдалану жақсы нәтиже беретіні айтылады. Тіл үйретуде күнделікті өмірде жиі қолданылатын сөздерді меңгерту керек екендігі ашып көрсетілген.

Әр тілдің өзіне тән синтаксистік оралымын, сөз саптау ерекшелігін меңгерген маман ғана өзінің кәсібі бойынша дұрыс сөйлей алатыны, ойын дұрыс, түсінікті етіп жеткізетіні дәлелді түрде көрсетілген. Тіл үйренушіге қажетті сұрақ түрлері, оларды қандай жағдайда қолдану керек екендігі сипатталған.

Түйін сөздер: кәсіби тіл, сұрақ түрлері, мәтін арқылы меңгерту.

Ahmetaliyeva G., Zaisanbaev T.K.,
Kanlenova B.N.

**Linguistic features in teaching
professional language**

The article is focused on new and innovative approaches to teaching the language. Poor traditional method of teaching grammar, it is not effective approach to language teaching. Jattatw the rules of grammar, grammatical approaches in the ways of teaching by working with text. The article is focused on new and innovative approaches to teaching the language. Poor traditional method of teaching grammar, it is not effective approach to language teaching. The rules of grammar, grammatical approaches in the ways of teaching by working with text.

In other languages groups of professional learning vocabulary text, question – and – answer techniques and the use of templates ready to say that a good result. Mastering the language most frequently used words in everyday life should be disclosed.

Each language has its own syntax specialist knowledge of the specifics of the cycle patterns can speak only to their profession, the right to bring evidence to clear the thought.

Key words: a question for language, describes how to use them in any case.

Ахметалиева Г.,
Зайсанбаев Т.Қ.

**Языковые особенности при
обучении профессиональному
казахскому языку**

В статье говорится о новых инновационных методах преподавания языка. Показано, что традиционный метод обучения грамматике устарел, он не пригоден для использования при преподавании языка. Необходимо учить язык путем выполнения грамматических методик из текста, а не путем заучивания грамматики. Также говорится о том, что при преподавании профессиональной лексики в иноязычных группах, выполнение с помощью текстов различных видов работ и использование готовых примеров дают хорошие результаты.

Открыто показано о необходимости частого использования слов повседневной жизни при преподавании языка. Рассказывается также о том, что лишь тот специалист, который овладел знаниями об особенностях подборки слов, синтаксических оборотов, характерных для каждого языка, сможет профессионально говорить и четко излагать свои мысли. Для лица, изучающего язык, описываются необходимые различные вопросы и ситуации, в которых они должны быть применены.

Ключевые слова: профессиональный язык, виды вопросов, освоение через текст.

КӘСІБИ ТІЛДІ ОҚЫТУДА ҰЛТТЫҚ СӨЗ САПТАУ ЕРЕКШЕЛІГІН МЕҢГЕРТУ ЖОЛДАРЫ

Қазір жоғары оқу орындарының орыс бөлімдерінде қазақ тілін кәсіби бағытта оқыту біршама жөнге келіп қалды. Дегенмен, өзге ұлт өкілдерінің мемлекеттік тілді меңгеру деңгейі әлі де болса көңіл көншітетіндей деңгейде емес. Оған мемлекет тарапынан мемлекеттік тілді білуге қатаң талаптың болмауы, сондай-ақ өзге ұлт өкілдерінің қазақ тіліне деген көзқарастарының әлі де дұрыс жолға қойылмауы басты себеп екенін жасырудың қажеті жоқ. Басқа ұлт өкілдерінің мемлекеттік тілді меңгере алмауының тағы бір себебі біздің мамандарымыздың тіл үйретуде көп жағдайда дұрыс бағытты ұстай алмауынан десе де болады. «Қазіргі кездегі оқулықтар да, әдістеме де, мұғалім де қазақ тілін ана тілі ретінде үйретуге икемделіп дайындалған. Себебі, мұғалімдер дайындайтын оқу орындары қазақ тілін тек ана тілі ретінде оқытатын мұғалімдер дайындап келеді. Сондықтан олар оқу сыныбына (аудиториясына) келеді де грамматиканы жаттатудан бастайды. Айналып келгенде бала ережені біліп-ақ тұр, бірақ сөйлеуге дәрмен жоқ. Оқытушының да, оқушының да қыруар еңбегі тіл үйрету мен тіл үйренуге емес, грамматиканы жаттату мен жаттауға босқа сарп болуда. Ал бізге қазақ тілін «екінші» (ана тілі емес) тіл ретінде үйрететін оқу-құралдары, әдістеме мен мұғалімдер керек. Ендеше, әрекеттің басы қазақ тілін грамматикасыз оқытатын оқулықтар, әдістемелер мен мұғалімдер дайындау болу керек» [1].

Бір қарағанда, қазақ тілін үйрену, оның ұшан-теңіз сөздік қорын меңгеру өте қиын сияқты. Шындығында, ауызекі сөйлеу тілінде күнделікті қолданылатын сөздеріміз өте көп емес. Адам күнделікті тұрмыста шектеулі сөздерді ғана қолданады. Профессор Ә.Жүнісбек қазақ тілін игерудің төрт деңгейін ұсынады:

«Біріншіден, ауызекі-тұрмыс тілі (разговорно-бытовая речь). Яғни өзге ұлт өкілі отбасында, ауыл арасында достарымен, көрші-қолаңмен күнделікті тұрмыс мұқтажын өтей алатындай дәрежеде еркін сөйлей алады. Күрделі және ойтөкті (абстракт) мәтіндер болмауға тиіс.

Екіншіден, оқушылар үшін ауызекі-пән тілі (разговорно-предметная речь). Яғни балалар мектепте өздері өтетін пәндер (математика, сурет, тарих, т.б.) төңірегінде еркін сөйлей алады. Ересектер үшін – өзінің негізгі мамандығына (ауызекі кәсіби

тіл – разговорно-профессиональная речь) байланысты мәлімет алмаса білу.

Үшіншіден, ауызекі-іскери тіл (разговорно-деловая речь). Яғни басқару-ұйымдастыру істерін қазақша жүргізе алады. Іс-қағаздарының қарапайым үлгісін дайындап, пайдалана алады. Іс-қағаздар тілінің күрделі сатысына барып жалғасады.

Төртіншіден, ауызекі-әдеби тіл (разговорно-художественная речь). Яғни көркем шығармаларды түсініп, жалпы мазмұн-мағынасын аңғарып, әдеби сөйлей алатын болады» [1].

Жоғары оқу орынына түскен студент осы төрт деңгейдің кем дегенде екеуін меңгеріп келуі тиіс. Алдымызға 11 жыл бойы қазақ тілін оқып келген студенттермен жұмыс істеу барысында байқағанымыз: олар жазбаша жұмысты біршама тиянақты орындайды, сөз түбірі мен қосымшаларды ажырата алады, бірақ бөгелмей сөйлей алмайды. Бұл мектептерде жазбаша жұмыстарға, грамматиканы үйретуге көп көңіл бөлінетінін білдіреді. Одан қалса ереже жаттатқызамыз, екі оқушыны тақтаға шығарып ойымызға бірінші оралған сөзді септетіп қоямыз. «Мысалы, өзге ұлт өкілдеріне «барыс септік дегеніміз..» деп он шақты сөзден тұратын ереже жаттатамыз, сонан соң барып оның қосымшаларының іргелес үйлесім кестесін көрсетеміз, жиі сирек кездесетінін сараптамай-ақ кез келген қазақ сөзіне қосымша түрлерін жалғатып әлек боламыз. Бар күш-қуат пен уақыт тек ереже жаттауға кетеді. Ал, шын мәнінде, сараптап қарайтын болсақ, бала (ересек) күнде қайда баруы мүмкін: мектепке (жұмысқа), үйге, дүкенге, көшеге (қораға), сыныпқа, бөлмеге, асханаға сонымен болды. Қарап отырсақ, бес-алты сөзден аспайды екен. Ендеше, бір-екі бетке созылған он шақты сөзден тұратын ереже, оның кестесі мен зәру емес сөздерді жаттатып баланы (ересекті) ер қашты қылғанша, сол бес-алты сөздің жалаң және қосымшалы үлгісін берген жөн» [2].

Кәсіби бағдарлы тіл дегеніміз де айналып келгенде осы ауызекі сөйлеу тілінің бір саласы. Мәселен, дәрігер мен науқас арасындағы диалогта да күнделікті тұрмыста қолданылатын сөздер айтылады. Айырмашылығы медицинаға қатысты терминдер, сөз тіркестері, синтаксистік оралымдар болуы мүмкін. Медициналық терминдер, дене мүшелерінің атауына келетін болсақ, науқас та, дәрігер де сөйлесу барысында көзге көрінетін немесе кез келген қарапайым адам білетін мүшелер мен ағзалар туралы ғана айтуы мүмкін. Ішкі мүшелері ауыратын адамның «өтім ауырады», «бауырым ауырады» немесе «тоқ

ішегім ауырады» деп айтуы мүмкін емес. Науқас «мына жерім ауырады» деп қолымен көрсетуі мүмкін. Дәрігер «қалай ауырады?», «қайтіп ауырады?» деген сияқты сұрақтар қою арқылы оған нақтама (диагноз) қояды. Әрине, ары қарай науқастың қанын, зәрін зертханалық тексеруден өткізу арқылы, сондай-ақ әртүрлі медициналық құрал-жабдықтардың көмегімен дәрігер өзі қойған нақтамасының дұрыс немесе дұрыс еместігіне көз жеткізеді. Науқасты қай бағытта тексеру керек екендігін анықтау үшін, алдымен, онымен сөйлесудің маңыздылығы осында. Кез келген адам өзінің жай-күйін ана тілінде оңай әрі нақты жеткізеді, сондықтан медициналық білімді орыс тілінде алған студент қазақ тіліндегі ауру атауларын, олардың белгілерінің қазақ тілінде айтылу ерекшеліктерін білуі тиіс.

Кәсіби бағдарлы тілді оқыту барысында кәсіпке қатысты мәтіндерді пайдалануға тура келеді. Мысалы, медициналық оқу орындарында «Жүрек-қан тамырлар жүйесі» немесе «Ас қорыту ағзаларының аурулары» деген сияқты тақырыптар болуы мүмкін. Осындай тақырыптарға қарап «тіл мамандарының медициналық тақырыптарды өтуге қандай құқығы бар» деген сияқты сындарды естіп қалып жүрміз. Әрине, тіл мамандары медицина ғылымының ерекшелігін білмейді және оны білудің қажеті де жоқ. Тіл мамандары осы сала мамандарының еңбектерін пайдаланып мәтін құрастыру арқылы тіл үйренушіге қазақ тіліне тән сөз тіркестерін, синтаксистік оралымдарды үйретеді. Мысалы, жүрегі ауыратын қазақтілді науқас «жүрегім шаншиды», «жүрегім қағып кетеді» дейді. Ал тіл үйренуші «жүректің қағуы мен шаншуының» айырмашылығын түсінуі керек.

Аурудың белгілері адамзат баласына ортақ болғанымен, оны сипаттап беру әр тілде әрқилы болуы мүмкін. Мысалы, қазақ тіліндегі «жүрегі айну», «жүрегі сазу» сөз тіркестері жүректің ауруын білдірмейді, ас қорыту ағзасының ауруын, дәлірек айтқанда, асқазанның ауруын білдіреді. Қазақ тілінің осындай ерекшелігін тіл үйренушіні қойып, тіл мамандары да кейде ескермейді. Мысалы, «Алматы ақшамы» газетінен «науқастың асқазаны айнаиды» («Алматы ақшамы», №135 (4226), 2010 ж.) деген сөз тіркесін кездестірдік.

Медициналық терминдер туралы болған дөңгелек үстелдердің бірінде бір профессор ағамыз термин жасаудың мынандай қағидасын ұсынды. Оның айтуынша, термин орыс тілінен қазақ тіліне, ал қазақ тілінен орыс тіліне аударғанда біркелкі шығуы керек, яғни *голова-бас-голова*

түрінде болуы тиіс. Тіл – математика емес. «Қосылғыштардың орнын ауыстырғаннан қосынды өзгермейді» деген ереже тілге жарамайды. Ал *голова-бас-голова* кестесі кейде сәйкес келмейтін себебі: дене мүшелерінің атаулары әр халықтың таным-түсінігіне, дүниетанымына байланысты болады. Мысалы, орыс тіліндегі «крестец» деген дене мүшесі қазақ тілінде «сегізкөз» (дұрысы «сегізгөз») деп аталады. Мұндай терминді жоғарыдағы кестеге салып аударуға бола ма?!

Осы орайда орыстың көрнекті ғалымы, филология ғылымдарының докторы, профессор Л.А.Новиковтың зат пен құбылысқа атау беру-дегі ұлттық ерекшеліктер туралы айтқан мына бір пікірін келтіре кеткенді жөн көріп отырмыз. Ол: «Зат пен таңбаның арасында тікелей байланыс жоқ. Олар өзара мағына (ұғым) арқылы байланысады. Қандай да болсын бір затқа атау беру үшін, оны әуелде белгілі бір мөлшерде пайымдап алу керек. Міне, сол себептен бәрімізге ортақ зат немесе нәрсе түрлі тілде түрліше аталады. Мысалы: орыстың «подснежник» (қар астында өсетін гүл) деген сөзі ағылшынша «snowdrop» (қарға тамған тамшы), французша «perse-nege» (қар тесетін гүл), немісше «schneeglocken» (қар қоңырауы) деп аталады», – деп жазады [3]. Бұл гүлдің қазақша атауы «бәйшешек» екенін бәріміз білеміз, бірақ оның қандай мағына беретінін барша халық біледі деп айта алмаймыз. Себебі, қазір қолданып жүрген «гүл» сөзінің парсы тілінен енген «гул» екені, ал «шешек» осы «гүл» сөзінің көне түркі тіліндегі атауы екені ұмытылған. Дегенмен, көнерген сөздер қолданыстан мүлде шығып қалмайды. Олар белгілі бір сөз тіркестерінде немесе тұрақты сөз тіркестерінің құрамында қолданылып жүруі мүмкін. Қазақ тіліндегі «шешек ату» сөзі «гүлдеу» деген мағына берсе, «шешек» деген ауру аты (оспа) науқастың денесін гүл тәрізді қотыр басып кетуіне байланысты пайда болған. Ал «бәй» сөзіне келетін болсақ, бұл «шешек» деген жіңішке сөзбен бірігу нәтижесінде жіңішкеріп кеткен «бай» сөзі. «Бай» сөзі көне түркі тілінде «дәулетті», «алғашқы» («бірінші»), «мықты», «үлкен», «басты» деген сияқты мағыналарды берген. «Бай» сөзінің жоғарыда айтылған мағыналарды беретінін «бәйтерек», «бәйтөбет», «бәйбіше», «бәйге» сияқты сөздер дәлелдеп тұр.

Кәсіби бағыттағы тілді меңгерту барысында тілдің осындай ерекшеліктерін де назардан тыс қалдырмаған жөн. «Кәсіби мамандығын меңгеруге қажетті лексикалық қорды тілдік қатынаста қатысымдық тұрғыдан жаңа технология арқылы іске асырудың амал-тәсілдерін іздестіру; кәсі-

би қазақ тілін өзгетілдік дәрісханада оқытудың ғылыми-теориялық негіздерін айқындау; кәсіби қазақ тілін өзгетілдік дәрісханада оқытудың әлеуметтік маңызын анықтау; кәсіби қазақ тілін өзгетілдік дәрісханада оқытудың лингводидактикалық моделін жасау; білім беру жүйесіндегі кәсіби қазақ тілін өзгетілдік дәрісханада оқытудың негізгі заңдылықтарын белгілеу; Қазақстан Республикасындағы тіл саясатына байланысты қазіргі концепцияның маңызын ашу бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады» [4].

Тіл үйретуде грамматиканы жөнді-жөнсіз оқыта беру, сөздің түбірін, қосымшасын табу сияқты әдістердің дұрыс емес екендігін уақыт дәлелдеп отыр. Қазір оқытудың интерактивті әдіс-тәсілдері кеңінен қолданылуда. Бұл туралы ф.ғ.к. С.Жұманова былай дейді: «Дидактика ілімінде оқытудың интерактивті әдістеріне мыналарды жатқызып жүр:

- пікірсайыс (дискуссия, дебат) әдісі;
- ми шабуылы («мозговой штурм»);
- «дөңгелек үстел» әдісі;
- іскерлік, рөлдік ойындар;
- драматизациялау (драмалау);
- ТОҚ (дыбыстық бейнежазбалар), мультимедия жүйесі» [5, 24].

Көріп отырғанымыздай бұл әдіс-тәсілдердің барлығы да грамматиканы жаттауға емес, ауызша сөйлеуге бағытталған.

«Қазақ тілін оқытудың алғашқы кезеңінен бастап мәтінмен жұмыс жүргізу тіл дамытуда ерекше орын алатындығы белгілі. Сондықтан бұл жұмысқа жеткілікті мән берілуі қажет. Мәтін – оқуға үйретудің құралы, ол оқушының ойын, тілін дамытады, тәрбиелейді, қазақша сөйлеуге үйретеді. Оқушының сөйлеу әрекетінің төрт түрі, яғни оқылым, тыңдалым, жазылым-айтылым бір-бірімен тығыз байланыста болатыны, сонымен қатар әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар екені белгілі. Басқа тілде сөйлеуді меңгеру дегеніміз – адамның тек қана өз ойын, пікірін жеткізе білу қабілеті емес, сонымен қатар басқа адамның сөзін көзбе-көз әңгіме барысында немесе радио, телефон, магнит таспадағы сөзді де тыңдап түсіну қабілеті» [6].

Кәсіби бағытта құрылған мәтінде студенттің болашақ мамандығына қатысты сөздер, сөз тіркестері, синтаксистік оралымдар, терминдер болатынын жоғарыда айттық. Мәтінмен жұмыс істеу деген сол мәтінді жаттап келіп мүдірмей айтып беру емес, осы мәтіндегі сөздерді, сөз тіркестерін, синтаксистік оралымдарды, терминдерді қажетіне қарай қолдана білу. Оқытушы мәтін арқылы сұрақ қою арқылы студентті мәтіндегі та-

қырыпқа қатысты сөйлетуге, пікір алысуға таруы тиіс. Профессор Ә. Жүнісбек грамматикалық ереже орнына сұрақ-жауап үлгілерін ұсынады. Ол сұрақ үлгілерін «таным сұрақ», «әрекет сұрақ», «сапа сұрақ», «сан сұрақ», «мекен сұрақ», «мезгіл сұрақ», «бағыт сұрақ», «бастау сұрақ», «дерек сұрақ», «амал сұрақ», «ие сұрақ», «рет сұрақ», «әуес сұрақ», «ұсыным (ықылас) сұрақ», «бағдар сұрақ» [2, 59-60] деп 15 түрге бөледі.

Қорыта айтқанда, тіл үйретуде ең бірінші кезекте зәру сөздерді, яғни күнделікті өмірде өте жиі қолданылатын сөздерді үйретуден бас-

тау керек. Бұл деңгейді тіл үйренуші мектепте меңгеріп келуі тиіс. Ал кәсіби деңгейге келетін болсақ, кәсіпке қатысты мәтінді пайдалану, сол бойынша сұрақтар қою, сұрақ-жауап әдісі, яғни дайын үлгілерді қолдану грамматиканы жаттаудан әлдеқайда тиімді екені дәлелденіп отыр. Өзгетілдік топтарда қазақ тілін оқытуда ұлттық сөз саптау ерекшелігін меңгерту басты орында тұруы тиіс. Әр ұлттың ұлттық сөз саптау ерекшелігін меңгерген маман ғана науқаспен дұрыс сұхбат құра алады және оның науқасы туралы ойын түсінікті етіп жеткізе алады.

Әдебиеттер

- 1 Жүнісбек Ә. «Қазақ-орыс» әліпбиі ме әлде «орыс-қазақ» әліпбиі ме? МТДИ сайты.
- 2 Жүнісбек Ә. Қазақ тілі сұрақтарының құрамы мен жүйесі. Кітапта: Әдістеме әлемінде (Ғылыми-әдістемелік жинақ). – Алматы: Сардар, 2008. – 368 б.
- 3 Новиков Л.А. Искусство слова. – М.: Наука, 1991. – 217 с.
- 4 Қасым Б. Студенттердің кәсіби бағдарлы лексикалық құзыретін қалыптастырудың бағыттары. Кітапта: Мемлекеттік тіл және аударматанудың өзекті мәселелері. – Астана: Санат, 2011. – 488 б.
- 5 Жұманова С.С. Тіл үйрету барысында жағымды психологиялық ортаны қалыптастыру жолдары. Кітапта: «Қазақ тілін қазіргі заманға сай жаңа әдіс-тәсілдермен оқыту» семинары бойынша материалдар. – Ақтөбе: С. Бәйішев университетіндегі «Оқулық» баспа орталығы, 2002. – 76 б.
- 6 Жетпісбаева О. Тілді оқыту мен үйрету барысында мәтінмен жұмыс. Кітапта: «Қазақ тілін қазіргі заманға сай жаңа әдіс-тәсілдермен оқыту» семинары бойынша материалдар. – Ақтөбе: С. Бәйішев университетіндегі «Оқулық» баспа орталығы, 2002. – 76 б.

References

- 1 Zhunicbek A. «Kazakh-orys» alipbii me alde «orys-kazak» alipbii me? MTDI saity.
- 2 Zhunicbek A. Kazak tili suraktarinyn kuramy men zhuiesi. Kitapta: Adisteme aleminde (Gylymi- adistemelik zhinak). – Almaty, «Sardar» baspa uii, – 2008 zh., – 368 b.
- 3 Novikov L.A. Iskustvo slova. – M.: «Nauka», 1991. – 217 s.
- 4 Kasym B. Studentterdin kasibi bagdarly leksikalyk kuzyretin kalyptastyrudyn bagyttary. Kitapta: Memlekettik til zhane audarmatanudyn ozekti maseleleri. – Astana, «Sanat» – 2011zh., – 488 b.
- 5 Zhumanova S.S. Til uiretu barysynda zhagymdy psikhologiyalyk ortany kalyptastyru zholdary. Kitapta: «Kazak tilin kazirgi zamanga sai zhana adis-tasildermen okytu» seminary boiynsha materialdar. – Aktobe: S.Baishev universitetindegi «Okhulykh» bas-pasy –2002 zh., –76 b.
- 6 Zhetpisbaeva O. Tildi okytu men uiretu barysynda matinmen zhumys. Kitapta: «Kazak tilin kazirgi zamanga sai zhana adis-tasildermen okytu» seminary boiynsha materialdar. – Aktobe: S.Baishev universitetindegi «Okhulykh» baspasy –2002 zh., –76 b.

Тіл – әр халықтың кешегі жүріп өткен жолын,
бүгінге жалғасқан ғұмырының ертеңге апарар мүддесін
бейнелеуші,яғни бар тарихының куәгері, деректі көзі.

С. Аманжолов

Сулейменова А.Т.,
Смағұлова К.К.
**Қытай лексикасының
ғаламтордағы қолданылу
ерекшеліктері**

Мақалада қытай лексикасының ғаламтордағы қолданылу ерекшеліктері көрсетілген. Заманауи техниканың дамуына байланысты қытай тілінде жаңа сөздер қарқынды түрде көбейіп жатыр. Олар ағылшын тілінен еніп, қытай тіліне түрлі әдістермен аударылады. Атап айтсақ, аббревиациялау; сөздің соңғы бөлігінің буынға дейін қысқарту процесінен туындаған лексикалық қысқарту; буындық қысқартулар (әр буынның инициальдарының қысқаруы) немесе әріптік қысқартулар; пиньин арқылы берілетін сөздердің қысқартулары; аралас қысқартулар, ағылшын тілінің аббревиатурасы мен қытай тілдерінің иероглифының тіркесінен тұратын қысқарту; фонетика мен лексикалық қысқартулар; иероглиф пен сандардың қосындысынан жасалған аббревиатуралар. Тілдесудің жаңа формалары қытай қоғамы үшін көптеген мүмкіндіктермен қатар, кері әсерін де тигізуде. Осыған орай Қытай өкіметін тілдің тазалығын сақтау мәселесі алаңдатуда.

Түйін сөздер: аббревиатура, лексикалық қысқартулар, ғаламтор, аралас қысқартулар, иероглиф, компьютер.

Suleimenova A.T.,
Smagulova K.K.
**Peculiarities of the Chinese
vocabulary usage in the internet
networks**

In the article the features of the use of the Chinese vocabulary are examined in the internet networks. In connection with development of modern technologies the amount of new vocabulary increases in Chinese. Mainly all of them are adopted from English and translated into the Chinese language of different ways. For example: abbreviation; lexical reductions arising up through the process of truncating of end of word to the syllable; syllable reductions, being initials syllables; reductions of words, expressions, by the transferrable alphabet of pinyin; mixed English and Chinese reductions consisting of English-language abbreviation and hieroglyph; phonetics and lexical reductions; numbers and hieroglyphs reductions. Along with that the new forms of communication give many opportunities to Chinese society, also has negative influence. This question disturbs the Chinese government.

Key words: abbreviation, lexical reductions, internet, mixed reductions, hieroglyph, computer.

Сулейменова А.Т.,
Смағұлова К.К.
**Особенности использования
китайской лексики
в интернет-сетях**

В статье рассматриваются особенности использования китайской лексики в интернет-сетях. В связи с развитием современных технологий увеличивается количество новой лексики в китайском языке. В основном все они заимствованы из английского языка и переведены на китайский язык различными способами. К примеру: аббревиатура; лексические сокращения, возникшие при помощи процесса усечения конца слова до слога; слоговые сокращения, являющимися инициалами слогов; сокращения слов, выражений, передаваемой азбукой пиньинь; смешанные англо-китайские сокращения, состоящие из англоязычной аббревиатуры и иероглифа; фонетико-лексические сокращения; сокращения, в состав которых входят цифры, и иероглифы. Наряду с тем, что новые формы коммуникации дают китайскому обществу много возможностей, они также имеют негативное влияние. Этот вопрос беспокоит Китайское правительство, которое предпринимает меры по сохранению чистоты языка.

Ключевые слова: аббревиатура, лексические сокращения, интернет, смешанные сокращения, иероглиф, компьютер.

ҚЫТАЙ ЛЕКСИКАСЫНЫҢ ҒАЛАМТОРДАҒЫ ҚОЛДАНЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі таңда әлемде тілдесудің түрлі формалары мен әдістері қолданылады. Олардың бәрі заманауи техниканың дамуына байланысты түрлі көрініс алып жатыр. Әсіресе ғаламторда тілдесудің жаңа формалары кеңінен таралып келеді. Атап айтатын болсақ, аббревиациялар, графикалық қысқартулар, сандық аббревиациялар сияқты әдістер қолданылады. Технологияның дамуына байланысты қытай тілінде соңғы он жылда көптеген жаңа сөздер пайда болды. Олар шет тілдерінен, әсіресе, ағылшын тілінен кірме сөздер ретінде еніп жатыр. Осындай жаңа сөздер қытай тілінде түрлі әдіспен жасалынады, яғни фонетикалық дыбысталуына байланысты, мағынасына байланысты және аббревиациялау арқылы жүзеге асады [1].

Компьютер әлемі дамып, қытай тілінде жаңа терминдер толығуда. Сөйтіп ғаламтор неологизмдердің дамуына жаңа және қолайлы орта қалыптастырды. Компьютерлік терминологияның көбеюімен қатар, ғаламтор желісін қоданатын жастар арасында тілдесудің жаңа формасы – сленг пайда болды. Егер бұрын ғаламтор тек іскери қатынастағы бірнеше адамдардың тілдесу құралы болса, қазіргі таңда ғаламтор тұлғааралық қарым-қатынастардың қалыптасуына ықпал ететін, қызығушылықтары ортақ топтарды біріктіретін құрал ретінде бұқаралық сипат алды.

Жедел ақпарат алмасу үшін көптеген тілдесудің қолжетімді және арзан түрлері бар: чат, блогтар, форумдар, мессенджерлер, әлеуметтік желілер, қонақ кітаптары, телеконференциялар, электрондық пошта.

操纵杆	cāozònggǎn	джойстик (joystick)
插槽	chācáo	слот (slot)
磁盘操作系统	cípáncāozuòxìtǒng	disk operating system, DOS
多媒体	duōméitǐ	мультимедия
高速缓冲存储器	gāosùhuǎnchōngcúncúqì	кэш (cache)
光盘	guāngpán	CD-Rom
兼容性	jiānróngxìng	үйлесімділік
匿名	nì míng	жасырын

吉字节	jízìjié	гигабайт
扩展名	kuòzhǎnmíng	файлды кеңейту
蓝牙	lánáyá	bluetooth
垃圾邮件	lājīyóujiàn	спам (spam)
MP3音乐	MPsānyīnyuè	MP3
聊天室	liáotiānshì	чат
千吉字节	qiānjízìjié	терабайт
千字节	qiānzìjié	килобайт
驱动程序	qūdòngchéngxù	драйвер (driver)
软盘	ruǎnpán	дискета
闪存卡	shǎncúnqiǎ	флэш-жады (flash-memory)
升级	shēngjí	жетілдіру (upgrade)
声卡	shēngkǎ	дыбыстық карта
摄像头	shèxiàngtóu	веб-камера

Қытай тілінде жаңа сөздерді жасауда тек фонетикалық дыбысталуы ғана емес, сонымен қатар семантикасына аса назар аударады. Ондай сөздер адам санасына белгілі бір ассоциация беруі мүмкін. Мысалы, 黑客 *heikè* хакер – компьютерлік вирусты ойлап табу арқылы сайтты бұзатын адам. Бұл сөз *hacker* ағылшын сөзінің дыбысталуын ғана бермей, сонымен қатар оның семантикасын әрбір иероглиф арқылы көрсеткен 黑 (қара түсті) + 客 (қонақ). Сол сияқты келесі сөздер де осындай тәртіппен жасалған: 可口 *kekou* *kelè* кока-кола (*Coca – Cola*) – дәмді және қуаныш беретін нәрсе, 漫游 *mànyóu* роуминг (*roam*).

Сонымен қатар ағылшын тілінен енген сөздер қытай тілінде фонетикалық дыбысталуына қарай жасалынады. Мысалы, ағылшын тілінен енген *ballet* сөзі *baleiwu* 芭蕾舞 (舞 би, билеу), *bowling* сөзі *baolingqiú* 保龄球 (球 доп), *pizza* сөзі *bisàbing* 比萨饼 (饼 кекс, шелпек, торт, бәліш), *golf* сөзі *gaoerfuqiú* 高尔夫球, *hula hoop* сөзі *hulajuan* 呼拉圈, *Jeep* сөзі *jípuche* 吉普车 (чөлпек).

Соңғы кезде ғаламторда аббревиация кеңінен қолданылып, қытай тілінде көптеген жаңа сөздер туындауда. Қытай тілінің инициальдарын қысқарту нәтижесінде 拼音 – [pinyin] пиньин арқылы берілетін сөздердің графикалық қысқаруы пайда болды.

Мысалы: HSK ([Hanyu Shuiping Kaoshi] – қытай тілінің білім деңгейін анықтаудың емтиханы);

T (踢 – [tí] – тебу, чаттан шығарып тастау);

MM (美美 [meimei] – әдемі, сымбатты).

Сонымен қатар ғаламторда қытай тілінде тілдесудің төмендегідей формалары жиі қолданылады. Мысалы, тілдесуші Q әріпін жазу арқылы *сүйкімді* деген мағынаны береді. Бұл ағылшын тілінің *cute* сөзінің дыбысына еліктеу арқылы берілген формасы. Сол сияқты дыбыстық еліктеу арқылы жасалған *thank you* сөзі ғаламторда 3Q қысқартуы арқылы қолданылады.

QQ	OICQ	ICQ қытай тілінде берілуі
JJ	әпке	姐姐 сөзінің бастапқы әріптерінің қысқартулары
JS	спекулянттар	奸商 сөзінің бастапқы әріптерінің қысқартулары
K	көру	看 сөзінің бастапқы әріптерінің қысқартулары
KK	көму	困困 сөзінің бастапқы әріптерінің қысқартулары
LM	соткар	流氓 сөзінің бастапқы әріптерінің қысқартулары

Осындай қысқартулар тілдесушілердің уақытының үнемдеуіне және жазу ыңғайлылығына байланысты туындаған. Сонымен қатар ағылшынша – қытайша қысқартулар жиі қолданылады. Мысалы, AAzhi (AA支) – төлемнің түрі, әркім өзі үшін төлеу деген мағынаны білдіреді;

BP ji (BP机 – пейджер);

Dpan (D盘 – диск);

IPdianhua (IP电话 – интернет телефоны);

ICka (IC卡 – электрондық карта);

Simka (Sim卡 – Сим-карта – ұялы телефонға арналған карта).

Аббревиатураның негізінде белгілі бір семантикалық қатар беретін көптеген аралас қысқартулар кездеседі [2].

Мысалы, E-renlei (E-人类) – ғаламторда жұмыс істейтін адамдар;

E-shidai (E-时代) – ғаламтор дәуірі;

E- hua (E-化) – электронизация, ғаламтордың кеңінен қолданылуы;

ITshidai (IT时代) – информациялық технология дәуірі.

Қытай тілінің сөзжасалымының тағы бір жаңа үрдісіне айналған иероглиф пен сандардың қосындысынан жасалған аббревиатуралар. Осындай сандық кодтар қытай тіліне тән омонимияны қолданады. Тілдесудегі сандар тілі қытай жастары арасында тек ғаламторда ғана емес, сонымен қатар SMS- хаттарын жазуда кеңінен қолданады.

3Q	рахмет	thank you сөзіне дыбыстық еліктеу
4a4a	ия	是啊是啊 сөзіне дыбыстық еліктеу
9494	дәл солай	就是就是 сөзіне дыбыстық еліктеу
好8	жарайды	好吧 сөзіне дыбыстық еліктеу

Қорытындылай келе, қытай тілінде қысқартудың бірнеше түрін атауға болады:

1. Аббревиатуралар – саяси, экономикалық және әскери салаларда түрлі халықаралық ұйымдарға қатысты қолданылатын әріптік қысқартулар. Әдетте, бұл белгілер бүкіл әлемде қолданысқа ие болған, түпнұсқасы бастапқыда ағылшын тіліндегі лексикалық бірліктер.

2. Сөздің соңғы бөлігінің буынға дейін қысқарту процесінен туындаған лексикалық қысқарту.

3. Буындық қысқартулар (әр буынның инициальдарының қысқаруы) немесе әріптік қысқартулар.

4. Пиньин арқылы берілетін сөздердің қысқартулары. (HSK – Hanyu Shuiping Kaoshi – қытай тілінің білім деңгейін анықтаудың емтиханы).

5. Аралас қысқартулар, ағылшын тілінің аббревиатурасы мен қытай тілдерінің иероглифының тіркесінен тұратын қысқарту (IP电话 IPdianhua – интернет телефония).

6. Фонетика мен лексикалық қысқартулар.

7. Иероглиф пен сандардың қосындысынан жасалған аббревиатуралар.

Қытай Халық Республикасының өкімет басшыларының қытай тілінің «тазалығын» сақтауға бағытталған «Мемлекеттік жалпыға ортақ тіл туралы Заңы» қабылданды. Бірақ сарапшылардың пікірінше, Қытай өкіметінің ұлттық тілдің «тазалығын» сақтап қалуына және ағылшын аббревиацияларының таралуына қарсы бағытталған шараларына қарамастан, аббревиация мен қытай тіліне шетел тілдерінен жаңа сөздерінің ену процесі болашақта қарқынды дамיתыны туралы айтады.

Лингвистика саласында сарапшылар жаңа сөздердің қарқынды енуі қытай тіліне теріс әсер етуі, тіпті оның сақталып қалуына қатер

төндіруі мүмкін деп есептейді. Сондықтан олар ағылшын аббревиатураларының баспада қолданылуына қарсылығын білдіреді.

Қытай заңына сәйкес кез келген шетелдік сөздердің қытай тілінде түсіндірмесі болуы шарт, сонда ғана баспада жариялануына рұқсат беріледі. Алайда, қытай қоғамының кірме терминдерді жаппай пайдалануына байланысты, бұл ереже үнемі бұзылады.

Қытай ғалымдар қоғамының осы мәселеге байланысты қысымының нәтижесінде Қытай үкіметі қытай тілі «тазалығын» сақтауға бағытталған шараларды іске асыра бастады. Мемлекеттік радио және телевидение басқармасы қытай тілінде өтетін жетекші бағдарламаларда шетел сөздерін қолдануға тыйым салатын жаңа ережелерді орнатты. ҚХР үкімет басшылығы Пекин баспаларынан кірме сөздердің қытай тілінде түсіндірмесінің болуын қадағалауды талап етеді.

Дегенмен жаһандану үдерісімен дамып жатқан қоғамда шет тілінен енген кірме сөздерден бас тарту мүмкін емес. Сондықтан бұл мәселе жалпы тіл білімінде жаңа бағыт алған, жаңа ізденісті талап ететін тың тақырып.

Жоғарыда көрсетілген материал негізінде біз қытай тілінің аббревиациясы өте күрделі процесс және бұл тақырып терең ізденісті қажет ететін, қытайтанудың жаңа салаларының бірі деген қорытындыға келдік. Осыған орай қытай тілінде аббревиациямен жұмыс жасауда көптеген қиындық туғызатыны анық. Демек, аббревиатураларды аудару жұмыстарында келесі мәселелерге көңіл бөлу қажет.

1. Материалды мұқият және терең зерттеуден өткізу, өйткені аббревиатуралар олардың түпнұсқалық аудармасын табуды талап етеді.

2. Аббревиатура сөздіктерін қолдану. Жаңа аббревиатуралардың қарқынды көбеюіне байланысты, көптеген лексикалық бірліктердің осы сөздіктерге енбей қалатынын ескеру қажет.

Сонымен қатар, аббревиациялардың қазақ тілінде берілу мәселесі қытайтануда тың тақырып. Сондықтан қазіргі таңда бұл өзекті тақырып көптеген ізденісті талап етеді.

Әдебиеттер

- 1 Васильева С.Г. Китайско-русский словарь иностранных заимствований в современном китайском языке [Текст]/С. Г. Васильева, Лю Гуаньжун. – М.: Восточная книга, 2009. – 158 с.
- 2 Семенас А.Л. Лексика китайского языка. – М.: Восток-Запад 2007. – 288 с.
- 3 Семенас А.Л. Новые тенденции в развитии китайской лексики. – М.: Общее и восточное языкознание, 1999. – 312 с.
- 4 Чжоу Вэйлян. Цзыму цзыдянь [Текст]/ Чжоу Вэйлян. – Шанхай: Буква-Пресс, 2001. – 300 с.
- 5 Виноградова Т. Ю. Специфика общения в Интернете [Электронный ресурс] / Т. Ю. Виноградова // Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект. – 2004. – http://www.ksu.ru/ (27.07.2011)

References

- 1 Vasil'eva S.G. Kitajsko-russkij slovar' inostrannyh zaимstvovaniј v sovremennom kitajskom jazyke [Tekst]/S. G. Vasil'eva, Lju Guan'chzhun. – M.: Vostochnaja kniga, 2009. – 158 s.
- 2 Semenas A.L. Leksika kitajskogo jazyka. – M.: Vostok-Zapad 2007. – 288 s.
- 3 Semenas A.L. Novye tendencii v razvitii kitajskoj leksiki. – M.: Obshhee i vostochnoe jazykoznanie, 1999. – 312 str.
- 4 ZhouWeilian. Cemu cidian [Tekst]/ ZhouWeilian. – Shanghai: Bukva-Press, 2001. – 300 s.
- 5 Vinogradova T. Ju. Specifika obshhenija v Internetе [Jelektronnyj resurs] / T. Ju. Vinogradova // Russkaja i сопostavitel'naja filologija: Lingvokul'turologicheskij aspekt. – 2004. – [http: // www.ksu.ru/](http://www.ksu.ru/) (27.07.2011)

**ЖАРАС УМАРОВИЧ
ИБРАШЕВ: СВЕТЛОЙ
ПАМЯТИ ОБ УЧИТЕЛЕ,
ОСНОВАТЕЛЕ
ФАКУЛЬТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫХ
ОТНОШЕНИЙ КАЗНУ
ИМ. АЛЬ-ФАРАБИ**

Казахстанский научный мир понес большую потерю. 15 января 2016 года ушел из жизни наш учитель – профессор Жарас Умарович Ибрашев. Это был Великий Ученый, Великий Учитель. С его уходом ушла целая эпоха казахстанской научной и общественной жизни.

Жарас Умарович Ибрашев родился 10 августа 1928 г. в Западно-Казахстанской области. В 1950 г. окончил исторический факультет КазГУ им. Кирова. Сразу после окончания университета, в 1950 г., Ж.У. Ибрашев начал свою трудовую деятельность в качестве ассистента кафедры всеобщей истории КазГУ, а с 1958 г. он работал старшим преподавателем кафедры всеобщей истории. За 65 лет трудовой деятельности в КазНУ им. аль-Фараби он прошел все этапы преподавательской деятельности, став доктором исторических наук, профессором.

В течение долгих лет профессор Ж.У. Ибрашев был ведущим лектором по истории зарубежных стран, по проблемам западноевропейской политической мысли, международных отношений. Он превосходный лектор-международник, выступающий не только перед студенческой аудиторией, но и перед широкой общественностью.

Он явился создателем казахстанской школы французоведов, основным направлением которой стало исследование актуаль-

ных проблем современной политической и дипломатической истории Франции, интеграционных процессов в Европе и в мире. В 1970 году Ж.У. Ибрашев защитил кандидатскую диссертацию на тему «Мальгашско-африканские государства в политике Франции».

Ж.У. Ибрашев первым в Казахстане положил начало новому научному направлению – изучению истории и политической мысли европейских стран. Изучая в 1970-80-е годы европейскую идею во французской политической мысли, а именно идею европейского единства, он продолжал исследовать это направление в концептуальном плане. Многие политические деятели внесли неоценимый вклад в развитие европейской мысли, но Ж.У. Ибрашев избрал своим героем великого француза Шарля де Голля. В 1986 году им защищена докторская диссертация на тему «Голлизм в политической мысли Франции». Под его началом сложилась целая школа историков-голлистов.

В 1987-1994 гг. Ж.У. Ибрашев был ведущим кафедрой новой и новейшей истории исторического факультета Казахского национального университета им. аль-Фараби. После провозглашения государственного суверенитета Республики Казахстан как ведущий специалист в области международных отношений Ж.У. Ибрашев во многом содействовал открытию факультета международных отношений в КазГУ им. аль-Фараби. В результате его целенаправленной деятельности им была создана первая в республике кафедра международных отношений, которой он заведовал в период с 1994 по 2000 гг.

Профессор Ж.У. Ибрашев содействовал активному сотрудничеству факультета международных отношений с различными международными организациями, представительствами и зарубежными университетами. Он явился инициатором проведения «Посольских часов» на факультете международных отношений КазНУ им. аль-Фараби.

Сразу после установления дипломатических отношений между Республикой Казахстан и Европейским Союзом в 1993 году Ж.У. Ибрашев наладил контакты с дипломатическими представителями Европейского Союза. Его инициативы, как правило, находили понимание и поддержку со стороны европейских посольств и представительств. В 1998 г. после ряда встреч Ж.У. Ибрашева с представителями КЕС, в КазНУ им. аль-Фараби был открыт Центр Европейской Документации (*сейчас – Европейский информаци-*

онный центр), первый подобный центр в центральноазиатском регионе.

Под руководством профессора Ж.У. Ибрашева в рамках этого Центра авторским коллективом кафедры был написан первый в регионе труд, посвященный интеграционным процессам в Европе и Центральной Азии, монография «Европейский Союз и Центральная Азия».

Ж.У. Ибрашев имел тесные научные контакты с зарубежными научными центрами. Им были налажены тесные контакты с Московским институтом международных отношений и Институтом Европы РАН. Он являлся профессором университета Ренн-1 (Франция), с которым его связывали и научная деятельность и тесная дружба.

Он выступал с докладами на международных, республиканских конференциях и семинарах, публиковал серьезные научные работы, посвященные процессу европейской интеграции. Будучи видным ученым, Ж.У. Ибрашев значительно расширил свой круг научных исследований и своих учеников. Под его руководством изучаются проблемы современной политической истории Франции, современные проблемы международных отношений, проблемы европейской интеграции. Научные труды Ж.У. Ибрашева посвящены исследованию проблем глобализации и интеграции, многосторонней и коллективной дипломатии, вопросам прав человека в дипломатии.

Исходя из опыта, накопленного ведущими европейскими странами в деле создания европейской системы интеграции, профессором Ж.У. Ибрашевым было выдвинуто немало новых концептуальных положений, в том числе и идея паназияцентризма. Им опубликовано более 100 статей, около 20 монографий, целый ряд учебно-методических пособий.

Как педагог и серьезный ученый Ж.У. Ибрашев с первых дней независимости нашего государства, несмотря на всю свою любовь к Франции, уделяет значительное внимание изучению внешней политики Республики Казахстан. В последние годы профессор Ж.У. Ибрашев плодотворно работает над изучением вопросов евразийской интеграции. В целях углубленного изучения этого направления внешней политики Казахстана им был создан Евразийский научно-исследовательский центр, целью которого является изучение проблем Евразийской политической, экономической и правовой интеграции.

Огромная заслуга Ж.У. Ибрашева в том, что он создал новую научную школу международных. Именно ему принадлежит заслуга открытия

нового направления в науке, прежде не существовавшего в Казахстане. В 1997 г. решением ГАК РК был открыт диссертационный совет по специальности «07.00.15 – История международных отношений и внешней политики», который благодаря его инициативной деятельности в 2003 г. был преобразован в докторский совет. Председателем диссертационных советов неизменно был Ж.У. Ибрашев.

Под руководством профессора Ж.У. Ибрашева подготовлено 10 докторов наук, один доктор философии PhD, более 40 кандидатов наук. Под его научным руководством защитили кандидатские диссертации известные дипломаты, такие как К.К., Токаев, А.А. Мусинов и др. Исследования, проводимые под его руководством, получили признание научной общественности нашей страны и за рубежом.

Всю свою педагогическую деятельность профессор Ж.У. Ибрашев посвящает подготовке дипломатических кадров для МИД РК, специалистов-международников. Немало его учеников в настоящее время работает в зарубежных представительствах МИД РК и посольствах в Брюсселе, Лондоне, Вене, Варшаве, Испании и др. Жарас Умарович стал наставником нового поколения подготовленных конкурентоспособных специалистов-международников в современном трансформирующемся мире.

Постоянное стремление к познанию, жизнелюбие, энергия и колоссальное трудолюбие определили его жизненную позицию как человека, руководителя, ученого.

За весомый вклад в развитие казахстанского образования в 2000 г. решением Ученого Совета КазНУ им. аль-Фараби ему было присвоено звание «Почетный заведующий кафедрой». За плодотворную работу он неоднократно был награжден грамотами и медалями Министерства образования Республики Казахстан.

Его любили и ценили как талантливого руководителя, опытного педагога, видного ученого и замечательного человека. Такие высокие человеческие качества, как порядочность, непримиримость к лицемерию, лжи и фальши, неизменно вызвали заслуженное уважение среди коллег, ученых, студентов.

Факультет международных отношений, кафедра международных отношений и мировой экономики КазНУ им. аль-Фараби будут всегда чтить память этого неординарного человека, известного ученого-мыслителя. Светлая память о нем остается в сердцах тысячи его коллег и учеников.

Профессор К.И. Байзакова,
профессор М.Ш. Губайдуллина,
профессор К.Н. Макашева

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

Абдрешев А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Абдуллина З.А. – С.Ж.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университетінің аға оқытушысы

Алимбетова Ж.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, БҒМ ҒК Экономика Институтының бірлескен білім беру бағдарламасының ІІ курс магистранты

Алипқызы Р. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының оқытушысы, халықаралық қатынастар магистрі

Алтынбекқызы А. – І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, аға оқытушы, PhD докторы

Андросенко Е.Ю. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Ахметалиева Г. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Ахметов Е.Б. – Қазақстан Республикасы Парламенті Сенаты Аппараты Құқықтық сараптама бөлімінің бас сарапшысы, философия докторы (Ph.D.)

Әліпбаев А.Р. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Багаева Н.У. – РМҚК «Экономика институты» Жаһандануды, интеграцияны зерттеу және болжау орталығының жетекшісі; экономика ғылымдарының кандидаты

Байзакова К.И. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультетінің Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Байкушикова Г.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, PhD докторы

Балаубаева Б.М. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Бөжеева Б.З. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Букенбаев Р.М. – «БТА Банк» АҚ заңгері, философия докторы

Губайдуллина М.Ш. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Дабылтаева Н.Е. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, экономика ғылымдарының кандидаты

Даркенбаев А.И. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Дауренбекова А.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, журналистика факультетінің аға оқытушысы

Даярди С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Джамалдинова М.Т. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Джексенбаев Р.К. – І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің магистранты

Джетибаев Н.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық құқық кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, заң ғылымдарының кандидаты

Досымбекова М.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Дүйсеева Л.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Елемесов Р. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, экономика ғылымдарының докторы

Жайлау Ж. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық құқық кафедрасының доценті міндетін атқарушы, заң ғылымдарының кандидаты

Жанғалиева Қ.Н. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Зайсанбаев Т.Қ. – С.Ж.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университетінің аға оқытушысы

Идрышева Ж.Қ. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, тарих ғылымдарының кандидаты

Иманғалиева С. – Халықаралық қатынастар факультетінің, «Әлемдік экономика» мамандығының 2 курс магистранты

Исова Л.Т. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Калиева С.А. – ҚР ҒЖБМ ҒК экономика институтының профессоры, экономика ғылымдарының докторы

Карипбаева Г.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультетінің дипломатиялық аударма кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты

Көшербаев Ж.Д. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының аға оқытушысы, тарих ғылымдарының кандидаты

Кузембаева А.Б. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Кукеева Ф.Т. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Ликеров К. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Макашева К.Н. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Макишева М.К. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультетінің дипломатиялық аударма кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты

Маланченко О.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Малтабаров А.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, БҒМ ҒК Экономика Институтының бірлескен білім беру бағдарламасының II курс магистранты

Махмеджанова Л. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, экономика ғылымдарының кандидаты

Медуханова Л.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының кандидаты

Мирзалиева С.С. – Қазақ-Американ университеті, экономика ғылымдарының кандидаты

Мовкебаева Г.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Муртаза А.Ш. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Мырзатаев Е.К. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, БҒМ ҒК Экономика Институтының бірлескен білім беру бағдарламасының II курс магистранты

Мырзахметова А.М. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, экономика ғылымдарының кандидаты

Насихат Ж. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Оңдаш А.О. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, PhD докторы

Ормышева Т.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының PhD докторанты

Омиржанов Е.Т. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Сапарова Е.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық құқық кафедрасының магистранты

Сарыбаев М.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, PhD докторы

Сарыева Б.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Смағұлова Г.М. – Е. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті тарих факультетінің деканы, доцент, тарих ғылымдарының кандидаты

Смағұлова К.Қ. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультетінің дипломатиялық аударма кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты

Сулейменова А.Т. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Сылкина С.М. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Тауасарова А.К. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, экономика ғылымдарының кандидаты

Тлеуова Н. – М. Әуезов атындағы ОҚМУ «Халықаралық қатынастар және саясаттану» кафедрасының аға оқытушысы

Токтыбеков Т.А. – Т. Рысқұлов атындағы Жаңа экономикалық университеті аға оқытушы, заң ғылымдарының кандидаты

Төлеуова Б.Т. – Е. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, бүкіл әлем тарихы және халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі, доцент, тарих ғылымдарының кандидаты

Трофимова Т.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық құқық кафедрасының 1 курс магистранты

Туркеева С.М. – М. Әуезов атындағы ОҚМУ «Халықаралық қатынастар және саясаттану» кафедрасының аға оқытушысы

Чукубаев Е.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының меңгерушісі, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

Чуланова З.К. – ҚР ҒжБМ ҒК экономика институты, экономика ғылымдарының кандидаты

Шакиров К.Н. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультетінің деканы, заң ғылымдарының докторы, профессор

Юрченко А.Ю. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім	Раздел 1
Қазіргі кездегі халықаралық қатынастар мәселелері	Современные проблемы международных отношений

<i>Макашева К.Н.</i>	
Евразийство как путь к внутренней стабильности и межнациональному миру	4
<i>Губайдуллина М.Ш., Юрченко А.Ю.</i>	
Маршрутизация наркотрафика «Северный» и «Каспийский» в проблематике региональной угрозы безопасности.....	8
<i>Мовкебаева Г.А., Маланченко О.С.</i>	
Современный миграционный кризис в Европе и его последствия	18
<i>Чукубаев Е., Алипқызы Р.</i>	
Иммиграционная политика Италии на современном этапе.....	24
<i>Сарыбаев М.С., Абдрешев А.</i>	
Позиция Республики Казахстан в урегулировании конфликта в Украине	30
<i>Әліпбаев А.Р., Бөжеева Б.З.</i>	
Этносаяси қатығыстардың кейбір қырлары: Босния тағылымы.....	38
<i>Исова Л.Т., Насихат Ж.</i>	
Қазіргі әлемдік саясаттағы Моңғолия.....	44
<i>Елемесов Р.</i>	
Водные ресурсы Земли и глобализация водных проблем.....	50

2-бөлім	Раздел 2
Сыртқы саясат мәселелері	Вопросы внешней политики

<i>Смағұлова Г.М., Төлеуова Б.Т.</i>	
БҰҰ Бас Ассамблеясы жұмысына қатысқан Қазақстан дипломаттарының тәжірибесі.....	58
<i>Ормышева Т.А., Кукеева Ф.Т.</i>	
Сотрудничество стран Центральной Азии по решению проблемы трансграничных рек: анализ основных соглашений. 64	
<i>Идрышева Ж.Қ., Көшербаев Ж.Д.</i>	
Жаңа Жібек жолы экономикалық белдеуі аясындағы Қазақстан Қытай ынтымақтастығы	70
<i>Baikushikova G.S., Likerov K.</i>	
Relations between Republic of Kazakhstan and Kingdom of Saudi Arabia in energy sector	76
<i>Kuzembayeva A.B., Dayardi S.B.</i>	
Culture as a factor promoting the positive image of a country: the case of Italy	82
<i>Тлеуова Н. Туркеева С.М.</i>	
Ресей Федерациясының мәдени дипломатиясы.....	88
<i>Сарыева Б.С., Исова Л.Т.</i>	
Еуропалық Одақ және Орталық Азия: «Оңтүстік дәліз» мысалындағы тиімді энергетикалық ынтымақтастық	96

3-бөлім	Раздел 3
Халықаралық және мемлекетішілік құқық	Международное и внутригосударственное право

<i>Шакиров К.Н.</i>	
Республика Казахстан и правовые механизмы защиты прав и законных интересов этнических меньшинств.....	104
<i>Zhaylau Zh.</i>	
The General concept of human rights: international theoretical and legal aspects of development	110
<i>Досымбекова М.С., Токтыбеков Т.А.</i>	
Реализация принципа уважения прав и свобод человека и гражданина	116

<i>Букенбаев Р.М., Ахметов Е.Б.</i> Из истории становления международной системы защиты прав человека (Часть I).....	122
<i>Трофимова Т.А., Сылкина С.М.</i> Роль Пекинской конвенции о борьбе с незаконными актами в обеспечении международной авиационной безопасности.....	128
<i>Altynbekkyzy A., Jexenbayev R.</i> Consideration of state development programs and Riyadh guidelines regarding the issues of juvenile delinquency	134
<i>Даркенбаев А.И. Дауренбекова А.А.</i> Медиа саласындағы халықаралық стандарттар	138
<i>Saparova E.S., Omirzhanov Ye.T.</i> Religious extremism and terrorism in the Internet – space: the current challenges and Kazakhstan experience of counteraction	144
<i>Жетібаев Н.С.</i> Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар субъектісінің кейбір ерекшеліктері	148

4-бөлім Раздел 4 Әлемдік экономика Мировая экономика

<i>Медуханова Л.А., Жанғалиева Қ.Н.</i> Әлемдегі төмен дамыған елдер тобы: артта қалу себептері мен мәселелерін шешу жолдары.....	154
<i>Елемесов Р.Е., Мирзалиева С.С.</i> Мировое производство органической продукции: проблемы и перспективы	160
<i>Оңдаш А.О., Мырзатаев Е.К.</i> Халықаралық валюталық қордың жаһандық реттеу жүйесіндегі рөлі.....	166
<i>Андросенко Е.Ю., Мырзахметова А.М.</i> Тенденции развития Интернет-маркетинга в Казахстане	174
<i>Калиева С.А., Малтабаров А.А.</i> Техническое и профессиональное образование как фактор развития рынка труда в Казахстане.....	180
<i>Чуланова З.К., Алимбетова Ж.С.</i> Қазақстан экспортының бәсекеге қабілеттілігін арттыруды зерттеуге әдістемелік тәсілдемелер.....	188
<i>Makhmedzhanova L.N., Dabyldaeva N.E.</i> The dynamics of GDP growth in Kazakhstan	198
<i>Багаева Н.У., Иманғалиева С.</i> Еуразиялық экономикалық одақта Еуропалық одақ тәжірибесін қолдану мүмкіндіктері.....	204
<i>Тауасарова А.Қ.</i> Тауар нарықтары конъюнктурасының экономикадағы жүйесін саралау	210

5-бөлім Раздел 5 Оқыту әдістемесі Методика преподавания

<i>Балаубаева Б.М., Мовкебаева Г.А.</i> Студенттік-орталықтандырылған білім алу жағдайындағы магистранттардың білімін бағалау әдістері	218
<i>Абдуллина З.А., Ахметалиева Г.</i> Студент бойындағы тілдік құзыреттілікті дамыту жолдары	224
<i>Муртаза А.Ш.</i> Современные методики преподавания английского языка в высших учебных заведениях	228
<i>Джамалдинова М.Т., Дүйсеева Л.А.</i> Шет тілін үйретудегі инновациялық технология түрлері: кейс-стади технологиясы.....	234

6-бөлім	Раздел 6
Білім беру және тіл білімі	Вопросы образования и
мәселелері	языкознания

<i>Makisheva M.K.</i> Some Objective Reasons why the State Language Policy is Moderate in Kazakhstan	240
<i>Karipbayeva G.A.</i> The linguistic aspects of educational policy of the Republic of Kazakhstan	246
<i>Ахметалиева Г., Зайсанбаев Т.Қ.</i> Кәсіби тілді оқытуда ұлттық сөз саптау ерекшелігін меңгерту жолдары.....	250
<i>Сулейменова А.Т., Смағұлова К.Қ.</i> Қытай лексикасының ғаламтордағы қолданылу ерекшеліктері.....	256

Светлая память Ученому и Учителю

<i>Байзакова К.И., Губайдуллина М.Ш., Макашева К.Н.</i> ЖАРАС УМАРОВИЧ ИБРАШЕВ: Светлой Памяти об УЧИТЕЛЕ, основателе факультета международных отношений КазНУ им. аль-Фараби	261
Авторлар туралы мәліметтер	264

CONTENTS

Section 1 Contemporary problems of international relations

<i>Makasheva K.N.</i> Eurasianism as a path to internal stability and international peace	4
<i>Gubajdullina M.Sh., Yurchenko A.Ju.</i> Routing of a drug trafficking «Northern» and «Caspian» routs in a perspective of a regional threat to security	8
<i>Movkebayeva G.A., Malanchenko O.S.</i> Contemporary migration crisis in Europe and its consequences	18
<i>Chukubaev E., Alipkyzy R.</i> Immigration policy of Italy: current situation.....	24
<i>Sarybaev M.S., Abdreshev A.Zh.</i> The position of the Republic of Kazakhstan in resolving the conflict in Ukraine.....	30
<i>Alipbayev F.R., Byuzheyeva B.Z.</i> Some aspects of ethno-political conflicts: lessons of Bosnia.....	38
<i>Issova L.T., Nasikhat Zh.</i> Mongolia in today's world politics.....	44
<i>Elmesov R.</i> Water resources of the Earth and the globalization of water problems	50

Section 2 Foreign policy issues

<i>Smagulova G.M., Tuleuova B.T.</i> Experience of Kazakhstan diplomats participation in the UN General Assembly activity	58
<i>Ormysheva T.A., Kukeeva F.T.</i> Central Asian states cooperation to solve the issue of transboundary rivers: analysis of the main agreements	64
<i>Idrysheva Zh.K.</i> Kazakhstan-China cooperation in frame of new Silk road economic belt.....	70
<i>Baikushikova G.S., Likerov K.</i> Relations between Republic of Kazakhstan and Kingdom of Saudi Arabia in energy sector.....	76
<i>Kuzembayeva A.B., Dayardi S.B.</i> Culture as a factor promoting the positive image of a country: the case of Italy	82
<i>Tleuova N., Turkeeva S.M.</i> Cultural diplomacy of the Russian Federation.....	88
<i>Saryyeva B.S., Issova L.T.</i> European Union and Central Asia: the effective energy cooperation on the example of the «Southern corridor».....	96

Section 3 The international and domestic law issues

<i>Shakirov K.N.</i> The Republic of Kazakhstan and legal mechanisms of protection the rights and legitimate interests of ethnic minorities.....	104
<i>Zhaylau Zh.</i> The General concept of human rights: international theoretical and legal aspects of development.....	110
<i>Dosymbekova M.S., Toktybekov T.A.</i> Realization of the principle of respect of the rights and freedoms of the person and citizen.....	116

<i>Bukenbayev R.M., Akhmetov Y.B.</i> From the history of the formation of the international human rights system (Part I)	122
<i>Trofimova T.A., Sylkina S.M.</i> The role of Beijing Convention on the Suppression of Unlawful Acts in ensuring of International aviation security	128
<i>Altynbekkyzy A., Jexenbayev R.</i> Consideration of state development programs and Riyadh guidelines regarding the issues of juvenile delinquency	134
<i>Darkenbaeva A.I., Daurenbekova A.A.</i> International standards in the field of media	138
<i>Saparova E.S., Omirzhanov Y.T.</i> Religious extremism and terrorism in the Internet – space: the current challenges and Kazakhstan experience of counteraction	144
<i>Jetibayev N.S.</i> Some features of the subject of medical criminal offenses.....	148

Section 4 World economy

<i>Medukhanova L.A., Zhangaliyeva K.N.</i> Least developed countries: the causes of backwardness and ways to solve problems	154
<i>Elmesov R.E., Mirzaliyeva S.</i> World production of organic products: problems and prospects	160
<i>Ongdash A., Myrzataev E.</i> The role of the International Monetary Fund in the system of global regulation	166
<i>Androsenko E.Yu., Myrzakhmetova A.M.</i> Development of Internet marketing in Kazakhstan	174
<i>Kaliyeva S.A., Maltabarov A.A.</i> Technical and professional education as a factor in the development of the labor market in Kazakhstan	180
<i>Chulanova Z.K., Alimbetova Zh.S.</i> Methodical approaches for research of increase export competitiveness of Kazakhstan	188
<i>Makhmedzhanova L.N., Dabylytaeva N.E.</i> The dynamics of GDP growth in Kazakhstan.....	198
<i>Bagayeva N.U., Imangaliyeva S.</i> The possibility of using the experience of the European Union in the Eurasian Economic Union.....	204
<i>Tauassarova A.K.</i> Analysis of conjuncture of market commodities in economic system	210

Section 5 Method of teaching

<i>Balaubaeva B.M., Movkebaeva G.A.</i> Methods of assessment of knowledge of graduates in terms of student-centered training	218
<i>Ahmetaliyeva G., Abdullina Z.A.</i> The development of competences.....	224
<i>Murtaza A.Sh.</i> Modern methods of teaching English in higher education institutions	228
<i>Dzhamaaldinova M.T., Duisseyeva L.A.</i> Innovation Technologies in Foreign Language Education: Case Study Technology	234

Section 6

Issues of education and linguistics

<i>Makisheva M.K.</i>	
Some Objective Reasons why the State Language Policy is Moderate in Kazakhstan	240
<i>Karipbayeva G.A.</i>	
The linguistic aspects of educational policy of the republic of Kazakhstan	246
<i>Ahmetaliyeva G., Zaisanbaev T.K.</i>	
Linguistic features in teaching professional language	250
<i>Suleimenova A.T., Smagulova K.K.</i>	
Peculiarities of the Chinese vocabulary usage in the internet networks	256

Светлая память Ученому и Учителю

<i>Байзакова К.И., Губайдуллина М.Ш., Макашева К.Н.</i>	
ЖАРАС УМАРОВИЧ ИБРАШЕВ: Светлой Памяти об УЧИТЕЛЕ, основателе факультета международных отношений КазНУ им. аль-Фараби	261
Авторлар туралы мәліметтер	264